Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології

Науковий журнал
Виходить десять разів на рік

Заснований у листопаді 2009 року
№ 3 (117), 2022

CEJSH

Google Академия

Crossref

Суми
СумДПУ імені А. С. Макаренка
2022

УДК 37(062.552)

Засновник та редакція
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 8 від 18.04.2022)

Редакційна колегія:

А. А. Сбруєва – доктор педагогічних наук, професор (головний редактор) (Україна);
М. А. Бойченко – доктор педагогічних наук, професор (заступник головного редактора) (Україна);
О. А. Біда – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
Ю. А. Бондаренко – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О. А. Заболотна – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
А. К. Куліченко – доктор педагогічних наук, доцент (Україна);
О. В. Кучай – доктор педагогічних наук, доцент (Україна);
М. П. Лещенко – доктор педагогічних наук, професор (Польща);
І. М. Литовченко – доктор педагогічних наук, доцент (Україна);
О. В. Михайличенко – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О. І. Огієнко – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
Є. А. Панченко – кандидат педагогічних наук (Україна);
О. Є. Реброва – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О.В. Семеніхіна – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О.М. Семеног – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
Л. І. Тимчук – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
І. А. Чистякова – кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
П. Пласкура – кандидат інженерних наук, доцент (Польща) (**P. Plaskura** – Dr. Eng. (Poland));
В. Зоріч – доктор педагогічних наук, професор (Чорногорія) (**V. Zorić** – Associate Professor (Montenegro));
Е. Протнер – доктор педагогічних наук, професор (Словенія) (**Protner E.** – DSc. (Pedagogy), Prof. (Slovenia));

Рецензенти:

М. Кісєль – доктор хабілітований (Польща) **(M. Kisiel** – dr. hab. (Polska))
О. Г. Козлова – кандидат педагогічних наук, професор (Україна);
Ц. Курковський – доктор гуманітарних наук (Польща) (C. Kurkowski – dr. nauk humanistycznych (Polska));
Г. Ю. Ніколаї – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
К. Стахира – доктор педагогічних наук (Польща) (**K. Stachyra** – dr hab. (Polska))
О. С. Чашечникова – доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Затверджено як фаховий журнал категорії Б з педагогічних наук
(наказ МОН України № 886 від 02.07.2020)

Журнал індексується в Crossref, Index Copernicus Master List, Google Scholar та CEJSH.

У журналі відображено результати актуальних досліджень з проблем порівняльної педагогіки, загальної педагогіки, педагогіки вищої школи, а також мистецької освіти.

© СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 377/378.09:74/75(477)''18/193''

Марина Бойченко
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-0543-8832
Андрій Никифоров
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-0576-980X
Ольга Гулей
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-6501-5022
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/003-012

СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Мета статті – виокремити та схарактеризувати світоглядний аспект естетичного виховання особистості у вітчизняній педагогіці.

Конкретизовано світоглядні позиції педагогів-класиків та сучасних науковців щодо естетичного виховання дітей і молоді. Констатовано, що серед багатьох шляхів естетичного виховання мистецтво залишається однією з найбільш популярних і ефективних форм естетичного виховання. Продемонстровано, що серед найбільш суттєвих напрямків естетичного виховання сучасні вітчизняні вчені виділяють: оволодіння естетичними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів, організацію факультативів, естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі, естетичне виховання під впливом сім'ї, спонукання школярів до естетичного самовиховання.

Ключові слова: *традиції естетичного виховання українського народу, духовно-практичне освоєння дійсності, загальнокультурний розвиток особистості.*

Постановка проблеми*.* На сучасному етапі розвитку українського суспільства естетичне виховання є складовою частиною виховного процесу в теорії і практиці вітчизняної освіти представлене системою заходів, спрямованих на вироблення і вдосконалення у особистості здатності естетично сприймати і розуміти твори мистецтва, створювати прекрасне в житті й у мистецтві.

Аналіз актуальних досліджень. Нині педагогічна наука і практика накопичила значний досвід щодо вирішення проблеми естетичного виховання дітей та молоді. Зокрема у теоріях та в практиці видатних педагогів ХХ століття (В. Верховинця, А. Макаренка, С. Миропольського, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших) розкрито неординарні підходи до естетичного виховання.

Аналіз низки праць науковців, як-от: Л. Артемова, В. Бутенко, Н. Волошина, Л. Коваль, Л. Масол, С. Мельничук, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Семашко, Г. Шевченко засвідчив

започаткування нового напрямку в естетичній науці, присвяченого вивченню проблематики взаємодії мистецтв в естетичному, загальнокультурному та духовному розвитку особистості. Теоретики і практики естетичного виховання, педагоги: К. Гавриловець, М. Гончаренко, О. Гулига, Б. Ліхачов, В. Шацька, які присвятили чимало праць вивченню проблеми естетичного виховання дітей та молоді переконані, що серед багатьох шляхів естетичного виховання, найефективнішим є мистецтво. Цінність мистецтва, на думку дослідників у тому й полягає, що воно може зображувати ті сторони дійсності, побачити які людина не має змоги.

Мета статті. З огляду на актуальність проблеми метою статті є виокремлення та характеристика світоглядного аспекту естетичного виховання особистості в українській педагогіці.

Методи дослідження – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, бібліографічний, біографічний, історико-культурологічний, абстрагування.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на низку науково-педагогічних джерел маємо змогу стверджувати, що серед найбільш суттєвих напрямків естетичного виховання вчені виділяють: оволодіння естетичними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів, організація факультативів, естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі, естетичне виховання під впливом сім'ї, спонукання школярів до естетичного самовиховання (Естетичне виховання шкільної молоді, 1981; Артемов, Чинаева, 1986; Гончаров, 1986; Грушевський, 2006; Андрущенко, 2011). Відтак, естетичне виховання школярів може здійснюватися через такі засоби, як твори мистецтва, природа, краса навколишнього світу та побуту. Принагідно зазначимо, що духовно-практичному освоєнню дійсності сприяли дитячі іграшки. Спочатку це були переважно копії предметів побуту і праці селян. Іграшки допомагали зрозуміти світ дорослих і наслідувати їх приклад, розвивали творчу уяву дітей, поліпшували розумово-аналітичні здібності. Водночас іграшки впливали на формування естетичних уподобань дітей, адже не випадково в народних уявленнях про красу і до нині збереглись такі порівняння: «гарна як лялька», «красива (або чепурненька) як іграшка» (Гулей, Гавриленко, 2019). Варто зазначити, що до групи дитячих іграшок відносимо писанки – пташині яйця, розписані за допомогою спеціального приладу (писачка), розтопленого воску та барвників. Маємо усі підстави стверджувати, що писанки були не лише предметом забави дітей, а й виконували функції художньо-естетичного і морально-

естетичного виховання. До слова, у Карпатах існувало повір'я: поки люди розписують писанки, вони житимуть у мирі й злагоді. Як стверджує О. Воропай, у згаданому регіоні дитячі конфлікти часто вирішували шляхом обміну писанками (Воропай, 1958). Цікавим є ставлення дослідниці А. Дорогої до естетичних традицій української культури: «Первісні смислові значення народної педагогіки у справі естетичного виховання мають історичну тяглість» (Дорога, 1999, с. 22-23). І на сьогодні давні традиції естетичного виховання українського народу відтворюються у сім'ї, дошкільних виховних установах, початковій школі (Гулей, Харченко, 2018; Гулей, Москаленко, 2019).

Як підкреслює Л. Стеценко, візуальна культура створює для сучасної людини складну знакову структуру, мову почуттів, систему образів, які впорядковують її щоденну комунікацію, визначають орієнтири її фізичного та духовного життя. Безперечно, нові умови і обставини життя не лише впливають, але активно формують духовний та чуттєво-інтелектуальний досвід людини, який складається з її духовних запитів (Стеценко, 2013, с. 55). Таким чином, існує нагальна потреба глибокого вивчення процесів, які відбуваються в суспільстві, з метою врахування їх особливостей у побудові актуальних освітньо-виховних моделей, що відповідатимуть запитам часу.

Свого часу шляхами вирішення досліджуваної нами проблеми опікувалися класики педагогічної думки. Особливого розгляду естетичне виховання набуває в дослідженнях українського та російського педагога К.Д. Ушинського (1824-1871). Педагог акцентує особливу увагу на основних, з його точки зору, засобах естетичного виховання: природа, праця, зміст шкільної освіти, мистецтво. До навчальних планів народних шкіл К.Д. Ушинський пропонував включити предмети естетичного циклу: малювання, музику, співи. Разом із тим, він порушував питання про необхідність художньої освіти вчителів і вихователів (Ушинський, 1983; 1954; 1950). Зазначимо, що проблеми естетичного виховання дітей та молоді були предметом особливої уваги української педагогіки XX століття. Свідченням цього є педагогічні теорії та практична діяльність видатних педагогів (В. Верховинця, А. Макаренка, С. Миропольського, В. Сухомлинського та інших), які запроваджували інноваційні підходи до естетичного виховання. Так, В.О. Сухомлинський стверджував, що відкриваючи красу навколо себе, пишаючись, дивуючись, маленька дитина починає бачити свою людську красу, ніби вона в цей час дивиться у дзеркало. На думку педагога, чим раніше дитина відчує красу і чим тонше замилується нею, тим вище буде її відчуття власної гідності.

Водночас В.О. Сухомлинський підкреслював, що: «У світі є не тільки потрібне, корисне, але і красиве. З того часу, як людина стала людиною, з того моменту, коли вона задивилася на пелюстки квітки і вечірню зорю, вона почала вдивлятися в саму себе. Людина осягла красу. Краса – глибоко людське. Вона існує незалежно від нашої свідомості і волі, але вона відкривається людиною, досягається нею, живе в її душі, – не було б нашої свідомості – не було б і краси. Свідомість людини не тільки відображає об'єктивний світ, але і створює його» (Сухомлинський, 1977, с. 229). Одним із засобів естетичного виховання, як переконував видатний педагог-новатор, був «Куточок краси». Навесні, перед тим як діти повинні були закінчити перший клас, вони почали створювати місце, де були квіти, плодючі дерева. Тобто, «Куточком краси» називали місце, де б природна краса могла збагатитися людською працею. Учні це робили зі спрямуванням в майбутнє: вони думали про те, що кількість рослин буде збільшуватися з кожним роком. Саме там вони мріяли працювати й відпочивати, спостерігати за змінами природи під час зміни пір року. В.О. Сухомлинський був переконаний у тому, що: «Праця в ім'я створення краси облагороджує юні серця, запобігає байдужості. Створюючи красу землі, діти стають кращими, чистішими, красивішими» (Сухомлинський, 1977, с. 298). Також В.О. Сухомлинський вважав, що саме у поєднанні з радістю творіння добра для людей криється пізнання себе через пізнання красивого навколо себе – у квітці і в журавлиному ключі, у відтінку знайденому на березі річці камінця, у розливі ранкової зорі, в найтоншому звучанні слова, в прекрасному людському вчинкові. Зі слів педагога: «…У цьому поєднанні криється настільки могутня сила виховання, що ви, вихователі, накопичуєте по істинному чарівну здатність перевертати душу, випрямляти її, якщо вона зігнулась під натиском горя, нещастя, біди…» (Сухомлинський, 1975, с. 56).

У контексті нашого дослідження особливо цікаві погляди А.С. Макаренка на естетичне виховання молоді, оскільки формування у вихованців розуміння прекрасного було предметом пильної уваги видатного педагога XX століття – А.С. Макаренка. На особливу увагу заслуговують його художні твори: «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», «Марш 30-го року», на сторінках яких педагог неодноразово вказував на те, що вітчизняна педагогіка неможлива без естетичного розвитку вихованців. Як зазначають дослідники творчої спадщини, епістолярію, виступів, художньо-педагогічних творів А.С. Макаренка, концептуальний і змістовний аналіз спадщини педагога дозволяє виокремити принципи, форми і методи його виховання засобами

мистецтва, у тому числі музичного й образотворчого. Низка дослідників зосереджує велику увагу на порушеному аспекті. До прикладу, Н.В. Тарасов вважає: «Для того, щоб краще зрозуміти витоки гуманістичної творчості А.С. Макаренка, виокремивши чинники, що вплинули на становлення його теоретичних ідей, естетичного світогляду та естетичної культури, необхідно проаналізувати соціально-педагогічні умови та дослідити духовно-культурний контекст формування цієї неординарної особистості» (Тарасов, 1960, с. 62).

Доцільно вказати, що Антон Семенович Макаренко був активним пропагандистом мистецтва, організатором художнього виховання в дитячому колективі, володів здібностями і знаннями щодо різновидів мистецтва, добре знав і любив живопис, високо цінував старовинну архітектуру. Високо цінував творчість Іллі Рєпіна, Валентина Сєрова, Ісаака Левітана, сам гарно малював. Таким чином, залучення до художньої творчості своїх вихованців займало важливе місце в педагогічній діяльності Антона Семеновича.

А. С. Макаренко намагався естетично розвивати своїх вихованців засобами різних за видом мистецтв. Як учасник і режисер самодіяльного театру, він оволодів технікою театрального мистецтва, був майстром художнього слова. Здібності читця постійно використовував у педагогічній роботі, зокрема в умовах клубної діяльності своїх закладів. Так, у методичному плані клубної роботи комуни імені Ф.Е. Дзержинського А.С. Макаренко писав: «Вихователь, який використовує форму роботи (гурток або групу), відповідає за досягнення мети гуртком». І далі: «Якщо ви вишиваєте килимок, то ліпше вишити хоч трошки краще, хоч би для цього вимагалось у двадцять п'ять разів більше праці». Те ж саме щодо вистави, концерту тощо. Ніколи не забувайте аксіоми: «Прагнення до краси міцно закладено природою в кожній людині, є найкращим важелем, яким можна повернути людину до культури... Краса – найпотужніший магніт, і приваблює не тільки гарне обличчя або постать людини, але й гарний вчинок, гарна вистава, гарний концерт, вишивка... Цього не слід забувати, краще поставити один гарний концерт, ніж вісімнадцять таких, що відштовхують» (Макаренко, 1973, с. 145). Показовою є організована А.С. Макаренком робота з культурного обслуговування населення сусідніх сіл. У комуні було багато гуртків, клубів, провідним був гурток образотворчого мистецтва, у якому нараховувалося 120 осіб. Малювали і писали в комуні дуже багато, наприклад, до свята 1 Травня одного разу було написано лозунгів загальною

довжиною в три кілометри чотириста метрів, і зробили це 11 вихованців за одну ніч (Макаренко, 1973).

У ході наукового пошуку встановлено, що починаючи від 70-х рр. ХХ століття проблема естетичного виховання дітей та молоді опинилася в центрі наукового вивчення. Натомість упродовж 80-х рр. ХХ століття зміст естетичного виховання значно звужується, зводиться до художнього виховання. Наразі, саме у цей період відбувається значне накопичення досвіду з різних підходів до теоретичної розробки проблем естетичного виховання дітей та молоді, що зумовило появу в українській педагогіці різних наукових підходів до вивчення естетичного виховання. Слід зазначити, що наприкінці 80-х рр. ХХ століття проблемі естетичного виховання школярів та студентів засобами мистецтва опубліковано низку монографій та навчально-методичних праць, серії статей у наукових журналах республіканського значення, які стали серйозним теоретичним підґрунтям подальшого розвитку теорії і практики естетичного виховання (Л. Артемова, В. Бутенко, Н. Волошина, Л. Коваль, Л. Масол, С. Мельничук, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Семашко, Г. Шевченко та інших). Таким чином, завдяки активній діяльності педагогів-новаторів започатковано новий напрям в естетичній науці, присвячений вивченню проблематики взаємодії мистецтв у естетичному, загальнокультурному та духовному розвитку особистості. Відтепер естетичне виховання почало розглядатися як складний процес «опредметнення» вихованцем естетичних цінностей через сприймання та естетичного ставлення до них. На думку Г. Шевченка такі підходи до естетичного виховання школярів повинні сприяти активізації творчої художньо-естетичної діяльності суб’єкта (Г. Шевченко). Означений підхід акцентує увагу на механізмі роботи особистісно-індивідуальної естетичної свідомості, адже специфіка естетичного виховання полягає у його спрямованості на почуття та духовний світ особистості. Одночасно такий підхід покликаний поєднати художньо-естетичне виховання з процесом формування у вихованця здатності до правильного сприйняття прекрасного в навколишній дійсності та з умінням перетворювати навколишній світ за законами краси (Гулей, Гавриленко, 2019).

Науковець Л. Масол окреслила визначення художньо-естетичного виховання, яке розглянула з об’єктивної та суб’єктивної точок зору:

- художньо-естетичне виховання в широкому значенні – це формування естетичних якостей особистості через залучення її до цінностей мистецтва, світової та української культури;

- художньо-естетичне виховання у вузькому значенні полягає у забезпеченні спеціально організованих умов для збагачення духовного світу особистості засобами мистецтва, формування у неї естетичної культури, світоглядних уявлень, ціннісних художніх орієнтацій у соціокультурному просторі (Масол, 2002, с. 14-15).

Предметом нашої дослідницької уваги є також проблема естетичного виховання, яке значно загострилося у сучасну інформаційну добу, коли молода людина опинилася в епіцентрі нескінченних інформаційних потоків, за якими неможливо встигнути. Реалії сучасного перенасиченого простору призводять до формування у дітей та молоді нового, так званого «кліпового» типу мислення, що вимагає нових педагогічних підходів до роботи з дітьми в умовах сьогодення. Проблеми естетичного виховання молоді в умовах глобалізації та інформаційної революції досліджує Т. Андрущенко, наголошуючи, що здатність до естетичного сприйняття навколишнього світу, як і здатність до активної творчої діяльності «сама по собі в людині не виникає, вона свідомо формується культурою, зокрема, через освітянські технології» (Андрущенко, Грицаєнко, Дорога та ін., 2015, с. 242).

До визначеної проблематики звертається багато науковців, педагогів-практиків у всіх регіонах України, що сприяє розвитку дослідження проблем теорії і практики естетичного виховання у провідних закладах вищої педагогічної освіти (Андрущенко, Грицаєнко, Дорога, та ін. 2015; Методичні рекомендації до програми виховання і навчання дітей, 2016; Гулей, Харченко, 2018; Никифоров, 2020; Boichenko, Nykyforov, Hulei, 2020a; 2020b) та багато інших вітчизняних дослідників. Важливо наголосити на тому, що для забезпечення ефективного функціонування системи шкільної освіти, естетичне виховання має повноцінно існувати як у шкільній освіті, так і в позашкільній роботі. Таким чином, у випадку відриву естетичного виховання від позаурочної та позашкільної виховної роботи, система шкільної освіти не в змозі повною мірою реалізувати необхідний комплекс культуротворчих завдань.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, з аналізу літературних джерел щодо світоглядного аспекту естетичного виховання особистості в українській педагогіці виявлено, що педагоги-класики, радянські теоретики і практики вітчизняної педагогічної думки, сучасні науковці одним із пріоритетних і найбільш ефективних форм естетичного виховання дітей та молоді вважали мистецтво, що покликане сприяти загальнокультурному та духовному розвитку особистості.

До подальших досліджень авторами віднесено обґрунтування психолого-педагогічних умов формування естетичної культури особистості засобами образотворчості.

ЛІТЕРАТУРА

Андрущенко, Т., Грицаєнко, П., Дорога, А. та ін. (2015). *Естетична освіта педагога*: [колективна монографія] / Т. І. Андрущенко (ред.). Київ: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. (Andrushchenko, T., Gritsayenko, P., Doroga, A. and others. (2015). *Aesthetic education of a teacher*: [collective monograph] / T.I. Andrushchenko (ed.). Kyiv: Publishing House of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov.).

Андрущенко, Т. (2011). Проблема виховання естетичного в українському культурному дискурсі в період глобалізації та інформаційної революції / *Проблема естетичного в культурі: матеріали до спецкурсу* (сс. 219-245). Київ: Університет «Україна». (Andrushchenko, T. (2011). The problem of aesthetic education in the Ukrainian cultural discourse in the period of globalization and information revolution / *The problem of aesthetic in culture: materials for a special course* (pp. 219-245). Kyiv: University «Ukraine»).

Артемов, Е., Чинаева, О. (1986). Некоторые теоретические и практические проблемы эстетического воспитания. *Вопросы философии*. Москва: Педагогика. (Artemov, E., Chinaeva, O. (1986). Some theoretical and practical problems of aesthetic education. *Questions of philosophy*. Moscow: Pedagogy).

Воропай, О. *(1958).* Звичаї нашого народу*:* етнографічний нарис: у 2 тт. Т. 2. Мюнхен: Українське видавництво. (Voropay, O. (1958). Customs of our people: ethnographic essay: in 2 vols. Vol. 2. Munich: Ukrainian Publishing House).

Гончаров, И. (1986). Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности. Москва: Педагогика. (Goncharov, I. (1986). Aesthetic education of schoolchildren by means of art and reality. Moscow: Pedagogy).

Грушевський, М. (2006). Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. Київ: Либідь. (Hrushevsky, M. (2006). The child in the customs and beliefs of the Ukrainian people. Kyiv: Lybid).

Гулей, О., Гавриленко, А. (2019). Етнографічні джерела про давні уявлення щодо естетичного виховання. *Мистецькі пошуки, 1 (10),* 21-24. (Guley, O., Gavrilenko, A. (2019). Ethnographic sources on ancient ideas about aesthetic education. *Artistic Quests, 1 (10),* 21-24).

Гулей, О., Москаленко, Л. (2019). Сутність естетичного виховання учнів засобами образотворчого мистецтва. *Мистецькі пошуки*, *1 (10),* 44-48. (Guley, O., Moskalenko, L. (2019). The essence of aesthetic education of students by means of fine arts. *Artistic Quests, 1 (10),* 44-48).

Гулей, О., Харченко, А. (2018). До питання про естетичне виховання школярів на уроках образотворчого мистецтва. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін, 1 (6),* 146-149. (Guley, O., Kharchenko, A. (2018). On the question of aesthetic education of schoolchildren in the lessons of fine arts. *Theory and methods of teaching social sciences, 1 (6),* 146-149).

Дорога, А. (1999). Естетичні виміри традицій української культури. Київ: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. (Road, A. (1999). Aesthetic dimensions of the traditions of Ukrainian culture. Kyiv: Publishing House of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov).

Естетичне виховання шкільної молоді (1981) / Б.Т. Лихачов, Г.А. Залмон (ред.). Москва: Педагогіка. (Aesthetic education of school youth (1981) / B.T. Likhachev, G.A. Zalmon (ed.). Moscow: Pedagogy).

Макаренко, А.С. (1973). Педагогічна поема. Київ: Радянська школа. (Makarenko, A.S. (1973). Pedagogical poem. Kyiv: Soviet School).

Масол, Л. (2002). Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України. *Шкільний світ, 1,* 1-16. (Masol, L. (2002). The concept of artistic and aesthetic education of students in secondary schools of Ukraine. *School World, 1*, 1-16).

Методичні рекомендації до програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» (2016) / В.О. Огнев'юк (науковий керівник проекту), Г. В. Бєлєнька (ред.). Київ: Київський університет імені Б. Грінченка. (Methodical recommendations for the program of education and training of children from two to seven years «Child» (2016) / V.O. Ognevyuk (scientific supervisor of the project), G.V. Belenka (ed.). Kyiv: Kyiv University named after B. Hrinchenko).

Никифоров, А. (2020). Сімейне виховання у змісті позаінституційних форм навчання декоративного мистецтва у підросійській Україні XIX – початку XX століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи, 73 (2),* 32-35. (Nykyforov, A. (2020). Family education in the content of non-institutional forms of teaching decorative arts in sub-Russian Ukraine of the XIX - early XX centuries. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects, 73 (2),* 32-35).

Стеценко, Л. (2013). Сучасна українська естетика: до визначення тенденцій розвитку. *Гуманітарний часопис, 2,* 55-62. (Stetsenko, L. (2013). Contemporary Ukrainian aesthetics: to determine development trends. *Humanities Journal, 2,* 55-62).

Сухомлинський, В.О. (1975). Як виховати справжню людину (Поради вихователям). Київ: Радянська школа. (Sukhomlinsky, V.O. (1975). How to raise a real person (Tips for educators). Kyiv: Soviet School).

Сухомлинський, В.О. (1977). Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський: вибрані твори: в 5-ти тт. Т. 2. Київ: Радянська школа. (Sukhomlinsky, VO (1977). I give my heart to children / V.O. Sukhomlinsky: selected works: in 5 volumes. Vol. 2. Kyiv: Soviet school).

Тарасов, В. (1960). В Полтавском учительском институте. *Воспоминания о Макаренко: сборник научных материалов,* 61-62. (Tarasov, V. (1960). At the Poltava Teachers' Training Institute. *Memoirs of Makarenko: a collection of scientific materials,* 61-62).

Ушинський, К.Д. (1983). Вибрані педагогічні твори: у 2 тт. Т. 2.: Про народність в громадському вихованні. Київ: Радянська школа. (Ushinsky, K.D. (1983). Selected pedagogical works: in 2 vols. Vol. 2: On nationality in public education. Kyiv: Soviet School).

Ушинський, К.Д. (1950). Педагогічна антропологія. Москва: Академія педагогічних наук РРФСР. (Ushinsky, K.D. (1950). Pedagogical anthropology. Moscow: Academy of Pedagogical Sciences of the RSFSR).

Ушинський, К.Д. (1954). К.Д. Ушинський: твори: в 6 тт. Т. 2. Київ: Радянська школа. (Ushinsky, K.D. (1954). K.D. Ushinsky: works: in 6 volumes. Vol. 2. Kyiv: Soviet school).

Шевченко, Г. (1985). Естетичне виховання в школі. Київ: Радянська школа. (Shevchenko, G. (1985). Aesthetic education at school. Kyiv: Soviet School).

Boichenko, M., Nykyforov, A., Hulei, O. (2020a). General Trends in Art Education Development in the Territory of Ukraine As Part of the Russian Empire in the Second Half of the 19th and Early 20th Centuries. *Journal of History Culture and Art Research, 1 (9),* 235-334.

Boichenko, M., Nykyforov, A., Hulei, O. (2020b). Genesis of the Idea of Using Folk Arts and Crafts Elements in Teaching and Upbringing in Classical Ukrainian and Western European Pedagogical Thought. *Journal of History Culture and Art Research, 9 (2),* 123-132.

SUMMARY

Boichenko Maryna, Nykyforov Andrii, Hulei Olha. Worldview aspect of aesthetic upbringing of the personality in Ukrainian pedagogy.

The purpose of the article is to single out and characterize the worldview aspect of aesthetic upbringing of the personality in domestic pedagogy. Much attention is paid by the authors to the evolution of Ukrainian pedagogical thought in the study of the interaction of the arts in the aesthetic, cultural and spiritual development of the individual. It is noted that the problems of aesthetic education of youth were the subject of special attention of Ukrainian pedagogy of the XX century. Interesting approaches to aesthetic upbringing in pedagogical theories and practice of the outstanding teachers A. Makarenko, S. Myropolsky, V. Sukhomlynsky, K. Ushinsky and others are characterized.

The article reveals the beginning of a new direction in aesthetic science of the late twentieth century, devoted to the study of the interaction of the arts in the aesthetic, cultural and spiritual development of the individual.

The worldview positions of modern domestic theorists and teachers-practitioners on the aesthetic upbringing of children and youth are specified. It is stated that among many ways of aesthetic education, art remains one of the most popular and effective forms of aesthetic upbringing. The essence of artistic and aesthetic upbringing is clarified:

• in a broad sense – it is the formation of aesthetic qualities of the individual through his involvement in the values of art, world and Ukrainian culture;

• in the narrow sense – it is to provide specially organized conditions for the enrichment of the spiritual world of the individual by means of art, the formation of his aesthetic culture, worldview, values of artistic orientations in the socio-cultural space.

It has been shown that among the most important areas of aesthetic upbringing modern domestic scientists distinguish: mastering aesthetic knowledge in the study of subjects, organization of electives, aesthetic upbringing in the extracurricular activities, aesthetic upbringing under the influence of family, motivating students to aesthetics.

Key words: *traditions of aesthetic education of the Ukrainian people, spiritual and practical development of reality, general cultural development of personality.*

УДК 796.332.015.132.072.4

Валерій Кисельов
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-1285-4164
Діана Бермудес
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-8020-4721
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/013-021

АНАЛІЗ СТАНУ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ФУТБОЛЬНИХ АРБІТРІВ

У статті розглядається роль фізичної підготовленості футбольного арбітрів як один із головних факторів професіональної підготовки суддів. Стаття присвячена порівняльному аналізу тестування з фізичної підготовленості футбольних рефері, які рекомендуються для проведення матчів дитячо-юнацької футбольної ліги України від асоціації футболу Сумської області.

Ключові слова: *футбол, футбольні арбітри, фізична підготовленість, дитячо-юнацька ліга.*

Постановка проблеми. Одним з популярних ігрових видів спорту у світі по праву вважається футбол. З кожним роком кількість шанувальників цього виду спорту зростає у кожній країні та на всіх континентах. За дотриманням чесності та безкомпромісності спортивного дійства відповідає футбольний арбітр, додержуючись офіційних правил гри. Важливим напрямком у розвитку футболу сучасності є покращення якості арбітражу, яка безпосередньо залежить від рівня фізичної підготовки. Отже, фізична підготовка є важливою частиною загальної підготовки арбітра до проведення змагань, яка передбачає розвиток фізичних якостей, пов’язаних з підвищенням загального рівня функціональних можливостей організму.

Акцентуючи увагу на вагомість високого рівня фізичної підготовленості футбольних арбітрів як значущого фактору їх успішної суддівської діяльності під час проведення матчів різної рівня, від чемпіонату Світу до змагань дитячо-юнацьких команд постає питання щодо рівня їхньої фізичної підготовки.

Аналіз актуальних досліджень. З опорою на дані А. Абдули з’ясовано, що ігрові дії у футболі супроводжується високою роботою рухових дій різної інтенсивності впродовж певного проміжку часу. А фізичні навантаження футбольного арбітра в деяких аспектах відрізняються від гравця на футбольному полі (арбітр не бере участь у єдиноборстві, не виконує дії з м’ячем, не може бути заміненим), у той же час фізіологічні особливості їх роботи багато в чому схожі. Рівень функціонального стану систем організму арбітрів як в лабораторних

умовах, так і під час гри є необхідними і дають можливість планувати тренувальний процес в залежності від їх показників (Абдула, 2013).

Висококваліфікований арбітраж змагань у сучасному футболі створює передумови для демонстрації вищої майстерності гравців за наявності спортивного суперництва. Таким чином інтенсифікація гри, її динамічність, швидка зміна та різноплановість ігрових ситуацій висувають високі вимоги до фізичної підготовленості арбітрів, які можна порівняти з функціональними кондиціями польових гравців (Чопілко, 2020).

На думку С. Алімова, відсоток помилок арбітрів безпосередньо пов'язаний з їхнім пересуванням по футбольному полю. Виявлено, що 55 % усіх помилок допускається в статичному положенні, 37 % — під час ходьби і тільки близько 8 % — під час бігу. Більше того, психологічна впевненість в ухваленні рішення визначається, якщо арбітр знаходиться в 10-15 метрах від місця порушення.

Футбольні арбітри англійської прем'єр-ліги пробігають протягом зустрічі у високому темпі більше ніж деякі футболісти, від 10 до 13 кілометрів.

Таким чином, арбітр повинен мати високий рівень фізичної підготовленості, оскільки йому необхідно перебувати на оптимальній відстані від ігрового моменту і правильно інтерпретувати єдиноборства.

У наукових пошуках В. Марченко та Р. Гаха наголошується, що успішність арбітра в якісному обслуговуванні матчів безпосередньо залежить від розуміння змісту спортивної боротьби, застосовування знань з правил гри та відповідної фізичної і психологічної підготовленості. Ці головні аспекти тісно взаємопов'язані, але, як одні, так і інші мають перевагу один над одним на різних етапах багаторічної підготовки арбітрів.

Науковці (А. Абдула, Ю. Маніло, В. Ніколаєнко, Т. Чопілко, та ін.) у своїх наукових працях переймалися проблемою підготовки футбольних суддів у таких напрямах, як: удосконалення фізичної підготовки футбольних арбітрів; дослідження функціональних можливостей та рухової діяльності футбольних арбітрів професійних команд, індивідуалізація спеціальної фізичної підготовки арбітрів високої кваліфікації у футболі; організаційно-методичні засади навчання арбітрів-початківців і висококваліфікованих арбітрів.

У публікації В. Ніколаєнко та Т. Чопілко визначено, що оптимальні фізичні кондиції обумовлюють професійні дії арбітра, тобто вміння керувати станом свого організму і руховою активністю, протистояти стомленню, психологічному тиску спортсменів і глядачів, контролювати

емоції, адекватно оцінювати ігрову ситуацію і приймати правильне рішення в обмежений час. Дослідники зазначають, що рухова активність арбітрів передбачає постійні пересування на різні дистанції різними способами. Футбольні арбітри здебільшого виконують роботу аеробного характеру. Під час пересування у швидкому темпі арбітр застосовує більше прискорень, ніж ривків. Він виконує різноманітні рухи руками («жести»), що демонструють характер порушень та види покарань для гравців, які передбачено правилами гри. Разом із цим рухові дії асистентів арбітра змінюються кожні 5 секунд під час матчу, за один матч вони виконують близько 20 ривків і 74 прискорень (Ніколаєнко, Чопілко, 2020).

Аналіз тренувальної програми для футбольних суддів України різного рівня показав, що основну увагу у річному циклі підготовки арбітра приділено заняттям з розвитку швидкісно-силових здібностей та розвитку якостей спеціальної швидкості та спеціальної витривалості, які найбільш необхідні арбітру під час проведення матчу.

Мета будь-якої фізичної підготовки полягає в тому, щоб арбітри та асистенти арбітра перебували в оптимальній функціональній готовності у момент прийняття рішень долаючи стомлення, що виникає внаслідок фізичних зусиль. При цьому важливим є те щоб втома не вплинула на адекватну оцінку ігрової ситуації та на правильність прийняття самого рішення.

Мета статті. Дослідити стан фізичної підготовленості футбольних арбітрів, рекомендовані для проведення матчів дитячо-юнацької футбольної ліги України від Асоціації футболу Сумської області.

Завдання роботи:

1. Проаналізувати наукову, спеціальну літературу, нормативно-програмні документи та інформаційні джерела з проблеми дослідження;

2. Дослідити стан фізичної підготовленості футбольних арбітрів, рекомендованих для проведення матчів дитячо-юнацької футбольної ліги України від асоціації футболу Сумської області;

3. Дослідити динаміку змін показників фізичної підготовленості арбітрів, рекомендованих для проведення матчів дитячо-юнацької футбольної ліги України від асоціації футболу Сумської області;

Виклад основного матеріалу дослідження. Комітетом арбітрів Асоціації футболу України арбітрам та асистентам запропоновано спеціальну тренувальну програму, яка відповідає програмі тренування УЄФА. Стан тренованості арбітрів перевіряють регулярно один раз на тиждень, а комітет арбітрів ФФУ й тренер із фізичної підготовки надають

допомогу у випадках, коли виявлялися будь-які недоліки в треновану вальному процесі (Маніло, 2014).

Для комітету арбітрів України актуальним стало питання щодо розробки тренувальної програми для арбітрів, рекомендованих для проведення дитячо-юнацької ліги України.

Для вирішення завдань дослдіження, а саме оцінки стану фізичної підготовленості футбольних арбітрів, рекомендованих для проведення матчів дитячо-юнацької футбольної ліги України від Асоціації футболу Сумської області нами було визаначено групу арбітрів у складі 8 осіб. Також нами було досліджено зміст спеціальної тренувальної програми підготовки арбітрів професіональних команд.

Таким чином, за основу нашого дослідження ми обрали нормативні показники офіційного фітнес тесту ФІФА, який складається з двох випробувань.

Наводимо приклад процедури тестувань.

Тест 1. Повторна спринтерська здатність - визначає здатність арбітра виконувати неодноразовий спринт на 40 м (Рис.1).

Рис. 1. Схематичне зображення тесту повторної спринтерської здатності.

Умови виконання тесту:

1. Під час цього тесту слід використовувати електронні датчики старт-фініш (фотоелементи);

2. електронні ворота повинні встановлюватися на лінії 0 м, а фінішні на фінішній *лінії* (40 м), стартова лінія повинна бути позначена за 1,5 м до електронних воріт (відмітка 0 м);

3. Для відновлення арбітрам слід мати максимум 60 с після кожного спринту 40 м;

4. Якщо арбітр з якої-небудь причини провалює один спринт , то йому надається тільки одна додаткова спроба;

5. Якщо арбітр провалив одну з 6-ти спроб, то йому слід відразу, після 6-го спринту надати додаткову спробу. Якщо арбітр провалює 2 спробу спринту з 7 с, то він провалює тест.

Час відновлення між закінченням 1-го Тесту і початком 2-го має бути від 6 до 8 хв максимум.

Тест 2. Інтервальний біг - здатність арбітра виконувати серії бігу високої інтенсивності на 75 м, між якими виконується 25 м відновної ходьби (Рис. 2).

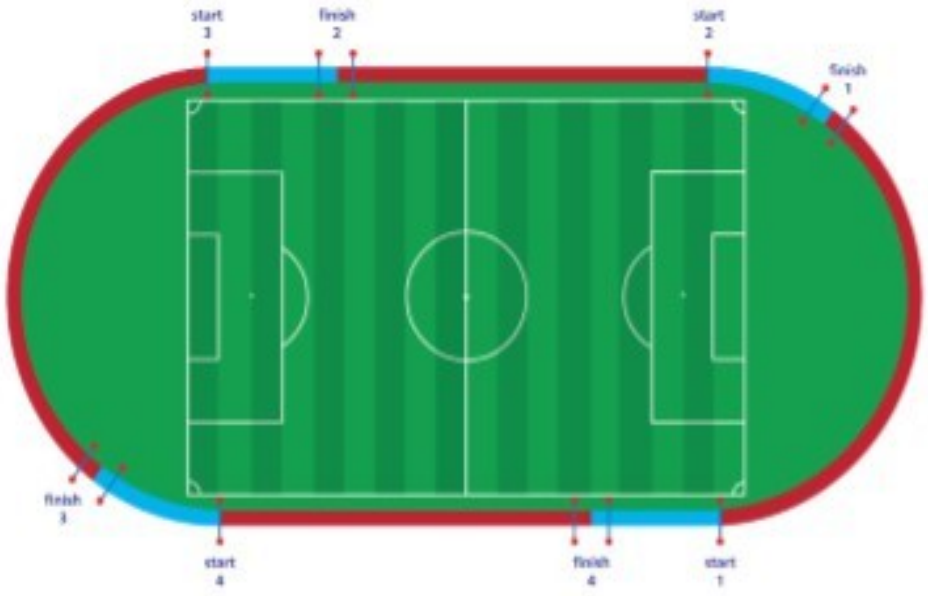

Рис. 2. Схематичне зображення тесту з інтервального бігу.

Умови виконання тесту:

1. Арбітри повинні виконати 40 інтервальних прискорень на 75 м бігу високої інтенсивності / 25 м відновної ходьби. Це рівно 4000 м або 10 кіл на 400 м легкоатлетичному треку. Темп задається аудіозаписом;

2. Арбітри повинні стартувати зі статичної позиції. Вони не повинні стартувати до стартового сигналу;

3. У кінці кожних 75 м, повинен увійти в зону відновної ходьби до сигналу;

4. Якщо арбітру не вдається помістити ногу в зону відновної ходьби, до сигналу - він повинен отримати чітке попередження. Якщо не встигає повторно, то він знімається з тесту.

У ході аналізу стану фізичної підготовленості футбольних арбітрів, рекомендованих для проведення матчів дитячо-юнацької футбольної ліги України від Асоціації футболу Сумської області нами статистично проаналізовано показники двох випробувань фітнес-тесту ФІФА у 2020 та 2021 роках.

Результати тестування подано в таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

Показники фітнес-тесту ФІФА 2020 року

		Повторна спринтерська здатність						Інтервальний біг			
№ п/п		40 м (сек)	40 м (сек)	40 м (сек)	40 м (сек)	40 м (сек)	40 м (сек)	Кількість відрізків	Невдала спроба	Зріст	Вага
1.	Арбітр 1	5,64	5,75	5,42	5,64	5,59	5,78	40		183	76
2.	Арбітр 2	5,62	5,83	5,52	5,49	5,75	5,82	40		190	73
3.	Арбітр 3	5,33	5,51	5,49	5,61	5,45	5,54	40		192	76
4.	Арбітр 4	5,72	5,64	5,84	5,63	5,75	5,81	35	35	195	92
5.	Арбітр 5	5,69	5,60	5,87	5,75	5,90	5,90	40		186	80
6.	Арбітр 6	5,43	5,46	5,43	5,55	5,53	5,65	40		186	72
7.	Арбітр 7	5,55	5,49	5,46	5,88	5,90	5,64	40		172	60
8.	Арбітр 8	5,84	5,85	5,80	5,82	5,78	5,91	37	37	180	86

Таблиця 2

Показники фітнес-тесту ФІФА 2021 року

		Повторна спринтерська здатність						Інтервальний біг			
№ п/п		40 м (сек)	40 м (сек)	40 м (сек)	40 м (сек)	40 м (сек)	40 м (сек)	Кількість відрізків	Невдала спроба	Зріст	Вага
1.	Арбітр 1	5,44	5,75	5,32	5,44	5,53	5,65	40		183	75
2.	Арбітр 2	5,58	5,76	5,69	5,45	5,71	5,79	40		190	72
3.	Арбітр 3	5,31	5,49	5,42	5,31	5,49	5,32	40		192	75
4.	Арбітр 4	5,62	5,64	5,74	5,62	5,77	5,73	40		195	90
5.	Арбітр 5	5,56	5,61	5,55	5,73	5,65	5,59	40		186	79
6.	Арбітр 6	5,38	5,42	5,44	5,55	5,51	5,49	40		186	70
7.	Арбітр 7	5,55	5,46	5,43	5,68	5,80	5,54	40		172	58
8.	Арбітр 8	5,81	5,82	5,75	5,72	5,75	5,81	40		180	84

В ході порівняльного аналізу 1 тесту арбітрів Сумської області арбітрів показав нам, що середні показники кожного з арбітрів спринтерської повторної здатності на дистанції 40 метрів покращилися мінімум від 0,01 с до 0,17 с або ж на 0,1 до 2,8 %.

Результати тестування подано на (Рис. 3).

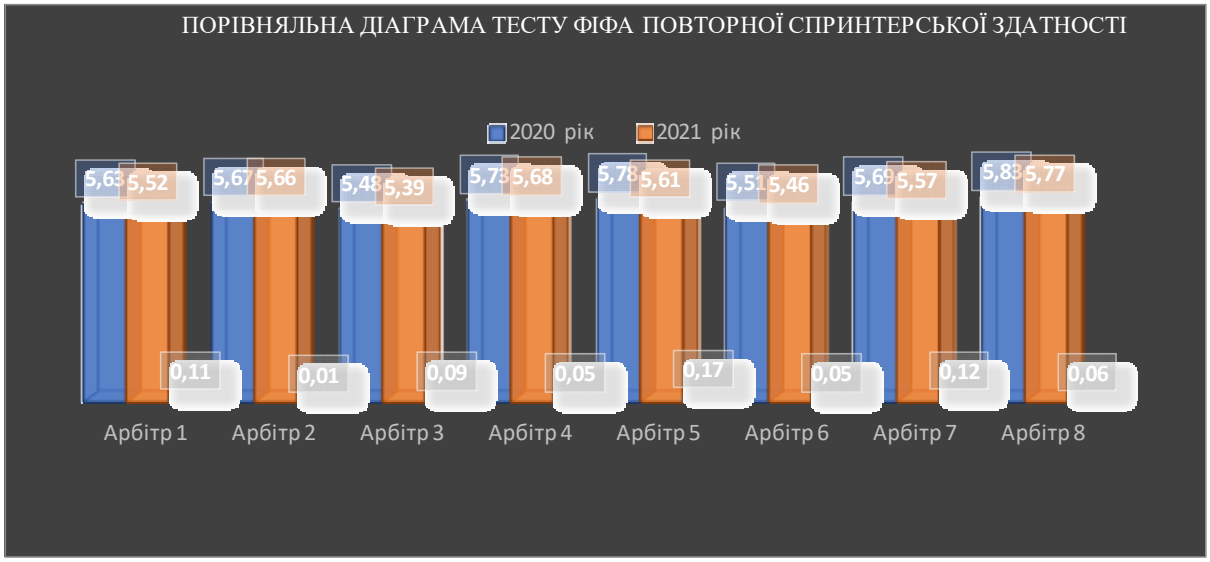

Рис. 3. Динаміка змін показників тесту ФІФА зі спринтерської повторної здатності.

Статистичний аналіз другого тесту, показав нам позитивну динаміку складання сумськими арбітрами тесту з інтервального бігу, після річного тренувального циклу за програмою комітету арбітрів України. Таким чином. Якщо у 2020 році 25 % групи не виконали тестування, то після впровадження спеціальної тренувальної програми для арбітрів у 2021 році склали тест з інтервального бігу всі арбітри.

Результати тестування подано на (Рис. 4).

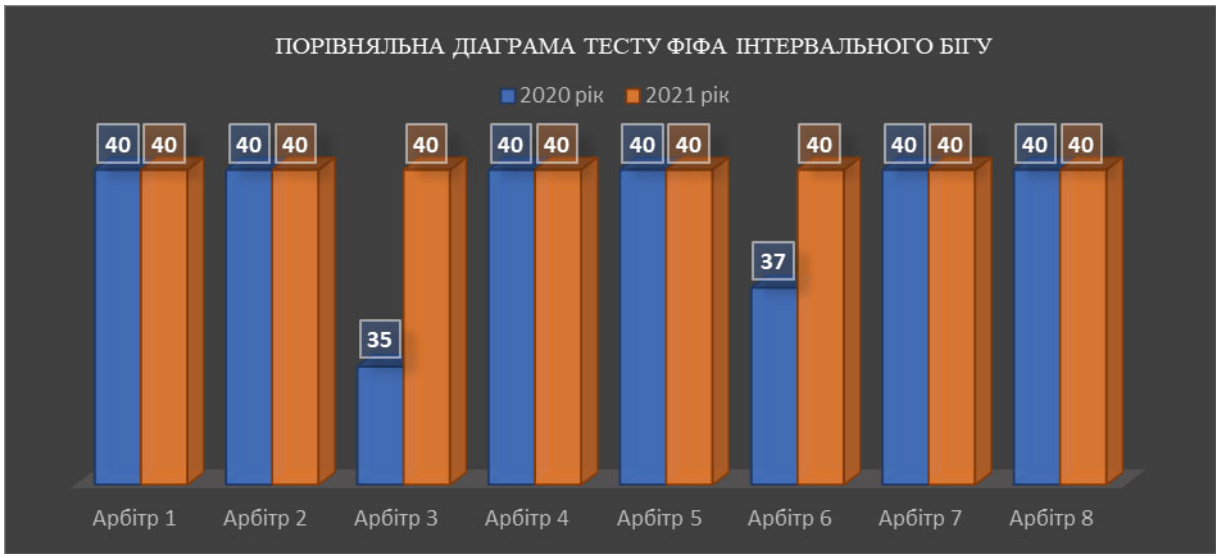

Рис. 4. Динаміка змін показників тесту ФІФА з інтервального бігу.

Отже, можна констатувати той факт, що показники фітнес-тесту ФІФА мають позитивну динаміку і тому програма з фізичної підготовки комітету арбітрів Української асоціації футболу є ефективною. Дивлячись на сьогоднішній розвиток футболу у світі нам потрібно

обов'язково зазначити, що для проведення футбольних матчів на високому рівні, арбітр повинен мати, разом з гарною фізичною, глибоку теоретичну та стійку психологічну, цифрову підготовленості.

Висновки. У ході аналізу наукових досліджень різних авторів, змісту нормативно-програмних документів, інформаційних джерел, визначено, що фізична підготовленість футбольного арбітра є одним з важливих факторів у процесі комплексної підготовки висококваліфікованих суддів з футболу. Аналіз досліджень показав, що арбітри повинні перебувати на футбольному полі в оптимальній функціональній готовності для ухвалення правильних рішень та психологічної стійкості.

Досліджено стан фізичної підготовленості футбольних арбітрів, рекомендованих для проведення матчів дитячо-юнацької футбольної ліги України від Асоціації футболу Сумської області.

Проведене дослідження засвідчило позитивну динаміку змін показників фізичної підготовленості арбітрів після річного циклу тренувального процесу за спеціальною програмою комітету арбітрів Асоціації футболу України. Згідно статистичного аналізу тесту з повторної спринтерської здатності загальний показник групи зріс на 4,72 с.

Щодо тесту з інтервального бігу, то у 2020 році двоє арбітрів не змогли виконати норматив, що становило 20 % групи. Проте у 2021 році показник тесту інтервального бігу показав позитивну динаміку і всі арбітри успішно його склали.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження даної проблеми будуть спонукають до пошуку шляхів оптимізації фізичної підготовленості арбітрів рекомендованих для проведення матчів дитячо-юнацької ліги України.

ЛІТЕРАТУРА

Абдула, А. Б. (2013). Дослідження антропометричних та функціональних показників арбітрів різної кваліфікації у футболі. *Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 5,* 3-6 (Abdula, A. B. (2013). Research of anthropometric and functional indicators of referees of different qualifications in football. *Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sports, 5,* 3-6).

Маніло, Ю. (2014). Базові моделі підготовленості футбольних арбітрів різної кваліфікації. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 1 (25),* 71-75 (Manilo, Yu. (2014). Basic models of training of football referees of different qualifications. *Physical education, sports and health culture in modern society. Collection of scientific works of Eastern European National University named after Lesya Ukrainka, 1 (25),* 71-75).

Ніколаєнко, В., Чопілко, Т. (2020). Індивідуалізація спеціальної фізичної підготовки арбітрів високої кваліфікації у футболі. *Наука в олимпийском спорте, 4,* 4-15 (Nikolaienko, V., Chopilko, T. (2020). Individualization of special physical training of highly qualified referees in football. *Science in Olympic Sports, 4,* 4-15).

Чопілко, Т. Г. (2020). *Індивідуалізація спеціальної фізичної підготовки арбітрів високої кваліфікації у футболі* (автореф. дис. ... к. фіз. вих: 24.00.01). Київ (Chopilko, T. H. (2020). *Individualization of special physical training of highly qualified referees in football* (PhD thesis abstract). Kyiv).

SUMMARY

Kyselov Valerii, Bermudes Diana. Analysis of physical preparedness of football referees.

The article considers the role of physical preparedness of football referees as one of the main factors of referees professional training. The article is devoted to the comparative analysis of testing on the physical preparedness of football referees, which are recommended for the matches of the children's and youth football league of Ukraine from the football association of Sumy region.

It is found that physical preparedness of a football referee is one of the important factors in the process of comprehensive training of highly qualified football referees. Analysis of research has shown that referees must be on the football field in optimal functional preparedness to make the right decisions and psychological resilience.

The state of physical preparedness of football referees recommended for matches of the Children and Youth Football League of Ukraine by the Football Association of Sumy Region has been studied.

The study has shown positive dynamics of changes in the indicators of physical preparedness of referees after the annual cycle of the training process under a special program of the committee of referees of the Football Association of Ukraine. According to the statistical analysis of the test for repeated sprinting ability, the overall indicator of the group increased by 4.72 s. As for the interval running test, in 2020 two referees failed to meet the standard, which was 20 % of the group. However, in 2021 the indicator of the interval running test showed positive dynamics and all the referees successfully passed it.

Further research on this issue will encourage the search for ways to optimize the physical referees of referees recommended for matches of the Children's and Youth League of Ukraine.

Key words: *football, football referees, physical preparedness, children's and youth league.*

УДК 37.035:37.016:821

Надія Кириленко
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID: 0000-0002-5982-7227
Аліна Корнієнко
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID: 0000-0001-6695-9482
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/022-032

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ТВОРЧО-КРИТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглядається специфіка формування читацької компетентності під час вивчення української літератури у старшій школі, особлива увага звертається на творчий підхід, інтермедіальність та критичне мислення як вагомі чинники зацікавлення старшокласників художньою творчістю, що дає можливість розв'язати одне із актуальних завдань сьогодення – забезпечити розуміння учнями літератури як мистецтва слова і як складової інтелектуально-духовної культури українців. У статті також подано алгоритм налаштування учнів старшої школи на сприймання твору та роботу над текстом.

***Ключові слова**: читацька компетентність, критичне мислення, творчість, література, освіта, урок, старшокласники.*

Постановка проблеми. Сучасна шкільна освіта – це цілісний комплекс традиційних та інноваційних методів і прийомів навчання, спеціально організованих та цілеспрямованих процесів, які вчитель доречно підбирає і вдало застосовує на уроках та в позаурочній діяльності; це педагогіка залучення до спільної творчості. Вивчення літератури у старших класах повинне бути спрямоване на розвиток критичного мислення школярів і потребує творчого підходу. Проблема вивчення літератури як мистецтва слова – у центрі теоретичних дискусій із методики літератури, на практиці ж ця особливість предмету не завжди враховується. Тому вважаємо, що вивчення літератури в сучасній українській школі повинно бути спрямоване передусім на розв'язання одного із суттєвих завдань – забезпечити сприйняття і розуміння учнями літератури як мистецтва слова і як складової інтелектуально-духовної культури людства та формування ціннісних орієнтацій учнів.

Аналіз актуальних досліджень. Сутність педагогічної творчості розкрито у працях В. Андреєва, Ф. Гоноболіна, В. Загвязинського, М. Никандрова, М. Поташника, І. Раченка, які зазначають, що праці вчителя притаманний творчий характер, оскільки в реальному педагогічному процесі не буває абсолютно ідентичних ситуацій, що зумовлює потребу творчого пошуку й імпровізації. Такої ж думки і Н. Кузьміна, яка досліджує складові педагогічної діяльності. Сьогодні

наявність різнобічних підходів до структури педагогічної діяльності підтверджує уявлення про неї як про цілісний системний об'єкт, що перебуває у складних взаємозв'язках з усіма соціальними інститутами й чинить основоположний вплив на еволюцію суспільства. Це є предметом дослідження таких науковців, як: О. Абдулліна, М. Бойченко, В. Бондар, В. Буряк, Ф. Гоноболін, В. Гриньова, Н. Гузій, М. Євтух, Т. Ільїна, І. Зязюн, Л. Кондрашова, Л. Нечепоренко, І. Огородніков, О. Рудницька, В. Сластьонін, Г. Троцко та інших. Вагоме місце творчому процесу в діяльності вчителя-словесника відводили вчені-методисти О. Бандура, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошина, Л. Мірошниченко, Є. Пасічник, О. Слоньовська, Б. Степанишин, Г. Токмань.

Окремі аспекти потрактування художніх творів є об'єктом уваги методистів О. Богданової, Н. Волошиної, Т. Крайнікової, М. Кудряшова, О. Мазуркевича, Н. Молдавської, Є. Пасічника, В. Пахаренка, М. Рибникової, Н. Сафонової, К. Сторчака та ін. На різнопланові технології аналізу художнього твору вказує А. Ситченко, С. Жила вважає, що під час вивчення творів художньої літератури доречно проводити мистецькі аналогії, А. Градовський пропонує компаративне вивчення творів української літератури, Г. Клочек зосереджує свою увагу на методології та методиці системного аналізу поетики твору, Г. Токмань розглядає екзистенційно-діалогічне навчання літератури, Л. Овдійчук досліджує особливості розвитку естетичних почуттів старшокласників на основі взаємодії мистецтв у процесі вивчення літератури.

Формування читацької компетентності під час вивчення української літератури у старшій школі залишається актуальною проблемою, адже літературний процес розвивається, а години, відведені на вивчення літератури, не збільшуються. Важливими наразі є аспекти інтермедіального осмислення тексту, інтертекстуальності, міжтекстових зв'язків. Тому **мета нашої розвідки** – простежити особливості творчо-критичного підходу до формування читацької компетентності учнів старших класів.

Методи дослідження. Специфіка предмету дослідження вимагала комплексного підходу до його вивчення та застосування ряду загальнонаукових та літературознавчих методів: емпіричний метод спостереження, порівняльно-типологічний, біографічний, культурно-історичний, компаративний, еволюційний.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвиток критичного мислення школярів та творчий підхід є домінантними для формування читацької компетенції, і, зокрема на уроках української літератури.

На це вказує відомий методист Н. Волошина. «Сучасний урок літератури, на думку Н. Волошиної, має відповідати критеріям, які у своїй сукупності узгоджуватимуться з методичними і технологічними приписами: комплексності планування завдань освіти, виховання і розвитку з урахуванням специфіки класу; оптимальності поєднання методів, прийомів роботи та засобів навчання, класних, групових та індивідуальних форм навчання; має бути регламентований обсяг і складність завдань; органічна єдність навчально-виховних результатів уроку в затраті часу учнем на класну і домашню роботу» (Волошина, 2002, с. 151-156).

Головне, щоб учні не просто запам'ятатовували і переказували чужі міркування й нанизування фактів (часто другорядних), а вміли аналізувати, висловлювали власні думки, виробляли особисті судження. Сьогодні актуальними є інтерактивні методи та прийоми навчання: «Хочу. Знаю. Вмію», соноскоп, використання кола емоцій Роберта Плутчика, кола кольорів Іттена, таксономія навчальних цілей та результатів Бенжаміна Блума на основі 6 рівнів мислення, метод 6 капелюхів мислення Едварта де Боно, «ажурна пилка», «білий слон», БАТ (біоадекватна технологія розвитку цілісного мислення), лінія цінностей, завдання науково-дослідницького характеру, літературні ігри («Терези», «асоціативний кущ»), умовне інтерв'ю з літературознавцем, літературні подорожі, онлайн-екскурсії, складання гугл-карт, робота індивідуально-творчого характеру (уживання в образ, виступи в образах літературних героїв, створення повідомлення про літературного героя як бренд і т.д.)

Домінантним для вивчення літератури залишається герменевтичний метод (тлумачення тексту), тож важливим завданням для педагогів є формування позитивних настанов для того, щоб учні прагнули читати художню літературу, мотивувати, зацікавити проблематикою, навчити старшокласників «учитуватися» в кожну фразу, щоб вони свідомо виявляли інтерес до твору, милувалися красою вилову, робили певні нотатки, зверталися до словника, якщо зустрічали незрозумілі слова. Тільки тоді можна говорити про глибокий аналіз тексту, можливість визначити його проблематику та мотиви, осмислити ідею, дійти висновків.

Для розвитку критичного мислення вагомим сьогодні є компаративний метод, порівняльний аналіз, який може включати різні рівні: сюжет, жанрову структуру, літературний напрям, течію, поетикальні особливості тощо. «На уроках будуть широко застосовуватися методи викладання, засновані на співпраці: соціальні і

дослідницькі проєкти, експерименти, групові завдання тощо. Новітні інформаційно-комунікаційні технології допоможуть створити нове освітнє середовище, підвищать ефективність роботи педагога» (Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи, 2016, с. 15). Важливим є підсумковий етап роботи над твором, який доречно проводити тоді, коли старшокласники окреслять коло тематики, проблематики, усвідомлять причиново-наслідкові зв'язки, дійдуть власних висновків. Тут можна запропонувати різні види і форми роботи: проблемні запитання, складання есе, цифрова розповідь за структурою про героя твору, написання творів-мініатюр, листів-монологів, створення креалізованого тексту (візуальний конспект, постер, скрапбукінг). Бажано під час роботи над текстом та на етапі узагальнення і повторення застосовувати різні онлайн-інструменти (Adobe Illustrator, Visual.ly, Creately, Gliffy, Tableau Public, Many Eyes, Gapminder, Padlet, Mentimetr). «Специфіка методів викладання літератури у школі вимагає від учителя такого ж високого натхнення, такої ж глибинної емоційності, які властиві й письменнику – істинному творцеві, художнику у світі великого мистецтва» (Волошина, 2004, с. 4-6).

Ураховуючи нові тенденції в системі літературної освіти в контексті Нової української школи, компетентнісний підхід, важливо підбирати такі технологічні моделі, набір проблемних ситуацій або літературно-мистецьких запитань і завдань, які зреалізують ту чи іншу парадигмальну стратегію, яку накреслив учитель.

Актуальним наразі є осмислення тексту на інтермедіальних засадах, бо література – вид мистецтва, а своєрідність структурно-кодової побудови літературного твору потребує залучення інших творів та видів мистецтв як своєрідних образів, знаків, кодів для осягнення мистецтва слова. Відтак суміжна образотворчість послуговує для художнього твору своєрідним орієнтиром, символом і допомагає розкодувати літературний текст, зробить його цікавішим і ближчим до читача.

Література як компонент художньої культури знаходиться в постійній і складній взаємодії з іншими видами мистецтва. Формування в учнів умінь аналізу та інтерпретації літературного твору засобами різних видів мистецтва – це, за переконанням Т. Яценко, – «процес цілісного сприймання твору, що передбачає встановлення зв'язків усередині літературного твору й у контексті літературного процесу, художньої культури певної доби, а головне – усвідомлення

таких зв'язків як діалогу митця зі світом, читача з митцем, а через нього – з іншою культурою, з іншим буттям» (7).

У науково-методичному дискурсі вчених кінця ХХ – початку ХХІ століття проблема реалізації культурологічного підходу до навчання літератури осмислюється в аспекті сприйняття та усвідомлення учнями літературного твору на основі міжпредметної та міжмистецької взаємодії.

Згідно з Концепцією літературної освіти курс літератури в старших класах закладів загальної середньої освіти визначається як етап творчо-критичного читання. Тому критерієм визначення рівня знань, наприклад, прозового твору в старшій школі є здатність учня працювати з текстом, осмислювати всі його складники, а увага до позасюжетних елементів говорить про сформованість читацьких умінь та готовність учня до цілісного усвідомленого аналізу тексту. Такий аналіз уміщує в себе тему, ідею, жанрову специфіку, сюжетні лінії, композицію, образну систему, творчий задум автора, час написання твору, образотворчі засоби, засоби увиразнення (тропи: епітети, метафори, порівняння, символи і т.д.; фоніку; фігури поетичного синтаксису тощо).

Дослідниця Л. Базиль стверджує, що формування читацьких умінь учнів старшої школи передбачає аналіз художнього твору на всіх трьох рівнях художньої форми: засоби предметної зображувальності твору (інтер'єр, портрет, пейзаж, мова, сюжет, вчинки персонажів, їхні емоції, почуття і переживання та побутова ситуація), прийоми мовної зображувальності та рівень композиції, а саме тип або принцип смислової упорядкованості, взаємоузгодженості складових художнього твору, що підкреслює й посилює їхню виразність (порядок, спосіб і мотивування, авторські міркування, розповіді й описи зображуваного життя, вставні епізоди, відступи, обрамлення) (Базиль, 2011, с. 12). Дійсно, усе це сприяє удосконаленню читацької компетенції, але перш за все учителю потрібно з'ясувати рівень відповідних знань щодо теорії тексту та умінь правильно його тлумачити, наявність уявлень про його смислову структуру та способи кодування інформації. «Учитель, навчаючи дітей читати, водночас вчить їх розуміти художні твори» (Усатий, 2012, с. 5), але, щоб учень адекватно інтерпретував твір, йому необхідно усвідомити вдосконалення власної читацької компетенції та бути готовим до літературної комунікації. Окрім цього, варто наголосити на тому, що процес сприйняття здійснюється на основі діалогічної взаємодії педагога з учнями, учнів із твором загалом та з його окремими складниками. Учитель-словесник повинен намагатися давати змогу

учням самостійно визначати суттєве, домінантні концепти тексту, адже кожен твір, яким би він не був довершеним, ніколи не спиймається однозначно, потребує замислитися та висловити власну думку стосовно вирішення означених проблем. Учні старшої школи повинні зробити висновок, що усунення фрагментарності та поверховості читання творів допоможе їм глибше осягнути глибину їх змісту на всіх рівнях художнього цілого. Перед читанням художнього тексту вчитель повинен налаштувати учнів на його сприйняття. Н. Волошина, Г. Костюк, С. Сафарян акцентують на створенні «на читача відповідного враження, якщо той не розуміє його до кінця» (Усатий, 2012, с. 5).

На етапі теоретико-літературної підготовки до сприйняття літературного тексту необхідно актуалізувати знання учнів: дати визначення теоретичних понять, апелювати до концептуальності вагомих чинників на рівнях організації поетики твору, ідейно-тематичному та емоційно-експресивному рівнях; щоб зрозуміти відображені в тексті події, метод, авторський стиль, розглядати твір потрібно в контексті історико-літературної доби, акцентувати на тому, що саме ці складники можуть визначати особливості стилю письменника загалом чи створювати своєрідну художню картину світу певного тексту тощо.

Налаштувати учнів на правильне сприймання твору та роботу над текстом можна за допомогою певного алгоритму дій.

Алгоритм налаштування учнів старшої школи на сприймання твору та роботу над текстом:

- *ознайомитися з життєтворчістю автора та історико-літературною добою;*
- *ознайомитися з історією та місцем створення тексту;*
- *відмовитися від хрестоматійного прочитання;*
- *з'ясувати жанрові особливості епічного твору;*
- *пригадати теоретичний матеріал, який стосується позасюжетних елементів;*
- *зважити на свій емоційний стан перед читанням твору;*
- *читати твір, не розтягуючи його в часі та не відкладаючи на завтра;*
- *звертати увагу на всі компоненти організації змісту і форми та не пропускати позасюжетні елементи.*

Розпочати опрацювання твору потрібно не з його прочитання, а ознайомленням із біографією автора та епохою, в якій він жив і творив.

Це допоможе зрозуміти, якою особистістю був автор, які його світоглядні позиції, і на чому потрібно зосередити свою увагу, читаючи текст. Після цього, звичайно, бажано ознайомитися з історією написання твору. Завдяки цьому учень може зрозуміти, що слугувало написанню та, можливо, з'ясувати, хто з персонажів є прототипами тексту. Щоб правильно зрозуміти текст, проаналізувати його, потрібно відмовитися від хрестоматійного прочитання та не забувати про жанрові особливості прозового твору. Читаючи твір, потрібно звертати увагу на позасюжетні елементи, тому перед прочитанням потрібно актуалізувати знання з цього питання. Як не дивно, але потрібно «підготувати» і свій емоцій стан до прочитання твору, адже він також впливає на правильне сприйняття. Щоб краще засвоїти текст, його потрібно читати відразу повністю, бо якщо читати наступного дня або через тиждень, уже деякою мірою втрачається думка, зміст, сюжет, композиція, а позасюжетні елементи, певні деталі, символи читач взагалі не згадує. Під час читання учень повинен звертати увагу на всі компоненти організації змісту і форми твору, а також не пропускати позасюжетні елементи.

Необхідно зазначити, що процес первинного сприймання художнього твору має бути також певним чином скерований учителем. Цей етап визначаємо як операційно-діяльнісний. Для підвищення його результативності пропонуємо учням ознайомитися з такими методичними вказівками:

- *читати прозовий твір зосереджено та уважно;*
- *звертати увагу на заголовок, епіграф, присвяту та самостійно декодувати їх;*
- *не залишати поза увагою розділи творів, подумати над їх значенням;*
- *пам'ятати про те, що ключовими у творі є початок і кінець, бо посідають важливу позицію, тому саме на них потрібно закцентувати свою увагу;*
- *пильно стежити за розвитком подій у творі;*
- *звертати особливу увагу на сюжет і позасюжетні елементи та простежити їх зв'язок у тексті;*
- *не залишати поза увагою прізвища, імена героїв та моменти «знайомства» з ними;*
- *під час читання твору аналізувати вчинки героїв, їхнє ставлення до оточення (людей, речей, природи);*
- *учитуватися в монологи та діалоги героїв;*

- *не пропускати під час читання описи (портрети, пейзажі, інтер'єри, екстер'єри);*
- *стежити за розгортанням подій у часовій послідовності, особливо у тих творах, у яких порушений хронотоп;*
- *простежити місця, де розгортаються найважливіші сюжетно-композиційні події у творі;*
- *спостерігати за мовою персонажів твору;*
- *не залишати поза увагою і не пропускати незрозумілі слова у тексті, звертатися до словника за поясненням.*

Важливим завданням учителя української літератури у старших класах є формування інтерпретаційної свідомості учнів. Таким чином, умовою практично-рефлексивного етапу є не засвоєння критичного матеріалу статті підручника та його відтворення, а індивідуально-дослідницька робота учнів над художнім твором, аналіз сюжетних і позасюжетних елементів, мотивів, проблематики, художньо-стильових особливостей і т. д.

Зорієнтувати учнів на самостійний, критичний, творчий аналіз прочитаного твору допоможуть такі поради:

- *зверніть увагу на заголовок, проаналізуйте та встановіть його відповідність ідейно-тематичному змісту тексту;*
- *простежте, які зміни відбулися з назвою, заголовками у вашій свідомості до і після прочитання твору;*
- *визначте, на якому етапі розгортання подій починають прослідковуватися позасюжетні елементи;*
- *визначте, як впливають ці фрагменти на емоційно-експресивний рівень сприйняття твору;*
- *визначте, чи є позасюжетні елементи чинниками форми твору та які зміни відбулися у творі з їх участю;*
- *простежте інтертекстуальні елементи в тексті;*
- *з'ясуйте позицію автора у творі;*
- *проаналізуйте хронотоп твору.*

Завдання учителя на цьому етапі дуже важливе – контролювати цей процес. Із метою коригування та перевірки правильності суджень учнів, необхідно їх ознайомити з інтерпретаційними дослідженнями фахівців, відомих дослідників творчості письменника та епохи, що вивчається.

Продуктивними на цьому етапі є методичні прийоми, які скеровують старшокласників на самостійний творчо-критичний аналіз

елементів, що досліджуються. Наприклад, можна запропонувати учням такі завдання:

- *спробуйте вилучити з тексту позасюжетні елементи та простежте, які зміни відбудуться у творі, особливу увагу зверніть на форму та зміст;*
- *запропонуйте власний варіант назви твору, поясніть свій вибір, простежте, чи збігається вона з авторською назвою;*
- *домисліть авторські коментарі чи вставні епізоди різного характеру та визначте, як порушується текстова структура твору, як змінюється сюжетно-композиційна організація твору, чи розширилися інформаційні та хронотопні межі твору;*
- *придумайте епіграф до твору та висуніть припущення, кому б автор міг присвятити цей твір, уставте описи, якщо потрібно, або розширте авторські та поясніть, чим це може допомогти читачеві під час сприйняття, розуміння та аналізу тексту;*
- *знайдіть зайві, на вашу думку, описи, авторські пояснення або коментарі, портретні характеристики.*
- *створіть креалізований текст.*

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На основі вищезазначеного ми дійшли висновків, що формування читацької компетенції старшокласників наразі є актуальною проблемою, адже урок літератури має бути цілеспрямованим, відповідати сучасним вимогам; методи роботи на уроці повинні спрямувати учнів на творче ставлення до предмета, до самостійного застосування здобутих знань у повсякденній життєдіяльності; пріоритетною ціллю сучасного уроку літератури є зацікавлення учнів навчальним предметом, розвитку в них критичного мислення, творчості, ціннісних орієнтацій.

Творчо-критичний підхід до сприйняття й аналізу літературного твору є перспективним у розв’язанні проблеми розвитку читацької компетенції старшокласників. Слід зазначити, що цей процес повинен бути цілісним, здійснюватися систематично й поетапно, оскільки поступове накопичення відповідних знань, умінь і навичок забезпечить високу літературну освіченість, створить міцне висококультурне підґрунтя випускника закладу загальної середньої освіти загалом.

На перспективу плануємо простежити міжтекстові паралелі потрактування сучасної прози на уроках української літератури.

ЛІТЕРАТУРА

Базиль, Л. (2011). *Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури*: навч. програма курсу для студ. вищих пед. навч. закл. Луганськ: Ноулідж (Basyl, L. (2011). *Literary competence of the teacher of Ukrainian language and literature*: education. course program for students. of higher education education closing Luhansk: Nowledge.

Бойченко, М. А. (2015). Діяльність міжнародних організацій у сфері освіти обдарованих і талановитих школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 5,* 33-40 (Boychenko, M. A. (2015). Activities of international organizations in the field of education of gifted and talented schoolchildren. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 5,* 33-40).

Волошина, Н. (2004). Наукові та прикладні функції методики літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*, *10,* 4-6 (Voloshina, N. (2004). Scientific and applied functions of literature methodology. *Ukrainian literature in secondary school, 10,* 4-6).

Волошина, Н. (2002). *Сучасний урок літератури в школі. Наукові основи методики літератури*: навч-метод. посіб. Київ: Ленвіт (Voloshina, N. (2002). *Modern literature lesson at school. Scientific foundations of literature methodology*: teaching method. Manual. Kyiv: Lenvit.

Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи (2016). Київ. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app /media/ reforms/ ukrainska-shkola-compressed.pdf (*New Ukrainian school: conceptual foundations of secondary school reform* (2016). Kyiv. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf).

Усатий, А. В. (2012). Розвиток читацьких умінь на уроках української літератури. *Українська мова і література в школі*, *2,* 19-23 (Usatiy, A. V. (2012). Development of reading skills in Ukrainian literature lessons. *Ukrainian language and literature in school, 2,* 19-23).

Яценко, Т. (2016). *Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття)*. Київ: Пед. думка (Yatsenko, T. (2016). *Trends in the development of methods of teaching Ukrainian literature in general educational institutions (second half of the 20th - beginning of the 21st century).* Kyiv: Ped. Opinion).

Професійний стандарт учителя. URL: mon.gov.ua (*Professional standard of the teacher*. URL: mon.gov.ua)

SUMMARY

Kyrylenko Nadiia, Korniienko Alina. Formation of reading competence of senior students: creative and critical approach.

In the article we consider the specifics of the formation of reading competence in the study of Ukrainian literature in high school, we focuse on creativity, intermediacy and critical thinking as important factors of pupil's interest in high school by artistic creativity, which is an opportunity to solve one of today's important tasks – realize understanding literature as the art of the word and as part of the spiritual culture of mankind.

In the article we also present an algorithm for adjusting pupils in high school to the perception of the poem and work with the text.

Research methods. The specificity of the subject of research required a comprehensive approach to its studying and application of a number of general scientific and literary methods: empirical method of observation, comparative-typological, biographical, cultural-historical, comparative, evolutionary.

Practical meaning. The research materials can be used during the study of Ukrainian literature at universities and during the study of the works of Ukrainian writers by pupils in high school; in the process of creating guidelines for students and teachers.

Conclusions and prospects for future scientific research. So, the literature lesson should always be purposeful, meet modern requirements; methods of work at the lesson should direct pupils to a creative attitude to the subject, to the independent application of acquired knowledge in everyday activities, in life; the main purpose of a modern literature lesson is to interest pupils in the subject, the formation of their high moral and ethical standards. A creative and critical approach to the perception and analysis of a literary work is promising in solving the problem of developing the reading competence of pupils in high school.

It should be noted that this process should be carried out systematically and in stages, because the gradual accumulation of relevant knowledge, skills and abilities will ensure high literary education of graduates of secondary schools in general.

In the future we plan to trace the intertextual parallels of the interpretation of modern prose in the lessons of Ukrainian literature.

***Key words**: reading competence, critical thinking, creativity, literature, education, lesson, pupils in high school.*

УДК 796.093.643.015.6

Ніна Кулик
Сумський державний педагогічний університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-7319-3753
Марія Бикова
Сумський державний педагогічний університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-0386-1856
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/032-044

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ФІТНЕС-ПРОГРАМИ «ПІЛОКСИНГ»

Предметом дослідження є феномен здоров'я, його складові, засоби формування на підставі компетентнісного підходу та зв'язок рівня здоров'я з рівнем якості життя. Мета даної статті полягає у теоретичному аналізі та експериментальній перевірці процесу формування здоров'язбережувальної компетентості під час реалізації фітнес-програми «Пілоксинг». У статті використані наступні методи: теоретичний аналіз й узагальнення даних науково-методичної спеціальної літератури; також застосовані методи систематизації та порівняння; метод антропометрії; педагогічне тестування; педагогічний експеримент; методи математичної статистики. Автори охарактеризували основні характеристики, мету та сутність фітнес-програми «Пілоксинг», проаналізували задачі кожного з етапів програми, а також кількісні та якісні зміни стану здоров'я учасників програми, експериментально перевірили ефективність фітнес-програми у формуванні здоров'язберігаючої компетентності особистості.

***Ключові слова**: здоров'я, компетентнісний підхід, здоров'язберігаюча компетентність, фізкультурно-оздоровчі заняття, фітнес, вправи, функціональні можливості організму.*

Постановка проблеми. У сучасній системі загальнолюдських цінностей провідне місце посідає феномен здоров'я, яке є чинником

повноцінного та щасливого життя, яке зумовлює можливість повністю реалізувати потенційні здібності індивіда. Свідоме ставлення людини до свого власного здоров'я є вагомою причиною для відвідування різноманітних фітнес центрів, які розвиваються з року в рік – це спортивні, лікувальні, оздоровчі фітнес-програми. Фітнес різнобічний у своїх проявах, адже людина, незалежно від віку, статті, образу життя, стану здоров'я, має змогу сформувати власну систему тренування, що допоможе досягти певної мети. Також фітнес універсальний, адже він сприяє розвитку масового оздоровлення населення доступним для кожної людини засобом.

У сьогоденні ми спостерігаємо підтримку на рівні держави та популяризацію серед населення відвідування різноманітних тренажерних залів, танцювальних фітнес напрямків, фітнес-центрів як для молоді, так і для людей середнього і зрілого віку. Це відображається у нормативно-правових документах, які регулюють діяльність педагогів та тренерів закладів як загальної середньої освіти, так і закладів позашкільної освіти та спортивно-оздоровчих центрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування здоров'язбережувальної компетентності охоплює досить широкий спектр питань. Важливість повноцінного здоров'я громадян нашої держави відображено в основних нормативно-правових документах. Стаття 3 Конституції України зазначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (Конституція України, 1996). Державна програма «Освіта» вважає пріоритетним напрямом реформування освіти «забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я» (Постанова Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), 1996). Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти виокремлює здоров'язбережувальну компетентність, що має складну структуру (Про затвердження професійного стандарту вчителя, 2020).

На думку науковця О. В. Андрєєвої (2015) ставлення людини до власного здоров'я є вагомою причиною для відвідування фітнес-центів і на цей факт впливає вік, професія, стать та інші чинники.

Науковці (Гоглювата Н., 2003; Кулик Н., Заяц С., Гученко Г., 2020) мають таку думку, що основною умовою залучення жінок до занять різними технологіями фітнесу є індивідуальний підхід у виборі напрямку фітнесу та урахування віку, трудової діяльності, мотивів відвідування фітнес-центрів.

Науковець (Апайчев О. В., 2016) стверджує, що при складанні фітнес-програм для людей зрілого віку у фітнес-центрах, немає наукового підходу, і тому оцінити ефективність авторських методик, які не мають обґрунтованої наукової основи, досить складно і це може негативно відобразитися на стані здоров'я тих хто займається.

Дослідники зазначеної проблеми (Задорожная Н. Н., 2012; Кашуба В., Футорний С., 2016; Конакова О. Ю., 2016; Лисицька Т. С., Кувшинникова С. А., 2016) стверджують, що заняття сучасними напрямками фітнесу не можна рекомендувати всім, тому що існує певний риск виникнення травм. Насамперед це стосується людей зрілого віку, більшість яких мають порушення опорно-рухового апарату, обміну речовин, захворювання серцево-судинної системи та інших проблем зі станом здоров'я. Звідси, фітнес-клубам необхідно обмірковано підходити до вибору певного виду оздоровчого тренування, враховувати всі категорії клієнтів, щоб запобігти виникнення захворювань різного виду (Демідова О, Лашина Ю., 2017).

О. Конакова, Н. Москаленко (2018), стверджують, що підвищення якості фізкультурно-оздоровчих занять для жінок зрілого віку залежить від задоволення особистих потреб, мотиваційних пріоритетів тих, хто займається.

Систематичні заняття різноманітними вправами, насамперед фітнес-технологій, є одним з основних засобів збереження здоров'я, підвищення працездатності, позитивного впливу на організм людини різних груп населення. Так, на корекцію фігури позитивно впливають заняття джампінг-фітнесом (Демідова, Краснокутська, 2018) та шейпингом (Завійська, 2015).

Зв'язок з науковими планами, темами. Дослідження проведено згідно плану кафедральних тем, а саме: «Теоретико-методичні засади підготовки спортсменів в олімпійських і неолімпійських видах спорту» (реєстраційний номер № 0121U108246) та «Теоретичні та методичні засади інноваційного розвитку освіти у національному, європейському та глобальному контексті» (реєстраційний номер 0121U107883).

Мета даної статті полягає у теоретичному аналізі та експериментальній перевірці процесу формування здоров'язбережувальної компетентості під час реалізації фітнес-програми «Пілоксинг».

Методи дослідження: теоретичний аналіз й узагальнення даних науково-методичної спеціальної літератури; також застосовані методи

систематизації та порівняння; метод антропометрії; педагогічне тестування; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Організація дослідження. Дослідження проводилося в м. Суми, на базах спортивних клубах м. Суми. В експерименті взяли участь 30 жінок, які гарно себе почувають і тренуються в SPORTCLUB «B-tone».

Виклад основного матеріалу. Формування свідомого ставлення до власного здоров'я може здійснюватися декількома шляхами. Сучасний освітній процес ґрунтується на компетентнісному підході. Здоров'язберігаюча компетентність передбачає наступні результати освіти: здатність організовувати безпечне освітнє середовище, використовувати здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу; здатність здійснювати профілактично-просвітницьку роботу з учнями та іншими учасниками освітнього процесу щодо безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни; здатність формувати в учнів культуру здорового та безпечного життя; здатність зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я під час професійної діяльності; здатність надавати домедичну допомогу учасникам освітнього процесу (Про затвердження професійного стандарту вчителя, 2020).

Ми вважаємо, що одним з практичних та дієвих засобів формування здоров'язбережувальної компетентності особистості є відвідування спортивних клубів та фітнес-центрів тощо. Сучасним фізкультурно-оздоровчим технологіям і фітнес-програмам приділяють велику увагу дівчата та жінки різного віку. Існує багато загальноприйнятих різновидів програм оздоровчого фітнесу, кожна з яких має власну спрямованість і методичні особливості. Нами було розроблено та впроваджено в тренувальні заняття жінок 35–55 років програму «Пілоксинг» для підвищення фізичного стану жінок (рис. 1). Нами теоретично обгрунтовано та практично доведено, що застосування фітнес-програми дозволяє сформувати здоров'язбережувальну компетентність особистості.

Пілоксинг – це новий напрямок у сфері фітнесу, який поєднує в собі елементи, що притаманні як пілатесу, боксу, так і танцям. Популярність цієї програми виникла у Голлівуді і швидко популяризувалася у сучасній індустрії фітнесу та краси. Авторка цієї програми, швецька танцівниця балету і спортсменка-бодібілдер Вівека Йенсен, не тільки створила, але й поширила її серед американських кінозірок.

Означена програма характеризується послідовним виконанням вправ надмірної інтенсивності із фітнес-спрямуванням «Пілатес» та

плавними змінами до вправ з боксу високої інтенсивності, а також танцювальними вправами. Загальна мета програми - покращення фізичного стану жінок.

Програма вирішує наступні задачі:

- зміцнення здоров'я, підвищення рівня фізичної підготовленості;
- підвищення функціональних можливостей організму, підтримка рухових якостей;
- створення мотиваційних установок на збереження здоров'я та стійкості організму щодо різних захворювань;
- виховання позитивних морально-вольових якостей і навичок соціальної взаємодії, позитивного настрою.

Вправи різних видів сприяють ефективному спалюванню жиру, нарощуванню особливих груп м'язів, позитивно впливають на серцево-судину систему, а виконання вправ з боксу дозволяють розвинути витривалість та рухливість суглобів, свідоме розуміння власного організму.

Танцювальні вправи покращують координацію рухів, тренування м'язів всього тіла, цілеспрямовано втрачають жир. Пілатес сприяє виробці почуття рівноваги, тренування глибоких м'язів. Витривалість і тренування м'язів поєднується у різних вправах. На одному занятті можна розтопити 600–800 калорій на годину, серцево-судина система постійно зміцнюється, а тіло підтягується та покращує свою форму. Отже, за допомогою занять забезпечується цілеспрямоване зниження стресу у жінок та створюється необхідний гармонійний баланс.

У розробленій нами програмі «Пілоксинг» ми також використовуємо комбінації вправ пілатексу, танцювальні та боксерські рухи, вправи статистичного характеру, які позитивно впливають на організм жінок і їх фізичних стан (рис. 1). Мета нашої програми полягає у чергуванні і суміщенні стрімких елементів боксу і плавних рухів пілатексу, чергування танцювальних вправ з силовим навантаженням, вправи на розтяжку з різними рухами і інтенсивністю виконання, а між вправами існують невеликі зв'язки, які допомагають об'єднати всі заняття в єдину систему. Тренувальні заняття проводилися два рази на тиждень.

Рис. 1. Типова структура тренувального заняття з «Пілоксинг»

В основу тренувального заняття були покладені принципи оздоровчого тренування і загально-дидактичні принципи: системності і послідовності, принцип домінанти, індивідуального підходу, доступності, наочності, варіативності навантаження. Використовувалися способи організації заняття: індивідуальний, фронтальний, круговий. Річний цикл тренувального заняття мав таку послідовність: підготовчий, основний, підтримуючий.

Тренувальне заняття тривало 50–60 хвилин і складалося з трьох частин:

- підготовча частина тривалістю 10 хвилин, спрямована на підготовку організму до навантаження, використовуються вправи як танцювального характеру, так і різноманітні вправи на розтяжку;
- основна частина тривалістю 40 – 45 хвилин, до якої ми включили наступні вправи: різноманітні стрибкові вправи, різноманітні присідання, удари руками по уявленій груші, бічні махи з

нахилом спини, удари зі скручуванням, мах ногою і удари в різні сторони, різноманітні планки, різні види випадів, вправи для м'язів спини і тулуба, вправи для пресу, вправи статистичного характеру;

- заключна частина тривалістю 5 хвилин, де виконувалися вправи для відновлення організму після навантаження.

В основі проведення тренувальних-занять в основній частині широко застосовувалися специфічні методи розучування різних серій вправ, що забезпечували різноманітність (варіативність) заняття.

Під час підготовчого періоду ми використовували нескладні координаційні рухи, вправи з невеликим обтяженням та невеликою кількістю повторень, чергування вправ, використовували велику різноманітність вихідних положень. Тренувальне заняття проводилося на низькому рівні інтенсивності – 40–50 % максимального поглиблення кисню, два рази на тиждень. Особлива увага приділялася темпу виконання фізичних вправ. Для цього нами підбирався невисокий темп музики, приблизно 110–120 уд/хв.

В основному ми використовували вправи середньої координаційної складності, приділяли увагу розвитку окремих м'язових груп і включали вправи з невеликим обтяженням, ускладнювали їх, змінюючи напрямок і темп рухів. Використовували коловий спосіб проведення заняття, складали різноманітні зв'язки та поєднували їх у композиції.

Ми вважаємо, що запропоноване фізичне навантаження сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню фізичної підготовленості і працездатності людини. Складовими фізичного навантаження є інтенсивність та обсяг заняття. Для основного періоду характерне поступове збільшення обсягу та інтенсивності тренувального навантаження. Середня інтенсивність тренувального заняття основного періоду знаходилася в межах від 50% до 65% максимального поглиблення кисню.

В підтримуючому періоді ми використовували фізичні навантаження високої інтенсивності – 75–85 % максимального поглиблення кисню, інтенсивні аеробні навантаження, більш складні вправи з меншим відпочинком між серіями.

Тренувальні заняття з програми «Пілоксинг» допомагають жінкам позбутися зайвої ваги, нормалізується баланс м'язової і жирової тканини, покращується фізичний стан. З організму виходять шлаки і токсини, проходить очищення і на енергетичному рівні, що позитивно впливає на загальний стан організму жінки. Збалансоване харчування у

поєднанні вправ із пілатексу та боксу на одному занятті, чергування боксерських вправ високої інтенсивності з повільними вправами «Пілатекс» та перехід від одного раунду до іншого за допомогою танцювальних вправ дозволяє за короткий час досягти майже приголомшеного ефекту. Завдяки заняттям відбулися зміни: зменшилася вага, підтягнулася фігура, відбувалася профілактика захворювання опорно-рухового апарату, зникали невпевненість та комплекси, відбудовувалася гармонія між внутрішнім та зовнішнім світом.

Нами було визначено наступні показники фізичного розвитку жінок віком 25 – 35 років: діяльність серцево-судинної і дихальної системи, фізична працездатність.

Аналіз проведеного дослідження показав, що індекс ваги тіла жінок відповідав нормі у 62 %, 16 % були признані «худими» і 18 % «повними», а 4 % відносяться до «тучних» (табл. 1). Середнє значення ІМТ (індекс маси тіла) обох груп до експерименту мало оптимальний рівень для більшості людей. У експериментальній групі середнє значення склало – 23,1, а після експерименту – 21,04. У контрольній групі відповідно – 21,8 та 21,47. Великий показник ІМТ свідчить про ризик захворювання серцево-судинної та ендокринної системи, виникнення діабету. Отже, для покращення стану здоров’я потрібно регулярно займатися різноманітними фізичними вправами (табл. 1).

Показники дослідження функціонального стану серцево-судинної системи засвідчили такі результати: $АТ_{сист}$,мм рт.ст. показав, що 58 % жінок відповідають нормі, а 42 % жінок – більше норми, а $АТ_{діастол}$,мм рт.ст. в норму відносяться – 86 %, а 14 % – більше норми. Для нормалізації показників систалічного тиску до нашої програми «Пілоксинг» було додано вправи, які надавали навантаження аеробного характеру (табл. 1).

Аналіз показників ЧСС (частота серцевих скорочень) демонструє, що 78 %, тобто більшість жінок мали показники вище норми, але після запровадження наших тренувальних занять з програми «Пілоксинг» показники ЧСС знаходилися у межах норми – 86 % жінок віком 25–35 років (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз фізичного розвитку жінок 25–35 років

№ п/п	Показники	До експерименту		Після експерименту	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Антропометричні показники					
1	Довжина тіла	164,60±1,05	166,78±1,53	164,60±1,05	166,78±1,53
2	Вага тіла	62,70±3,70	60,78±3,79	58,40±2,01	59,74±2,70

3	ІМТ	23,1	21,8	21,04	21,47
Показники серцево-судинної та дихальної систем					
4	$АТ_{сист}$,мм рт.ст.	117,56±3,12	119,55±4,85	114,84±2,80	118,76±4,05
5	$АТ_{діаст}$,мм рт.ст.	81,00±2,95	78,82±3,01	75,18±2,33	76,53±2,67
6	ЧСС	75,95±3,23	78,23±3,78	69,65±1,98	77,23±2,75
7	ЖЄЛ	2699±411,2	2689±451,8	3780±417,7	3115±465,8
8	ІС	5,71	5,50	11,15	7,62
9	Індекс Робінсона	89,29	93,55	79,99	91,72
10	ЖІ	43,05	44,24	64,73	52,14
Показники фізичної праце здібності					
11	КВ	20,77	19,21	17,56	18,29

Аналіз показників життєвої ємкості легень свідчить, що в межах норми він лише у 45 % жінок, 49 % жінок мають показники нижче норми, а 6 % - вище норми (табл. 1).

За результатами дослідження ми добавили вправи у програму «Пілоксинг» як на поглиблене дихання так і для розвитку дихальних м’язів жінок.

Стан серцево-судинної та дихальної систем ми визначали за Індексом Скибинської. Аналіз отриманих результатів кардіо-респіраторної системи жінок свідчить, що до експерименту в середньому у двох групах результати відповідали даним «дуже погано»: у експериментальній – 5,71, а у контрольній групі - 5,50. Після експерименту результати покращилися: у експериментальній групі вони відповідають «задовільному» стану - 11,15, а у контрольній групі - 7,62, тобто «незадовільний» стан (Див. табл. 1). Таким чином, маємо підстави стверджувати, що в експериментальній групі підбір вправ дозволив скоригувати показники кардіо-респіраторної системи жінок, які тренуються за програмою «Пілоксинг».

Визначення рівня обміну енергетичних процесів у міокарді за допомогою індексу Робінсона в нормі не перевищує 85 (у.од.), а чім нижче індекс Робінсона, тим вище максимальні аеробні можливості організму і рівень соматичного здоров’я людини. Отже, результати експерименту демонструють, що в експериментальної групі жінок індекс Робінсона складає 79,99. Це означає, що він в нормі, а жінки можуть виконувати значну максимальну аеробну загрузки. Також це свідчить про високий рівень соматичного здоров’я жінок, які займаються за фітнес-програмою «Пілоксинг».

Життєвий індекс жінок до експерименту складав у експериментальній групі – 43,05, а у контрольній – 44,24. Після експерименту відбулися зміни в обох групах, але у експериментальній

групі він склав – 64,73 з приростом на 50,4 %, так як у контрольній – 52,14 з приростом – 17,9 %. Отже, у експериментальній групі жінок показники життєвого індексу, розвитку системи зовнішнього дихання та рівня фізичного розвитку вищі, на відміну від контрольної групи.

Рівень фізичної працездатності жінок ми визначали за допомогою індексу коефіцієнту витривалості. Зростання у динаміці тренованості процесу індексу коефіцієнту витривалості вказує на ослаблення можливості серцево-судинної системи, а зниження коефіцієнту витривалості діє на збільшення адаптаційних можливостей серцево-судинної системи. За результатами експериментального дослідження в обох групах відбувається зниження коефіцієнту витривалості, що вказує на адаптаційні можливості серцево-судинної системи у жінок. В експериментальній групі індекс коефіцієнту витривалості складає приріст – 18,3 %, а у контрольній – 5,03 %. Це свідчить про позитивний вплив використання фітнес-програми «Пілоксинг» на функціональний стан серцево-судинної системи і фізичну працездатність жінок 25–35 років експериментальної групи.

Слід зазначити, що жінки експериментальної групи після впровадження програми «Пілоксинг» відчули значні зміни у розвитку системи зовнішнього дихання, у рівні фізичного розвитку, у кардіо-респіраторній системі, у функціональному стані серцево-судинної системи і фізичній працездатності (відтепер можуть виконувати значне максимальне аеробне навантаження).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Пріоритет здоров’я визнається всіма учасниками освітнього процесу. Формування здорового способу життя, покращення показників особистого здоров’я може здійснюватися різними шляхами. Ми запропонували використовувати компетентнісний підхід під час реалізації фітнес-програми «Пілоксинг». Компетентнісний підхід передбачає спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є загальні (базові, ключові) і спеціальні (предметні) компетентності тих, хто навчається. Однією з ключових компетентностей фахівці виділяють здоров’язберігаючу компетентність. І якщо бути компетентним означає вміти реалізовувати знання, застосовувати досвід, волю і емоційний стан для вирішення проблем у конкретних обставинах, то оволодіти здоров’язберігаючою компетентністю означає мати сформований високий рівень культури здоров’я.

Для формування здоров'язберігаючої компетентності жінок ми запропонували фітнес-програму «Пілоксинг». За рахунок комбінації вправ пілатексу, танцювальних та боксерських рухів, вправ статистичного характеру, було досягнуто позитивного впливу на організм жінок та їх фізичних стан. Завдяки заняттям відбулися зміни: зменшилася вага, підтягнулася фігура, відбувалася профілактика захворювання опорно-рухового апарату, зникали невпевненість та комплекси, відбудовувалася гармонія між внутрішнім та зовнішнім світом. Взагалі, питання підвищення мотивації до занять фітнес-програмою «Пілоксинг» може бути підґрунтям до подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

Андрєєва, О. В. (2015). *Передумови розробки концепції рекреаційно-оздоровчої діяльності різних груп населення. Теорія і методика фізичного виховання і спорту.* Київ, 1, 115. (Andreeva, O. V. (2015). *Rethink the development of the concept of recreational and health-improving activities of various groups of the population. Theory and methodology of physical training and sports.* Kiev, 1, 1-15). Режим доступу: tmfvs-journal.uni-sport.edu.ua

Апайчев, О. В. (2016). *Корекція фізичного стану другого зрілого віку в процесі занять оздоровчим фітнесом* (автореф. дис. Канд. наук з фізичного виховання та спорту: 24.00.02). Київ. (Apaichev, O. V. (2016) *Correction of the physical fitness of another mature age in the process of taking up health fitness* (DSc thesis abstract). Kyiv.

Гоглювата, Н. (2003). Аквафітнес як ефективний засіб фізкультурно-оздоровчих занять з жінками першого зрілого віку. *Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту*. Л., 7, Т. 2, 403–406. (Gogluvata, N. (2003). Aquafitness as an effective way of physical culture and health-improving people to take with women of the first mature age. *Young sports science of Ukraine: zb. Sciences. pr. from gallery fiz. culture and sports.* L., 7, T. 2, 403–406).

Демідова, О., Краснокутська, М. (2018). Корекція маси тіла жінок першого періоду зрілого віку засобами джампінг-фітнесу. *Спортивний вісник Придніпров'я. Науково-практичний журнал*. 2, 25–32. (Demidova, O., Krasnokutska, M. (2018). Correction of body mass of women of the first period of mature age by means of jumping-fitness. *Sports Bulletin of Prydniprovya. Scientific and practical journal*. 2, 25-32).

Демідова, О., Лашина, Ю. (2017). Вплив занять фітнесом з використанням обладнання TRX на фізичний стан жінок першого зрілого віку. *Спортивний вісник Придніпров'я,* 3, 30–36. (Demidova, O., Lashina, Y. (2017). Having poured in to take up fitness with TRX for the physical training of women of the first mature age. *Sports Bulletin of Prydniprovya,* 3, 30-36).

Завійська, В. (2015). Дослідження ефективності заняття шейпингом жінок першого зрілого віку. *Молода спортивна наука України.* Т. 4, 35–39. (Zawiyska, V. (2015). The study of the effectiveness of shaping in women of the first mature age. Young sports science in Ukraine, T. 4, 35-39).

Задорожная, Н. Н. (2012). Влияние занятий аквааэробикой на организм женщин разного возраста. *Физическая культура, спорт, здоровье*. 1, 58–63.

(Zadorozhnaya, N. N. (2012). The effect of water aerobics on the body of women of different ages. *Physical culture, sports, health,* 1, 58-63).

Кашуба, В., Футорный, С. (2016). К вопросу коррекции компонентов физического состояния лиц зрелого возраста в процессе занятий профилактико-оздоровительной направленности. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт: журнал.* 19, 917. (Kashuba, V., Futorny, S. (2016). On the issue of correction of the components of the physical condition of persons of mature age in the process of preventive and health-improving classes. *Youth Science Bulletin of the European National University named after Lesya Ukrainka. Physical training and sport: journal,* 19, 9-17).

Конакова, О. Ю. (2016). *Оздоровчі інноваційні фітнес-технології у фізичному вихованні різних груп населення*. Дніпро. «Інновація». (Konakova, O. Yu. (2016). *Improvement of innovative fitness technologies in the physical development of different groups of the population*. Dnipro. "Innovation").

Конакова, О., Москаленко, Н. (2018). Організаційно-методичні умови залучення жінок другого зрілого віку до занять оздоровчим фітнесом. *Спортивний вісник Придніпров'я. Науково-практичний журнал,* 1, 148–151. (Konakova, O., Moskalenko, N. (2018). Organizational-methodical mind the well-trained women of another mature age to take up health fitness. *Sports Bulletin of Prydniprovya. Journal of Science and Practice*, 1, 148-151).

Кулик, Н. А., Заяц, С. В., Гученко, Г. Б. (2020). Вивчення мотивації жінок зрілого віку до занять аквааеробікою. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Спецвипуск 2020. С. 90-94. (Kulik, N. A., Zayats, S. V., Guchenko, G. B. (2020). Vyvchennya motivatsii zhinok zilogo viku to do aqua aerobics. *Scientific journal "Innovation Pedagogy".* Special edition 2020. C. 90-94). (DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-4.18. (www.innovpedagogy.od.ua).

Лисицкая, Т. С., Кувшинникова, С. А. (2016). Фитнес против старения. *Теория и практика физической культуры*, 3, 104. (Lisitskaya, T. S., Kuvshinnikova, S. A. (2016). Fitness against aging. Theory and practice of physical culture, 3, 104).

Про затвердження професійного стандарту вчителя: Наказ Мінекономіки №2736 від 23.12.2020. (2020). (*About the confirmation of the professional standard of the teacher: Order of the Ministry of Economics* No. 2736 dated December 23, 2020. (2020). Retrieved from: https://nus.org.ua/news/zatverdyly-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument/

Постанова Про Державну національну програму "Освіта"("Україна XXI століття") (1993). (*Decree About the Sovereign National Program "Osvita" ("Ukraine of the XXI century"*) (1993). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text

Конституція України (1996). (*Constitution of Ukraine* (1996). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

SUMMARY

Kulyk Nina, Bykova Mariia. Development of health competence in the process of applying the fitness program "Piloxing".

The subject of the research is the phenomenon of health, its components, means of formation on the basis of the competence approach and the connection between the level of health and the level of life quality. We proposed to use the competency approach during the implementation of the fitness program "Piloxing".

The purpose of this article is to theoretically analyze and experimentally test the process of developing health-preserving competence during the implementation of the fitness program "Piloxing". The following methods are used in the article: theoretical analysis and generalization of data of scientific and methodical special literature; methods of systematization and comparison are also used; method of anthropometry; pedagogical testing; pedagogical experiment; methods of mathematical statistics. The authors theoretically substantiated and proved in practice that the use of a fitness program allows you to form a health-preserving competence of the individual.

The authors described the main characteristics, purpose and essence of the fitness program "Piloxing", analyzed the objectives of each stage of the program, as well as quantitative and qualitative changes in health of program participants, experimentally tested the effectiveness of fitness programs in developing health competence.

Piloxing is a new direction in the field of fitness, which combines elements that are inherent in Pilates, boxing and dance. The purpose of our program is to alternate and combine the rapid elements of boxing and smooth movements of Pilatex, alternation of dance exercises with strength training, stretching exercises with different movements and intensity, and between the exercises there are small links that help combine all classes in single system.

The training session was based on the principles of health training and general didactic principles: systematic and consistent, the principle of dominance, individual approach, accessibility, clarity, variability of the load. Methods of organization of employment were used: individual, frontal, circular. The annual cycle of training had the following sequence: preparatory, basic, supporting.

Mastering health competencies means having a high level of health culture.

Piloxing exercises help women lose weight, normalize the balance of muscle and fat, and improve physical condition.

We have identified the following indicators of physical development of women aged 25 - 35 years: the activity of the cardiovascular and respiratory systems, physical performance.

It should be noted that the women of the experimental group after the implementation of the Piloxing program experienced significant changes in the development of the external respiratory system, physical development, cardio-respiratory system, cardiovascular function and physical performance (now can perform significant maximum aerobic). load). Thanks to the classes, changes took place: weight was reduced, the figure was tightened, musculoskeletal diseases were prevented, insecurities and complexes disappeared, and harmony between the inner and outer worlds was restored.

***Key words**: health, competence approach, health-preserving competence, physical culture and health-improving occupations, fitness, exercises, functional possibilities of an organism.*

UDC 316.624-053.6:379.8

Olha Soroka
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ORCID ID 0000-0003-1483-8974
Siagha Sami
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ORCID ID 0000-0002-2082-6833
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/045-054

POTENTIAL OF INNOVATIVE METHODS IN WORKING WITH AGGRESSIVE ADOLESCENTS: METHODOLOGICAL ASPECTS

The article is devoted to the generalization and systematization of scientific information about adolescent aggression. It is presented the author's interpretation of aggressive adolescent's behavior. There are also highlighted the main positive and negative features. It has been established that adolescent's aggression has specific features. Aggressive adolescents have general individual psychological characteristics and individual traits. Based on the generalization of scientific views, there are highlighted the main causes of aggressive behavior. The main focus is based on the characteristics of preventive and corrective work with aggressive adolescents. There is revealed the innovative methods' content (creating a situation of success; fairy tale therapy; character reconstruction; school mediation) of work with aggressive teenagers.

Key words: *aggression, adolescent aggression, features and causes of aggression, prevention and correction of aggression, innovative methods of correction of aggression.*

Introduction. In the modern world there is a significant increase of child aggression. According to statistics, about 90% of children become victims of aggression within the school (Victimology and Aggression, 2010, 98). It was found that there is practically no teenager who has not been aggressive towards himself or has not used aggressive actions towards his peers. These facts require purposeful activity of competent specialists (social pedagogues, practical psychologists, classroom teachers) in order to establish effective preventive and corrective actions. The school is an important institution of socialization for adolescents, because during the educational process there is active communication with peers. There is also an awareness of basic values and patterns of behavior. Taking into account these facts, we believe that modern educational institutions should take a leading place in the organization of systematic and targeted prevention actions with adolescents with the high levels of aggression. We accentuate that prevention and correction should be carried out on the basis of innovative methods. We also emphasize that in the conditions of the Russian-Ukrainian war, which is a challenge for the Ukrainian statehood. Due to this fact, the issues of prevention and correction of aggression in adolescents need innovative rethinking and adaptation to the modern realities.

Analysis of relevant research. In the pedagogical dictionary, adolescent aggression is interpreted as "an emotional state and character trait of a child, characterized by" impulsive activity of behavior, affective experiences – anger, rage, attempts to injure others (physically or morally)" (Honcharenko, 1997, 15).

We are in full solidarity with Ukrainian scientists who deal with age and pedagogical psychology (O. Vydra, E. Karpenko, V. Kutishenko, V. Polishchuk) concerning the fact that aggression most often occurs in children during age crisis. It is in adolescence that aggression becomes demonstrative in connection with psychophysiological and sexual changes, loss of authority by adults and gradual reorientation to a group of peers.

M. Alfymova (Alfymova, 2000) studied the theoretical and methodological aspects of adolescent's aggression; H. Vanakova (Vanakova, 2012); N. Dereklieieva (Dereklieieva, 2002); V. Ivanova (Ivanova, 2002). Practical planes of organization of work with aggressive teenagers were developed by O. Dmitriieva (Dmitriieva, 2009); V. Oliinyk, (Oliinyk, 2017); R. Okhrimchuk (Okhrimchuk, 2003); S. Shebanova (Shebanova, 2002) and others. However, despite the negative consequences of adolescent aggression and its high growth rates, there is still a lack of research that would comprehensively reveal the mechanisms of its prevention and rely on the use of innovative pedagogical technologies. These factors were the basis for writing the article and became the impetus for a comprehensive scientific study.

Research methods: The following research methods were used to solve the tasks and achieve the goal: theoretical: system-axiological, structural-comparative analysis of pedagogical, socio-psychological literature, study of materials of periodicals and scientific-metric publications on the research topic; structural and logical analysis and systematization to characterize the aggressive behavior of adolescents and identify promising methods of prevention and correction of aggression; empirical: surveys of participants in the educational process; comparison of different views on the problem and generalization and systematization. In the practical context, our research and experimental activities included the following practical actions: theoretical and methodological analysis of the content of scientific definitions of "aggression", "causes of aggression", "features of aggression", "prevention and correction of aggression"; there is presented the methodical analysis of practical activity in the plane of use of innovative methods of work with aggressive teenagers.

The research aim is to summarize information on the nature, features and causes of adolescent aggression, as well as to highlight the potential of innovative methods (creating a situation of success; fairy tale therapy; character reconstruction; school mediation) in the prevention and correction of aggression.

Results. From the psychological and pedagogical point of view, adolescent aggression is a sign of internal emotional distress and acts as an inadequate means of protection (Zavrazhets, 1993; Vanakova, 2012; Nastiuk, 2011). Adolescents who have an increased level of aggression are characterized by such traits as irritability, maladaptation, emotional sensitivity, rigidity, conflict and hostility in communication, sensitivity disorders, and internal locus of control. In our view, adolescent aggression is a motivated destructive behavior that contradicts generally accepted social norms and involves harm to others. In the social sphere, aggression reflects the child's inner unhappiness and demonstrates the inability to respond adequately to events.

Based on the interpretation of the works of S. Beliaieva (Beliaieva, 2013), it was found that adolescent aggression has both positive and negative features. The positives include, first of all, the ability to quickly resolve their interpersonal problems and maintain high self-esteem among peers and younger children. Negative traits include deformity of the adolescent's personal development, danger to the physical and mental health of both the adolescent and his close environment.

Adolescent aggression has certain features:

– first, there is a close connection between the value system and the growth of aggression in adolescents (Kiseleva, 2005);

– secondly, it causes various deviations, or provokes delinquent behavior (Dmitriieva, 2009);

– third, aggression for adolescents is often an unexpected effect of reaction to an uncertain situation (Age and Educational Psychology, 2014);

– fourth, individual psychological characteristics (unstable values, hobbies, spiritual needs; lack of cognitive interests) have a significant impact on the growth of aggression (Victimology and Aggression, 2010);

– fifth, gender stereotypes are reflected in the manifestations of aggression in boys and girls in different ways (Zhyznomirska, 2005).

Let's focus on the characteristics of the most important reasons that motivate adolescents to show aggression. Thus, V. Oliinyk names the following reasons: "the general economic, political, moral and spiritual decline of Ukrainian society; growth in the number of disadvantaged

families with a negative microclimate, devaluation of family norms, values and traditions; free uncontrolled propaganda in the media of violent actions or acts of cruelty in behavior." (Oliinyk, 2017, p. 23). This position of the author on the main causes of aggression in adolescents is quite competent. Consider these reasons more thoroughly.

In our view, the family is a major factor in a child's socialization and a "source of example" of aggressive behavior for adolescents. Thus, the formation of aggression in adolescents is influenced by:

– family management style;

– the degree of cohesion of family members;

– the closeness between parents and child and the nature of the relationship between siblings.

Negative social environment of peers can cause the development of adolescents' aggression. This is because by watching their peers, adolescents learn to solve their problems aggressively. That is to say the influence of a group of peers is an important factor in the emergence and development of aggressive behavior in adolescence (Drozdov, 2009). Quite often teenage groups have certain rituals that are supported by aggressive actions. Such group ritual aggression creates a sense of security for the adolescent and becomes the "ideological basis" for justifying aggressive behavior.

The media can also be a source of aggression in adolescence. However, aggression will be developed only when: 1) the plot with aggression will be as realistic and interesting as possible; 2) the hero of the plot with the use of aggressive actions achieves its goal; 3) the adolescent is identified with the aggressor, and the potential victim with the victim of the adolescent. Scientists argue that the emergence of aggression due to the influence of the media has the following form: – reinforcement – aggressive habits – underdeveloped social and educational skills – frustration – excessive viewing of television programs" (Victimology and Aggression, 2010 p. 100).

It has been established that the formation of aggressive actions depends on the influence of computer games on the minds of adolescents. It has been experimentally proven that when teenagers play virtual wars, they have a physiological arousal and a concentration of aggressive thoughts. In particular, an increase in aggression is observed in those adolescents who play games that contain elements of violence and cruelty (Drozdov, 2009, p. 65).

Recent research has focused on the fact that the intensive development of self-awareness and self-criticism lead to the fact that a child in adolescence finds contradictions not only in the environment but also in his "I". (Diagnosis and correction of aggression in children, 2014, p. 88). That is to say, the adolescent has a situational negative attitude towards himself, so in his actions there is often an intense manifestation of physical and verbal aggression, while the manifestation of indirect aggression is weakened.

Let's consider the preventive work to correct the aggressive behavior of adolescents. According to A. Kapska, prevention is considered as "a set of preventive measures carried out by organizing publicly available medical, psychological and socio-pedagogical support" (Social Pedagogy, 2006, 189). We believe that the socio-pedagogical prevention of aggressive behavior of adolescents includes a system of practical actions, which is directly based on the purposeful implementation of effective forms, methods and measures to prevent aggression. Correction involves the development and implementation of practical mechanisms aimed at correcting social development. In addition, these mechanisms are developed to overcome certain deviations in the behavior of aggressive adolescents. To organize correctional activities with aggressive adolescents, the specialist must purposefully use a set of traditional educational activities and innovative methods.

The methodological advice of A. Arkhipova, G. Maiboroda and O. Tiutiunnyk (Methods and technologies of social pedagogue, 2013) that the specialist in the organization of preventive and corrective work should, first of all, purposefully use specific principles. Thus, the most promising include the following range of principles: 1) the principle of targeting and complexity; 2) the principle of consistency and systematicity; 3) the principle of accessibility and timeliness.

Let's focus on the characteristics of methods of organizing practical work with adolescents who show increased aggression. We took into account O. Kononko's advice that during practical activities it is necessary to realize that aggression in children will not disappear by itself; purposeful and long-term work should be carried out with such children (Kononko, 2016). In practice, innovative methods should be applied to aggressive adolescents, which will have a positive impact on the formation of skills to prevent and overcome aggression. There identified a range of the most promising methods in the course of generalization and systematization of the scientific literature. These methods will be

purposefully used in the organization of practical activities with adolescents, which are characterized by an increased level of aggression. In our publication, we consider it appropriate to focus on the following innovative methods:

– method of creating a situation of success;
– fairy tale therapy;
– method of character reconstruction;
– active use of school mediation.

Our own practical experience gives grounds to state that such a method as creating a situation of success has a significant positive effect. Thus, experiencing a situation of success, an aggressive adolescent will be able to get satisfaction with their success through the initiation of physical and spiritual strength. In the methodological plane, this method is based on high internal motivation, advancement of successes, pedagogical suggestion. It helps to remove the fear of innovation and stimulate non-aggressive problem solving.

In the course of our research, it was found that fairy tale therapy as "a method that uses a fairy tale form to integrate the individual, develops his creative abilities, expands consciousness, and improves interaction with the environment" (Alekseieva, 2009, 17). Taking into account the fact that younger teenagers are quite interested in fantasizing, it is worth involving them in writing fairy tales. We found that such activities will help adolescents to direct their own negative energy in a positive direction and will allow them to abstract from unpleasant situations that cause them to show aggression.

The method of character reconstruction has an interesting effect in the prevention and correction of adolescents' aggressive behavior. It involves a change in the consciousness of the adolescent based on positive moral qualities. The teenager needs help in choosing the idol he wants to look like. This method involves the development of individual programs for each child for the prevention and correction of aggressive behavior, which are characterized by cognitive and socially useful activities.

School mediation is an effective method of social and preventive activities with aggressive adolescents. School mediation is an innovative method of resolving disputes between participants in the educational process, which serves as a modern alternative way to prevent aggressive behavior. We have involved in the work of the school mediation service not only qualified specialists (practical psychologist, social pedagogue, class teacher, and, if necessary, parents), but also high school students. A

particularly important aspect of the school mediation service is that it aims to reconcile and eliminate the causes and preconditions for aggressive behavior. Its task also includes the prevention of deviations and the formation of positive, individual traits in students with high levels of aggression.

It is established that school mediation as a method of prevention of adolescent aggression has many advantages, namely:

– students help their peers to solve communication problems on their own, they have the opportunity to see for themselves the superiority of peaceful ways of resolving conflicts over aggressive ones (self-help without adult intervention);

– trust and mutual understanding between representatives of one generation is established much faster than between representatives of different age groups (establishing cooperation with peers).

As a result, we emphasize that the pedagogical aspects of prevention and correction of aggressive behavior in adolescents are closely related to the formation of a stable emotional sphere. It also has an influence on mastering effective ways to establish constructive interaction in society without the use of aggression. To establish effective preventive and corrective activities with aggressive adolescents, innovative methods have a significant positive effect compared to traditional ones. When purposefully organizing prevention and correction through the purposeful use of innovative methods, the desired result can be achieved – prevention or significant reduction of aggressive behavior in adolescents.

Conclusions and prospects for further research. Adolescent aggression has been found to be motivated destructive behavior that is contrary to social norms and involves harm to others; it testifies to the inability of the adolescent to respond adequately to events. There is a significant narrowing of the spectrum of interpersonal communication and there is a significant deformation of personal development in aggressive adolescents. Peculiarities of adolescent aggression include demonstrative nature and the appearance of deviations. The most important causes of aggression in adolescents are the negative influences of such factors as family, peers, environment, media and computer games.

The study analyzed the potential of innovative methods (creating a situation of success; fairy tale therapy; character reconstruction; school mediation) in the prevention and correction of aggressive behavior in adolescents. We actively used these methods during the organization of the formative stage of experimental research.

In the further developments, we will consider the statistical results that we received during introduction of innovative methods in preventive and corrective work with aggressive teenagers. We will also check them on the basis of use of methods of mathematical statistics.

REFERENCES

Алексеєва, В., Кострица, Л. (2009). Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю. К. Шкільний Світ, 120 с. (Alekseeva, V., Kostritsa, L. (2009). Technologies of social work with maladapted children and youth. K. School World,)

Алфимова, М. В. Трубников В. И. (2000). Психогенетика агрессивности. *Вопросы психологии*. 6. 112–121. (Alfymova, M. V. Trubnikov, V. I. (2000). Psychogenetics of aggressiveness. *Questions of psychology*. 6. 112–121)

Бєляєва, С. Я. (2013). Дитячі негаразди: лікуємо любов'ю. К. : Загально педагогічна газета. (Belyaeva, S. Ya. (2013). Children's troubles: we treat with love. K .: Ed. General pedagogical newspaper).

Ванакова, Г. В. (2012). Агрессивность учащихся: как к ней относиться? *Народное образование*. 7. 245–249. (Vanakova, G. V. (2012). Student aggression: how to deal with it? *Public education*. 7. 245–249.)

Вікова та педагогічна психологія (2014) : навчальний посібник для студентів вузів / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук [et al.]. К. : Каравела. 400 с. (Age and pedagogical psychology (2014): a textbook for students. of universities / O.B. Skripchenko, L.V. Dolynska, Z.V. Ogorodniychuk [et al.]. K .: Caravel.)

Віктимологія та агресологія : навчальний посібник (2010) / за ред. Н.Ю. Волянюк, Г.В. Ложкіна. К. ; Рівне : Прінт Хауз. (Victimology and aggression: a textbook (2010) / red. N.YU. Volianiuk, H.V. Lozhkina. K.; Rivne: Print House)

Гончаренко, С. (1997). Український педагогічний словник. К. : Либідь. (Goncharenko, S. (1997). Ukrainian pedagogical dictionary. K. Lybid)

Дереклєєва, Н. (2002). Дитяча агресивність. *Психолог*. Лютий 5 (5). 30–32. (Dereklieieva, N. (2002). Child aggression. *Psychologist*. February 5 (5). 30–32)

Діагностика та корекція агресивності у дітей (2014). / упоряд. Т. Червонна. К. : Ред. загальнопедагогічних газет. 128 с. (Diagnosis and correction of aggression in children (2014). / order. T. Chervonna.. K. : Ed. general pedagogical newspapers.)

Дмітрієва, О. А. (2009). Гіперактивність й агресивність як форми девіантного поводження: комплексний підхід до розв'язання проблеми. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2. 7–15. (Dmitriieva, O.A. (2009). Hyperactivity and aggression as forms of deviant behavior: an integrated approach to problem solving. *School psychologist. Everything for work*. 2. 7–15)

Дроздов, О. Ю., Скок, М. А. (2009). Фактори виникнення та розвитку агресивної поведінки. *Практична психологія та соціальна робота.* 2. 58–71. (Drozdov, O.Yu., Skok, M.A. (2009). Factors of origin and development of aggressive behavior. *Practical Psychology and Social Work*. 2. 58–71.)

Жизномірська, О. (2005). Ґендерні особливості агресивності у підлітковому віці. *Формування гендерної культури майбутніх вчителів*. 131–134. (Zhyznomirska, O. (2005). Gender features of aggression in adolescence. Formation of gender culture of future teachers. 131–134.)

Завражец, С. А. (1993). Агрессивные фантазии в детском и подростковом возрасте. *Вопросы психологии*. 5. 8–16. (Zavrazhets, S. A. (1993). Aggressive fantasies in childhood and adolescence. Questions of psychology. 5. 8–16.)

Іванова В. В. (2002). Причини та форми агресивної поведінки підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 5. 14–16. (Ivanova, V.V. (2002). Causes and forms of aggressive behavior of adolescents. *Practical Psychology and Social Work*. 5. 14–16.)

Киселева, А. В. (2005). К вопросу о концепции ценностной обусловленности агрессивного поведения. *Психология в вузе*. 1. 92–102. (Kiseleva, A.V. (2005). To the question of the concept of value conditioning of aggressive behavior. *Psychology at the university*. 1. 92–102.)

Кононко, О. (2016). Навчаємо долати агресію: [молодший шкільний вік]. *Учитель початкової школи*. 10. 3–7. (Kononko, O. (2016). We teach to overcome aggression: [primary school age]. *Primary school teacher*. 10. 3–7.)

Методи та технології роботи соціального педагога (2013). / Автори-укладачі: А.С. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. Навч. посіб. 2-ге вид. К. : Видавничий Дім «Слово». 496 с. (Methods and technologies of social pedagogue (2013). / Authors-compilers: A.S. Arkhypova, H.YA. Mayboroda, O.V. Tiutiunnyk. Tutorial. K .: Publishing House «Word».)

Настюк, О. (2011). Агресивний підліток: [насильство у школі]. *Освіта України*. 25 лип. (55/56). 6. (Nastiuk, O. (2011). Aggressive teenager: [violence at school]. Education of Ukraine. Jul 25 (55/56). 6.)

Олійник, В. О. (2017). Соціально-педагогічна профілактика жорстокої поведінки учнів основної школи засобами анімаційної діяльності. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка 23 Соціальна робота. Харків. (Oliinyk, V.O. (2017). Socio-pedagogical prevention of cruel behavior of primary school students by means of animation activities. (DSc thesis abstract).. Kharkiv).

Охрімчук, Р. (2003). Багатолика агресія. *Шкільний світ*. 9. 8 (вкладка) (Okhrimchuk, R. (2003). Multiple aggression. *School world*. 9. 8 (tab))

Соціальна педагогіка. Підручник (2006). / За ред. проф. Капської А. Й. Київ : ЦНЛ. 468 с. (Social pedagogy. Textbook (2006). / red. prof. Kapska A. Y. Kyiv : Kiev: TSNL)

Шебанова, С. Г. (2002). Концептуальная модель коррекции агрессивного поведения. *Практична психологія та соціальна робота*. 8. 20–33. (Shebanova, S.G. (2002). Conceptual model of correction of aggressive behavior. *Practical Psychology and Social Work*. 8. 20–33.).

АНОТАЦІЯ

Сорока Ольга, Сеага Семі. Потенциал инновационных методов в работе с агрессивными подростками: методические аспекты

Головна мета статті передбачала узагальнення інформації про сутність, особливості та причини виникнення підліткової агресії, а також методологічний аналіз потенціалу інноваційних методів у профілактиці та корекції агресії. Для написання статті використано системно-аксіологічний, структурно-порівняльний аналіз педагогічної, соціально-психологічної літератури; проведено; структурно-логічний аналіз та систематизацію інформації, а також зіставлення різних поглядів й узагальнення. У методичні площині були проведені такі практичні дії: теоретико-методологічний аналіз змісту наукових дефініцій «агресія», «причини агресії», «особливості агресії», «профілактика та корекція агресії»; представлено науковий аналіз практичної діяльності щодо використання інноваційних методів роботи з агресивними підлітками.

У статті підліткову агресію розуміємо як мотивовану деструктивну поведінку, яка суперечить загальноприйнятим соціальним нормам та виступає безпосереднім відображенням внутрішнього неблагополуччя дитини. З'ясовано що підліткова агресія має як позитивне так і негативне значення. На основі узагальнення інформації виокремлено основні ознаки підліткової агресії. Встановлено, що підліткова агресія має конкретні особливості, а саме: носить виражений демонстративний характер; виступає наслідком особистої кризи; характеризується появою різного роду девіацій; проявляється доволі часто спонтанно; для агресивних підлітків притаманні загальні індивідуально-психологічні характеристики та індивідуальні риси, виражені гендерні відмінності у прояві агресивних дій. Визначено основні мотиви агресивної поведінки підлітків. Шляхом систематизації наукової інформації виокремлено найвагоміші причини прояву агресивної поведінки у підлітковому віці.

Профілактика агресивної поведінки підлітків охоплює таку систему практичних дій, яка безпосередньо базується на цілеспрямованому впровадженні дієвих заходів із її попередження. Корекція передбачає розробку і впровадження практичних заходів, які мають на меті виправлення соціального розвитку та подолання певних відхилень у поведінці. Для організації корекційної діяльності з агресивними підлітками фахівець повинен цілеспрямовано використовувати комплекс традиційних навчально-виховних заходів та інноваційних методів. До спектру інноваційних методів відносимо: створення ситуації успіху; казко терапію, реконструкцію характеру, застосування шкільної медіації.

Ключові слова: *агресія, підліткова агресія, особливості та причини агресії, профілактика і корекція агресивності, інноваційні методи корекції агресії.*

РОЗДІЛ ІІ. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК: 378:78;678:89

Олександр Алєксєєв
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID 0000-0002-6950-4413
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/055-063

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

Резюмовано, що у спеціально-науковій методології вичленовують кілька рівнів: загальнонаукова основа, теоретико-методологічна стратегія і практико-орієнтована тактика з відповідним набором діагностичних засобів. Встановлено, що вивчення процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями здійснювалося на основі діалектики і припускало урахування законів діалектики: єдності і боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечень. Відбувалося апелювання до механізмів функціонування наукового пізнання: закону наступності зміни наукових теорій, наявності специфічної для кожної епохи розвитку науки «парадигми» мислення. До низки загальнонаукових методологічних підходів, що відбивають специфіку реалізації завдань дослідження віднесено: системно-діяльнісний, діалектичний, гуманістичний, процесуальний, компетентнісний, структурний. До конкретно-наукових методологічних платформ вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями віднесено: аксіологічний, акмеологічний, особистісний, нормативний, суб'єктний, контекстний.

***Ключові слова**: методологічні засади, філософські засади, підхід, концепція, методологія, майбутні учителі фізичної культури, організація індивідуальної роботи, учні.*

Постановка проблеми. Методологічні основи будь-якого педагогічного дослідження є важливим його складником. Тому одним із завдань дослідження є виявлення та обґрунтування методологічних основ дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями. Це забезпечуватиме певний рівень теоретизації та обґрунтованості авторських висновків. У різних дослідженнях методологічні основи репрезентовані дослідженням наукових підходів, розглядом переважно гносеології, включенням у дане поняття, крім філософських основ, методології конкретно наукових теорій і концепцій.

Аналіз актуальних досліджень засвідчує, що філософсько-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури заломлюються крізь призму авторського тлумачення сутності такого процесу. Так, Н**.** Степанченко розробив методологічні підвалини

Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти (Степанченко, 2017). Тоді як Ю. Танасійчук обґрунтувала філософсько-методологічне підґрунтя підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування в учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я (Танасійчук, 2021). У науковому доробку І. Шаповалової знаходимо витлумачення методологічних основ підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення у закладах вищої освіти (Шаповалова, 2016). Цінними є висновки Н. Щекотиліної, котра пропонує науковій спільноті основи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (Щекотиліна, 2019).

Мета статті полягає в характеристиці методологічних основ професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями.

Методи дослідження. Задля досягнення мети в підготовці статті застосувалися різноманітні методи наукового пізнання, серед яких аналіз, індукція, дедукція, синтез, узагальнення, порівняння.

Виклад основного матеріалу. Інтегруючи накопичений у педагогічних дослідженнях досвід вибору ій обґрунтування методологічних основ, ми висунули припущення про те, що повноцінний опис способів дослідження педагогічного явища може надати сучасна методологія, в структурі якої виокремлюють філософську і спеціально-наукову методологію. У спеціально-науковій методології вичленовують кілька рівнів: загальнонаукова основа, теоретико-методологічна стратегія і практико-орієнтована тактика з відповідним набором діагностичних засобів.

Вибираючи філософський рівень методології, будемо спиратися, перш за все, на існуючі філософські традиції. Філософська методологія не існує у вигляді якогось особливого розділу філософії – методологічну функцію виконує вся система філософського знання. Як показує досвід розвитку науки, найбільш адекватну філософську базу наукового пізнання дає діалектичний та історичний матеріалізм.

У гносеології традиційно філософський рівень методології дослідження репрезентований діалектикою, що є теорією і методом пізнання явищ дійсності в їхньому розвитку і саморусі, наукою про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення. Крім того, ми будемо виходити з наукових висновків про те, що свідоме застосування діалектики дає можливість правильно користуватися

поняттями, враховувати взаємозв'язок явищ, їх суперечливість, мінливість, можливість переходу протилежностей з однієї в іншу.

Таким чином, вивчення процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями здійснювалося на основі діалектики і припускало врахування законів діалектики: закону єдності і боротьби протилежностей, закону взаємного переходу кількісних змін у якісні, закону заперечення заперечень; апелювання до механізмів функціонування наукового пізнання: закону наступності зміни наукових теорій, наявності специфічної для кожної епохи розвитку науки «парадигми» мислення.

Вважаємо за доцільне проаналізувати методологічні засади дослідження як в синтагматичному, так і в парадигматичному контексті. Парадигматичне вивчення досліджуваної проблеми передбачає розгляд методології наукової розвідки на основі її багаторівневого характеру. Синтагматика вимагає представити «горизонтальний зріз» методологічних основ, тобто внесення в це поняття крім методологічних підходів ще й теорії та концепції педагогіки.

Теорія розуміється нами як система принципів, законів, категорій, понять, концепцій, що описують будь-яке відносно однорідне цілісне явище або сукупність його елементів, функцій. Критеріями наукової теорії є відносно завершена логічна структура (принципи, поняття), наявність теоретичних конструктів (положень, гіпотез, концепцій та ін.), наявність положень, доказів, що з'єднують ці конструкти з наявними фактами, іншими теоріями (Новиков, 2006, с. 45). Тоді як концепція – це система поглядів на процеси і явища в природі і суспільстві, провідний задум, що визначає стратегію дій при здійсненні реформ, програм, проектів, планів. У концепції особлива увага приділяється принципам як орієнтирам для розробок стратегії педагогічної діяльності (Новиков, 2006, с. 56).

У педагогіці відомо чимало концепцій, але з метою врахування механізму функціонування наукового пізнання, що полягає в наступності змін наукових теорій, наявності специфічної для кожної епохи розвитку науки «парадигми» мислення, опиралися на сучасні педагогічні концепції, зокрема концепції інтернаціоналізації, фундаменталізації, гуманізації та ін.

Методологія розглядається деякими авторами як вчення про організацію діяльності. При цьому організація містить:

1) внутрішню впорядкованість, узгодженість взаємодії більш-менш диференційованих і автономних частин цілого, яка зумовлена її будовою;

2) сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого;

3) об'єднання людей, котрі спільно реалізують певну програму або мету і діють на основі чітко окреслених процедур і правил.

Нами під методологією розуміється вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання. Існує низка наукових розумінь принципів з виокремленням методологічних підвалин, наприклад, розподіл на теоретичні та нормативні (Новиков, 2006, с. 59). Інший погляд – рівневе уявлення методології. Принципове значення має членування методології, засноване на різних рівнях методологічного аналізу. У загальному вигляді розрізняють філософську і спеціально-наукову методологію. Спеціально-наукова методологія розподіляється на кілька рівнів: загальнонаукові методологічні концепції та напрями, методологія окремих спеціальних наук, методика і техніка дослідження (Новиков, 2006, с. 60).

Визначаючи методологічні основи процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями як базові позиції, з яких розглядатиметься досліджуване явище і фіксуватиметься напрям наукової розвідки, вважаємо, що в якості таких підстав доречно окреслити методологічні підходи. Так, Б. Гершунский слушно зазначає, що «саме підхід до обґрунтування всіх компонентів освітніх систем втілює в собі методологічні орієнтири реалізації відповідних стратегічних доктрин освіти (Гершунський, 1998, с. 27). Зрозуміло, що і сам підхід не може бути єдиним, він допускає і навіть припускає альтернативність в освітніх стратегіях.

Методологічні підходи, на думку дослідників, визначають комплекс стратегічних напрямів дослідження, що забезпечує вирішення цілої низки проблем:

а) упорядкування термінологічного простору науки;

б) визначення нових особливостей і властивостей досліджуваного об'єкта;

в) виявлення закономірностей і принципів розвитку;

г) визначення перспектив розвитку досліджуваного напряму й у зв'язку з цим – науки в цілому.

Під підходом у нашому дослідженні розуміємо принципову методологічну орієнтацію дослідження як точку зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття або принцип, який керує загальною стратегією дослідження.

Водночас структура підходу охоплює такі складники:

1) основні поняття, які утворюють особливий контекст у відображенні простору освіти і використовуються як ключовий інструмент миследіяльності;

2) система ідей і принципів як вихідних положень освітньої діяльності, які здійснюють істотний вплив на відбір змісту, форм і способів організації освітнього процесу;

3) певна методична або технологічна система (сукупність методів і прийомів) побудови освітнього процесу, яка відповідає обраній орієнтації;

4) певна світоглядна позиція дослідника та стратегічний принцип, які реалізуються шляхом застосування набору процедур і прийомів.

Таким чином, поняття «підхід» розглядали як орієнтацію дослідника на організацію та виконання певних дій, що базуються на використанні сукупності взаємопов'язаних закономірностей, принципів, ідей і способів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями.

На думку багатьох дослідників, методологічне значення підходів проявляється в певній світоглядній позиції автора дослідження, в сукупності принципів, які орієнтують дослідження на досягнення ідеальної мети, в можливості вибору стратегії для розв'язання досліджуваної проблеми. Методологічне знання, по-перше, забезпечує правильну постановку наукової проблеми з урахуванням тенденцій і форм розвитку пізнання, по-друге, дозволяє підвищити якість дослідження, по-третє, надає певні засоби для вирішення поставлених завдань. Незважаючи на те, що будь-який методологічний підхід має певну самостійність і може бути віднесений до будь-якого рівня, він не забезпечує повноту і всебічність наукової розвідки. Тому для досягнення цілей дослідження складних систем, до яких відноситься система освіти, доцільно застосовувати певну сукупність ієрархічно впорядкованих методологічних підходів.

Дослідницька стратегія добору методологічних конструкцій, реалізація яких сприятиме оновленню професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями, базувалася на врахуванні необхідності досягнення цілісності,

інтегративності, системності, структурованості, комплексності нових знань про досліджуваний процес. Ураховуючи власний досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, апелюючи до напрацювань сучасних дослідників, які вивчали різноманітні аспекти фахової підготовки студентів, котрі здобувають вищу освіту в галузі освітньої діяльності за спеціальностями 014.11 Середня освіта (Фізична культура) й 017 Фізична культура і спорт, до низки загальнонаукових методологічних підходів, що відбивають специфіку реалізації завдань нашого дослідження віднесено: *системний, діяльнісний, діалектичний, гуманістичний, процесуальний, компетентнісний, структурний*. До конкретно-наукових методологічних платформ вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями віднесено: *аксіологічний, акмеологічний, особистісний, нормативний, суб'єктний*, *контекстний*.

Розглянемо один із методологічних підходів. Так, системний підхід розглядається нами як загальнонаукова основа концепції дослідження, оскільки він забезпечує правильну постановку проблеми і задає загальний напрям руху наукової розвідки. Теорія систем є трансдисциплінарною науковою теорією, завдяки чому виконує інтегруючу функцію в об'єднанні різних галузей знань в єдине ціле. У контексті системного підходу поняття і уявлення з різних галузей знання органічно вплітаються в єдиний змістовний простір, створюючи цілісний образ системи.

Системний підхід орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта й механізмів, які забезпечують його функціонування, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину» (Новая философская энциклопедия, 2010, с. 559). Як відзначає В. Вихрущ, реалізація системного підходу в процесі наукового педагогічного дослідження сприяє адекватній постановці проблеми і виробленню ефективної стратегії її вивчення (Вихрущ, 2015, с. 37).

Схожої наукової позиції дотримується Є. Яковлєв, стверджуючи, що в рамках системного підходу конкретизуються принципи матеріалістичної діалектики (Яковлєв, 2006, с. 14). Своєю чергою А. Новіков, розглядає згаданий методологічний орієнтир як сукупність методів і засобів, що дозволяють досліджувати властивості, структуру і функції об'єктів, явищ або процесів у цілому, презентувавши їх як систему з усіма складними міжелементними зв'язками, взаємовпливом елементів на систему і навколишнє середовище, а також впливом самої

системи на її структурні елементи (Новиков, 2006, с. 22). Отже, системний підхід містить необхідний методологічний апарат для дослідження різного роду систем, у тому числі соціальних і педагогічних. Для їх вивчення необхідно більш чітке визначення поняття «система».

Зважаючи на той факт, що в межах системного підходу об'єкти розглядаються як системи, в контексті нашого дослідження професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями розглядатимемо як цілісну систему, що містить структурні складники різного порядку.

Отже, ключовою категорією системного підходу у методології наукового дослідження є термін «система». Відтак виникає потреба здійснити семантико-етимологічний аналіз його змістового наповнення, що визначаємо як перспективи подальших наукових пошуків.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Методологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями як базові позиції, з яких розглядалося досліджуване явище і фіксувався напрям наукового пошуку, відбивають методологічні підходи. Під таким підходом розуміли принципову методологічну орієнтацію дослідження як точку зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття або принцип, який виконує керівну роль у загальній стратегії дослідження.

Методологічними засадами професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями вважаємо низку загальнонаукових методологічних підходів, що відбивають специфіку реалізації завдань нашого дослідження віднесено: *системний, діяльнісний, діалектичний, гуманістичний, процесуальний, компетентнісний, структурний*. До конкретно-наукових методологічних платформ вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями віднесено: *аксіологічний, акмеологічний, особистісний, нормативний, суб'єктний*, *контекстний*. Водночас, вивчення процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями здійснювалося на основі діалектики і припускало урахування законів діалектики: єдності і боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечень. У науковій розвідці апелювали до механізмів функціонування наукового

пізнання: закону наступності зміни наукових теорій, наявності специфічної для кожної епохи розвитку науки «парадигми» мислення.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розкритті сутності інших окреслених у статті методологічних підходів: діяльнісного, діалектичного, гуманістичного, процесуального, компетентнісного, структурного, аксіологічного, акмеологічного, особистісного, нормативного, суб'єктного, контекстного.

ЛІТЕРАТУРА

Вихрущ, В. О. (2015). *Методологія та методика наукового дослідження.* Тернопіль: ТАЙП. (Vykhrushch, V. O. (2015). *Methodology and methods of scientific research.* Ternopil: TAIP).

Гершунский, Б. С. (1998). *Философия образования для XXI века: в поисках практико-ориентированных образовательных концепций.* М.: Изд-во «Совершенство». (Hershunskiy, B. S, (1998). *Philosophy of education for the XXI century: in searching practically oriented educational concepts.* Moscow: Izd-vo «Sovershenstvo»).

Новая философская энциклопедия / научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. (2010). М.: Мысль. (Stepin, V. S. (Ed.). (2010). *A new philosophical encyclopaedia.* Moscow: Mysl').

Новиков, А. М. (2007). *Методология.* М.: СИНТЕГ. (Novikov, A. M. (2007). *Metodologiya*. Moscow: SINTEG).

Степанченко, Н. І. (2017). *Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах* (дис.... докт. пед. наук : 13.00.04). Луцьк. (Stepanchenko, N. I. (2007). *Professional training system of future physical education teachers in Higher Education Establishments* (DSc thesis). Lutsk).

Танасійчук, Ю. М. (2021). *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування в учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я* (дис… докт. філософії: 01 освіта/педагогіка). Умань. (Tanasiichuk, Yu. M. (2021). *Future physical education teachers' training for the formation of pupil's values-based attitude towards their own health* (DSc thesis). Uman).

Шаповалова, І. В. (2016). *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення у вищих навчальних закладах* (дис. .... канд. пед. наук : 13.00.04). Запоріжжя. (Shapovalova, I. V. (2016). *Preparing future physical training teachers for professional self-improvement in Higher Educational Institutions* (PhD thesis). Zaporizhzhia).

Щекотиліна, Н. Ф. (2019). *Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії* (дис. … канд. пед. наук. : 13.00.04). Одеса. (Shchekotylina, N. F. (2019). *Pedagogical conditions of preparation of future physical education teachers for individual work with students in the conditions of inclusion* (PhD thesis). Odesa).

Яковлев, Е. В., Яковлева, Н. О. (2006). *Педагогическая концепция: методологические аспекты построения.* М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС. (Yakovlev, E. V., Yakovleva, N. O. (2006). *Pedagogical conception: methodological aspects of construction.* Moscow: Gumanitar. izd. tsentr VLADOS).

SUMMARY

Alieksieiev Oleksandr. Philosophical and methodological foundations of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils

It has been summarized that in specially scientific methodology a few levels are distinguished: generally scientific basis, theoretically methodological strategy and practically oriented strategy with appropriate set of diagnostic means. Choosing the philosophical level of methodology, the philosophical traditions have been taken into account. Philosophical methodology is not presented as any special chapter of philosophy – the whole system of philosophical knowledge carries out the methodological function. It has been found that studying the process of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils was carried out on the basis of dialectics and involved taking into account the laws of dialectics: the unity and struggle of opposites, mutual transition of quantitative to qualitative changes, denial of objections. The scientific search appealed to the mechanisms of functioning of scientific cognition: the law of continuity of change of scientific theories, the existence of «paradigm» of thinking specific for each epoch of development of science. It has been taken into account that methodological knowledge provides the correct formulation of the scientific problem in terms of trends and forms of development of cognition; allows increasing the quality of research; gives certain means for solving certain tasks. Despite the fact that any methodological approach has some independence and can be attributed to any level, it does not provide completeness and comprehensiveness of the study. The research strategy of choosing the methodological constructions, implementation of which will promote renewal of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils, was based on taking into account the necessity of achieving the integrity, integrativeness, systematic, structureness, complexity new knowledge about the research process. A number of general scientific methodological approaches that reflect the specifics of the implementation of tasks of our study include: system, active, dialectical, humanistic, procedural, competence, structural. The concrete scientific methodological platforms of studying peculiarities of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils contain the following: axiological, acmeological, personal, legal, subjective, contextual.

***Key words**: methodological foundations, philosophical foundations, approach, concept, methodology, future physical training teachers, organization of individual work, pupils.*

УДК 371.315.6:51

Василь Гуменюк
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ORCID ID 0000-0003-2736-3875
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/063-073

СТРАТЕГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ МЕДИЦИНИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Мета статті полягає в конкретизації сутності стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності. У науковому пошуку використовувалися методи теоретичного аналізу наукової літератури для уточнення змісту філософських, економічних, психологічних, педагогічних,

прогностичних, синергетичних, соціологічних, акмеологічних стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності. Методи систематизації застосовувалися для визначення ознак стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності та уточнення моделей взаємовідносин у медичній професії. Проаналізовано механізм розробки стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності.

***Ключові слова**: магістри медицини, професійна підготовка, педагогічна діяльність, стратегії, медичні заклади вищої освіти.*

Постановка проблеми. Аналіз стратегій у педагогічних дослідженнях передбачає їхнє вивчення у певному аспекті професійної діяльності (наприклад, у педагогічній діяльності фахівців медицини в системі охорони здоров'я). У педагогіці необхідність досліджень у контексті визначення означених стратегій пов'язана з наявністю нововведень, інновацій, пріоритетних напрямів розвитку у сфері вищої медичної освіти. У XXI столітті відбулася конвергенція уявлень щодо стратегій великих систем і окремої особистості. Встановлено, що стратегії великих систем дають змогу розгорнути стратегії окремої особистості. Тому в межах дослідження розглядатимемо стратегії на рівні особистості. Адже сучасна педагогіка спрямована на розгляд процесу формування особистості з орієнтацією на перспективу, спрямовану на освітні прогнози, що сприяють у контексті нашого дослідження підготовці майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності. Теоретичне обґрунтування проблеми стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності у медичних закладах вищої освіти потребує міждисциплінарного аналізу цього феномена.

Аналіз актуальних досліджень свідчить, що на вибір стратегії впливають пріоритетні напрями розвитку сучасних освітніх тенденцій: глобалізація, інформатизація, суб'єктна зорієнтованість, інфокомунікативність (Vozenilek J., Huff J. S., & Reznek M., 2014). Аналіз психолого-педагогічних досліджень професійних стратегій дає змогу в межах дослідження виокремити:

- дослідження стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної як процесу позитивної зміни особистості, зумовленої соціальними викликами, професійною діяльністю й активністю людини (Салата, Слабкий, Погоріляк та ін.);
- дослідження стратегій успішності в професії: стратегії професійного розвитку і кар'єри (Вітренко, Ворона та ін.), стратегії самоствердження і конкурентоздатності, акмеологічні стратегії професіоналізму і професійних досягнень (Пайкуш, Саєнко);

- дослідження стратегій адаптації в професії: стратегії самозбереження (Беззуб, Булах, Лінчевський, П'ятницький, Черненко та ін.), стратегій подолання кризових професійних ситуацій (Маргламова, Наливайко, Царенко та ін.).

На глобальному рівні стратегія є мистецтвом проведення великих операцій, що охоплюють підготовку, організацію і використання наявних засобів таким чином, щоб досягти поставленої мети (Zweifach, & Triola, 2019). Це поняття вживається в загальному сенсі, окреслюючи концепцію широких довгострокових заходів. У педагогічних дослідженнях стратегія розглядається як процес, який протікає в часі та відображає послідовність дій, спрямованих на досягнення конкретного результату (Хоружа, 2020, с. 11).

Мета статті полягає в конкретизації сутності стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності.

Методи дослідження. Аналіз наукової літератури для уточнення теоретичного змісту філософських, економічних, психологічних, педагогічних, прогностичних, синергетичних, соціологічних, акмеологічних стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності; сепарування. Методи систематизації застосовувалися для визначення ознак стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини у МЗВО до педагогічної діяльності та уточнення моделей взаємовідносин у медичній професії.

Виклад основного матеріалу. Поняття «стратегія» (з грецької stratos – військо, ago – веду) виникло спершу у військовій справі (Кусайкіна, & Цибульник, 2009, с. 206). У подальшому поняття «стратегія» стало застосовуватися в управлінні економічними системами, а в середині XX століття – до прогнозування поведінки особистості (Белогуров, 2016). У сучасному розумінні стратегія – це певна програма дій, продуманий маршрут для успішного функціонування, координації дій з досягнення визначених цілей. Стратегія визначає пріоритетні завдання, методи розподілу ресурсів згідно зі сформованим станом внутрішнього і зовнішнього середовища, ґрунтується на довгострокових цілях, розумінні ситуації та реальній оцінці власних ресурсів і можливостей. (Бутко, 2016).

У педагогічних дослідженнях проаналізовано механізм розробки стратегії: стратегічний аналіз потенціалу особистості й зовнішнього середовища; цілепокладання, визначення напряму підготовки до певного виду діяльності (до педагогічної діяльності в системі охорони здоров'я); планування стратегічних альтернатив

підготовки до педагогічної діяльності у МЗВО, вибір стратегії. Відзначимо позицію Чубко (2015), яка розглядає стратегію як педагогічний феномен, що відображає усвідомлювану студентом і реалізовану в процесі просування освітньою траєкторією систему цілей і способів, спрямованих на досягнення бажаного (за формальними і змістовими вимогами) рівня освіти, необхідного для здійснення життєвих планів (Чубко, 2015).

Теоретичними основами дослідження стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності визначаємо філософські, економічні, психологічні, педагогічні, прогностичні, синергетичні, соціологічні, акмеологічні.

Філософські стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності залежать від цінностей, сенсів та інноваційних устремлінь. Спрямування системи вищої медичної освіти – на встановлення діалогічних відносин з усіма сферами буття майбутніх магістрів медицини відповідно до викликів їхніх життєвих реалій.

Сутність економічних стратегій полягає у розвитку системи охорони здоров’я, що потребує підвищення якості підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності. З іншого боку, в підготовці майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності важливо враховувати і можливі ризики, зумовлені недофінансованістю системи охорони здоров’я. У ході реалізації означеної стратегії враховується, що рівень медичної освіти визначає стан системи охорони здоров’я. Вища медична освіта надає можливості вибору і поєднання різного роду форм і методів навчання, інноваційних технологій.

Психологічні стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності є важливим складником системи вищої медичної освіти. Адже стратегія просування особистості у педагогічній діяльності в системі охорони здоров’я має на меті позитивний психологічний і терапевтичний вплив на пацієнтів. Відтак реалізація таких стратегій передбачає цілеспрямоване формування інтересів, мотивації, професійної спрямованості особистості.

Сутність педагогічних стратегій відображає систему індикаторів та орієнтирів, що постійно розвивається та забезпечує підготовку до професійної діяльності (зокрема педагогічної діяльності в системі охорони здоров’я). Реалізація педагогічних стратегій базується на інтеграції в освіті сучасних засобів і форм навчання, наприклад, за допомогою мереж та Інтернет-спільнот.

Прогностичні стратегії пов'язані з прогнозуванням, адже аналітично-гіпотетичне передбачення майбутніх змін має форму вибору відповідних маршрутів усіх суб'єктів освітньої діяльності. Відтак підставою для прогнозів підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності у МЗВО є виявлення суперечностей, тенденцій у сучасній системі охорони здоров'я.

Специфіка синергетичних стратегій полягає в тому, що процес їх реалізації розглядається як нелінійний (можливість вибору), нестійкий (нова ідея породжує інновації), відкритий (обмін інформацією), емерджентний (поява в процесі взаємодії синергетичного ефекту нової якості) і має ієрархічний характер (ранжування цілей і пріоритетів). Ієрархічність цілей і цінностей підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності спрощує прийняття рішень та їхнє цілеспрямоване виконання, підвищується якість просвітницької діяльності в системі охорони здоров'я.

Соціологічні стратегії враховують вплив соціуму на підготовку майбутніх магістрів медицини у ВМЗО. У процесі реалізації соціологічних стратегій враховується вплив референтної групи на підготовку означених фахівців до педагогічної діяльності.

В акмеологічних стратегіях передбачена спрямованість майбутніх магістрів медицини на досягнення ними вершин (акме) у процесі педагогічної діяльності, що зосереджено на формуванні у здобувачів освіти акмеологічних установок на педагогічну діяльність у системі охорони здоров'я.

У межах дослідження розглядаємо стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини у МЗВО до педагогічної діяльності, які мають перспективний характер, реалізуються в процесі виконання проєктів, програм і практичних дій як явища педагогічного характеру. Професійні стратегії пов'язані з майбутнім, спрямовані на перспективу, сприяють вирішенню проблемних ситуацій, вибору в ситуаціях невизначеності, взаємодії індивіда і суспільства. Відповідно враховуються такі ознаки стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини у МЗВО до педагогічної діяльності:

- спрямованість на конструктивний (активна, середньоактивна, асертивна стратегія) або неконструктивний (вичікувально-відсторонена, пасивна, невпевнена, домінантна стратегія) тип діяльності;
- орієнтація на формування знань і компетентностей або присвоєння певного статусу;

- спрямованість на досягнення успіху, самореалізацію в педагогічній діяльності в системі охорони здоров'я, на пристосування до умов, що склалися;

- професійне самовизначення (пасивна стратегія, пристосування до педагогічної діяльності в системі охорони здоров'я), професійне самовиявлення (активна стратегія, розвиток і прагнення до педагогічної діяльності в системі охорони здоров'я і самореалізації в ній), самореалізація (стратегія виходу за межі професії, реалізація творчого потенціалу) (Кардашевська, 2013);

- збагачення мотивації професійного вибору (стратегії реалізації особистісного потенціалу, організації професійно зорієнтованої педагогічної діяльності в системі охорони здоров'я, особистісно-рефлексивного усвідомлення професійного вибору);

- орієнтація на педагогічну діяльність у системі охорони здоров'я або на здобуття відповідного освітнього статусу;

- урахування методики реалізації – активна й індиферентна (захисна, пасивна, депресивна, агресивна стратегії) (Демінська, 2011).

Володіння стратегіями підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності відображає усвідомлення студентами-медиками власної приналежності до соціально-професійної спільноти і розглядається як чинник успішності й регуляції педагогічної (просвітницької) діяльності. Значущим для нас є дослідження І. Марчук (2017), в якому розроблений алгоритм стратегій професійного самоствердження: постановка мети → оцінка умов → вибір стратегії залежно від характеру умов → вибір завдання (вибудовувати конструктивні відносини з пацієнтами та в колективі, досягти успіху в педагогічній діяльності в системі охорони здоров'я) → вибір дій відповідно до вибраної стратегії і завдань → процес виконання діяльності і самоконтроль → оцінка результатів діяльності → аналіз правильності вибору стратегій і висновки, що дозволяють коригувати поведінку в майбутньому (Марчук, 2017).

Авторська позиція зумовлена виявленням педагогічної сутності стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності як результату взаємодії потенціалів студента і МЗВО, яка дає змогу досягти стійких конкурентних переваг і успішності в педагогічній діяльності в системі охорони здоров'я. Підготовка майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності інтегрує глобальні стратегічні завдання і тактичні прийоми, що забезпечують їхнє виконання.

Отже, стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності розглядаємо як спосіб конструювання, самопроєктування власної позиції вибору педагогічної підготовки, що визначає вектор професійного майбутнього в системі охорони здоров'я. Як основний регулятор, що організовує і спрямовує активність майбутніх магістрів медицини, вибір стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності виявляється в прагненні зайняти суб'єктну, відповідальну позицію в конструюванні власного професійного майбутнього в просвітницькій медичній практиці на основі інтеграції соціальних вимог і індивідуальних можливостей (Zamenzadeh V., Jasemi M., Validzadeh L., Keogh B., & Taleghani F., 2015, с. 220).

Стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності виявляються в мірі активності і відповідальності студентів у вирішенні завдань професійної підготовки, прагненні реалізувати власні професійні інтереси і наміри, ціннісному ставленні до навчальної та майбутньої педагогічної діяльності в системі охорони здоров'я. Означені стратегії є процесом формування системи цілей і напрямів розвитку з урахуванням тенденцій зміни професійного середовища і наявних ресурсів. Вибір стратегій спрямований на збереження цілісності, цінності здоров'я, сенсу просвітницької та педагогічної діяльності в сучасних умовах охорони здоров'я.

Стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності у МЗВО зумовлені і вибором моделі взаємовідносин у медичній професії (Терешкевич, Голубець, Шуст, & Оліферчук, 2016, с. 25):

- у виборі *інженерної моделі взаємин* взаємодія з пацієнтом будується на рівні технічних функцій; професійний розвиток переходить у саморозвиток у сфері профілактичної медицини та просвітницької діяльності і полягає в освоєнні методів діагностики – біохімічних, біофізичних, рентгенологічних;
- вибір *патерналістської моделі* відбувається на основі принципів любові, милосердя, турботи і справедливості, а педагогічні функції (просвітницька, профілактична діяльність) реалізуються здебільшого в педіатрії, психіатрії, геріатрії;
- у виборі *колегіальної моделі* на основі принципу рівноправності педагогічна діяльність реалізується в повідомленні правдивої інформації про діагноз, методи лікування, можливі ускладнення та наслідки захворювання;

- у *контрактній моделі* взаємодії на принципах громадського договору, захисту моральних цінностей особистості педагогічна діяльність майбутніх магістрів медицини реалізується в укладанні договорів з пацієнтами та здійсненні в його межах сукупності профілактичних дій і просвітницьких заходів з пацієнтами та їхнім сімейно-родинним оточенням.

На основі здійсненого теоретичного аналізу виокремимо стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності:

За рівнем універсальності – універсальні стратегії (підвищення рівня освіти у сфері педагогічної діяльності в системі охорони здоров'я) та *спеціалізовані* (вибір пріоритету в універсальній стратегії (наука, кар'єра, милосердя). Спеціалізовані стратегії засновані на універсальних стратегіях підвищення рівня вищої медичної освіти.

Залежно від міри інноваційності – традиційні (самоосвіта та підвищення рівня професійних знань у медичному ЗВО), *інноваційні* (стратегії мережевої, дистанційної, альтернативної освіти і самоосвіти, взаємне навчання), *форсайт-стратегії* (діяльність у Форсайт-проєктах медицини майбутнього) (Кизим М., 2015). Традиційні стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності засновані на підвищенні рівня психолого-педагогічних професійних знань у процесі безперервної медичної освіти: ЗВО – ординатура – інтернатура – підвищення компетентності (післядипломна освіта). Інноваційні стратегії розширюють межі традиційної освіти (наприклад, зарубіжні стажування студентів). До інноваційних стратегій відносимо підготовку майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності, наприклад, в межах мережевої освіти.

Залежно від особистісної позиції класифікуємо стратегію стагнації («мене все влаштовує»); стратегію адаптації («я зможу пристосуватися»); стратегію конкуренції «я буду першим/першою»); стратегію подолання («я все подолаю»); стратегію прогресу («я досягну, я створю»); vip-стратегію («я буду кращим/кращою»).

Українське агентство стратегічних ініціатив пропонує інноваційні стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності в контексті висування нових сфер, якими ще ніхто не займався. Цим агентством пропонуються стратегії, для розробки яких потрібна підготовка студентів не до конкретної діяльності, а вміння створювати нові проєкти і напрями, відкривати новий шлях. На основі розподіленої команди студенти-медики, що знаходяться в різних місцях і об'єднані за допомогою Інтернет-порталів і засобів

віддаленого доступу, обговорюють нові проєкти: стратегії створення нових шляхів охорони здоров'я, застосування нових підходів до здоров'я нації. Українське агентство стратегічних ініціатив пропонує молоді інноваційні стратегії, що розробляються в процесі участі в конкурсах, інноваційних проєктах, програмах, які є стартапом для реалізації перспективних ідей.

Домінантами у виборі стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності у ЗВМО є здоров'я і здоровий спосіб життя, стабільна навчально-професійна успішність, активність у соціально-моральних і клінічних практиках, самостійність у навчально-професійній діяльності. Пріоритетність домінант визначається моментом їхньої актуалізації (виникнення). Відтак, підготовці майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності сприяє інтеграція потенціалів суб'єктів освіти, занурення в квазіпрофесійне середовище педагогічної діяльності в системі охорони здоров'я, в якому організовується взаємодія з практикуючими фахівцями та пацієнтами.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Педагогічну сутність стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності розглядаємо як модель взаємодії всіх ресурсів, способу конструювання, самопроєктування і структурної самоорганізації професійного розвитку в педагогічній діяльності в системі охорони здоров'я, вибір напряму вектора успішності професійного майбутнього. Специфіка стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності полягає в гуманістичних орієнтирах, що виявляються в милосерді, раціональній емпатії та відповідальному ставленні до життя і здоров'я людей, трансляції культури здоров'я, наукової обґрунтованості рішень, професійної та інформаційної мобільності. Стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності класифікуються на основі різних підстав (за мірою інноваційності, універсальності, довільності, передбачуваності, особистісної позиції, самостійності вибору тощо). Вибір стратегії виявляється в прагненні майбутніх магістрів медицини зайняти суб'єктну, відповідальну позицію в конструюванні власного професійного майбутнього в педагогічній діяльності в системі охорони здоров'я на основі інтеграції соціальних вимог та індивідуальних можливостей.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у методичному забезпеченні реалізації оптимальних стратегій підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

Белогуров, А. Ю. (2016). *Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества:* монография. М.: МАКС Пресс, (Belogurov, A. Yu. (2016). Modernization of the teacher training process in the context of innovative development of society: a monograph. M .: MAX Press,).

Бутко, М. П. (Ред.). (2016). Стратегічний менеджмент: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури» (Butko, M.P. (Ed.). (2016). Strategic management: textbook. way. K.: "Center for Educational Literature").

Демінська, Л. О. (2011). Аналіз основних положень аксіологічної науки у філософському та педагогічному аспекті. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту,* 11, 41–45 (Deminska, L.O. (2011). Analysis of the main provisions of axiological science in the philosophical and pedagogical aspect. *Pedagogy, Psychology and Medical and Biological Problems of Physical Education and Sports*, 11, 41–45).

Кардашевська, Г. Е. (2013). Професійні ціннісні орієнтації майбутніх лікарів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки,* 15, 70–75 (Kardashevska, H.E. (2013). Professional value orientations of future doctors. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical Sciences*, 15, 70–75).

Кизим, М. О. (2015). *Перспективи форсайт-прогнозування пріоритетних напрямів розвитку нанотехнологій і наноматеріалів у країнах світу і Україні*: монографія. Х.: ВД «ІНЖЕК» (Kyzym, M. O. (2015). *Perspectives of foresight forecasting of priority directions of development of nanotechnologies and nanomaterials in the countries of the world and Ukraine*: monograph. Kharkiv: VD "INZHEK").

Кусайкіна, Н. Д., & Цибульник, Ю. С. (Уклад.). (2009). *Сучасний тлумачний словник української мови*: 100000 слів. Харків: «Школа» (Kusaykina, N.D., & Tsybulnyk, Yu.S. (Ed.). (2009). *Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language*: 100,000 words. Kharkiv: "School").

Марчук, І. А. (2017). *Економічна компетентність випускників медичних вищих навчальних закладів*. Вінниця: ВДПУ (Marchuk, IA (2017). *Economic competence of graduates of medical higher educational institutions*. Vinnytsia: VSPU).

Терешкевич, Г. Т., Голубець, О. Б, Шуст, О. В., & Оліферчук, В. П. (2016). Креаціонізм і персоналізм як теоретичне підґрунтя біоетики. *Шостий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю*. (Київ, 27-30 вересня 2016 р.). Київ, 25–26 (Tereshkevych, H.T., Holubets, O.B., Shust, O.V., & Oliferchuk, V.P. (2016). Creationism and personalism as a theoretical basis of bioethics. *Sixth National Congress on Bioethics with International Participation*. (Kyiv, September 27-30, 2016). Kyiv, 25–26).

Хоружа, Л. (2020). Сучасні стратегії трансформації змісту педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Сер.: Психологія. Педагогіка*, 33, 8–16 (Khoruzha, L. (2020). Modern strategies for transforming the content of pedagogical education. *Pedagogical education: Theory and practice. Ser.: Psychology. Pedagogy*, 33, 8–16).

Чубко, О. Б. (2015). Конфліктні ситуації у роботі лікаря як одна з причин професійного вигорання. *Психоневрология и нейропсихиатрия, 8 (72)* (Chubko, OB (2015). Conflict situations in the work of a doctor as one of the causes of burnout. *Psychoneurology and neuropsychiatry*, *8 (72)*). Retrieved

from: https://neuronews.com.ua/ua/issue-article-1584/Konfliktni-situaciyi-u-roboti-likarya-yak-odna-z-prichinprofesiynogo-vigorannya#gsc.

Vozenilek, J., Huff, J. S., & Reznek, M. (2014). See one, do one, teach one: advanced technology in medical education. *Academic Emergency Medicine,* 11 (11), 1149–1154.

Zamenzadeh, V., Jasemi, M., Validzadeh, L., Keogh, B., & Taleghani, F. (2015). Effective Factors in Providing Holistic Care. A qualitative Study. *Indian Journal of Palliative Care,* 21 (2), 214–224.

Zweifach, S. M., & Triola, M. M. (2019). Extended Reality in Medical Education: *Driving Adoption through Provider Centered Design. Digit Biomark*, 3 (1), 14–21.

SUMMARY

Humeniuk Vasyl. Strategies for training future masters of medicine for pedagogical activity in medical institutions of higher education as a pedagogical phenomenon**.**

The purpose of the article is to specify the essence of the strategy of training of future masters of medicine for pedagogical activity. Methods of theoretical analysis of scientific literature were used to clarify the content of philosophical, economic, psychological, pedagogical, prognostic, synergetic, sociological, acmeological strategies for training future masters of medicine for pedagogical activity. Methods of systematization were for determining the characteristics of strategies for the training of future masters of medicine for pedagogical activity and clarifying the models of relationships in the medical profession. The mechanism of development of strategy of training of future masters of medicine for pedagogical activity is analyzed. Research results: the mechanism of strategy development is analyzed, which is considered as a pedagogical phenomenon that reflects the system of goals and methods realized by future masters and implemented in the learning process, aimed at achieving the desired level of readiness for pedagogical activity. The practical significance of the research is that teachers can take into account the following features of strategies for training future masters of medicine for pedagogical activity: focus on a certain type of activity; targeting on the formation of the necessary competencies; directing on success, self-realization in pedagogical activities in the health care system; striving for professional self-determination, self-discovery, self-realization; enriching the motivation of professional choice (strategies for the realization of personal potential, the organization of professionally oriented pedagogical activity in the health care system). The pedagogical essence of strategies of training of future masters of medicine for pedagogical activity is considered as model of interaction of all resources, a way of constructing, self-designing and structural self-organization of professional development in pedagogical activity in health care system, a choice of a direction of a vector of professional future success. We see prospects for further scientific research in the methodological support for the implementation of optimal strategies for preparing future masters of medicine for pedagogical activity.

Key words*: masters of medicine, professional training, pedagogical activity, strategies, medical institutions of higher education.*

УДК 377:51, 615.1

Ольга Євдокимова
Житомирський базовий фармацевтичний фаховий коледж
Житомирської обласної ради
ORCID ID 0000-0001-9494-638X
Світлана Волкова
Житомирський базовий фармацевтичний фаховий коледж
Житомирської обласної ради
ORCID ID 0000-0002-6943-7193
Вероніка Присяжнюк
Житомирський базовий фармацевтичний фаховий коледж
Житомирської обласної ради
ORCID ID 0000-0002-2314-2795
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/074-084

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ МЕДИЧНОГО ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті продемонстровано механізм формування професійної спрямованості навчальної дисципліни «Математика» у закладах фахової передвищої освіти медичного та фармацевтичного профілю. Узагальнено особливостей організації професійно спрямованого мотивувального освітнього середовища на заняттях з математики. Наведено зразки прикладних задач, які сприяють формуванню професійних компетентностей фахових молодших бакалаврів, що здобувають освіту за освітньо-професійними програмами «Фармація» та «Лабораторна діагностика».

***Ключові слова**: освітній процес; професійна компетентність; професійна спрямованість; математика; фахова передвища освіта.*

Постановка проблеми. Одним із актуальних питань ефективної організації освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти медичного та фармацевтичного профілю залишається професійна спрямованість та прикладний аспект змісту навчання. Сучасний випускник фахового коледжу має бути повною мірою готовим до самостійного виконання професійних обов’язків, вміти трансформувати набуті знання та вміння та сформовані компетентності, визначені відповідними стандартами освіти. Головне завдання викладача математики полягає в тому, щоб дати здобувачам освіти не лише знання з програмового матеріалу, а й вміння застосувати їх у професійній діяльності.

Прикладний аспект розробки теорії інтеграції фундаментальної та фахової підготовки, базується на виявленні методологічних орієнтирів, специфіки дидактичного підходу до проблеми у системі медичної освіти; аналізі дидактичних основ інтеграції знань у навчальних предметах загальноприродничого та фахово

зорієнтованого циклів; розробленні дидактичних вимог до конструювання змісту навчального матеріалу фізико-математичних дисциплін у системі медичної освіти (Рущак, 2013, с.14).

Як відомо, у закладах фахової передвищої освіти навчання із загальноосвітніх предметів здійснюється одночасно з навчанням фахових дисциплін та виробничим навчанням. І тому дуже важливо, щоб ці два види навчання – загальноосвітнє і професійне – не протистояли один одному не поєднувалися механічно, а зближалися, взаємодоповнювали один одного, поєднували свої цілі і завдання.

Процес взаємного збагачення змісту загальної та професійної освіти, перерозподіл його відповідно до тенденцій інтеграції, диференціації наукових, технічних знань визначає якісні зміни і процеси навчання в межах чинних навчальних планів і програм. Співвідношення загальної та професійної освіти, їхній взаємозв’язок регулюються принципом професійної спрямованості. Професійна спрямованість викладання – це таке використання педагогічних засобів (змісту, форм, методів навчання), які забезпечують засвоєння студентами передбаченого програмами мінімуму знань, умінь та навичок, водночас сприяють цілісному і ціннісному за характером ставленню до даної професії, формуванню професійної якості особистості.

Сутність принципу професійної спрямованості викладання курсу математики у закладах фахової передвищої освіти полягає в такій організації навчання, яка, не порушуючи систематичності викладання навчальної дисципліни, а також логіки його подання, забезпечує більш детальну проробку професійно значущого навчального матеріалу, ілюструючи практичне значення даної навчальної дисципліни для розвитку тієї чи іншої галузі. Тобто, основними принципами викладання математики є забезпечення зв’язку із змістом професійної освіти, відповідності вимогам кваліфікаційної характеристики і задоволення потреб навчальних дисциплін професійного циклу. Досягнення цієї загальної мети у практиці викладання курсу математики можна здійснювати різними шляхами, зокрема:

- конкретизацією теорій, явищ і процесів під час вивчення курсу математики та закріплення знань, використовуючи навчальний матеріал фахових дисциплін;
- актуалізацією практичного використання у професійній діяльності знань, отриманих під час вивчення курсу математики;

- складання задач з професійно спрямованим змістом, виконанням розрахунків, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю тощо (Рущак, 2013, с.15).

Аналіз актуальних досліджень. Питання прикладної спрямованості навчання математики досить ґрунтовно висвітлені у працях М. Віленкіна, В. Монахова, З. Слєпкань, В. Швеця, М. Шкіля та ін. Про професійну спрямованість математики у медичних та фармацевтичних закладах освіти висвітлено у наукових працях О. Масленнікової (Масленнікова, 2011, с. 96), Н. Стучинської (Стучинська, 2019, с. 20, В. Копетчук (Копетчук, 2010, с. 105) та інших.

Методи дослідження: аналіз, синтез, групування, узагальнення.

Аналіз використаний у дослідженні як метод пізнання, змістом якого є розчленування предмета дослідження на складові частини з метою їх детального вивчення. Синтез — це метод пізнання, протилежний аналізу, змістом якого є об'єднання раніше розчленованих частин предмета в єдине ціле. Аналіз і синтез взаємно передбачають і обумовлюють один одного. Метод групування дозволив велику кількість спостережень звести до досить невеликої кількості груп, в яких згруповані спостереження за більш яскравими та вражаючими ознаками, а далі на підставі аналізу отриманих груп зроблено висновки про всю одержану інформацію. Використання методу узагальнення – це можливість зробити висновок, відобразити основні результати в загальному положенні.

Мета статті – узагальнити ключові аспекти формування професійної спрямованості навчальної дисципліни «Математика» у закладах фахової передвищої освіти медичного та фармацевтичного профілю.

Виклад основного матеріалу. Навчальна дисципліна «Математика» є однією із базових освітніх компонент освітньої програми профільної середньої освіти для студентів фахових коледжів, які здобувають освітньо-професійний ступінь фаховий молодший бакалавр з одночасним завершенням повної загальної середньої освіти. Основною метою вивчення математики у закладі фахової передвищої освіти медичного та фармацевтичного профілює є формування у студентів відповідних компетентностей, необхідних для подальшої професійної діяльності; розумовий розвиток особистості, розвиток логічного мислення та інтуїції, алгоритмічної та інформаційної культури; формування наукового світогляду; формування уявлень про ідеї та методи математики.

Очікується, що після вивчення математики студент, який здобуває освіту за освітньо-професійною програмою «Фармація», буде готовим продемонструвати результати навчання, серед яких:

- вміння обирати оптимальні методи та способи розв'язування складних та спеціалізованих задач, відшукуючи шляхи вирішення проблемних ситуацій у професійній діяльності;
- проводити розрахунки зі споживачами лікарських засобів відповідно до вимог законодавчих актів України;
- здійснювати необхідні види робіт, пов'язаних з промисловим та (або) аптечним виробництвом (виготовленням) лікарських засобів;
- демонструвати знання методів оцінки якості лікарських засобів, виготовлених в умовах аптеки та промислових фармацевтичних підприємств.

Здобувач освіти, який навчається на освітньо-професійній програмі «Лабораторна діагностика», має бути здатний:

- обирати оптимальні методи та способи розв'язування складних та спеціалізованих задач, відшукуючи шляхи вирішення проблемних ситуацій у професійній діяльності;
- оцінювати за мікробіологічними показниками об'єкти навколишнього середовища;
- проводити аналіз професійної інформації, приймати обґрунтовані рішення, оформлювати обліково-звітну документацію за результатами досліджень тощо.

Задля досягнення поставленої мети перед викладачем постає завдання формування інтересу у студентів під час вивчення математики. Одним із механізмів реалізації даного завдання є підбір задач прикладного змісту та постійна демонстрація професійної спрямованості навчального матеріалу. Задача з професійним спрямуванням – це задача, що виникла поза математикою, але розв'язується математичним засобом.

Слід зазначити, що моделювання певних професійних задач формує уяву, професійні навички та вміння. Вони дають змогу використовувати набуті теоретичні знання з природничо-математичних предметів і застосовувати їх практично на заняттях з фахових дисциплін. Це змінює характер самої пізнавальної діяльності, наближує її до дослідницько-пошукової, вимагає сформованості у студентів таких рис, як ініціативи, самостійності та творчості, необхідних для ефективного самостійного виконання навчальних, а потім і професійних завдань (Копетчук, 2010, с. 106).

Очевидно, що на навчальних заняттях з математики викладачу потрібно постійно робити акцент на прикладному змісті завдань, підбирати задачі, які б допомогли б продемонструвати використання математичних знань у майбутній професійній діяльності. Це ускладнює процес підготовки викладача до навчальних занять та вимагає від нього відповідних інтегративних знань з інших навчальних дисциплін, що формують професійні компетентності майбутніх фахівців медицини та фармації.

Наведено зразки прикладних задач, які сприяють формуванню професійних компетентностей фахових молодших бакалаврів, що здобувають освіту за освітньо-професійними програмами «Фармація» та «Лабораторна діагностика».

1. При вивченні теми «Неперервність функції» розрив функції можна продемонструвати графіком залежності величини збудження (нервових клітин, м’язу і тому подібне) від часу (Рис. 1)

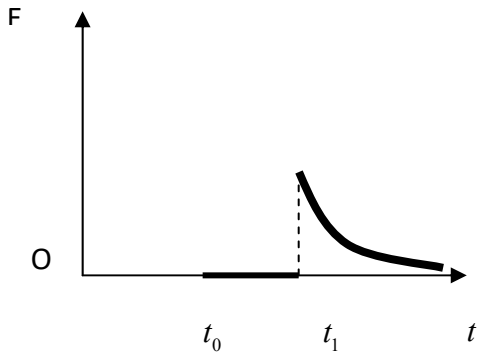

Рис. 1.

Залежність величини збудження (нервових клітин, м’язів тощо) від часу при зовнішній дії зображується функцією, що має розриви. Якщо величину збудження E виміряти в тих чи інших одиницях, то графік збудження $\mathrm{E}(t)$ має вигляд, показаний на рис.1. У момент часу $t = t_0$ клітина отримує сигнал. Збудження клітини відбувається в момент часу t_0. У момент часу t_1 клітина миттєво збуджується до максимальної величини $\mathrm{E}(t_1)$ і після цього поступово зменшується до тих пір, доки не надійде новий сигнал. На кінцях відрізка $[t_0; t_1]$, який називається латентним періодом, функція $\mathrm{E}(t)$ має розрив.

2. Вивчаючи тему «Показникова функція, її властивості та графік», можна ознайомити студентів з експоненціальною функцією $y = e^x$ і навести приклади процесів у медицині та фармації, закони яких виражаються цією функцією.

2.1. Закон розчинення лікарської речовини з пігулок виражається експоненціальною функцією $c = c_0 e^{-kt}$, де c – кількість лікарської речовини, що залишилася в пігулці в момент часу розчинення t; c_0 – початкова кількість лікарської речовини в пігулці ; k – стала швидкості розчинення.

2.2. Зміна довжини клітини протягом часу t відбувається за законом $l_0 = e^{(\alpha-\beta)t}$. де l_0 – довжина клітини на початку росту; α ; β – сталі, що характеризують процеси синтезу і розпаду.

3. Основні поняття логарифмів, способи їх обчислення тощо знаходять своє відображення при вивчення фармацевтичної хімії, аналітичної хімії та мікробіології.

3.1. При вивченні теми «Фізіологія бактерій» розглядається питання про ріст і розмноження бактерій. Крива, яка описує залежність логарифма числа від часу культивування, називається кривою росту періодичної культури (Рис.2). Друга фаза росту має назву експоненціальна (або логарифмічна). Ця фаза характеризується постійною максимальною швидкістю поділу клітин та зростання їх кількості в геометричній прогресії.

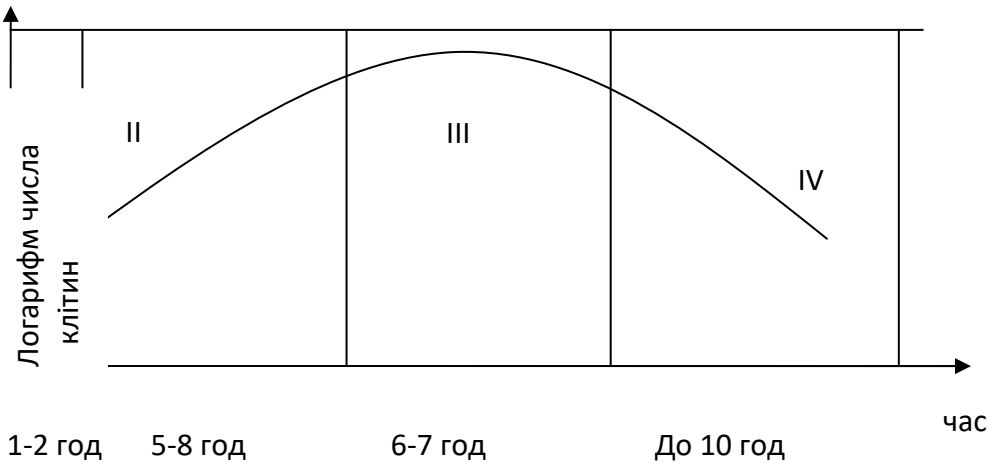

Рис. 2

3.2. Вивчаючи фармацевтичну хімію, студенти знаходять Рн рідини. Рн рідини – від'ємний логарифм концентрації іонів водню. Рн $= -\lg\left[H^+\right]$ – це життєво важливий показник для живого організму. Відомо, що:

- при Рн=7 – середовище нейтральне;
- при Рн< 7 – середовище кисле;
- при Рн >7 – середовище лужне.

Для живого організму визначають Рн крові, лімфи, сечі та інше. В нормі Рн крові людини знаходяться в таких межах: 7,32<Рн<7,42. Значення Рн<7,32 не сумісне з життям.

4. При вивченні навчальних дисциплін «Клінічні лабораторні дослідження» та «Біологічна хімія з біохімічними методами дослідження» освітньо-професійної програми «Лабораторна діагностика» використовуються тригонометричні функції, зокрема поняття тангенса.

Вимірювання концентрації речовини в розчинах здійснюється за допомогою колориметра фотоелектричного концентраційного (ФЕК). Для того, щоб провести необхідні розрахунки потрібно побудувати градуйований графік. Спочатку виміряти оптичні густини взятих розчинів за відомими концентраціями. На горизонтальній осі відкласти концентрації розчинів , а на вертикальній осі – відповідні їм значення оптичних густин (Рис.3). За градуйованим графіком визначають коефіцієнти c і b, значення яких вводять в пам'ять обчислювального блоку ФЕК.

$c = D_0$ – значення оптичної густини при $c = 0$, тобто при перетині градуйованого графіка з віссю D.

$$b = tg\alpha = \frac{D_i - D_0}{C_i},$$

де α – кут між градуйованою прямою і віссю концентрації C.

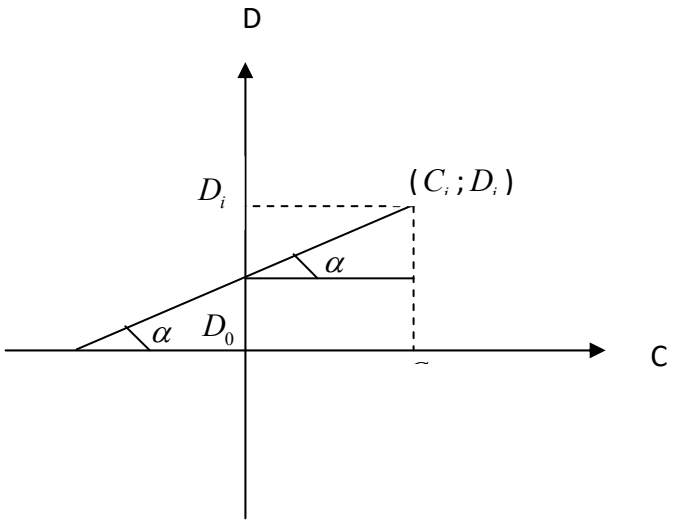

Рис. 3

5. Вивчаючи тему «Механічний зміст похідної», доцільно розв'язати наступні прикладні задачі.

5.1. Залежність між кількістю x речовини, одержаної при деякій хімічній реакції, і часом t виражається рівнянням $x = A\left(1 + e^{-kt}\right)$, де A і K – сталі. Знайти швидкість реакції.

5.2. Зміщення в відповідь на одиничне м'язове скорочення записується рівнянням $y = te^{-\frac{t^2}{2}}$, t>0 .Знайти швидкість і прискорення в залежності від часу.

5.3. Визначити швидкість росту бактерій, якщо ріст числа бактерій підпорядковується закону

$$f(t) = \frac{1000e^t}{1 + 0,1\left(e^t - 1\right)}$$

6. Дослідження функції на екстремуми за допомогою похідної можна продемонструвати, розв'язуючи задачі з технології ліків, мікробіології, анатомії, хімії.

6.1. Реакція організму на введений лікарський препарат може виражатися в зниженні температури, підвищенні тиску і т.д. Степінь реакції залежить від призначеної дози ліків. Нехай x позначає дозу призначеного лікарського препарату, а степінь реакції y задається рівнянням $y = x^2(a - x)$, де a - додатна стала величина. При якому значені реакція максимальна.

6.2. В живильне середовище вносять 1000 бактерій. Чисельність y бактерій зростає згідно рівняння $y = 1000 + \frac{1000t}{100 + t^2}$, де t – час, год. Знайти максимальну кількість бактерій.

7. Вивчаючи тему «Застосування визначеного інтеграла», можна також показати зв'язок математики з медициною , розв'язавши такі задачі:

7.1. Реакція організму на певну дозу лікарського препарату $f(t) = \frac{1}{1 + t^2}$ в момент часу t. Знайти сумарну реакцію на дану дозу.

7.2. В момент часу t швидкість зміни концентрації препарату з ізотопним індикатором $v = e^{-t\ln 2}$. Знайти концентрацію препарату в момент часу t.

8. У ході вивчення теми «Елементи теорії ймовірностей» доцільно розв'язати задачі фармацевтичного та медичного спрямування.

8.1. На фармацевтичному заводі відділом технічного контролю було виявлено, що з 100 перевірених одиниць даного лікарського засобу 5 одиниць не відповідають стандарту. Знайти ймовірність відхилення від стандарту для даного препарату.

8.2. Аптечний склад одержує медикаменти з медичних підприємств трьох міст A, B і C. ймовірність отримання медикаментів

з міста A $P(A)=0,6$; з міста B $P(B)=0,3$. Знайти ймовірність $P(C)$ того, що медикаменти одержані з міста С.

8.3. В контрольно-аналітичній лабораторії є в наявності три вимірювальних прилади. Ймовірність того, що прилади працюють в даний момент, дорівнює відповідно $p_1=0,8$; $p_2=0,9$; $p_3=0,95$. Знайти ймовірність того, що в даний момент працює хоча б один прилад (подія А).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, забезпечення професійної спрямованості є найважливішим завданням навчання математики у системі медичної й фармацевтичної освіти. Це завдання реалізується шляхом наповнення змісту дисципліни питаннями, які є значущими для майбутньої професії. Під час навчальних занять з професійним спрямуванням у студентів розширюється кругозір, розвивається логічне мислення, активізується увага, зростає зацікавленість до навчальних дисциплін, що вивчаються. Професійне спрямування математики забезпечує поглиблене вивчення теоретичного матеріалу і формування у студентів узагальнених наукових понять, допомагає їм застосовувати здобуті знання на практиці, сприяє виробленню вміння знаходити загальні закономірності і відмінності при розгляді різноманітних процесів, підвищується якість професійних знань, умінь та навичок, пізнавальна і практична активність студентів, зменшується ймовірність механічного заучування матеріалу, спрощується шлях до засвоєння нового матеріалу.

Як підсумок варто зазначити, що професійна спрямованість вивчення математики в закладах фахової передвищої освіти медичного та фармацевтичного профілю сприяє підвищенню ефективності організації освітнього процесу, що, в свою чергу, позитивно впливає на формування професійних компетентностей майбутніх фахівців медицини та фармації.

Перспективи подальших досліджень пов’язуємо із створенням системи професійно-орієнтованих задач з математики для студентів спеціальностей «Фармація, промислова фармація», «Технології медичної діагностики та лікування» закладів фахової передвищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

Копетчук, В. А. (2010). Особливості організації викладання предметів природничо-математичного циклу а медичних навчальних закладах. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки, 50,* 104–108. Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/4265/ (Kopetchuk, V. A. (2010). Features of the organization of teaching natural sciences and mathematics in

medical schools. Zhytomyr State University Bulletin. Pedagogical sciences, 50, 104–108. Retrieved from: http://eprints.zu.edu.ua/4265/).

Масленнікова, К. С. (2011). Розвиток професійної спрямованості майбутнього фармацевта на заняттях з математики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2,* 95–97. Режим доступу: file:///C:/Users/Andrew/AppData/Local/Temp/Nvmgu_medf_2011_2_20-1(1).pdf (Maslennikova, K. S. (2011). Development of professional orientation of the future pharmacist in mathematics classes. Scientific Bulletin of the International Humanities University, 2, 95-97. Retrieved from: file:///C:/Users/Andrew/AppData/Local/Temp/Nvmgu_medf_2011_2_20-1(1).pdf).

Рущак, В. Ю. (2013). Методична розробка «Професійне спрямування на уроках математики». Міжгірський професійний ліцей. 14 с. Режим доступу: https://mpl.com.ua/wp-content/uploads/vypuskna-robota-_Rushhak.pdf (Rushchak, V. Yu. (2013). Guidance paper "Professional orientation in mathematics lessons". Mizhhirsky Professional Lyceum. 14 p. Retrieved from: https://mpl.com.ua/wp-content/uploads/vypuskna-robota-_Rushhak.pdf).

Стучинська, Н. В. Природничо-математична підготовка майбутніх лікарів та фармацевтів у контексті вимог Болонського процесу. Режим доступу: file:///C:/Users/Andrew/AppData/Local/Temp/2590-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4619-1-10-20190426.pdf (Stuchynska, N. V. Natural and mathematical training of future doctors and pharmacists in the context of the requirements of the Bologna process. Retrieved from: file:///C:/Users/Andrew/AppData/Local/Temp/2590-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4619-1-10-20190426.pdf)

SUMMARY

Yevdokymova Olha, Volkova Svitlana, Prysiazhniuk Veronika. Professional orientation of the mathematics study in institutions of professional pre-higher education of medical and pharmaceutical specialization.

The purpose of the article is to summarize the key aspects of the formation of the professional orientation of "Mathematics" in institutions of professional pre-higher education of medical and pharmaceutical specialization.

The article demonstrates the mechanism of formation of professional orientation of "Mathematics" in institutions of professional pre-higher education of medical and pharmaceutical specialization. The peculiarities of the organization of professionally oriented motivational educational environment in mathematics classes are generalized. Samples of applied tasks that contribute to the formation of professional competencies of professional junior bachelors who study under the educational and professional programs "Pharmacy" and "Laboratory Diagnostics" are presented.

The essence of the principle of professional orientation of teaching mathematics in applied pre-higher education institutions is the organization of education, which, without violating the systematic teaching of the discipline, as well as the logic of its presentation, provides more detailed elaboration of professionally relevant material, illustrating the practical importance of this discipline of a particular industry. That is, the main principles of teaching mathematics are: providing communication with the content of vocational education, compliance with the requirements of qualification characteristics and meet the needs of professional disciplines.

The process of mutual enrichment of the content of general and professional education, its redistribution in accordance with the trends of integration, differentiation of scientific and technical knowledge determines the qualitative changes and learning processes within the existing curricula and programs.

Professional orientation of studying mathematics in medical and pharmaceutical applied institutions of pre-higher education helps to increase the efficiency of the educational process, which, in turn, has a positive effect on the formation of professional competencies of future specialists in medicine and pharmacy.

Research methods: analysis, synthesis, generalization, grouping.

Key words: *educational process; professional competence; professional orientation; Mathematics; professional higher education.*

УДК 378.01/.09:[373.011.3-051:331.54]](477)(043/3)

Наталія Коваленко

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ORCID ID 0000-0003-2854-2461

DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/084-097

МЕТОДОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РАННЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті подано обґрунтування методологічної моделі дослідження формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій у системі професійно-педагогічної підготовки закладів вищої освіти. Визначено та схарактеризовано наукові підходи, принципи, методи дослідження на чотирьох виокремлених методологічних рівнях: філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому, технологічному, що забезпечило розробку взаємопов'язаної сукупності методологічних підходів, принципів, методів дослідження проблеми формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів, стало підґрунтям розробки педагогічної системи формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій у системі професійно-педагогічної підготовки закладів вищої освіти.

Ключові слова: *методологічна модель, рання професійна ідентичність майбутніх учителів, формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів, професійно-педагогічна підготовка, педагогічна система формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів.*

Постановка проблеми. Дослідження проблеми формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів (РПІМУ) в системі професійно-педагогічної підготовки в закладах вищої освіти своїм результатом передбачало створення нового цілісного наукового знання про досліджуваний процес, обґрунтування педагогічної системи, що потребувало в свою чергу, розроблення методологічних засад, які надали би процесу дослідження цілісності, системності, наукової логіки, забезпечили вірогідність та надійність результатів дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. Методологічне підґрунтя для досліджень із широкого кола наук закладено в роботах таких учених: В. Блауберг (Блауберг, 1973), Г. Рузавін (Рузавин, 1999), Е. Юдін (Юдин, 1978), Г. Щедровицький (Щедровицкий, 1965) та інші. Методологію педагогічної науки, а також учення про неї розробляли В. Андрущенко (Андрущенко, 2004), В. Биков (Биков, 2008), Л. Ваховський (Ваховський, 2018), С. Гончаренко (Гончаренко, 2003, 2008, 2012), В. Краєвський (Краевский, 2006), В. Кремень (Кремень, 2001), О. Кочетов (Кочетов, 1975), В. Лутай (Лутай, 2004), П. Образцов (Образцов, 2004), М. Скаткін (Скаткін, 1986) та ін.

Мета статті: розробити та обґрунтувати методологічну модель дослідження формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій у системі професійно-педагогічної підготовки закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологію розглядають як: «учення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності (учення про принципи побудови, форми і способи науково-дослідницької діяльності)» (Філософський енциклопедичний словник, 2002); «складну діалектичну, цілісну, субординовану систему способів, прийомів, принципів різних рівнів, сфер дії, спрямованості, евристичних можливостей, змістів, структур тощо» (Кохановський, 1999); «учення про науковий метод пізнання: сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що застосовуються в певній науці» (Гончаренко, 2008); «систему певних правил, принципів і операцій, що застосовуються в тій чи іншій сфері діяльності (науці, політиці, мистецтві тощо); учення про цю систему, загальна теорія метода» (Руденко, с. 25).

Методологія науки (Образцов, 2004) характеризує компоненти наукового дослідження – об’єкт, предмет, завдання, систему засобів, необхідних для вирішення задачі дослідження, а також формує уявлення про здійснення програми дослідження в процесі виконання завдання.

Головна мета методології науки, на думку Г. Рузавіна, вивчення тих методів, засобів і прийомів, за допомогою яких створюється і обґрунтовується нове знання в науці, а також структури наукового знання взагалі, місце та роль у ньому різних форм пізнання, методи аналізу й побудови різних систем наукового знання (Рузавін, 1999).

Методологію педагогіки В. Загвязинський розглядає як вчення про педагогічне знання і про процес його створення, тобто педагогічне пізнання. Вона включає: 1) «вчення про структуру і функції педагогічного знання, у тому числі про педагогічну проблематику; 2) вихідні, ключові,

фундаментальні, філософські, загальнонаукові та педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), що мають методологічний сенс; 3) вчення про методи педагогічного пізнання (методологія у вузькому сенсі слова)» (Загвязинский, 1982).

За визначенням В. Краєвського, «методологія педагогіки є системою знань про структуру педагогічної теорії, про принципи і способи продукування знань, що відображають педагогічну дійсність, а також системою діяльності з отримання таких знань і обґрунтування програм, логіки, методів та оцінки якості дослідницької роботи» (Краєвський, 2006).

О. Новіков, Д. Новіков запропонували схему структури методології: 1) «підґрунтя методології: філософія, психологія, системний аналіз, наукознавство, етика, естетика; 2) характеристики діяльності: особливості, принципи, умови, норми діяльності; 3) логічна структура діяльності: суб'єкт, об'єкт, предмет, форми, засоби, методи, результат діяльності; 4) часова структура діяльності: фази, стадії, етапи» (Новіков, 2008).

Схарактеризовані вище уявлення про сутність та структуру методології науки стали підґрунтям розроблення *методологічної моделі дослідження формування ранньої професійної ідентичності майбутніх вчителів в системі професійно-педагогічної підготовки в закладах вищої освіти*. Розробка методології дослідження – це «обґрунтування проєкту майбутнього педагогічного дослідження» (Хриков, 2018, с. 129). Розробка методологічної моделі ґрунтувалася на концепції рівнів методології науки Е. Юдіна, яка широко використовується в сучасних науково-педагогічних дослідженнях. За ступенем спільності й характером зв'язку з філософією дослідник виокремив чотири методологічних рівні: «філософська методологія, загальнонаукова методологія, конкретно-наукова методологія, методика і техніка дослідження» (Юдин, 1978).

Відповідно до означених рівнів у методологічній моделі нашого дослідження виокремлено чотири рівні: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, технологічний (рис. 1).

Зміст *філософського рівня* розробленої методологічної моделі ґрунтувався на використанні філософських підходів (матеріалізм, ідеалізм, емпіризм, раціоналізм), загальних принципів пізнання (принципи об'єктивності, пізнаваності, всебічності, історизму, конкретності дослідження). У розробленій методологічній моделі послуговуємося такими поняттями: методологічний принцип, підхід.

Методологічний принцип розуміємо як нормативне положення, орієнтир який організує, спрямовує хід наукового дослідження до наміченої мети. Методологічний підхід включає в себе установки, групу методів і прийомів, що мають загальне підґрунтя.

В обґрунтування методологічних підходів, на яких побудовано наше дослідження, покладено принцип поліфундаментальності І. Пригожина, згідно з яким «будь-яка універсальна теорія, якою б точною вона не була, не в змозі вичерпно відобразити соціальну реальність, що є предметом дослідження, у всій повноті її сутнісних вимірів» (Пригожин, 2001).

Логічним вважаємо застосування принципів методологічного плюралізму, що проявляється в таких ознаках: взаємозв'язок з іншими науками, передусім філософією, соціологією, антропологією, політологією, культурологією, історією, психологією та ін.; різноманітність філософських позицій: від матеріалізму до ідеалізму, неопрагматизму та постмодернізму; методологічне різноманіття, що проявляється в застосуванні широкого спектру методів дослідження: від природничо-наукових до соціологічних, статистичних і власне педагогічних (Сбруєва, 2021).

Отже, методологічний плюралізм уможливлює синтез у дослідженні елементів різних підходів, принципів, наукових парадигм.

Так, з огляду на матеріалістичний підхід до пізнання світу, педагогічну систему цілеспрямованого формування ранньої професійної ідентичності майбутнього вчителя (навчально-науковий педагогічний проєкт, систему тренінгових вправ, корпоративне середовище ЗВО і ЗЗСО тощо) розглядаємо в дослідженні первинною, першоджерелом змін у структурі РПІМУ, а свідомість, сутність та структуру РПІМУ визначаємо вторинною, наслідком впливу означеної матеріальної системи.

Важливим, з огляду на сутність процесу формування професійної ідентичності, а саме актуалізацію персоналізації, проактивності особистості у становленні РПІМУ, є методологія *метаантропологічного потенціалізму*, запропонована в монографії С. Пирожкова, Н. Хамітова **«**Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини**»** (Пирожков, 2020). *Метаантропологічний потенціалізм* розглядається авторами як «теоретичний і практичний спосіб розвитку життєвого потенціалу й посилення суб'єктності особистості, нації, людства від буденних до вищих граничних та метаграничних проявів» (Пирожков, 2020).

МЕТА: методологія дослідження формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій у системі професійно-педагогічної підготовки закладів вищої освіти

ФІЛОСОФСЬКИЙ РІВЕНЬ

Підходи: філософський плюралізм, що дозволяє поєднувати елементи різних філософських парадигм з метою забезпечення цілісності розкриття предмета дослідження

Принципи: об'єктивності, єдності теорії і практики, всебічності, історизму

Завдання: розглянути проблему формування ранньої професійної ідентичності майбутнього вчителя у світоглядному контексті; увідповідити положення дослідження законам діалектики, теорії пізнання

Методи: діалектики, герменевтики, філософського структуралізму тощо

ЗАГАЛЬНОНАУКОВИЙ РІВЕНЬ

Підходи: діяльнісний, системний, акмеологічний, аксіологічний, середовищний, екзистенційний підходу

Завдання: розглянути проблему формування ранньої професійної ідентичності майбутнього вчителя в полі- та між дисциплінарному антропологічному (психологічному, соціологічному, культурологічному) та освітньо-політичному дискурсі

Методи: *теоретичні*: аналіз; синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння, класифікація індукція, дедукція, моделювання, передбачення, прогнозування, конкретизація, науковий опис об'єктів і предметів пізнання, уявний експеримент, загальнонаукове обґрунтування фундаментальних концепцій і теорій;

КОНКРЕТНОНАУКОВИЙ РІВЕНЬ

Підходи: студентоцентрований, контекстний, компетентнісний

Принципи: загальнодидактичні, дидактики вищої школи, спеціальні

Завдання: проаналізувати систему професійно-педагогічної підготовки у ЗВО; методику викладання педагогічних навчальних дисциплін, організації навчальної педагогічної практики та здійснення наукового педагогічного дослідження у ЗВО; відображення проблематики дослідження в нормативно-законодавчому полі на міжнародному, національному та інституційному рівнях

Методи: *теоретичні*: категоріально-термінологічний, порівняльно-парадигмальний, структурно-логічний, морфологічний аналіз педагогічних процесів та явищ; *емпіричні*: діагностична бесіда, анкетування, опитування, тестування, психолого-педагогічне спостереження, узагальнення педагогічного досвіду викладачів

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ

Завдання: розробити та експериментально перевірити структурно-функціональну модель педагогічної системи формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій у закладах вищої освіти

Методи: *теоретичні*: моделювання, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; *емпіричні*: психолого-педагогічні спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи), метод аналізу продуктів діяльності, морфологічний аналіз, метод експертної оцінки, методи математичної статистики (критерій знаків, $\chi 2$ -квадрат)

РЕЗУЛЬТАТ: взаємопов'язана сукупність методологічних підходів, принципів, методів дослідження проблеми формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів

Рис. 1. Методологічна модель дослідження формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій у системі професійно-педагогічної підготовки закладів вищої освіти

Ця методологія поєднує концепцію потенціалізму академіка С. Пирожкова, яка дозволяє оцінювати багатоманітні можливості, закладені в тій чи іншій системі, з метаантропологією, яку розвиває професор Н.В. Хамітов, у якій йдеться і про «креативну персоналізацію людини, здатність виходити за межі буденності, тому така методологія є не просто антропологічною, а метаантропологічною, методологією розвитку людини» (Кремінь, 2021).

Принципи ідеалістичного підходу до пізнання світу, за якого визнається в якості першооснови й визначальної сили – ідеї, а матерія – є похідною від ідеї, її втіленням; знайшли втілення в розумінні професійної ідентичності майбутнього вчителя, (що є ідеальною конструкцією, уявленням людини, сприйняттям), як першоджерела, що спрямовує людину на власне творення в професії, визначає її активність в опануванні професією.

Емпіризм, як метод і напрям у пізнанні, згідно з яким в основі пізнавального процесу, нового знання лежить досвід, став підґрунтям вибору методів для перевірки побудованої концепції дослідження, ефективності розробленої педагогічної системи.

Розробка філософського рівня методологічної моделі уможливила структурування дослідження формування РПІМУ відповідно з науковими принципами, такими як: єдності теорії і практики, об’єктивності, усебічності, історизму.

Визначальним принципом науково-педагогічного дослідження є методологічний принцип *об’єктивності*. Його втілення, як зазначає С. Гончаренко, полягає в «усебічному врахуванні факторів, які породжують те чи інше явище, умов, за яких воно розвивається, адекватності дослідницьких підходів і засобів, які дають можливість одержати істинні знання про об’єкт, передбачають виключення суб’єктивізму, однобічності й упередженості в підборі та оцінці фактів» (Гончаренко, 2008, с. 499). Поряд із тим, дослідження РПІМУ, як об’єктивної реальності, внутрішнього світу людини можливе завдяки самоописам студентів, самоаналізу, самоспогляданню (інтроспекція), що створює ризики, тому, з огляду на принцип об’єктивності в констатувальному експерименті, був включений широкий комплекс діагностичних методик, результати формувального етапу експерименту оцінювалися за допомогою діагностичної методики – опитувальника «Професійна ідентичність студентів» (Озерина, 2012), розробленої з урахуванням критеріїв надійності й валідності та пройшла процедуру стандартизації.

Принцип *єдності теорії і практики*, ґрунтується на тому, що «теорія, яка не спирається на практику, виявляється абстрактною, безплідною, поряд із тим, теорія покликана висвітлити шлях практиці. Практика, яка не спрямовується науковою теорією, страждає стихійністю, відсутністю належної цілеспрямованості, малоефективності» (Образцов, 2004). Тому під час організації дослідження проблеми формування РПІМУ виходили не тільки з досягнень філософії, соціології, психології, педагогіки, а й з розвитку освітньої практики. Науковий аналіз творчих здобутків практичної діяльності викладачів, самоаналіз дозволили розробити педагогічну систему формування РПІМУ в ЗВО. Поряд із тим, теоретичні засади перевірялися практикою, підтверджувалися статистичними методами.

Науковий принцип *усебічності* дозволив урахувати в дослідженні той факт, що освітній процес у ЗВО, система професійно-педагогічної підготовки є складними, динамічними системами, з одного боку відокремленою від зовнішнього середовища і, у той самий час нерозривно пов'язаною з багатьма його факторами, знаходиться в тісному контакті з ним. Урахування принципу всебічності надало можливість встановити взаємозв'язки досліджуваних явищ і процесів, урахування зовнішніх впливів, усунення всіх випадкових факторів, що спотворюють картину досліджуваної проблеми. Поряд із тим, означений принцип дозволив змоделювати досліджуваний процес – формування РПІМУ – в його розвитку і в різних зовнішніх та внутрішніх умовах, провести багаторівневе й різнопланове дослідження, у ході якого побудовано сукупність моделей (методологічна модель дослідження, структурно-функціональна модель, структура РПІМУ, структура ННПП), відобразити досліджуваний процес на різних рівнях.

Принцип *історизму* дозволив розглянути розвиток особистості як своєрідного причинно-наслідкового поля для розуміння конкретної особистості, прийняття рішень щодо вибору майбутньої професії. Поряд із тим, розглядуваний принцип спрямував дослідження на пошук шляхів вирішення проблеми, що ураховують сучасний розвиток педагогічних досліджень, критичного аналізу з позицій сучасності, тих рішень, що на певному історичному етапі визначалися прогресивними.

Для побудови методологічних засад дослідження на філософському рівні з переліку існуючих методів (діалектика, метафізика, догматизм, еклектика, софістика, герменевтика, метод філософського структуралізму, наукова рефлексія) було обрано

методи: діалектики, метафізики, герменевтики, філософського структуралізму, наукової рефлексії.

Метод філософського дослідження – діалектика – дозволив розглянути освітній процес ЗВО, процес становлення професійної ідентичності гнучко, педагогічну систему формування РПІМУ послідовно, з урахуванням їх внутрішніх протиріч, змін, розвитку, причин і наслідків, єдності й боротьби протилежностей.

Герменевтика – метод точного прочитання та тлумачення змісту текстів. Педагогічна герменевтика (Закірова, 2012) це теорія і практика (наука та мистецтво) тлумачення й інтерпретації суб'єктами освітнього процесу знань, зафіксованих у різножанрових текстах, що має на меті якнайповніше і глибоке їх розуміння з урахуванням соціально-культурних особливостей, осмислення емоційно-духовного досвіду людства й особистого духовного досвіду суб'єкта. Означене розуміння об'єктності й точності у використанні та інтерпритеції інформації цілісно визначило спрямування нашого дослідження в теоретичному обґрунтуванні педагогічної системи; взаєморозумінні суб'єктів педагогічного процесу, смислотворенні в педагогічній взаємодії; аналізі даних експериментального дослідження та стало предметом вивчення майбутніми вчителями в ході організації студентського наукового-педагогічного дослідження.

Метод наукової рефлексії як складний комплекс процесів та явищ дозволив систематично аналізувати особливості, умови, труднощі, завдання дослідження, стану досліджуваної області знання, основних проблем, тенденцій і перспектив розвитку.

Другий рівень методологічної моделі – *загальнонауковий методологічний рівень* (рис. 1) – є рівнем, де загальнонаукова методологія, загальнонаукові концепції забезпечують підґрунтя нової концепції формування РПІМУ. У нашому дослідженні на загальнонауковому методологічному рівні побудовано концепцію дослідження, яка ґрунтується на загальнонаукових підходах (діяльнісний, системний, акмеологічний, аксіологічний, середовищний, екзистенційний), які стали основою структурно-функціональної моделі педагогічної системи формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій у закладах вищої освіти.

Завданнями загальнонаукового рівня методології дослідження визначено: розглянути проблему формування ранньої професійної ідентичності майбутнього вчителя на засадах студентоцентрованого,

контекстного, компетентнісного підходів у полі- та міждисциплінарному антропологічному (психологічному, соціологічному, культурологічному) та освітньо-політичному дискурсі.

З огляду на потреби дослідження проблеми формування ранньої професійної ідентичності майбутнього вчителя в системі професійно-педагогічної підготовки в закладах вищої освіти, у ході побудови методологічної моделі дослідження було обрано такі загальнонаукові методи дослідження: теоретичні: категоріально-термінологічний та порівняльно-парадигмальний аналіз – для обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження проблеми формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій; системний та структурно-логічний аналіз – з метою визначення чинників формування та структурних складових ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів; порівняння, узагальнення, систематизація – для характеристики проблеми формування ранньої професійної ідентичності засобами проєктно-тренінгових технологій у теорії та практиці вітчизняної та зарубіжної освіти, уточнення поняттєво-термінологічного апарату досліджуваної проблеми; класифікація – для визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів; синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, категоризація – з метою визначення ключових понять дослідження, характеристики організаційно-методичних засад формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій; моделювання – для розроблення й теоретичного обґрунтування структурно-функціональної моделі педагогічної системи формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій; передбачення, прогнозування – для вибудови структури педагогічної системи, уточнення взаємозв’язків та інтеграції її складових; морфологічного аналізу, конкретизація – для визначення психолого-педагогічних умов та етапів реалізації структурно-функціональної моделі педагогічної системи формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій у системі професійної педагогічної підготовки; а також: науковий опис об’єктів і предметів пізнання (якісне й кількісне), уявний експеримент, метод знаходження та встановлення причин явищ, опис законів зв’язку станів пізнаваного об’єкта, загальнонаукове обгрунтування фундаментальних концепцій і теорій; *емпіричні*: методи математичної статистики – для опрацювання одержаних

результатів, аналізу й перевірки ефективності розробленої педагогічної системи і встановлення залежностей між досліджуваними явищами та процесами з використанням критерію знаків, критерію χ2 (хі-квадрат).

Третій рівень методологічної моделі – *конкеретнонауковий методологічний рівень* (рис. 1) – ґрунтувався на психолого-педагогічних теоріях, сучасних досягненнях дидактики вищої школи, загальнодидактичних підходах: студентоцентрований, контекстний, компетентнісний, був спрямований на вирішення таких завдань: розглянути систему професійно-педагогічної підготовки у ЗВО; методику викладання педагогічних навчальних дисциплін, організації навчальної педагогічної практики та здійснення наукового педагогічного дослідження у ЗВО; окреслити відображення проблематики дослідження у вітчизняному та зарубіжному законодавчо-нормативному полі. Досягнення мети та розв’язання поставлених завдань передбачало використання таких груп методів: теоретичних: категоріально-термінологічний, порівняльно-парадигмальний, структурно-логічний аналіз педагогічних процесів та явищ.

Четвертий рівень методологічної моделі – *технологічний* (рис. 1) – уможливив упровадження та експериментальну перевірку ефективності педагогічної системи формування РПІМУ за допомогою таких методів: діагностична бесіда, анкетування, опитування, тестування, що були використані з метою виявлення рівня сформованості ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів; психолого-педагогічне спостереження, яке дозволило вивчити й узагальнити педагогічний досвід; самоаналіз, самоспостереження, метод морфологічного аналізу для визначення психолого-педагогічних умов, метод експертної оцінки, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи), метод аналізу продуктів діяльності, що забезпечили експериментальну перевірку ефективності розробленої та науково обґрунтованої педагогічної системи формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів засобами проєктно-тренінгових технологій у ЗВО; методи математичної статистики, що надали можливість опрацювання одержаних результатів, аналізу й перевірки гіпотез і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами (критерій знаків, χ2 (хі-квадрат)).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розроблена методологічна модель дослідження формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів у системі професійно-педагогічної

підготовки в закладах вищої освіти спрямована на надання цілісності, системності, наукової логіки реалізації процесу дослідження.

Означена модель окреслила методологічні засади дослідження проблеми формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів у системі професійно-педагогічної підготовки в закладах вищої освіти, дозволила реалізувати низку функцій методології дослідження: дескриптивну (описову), яка передбачає теоретичне обґрунтування досліджуваного процесу і прескриптиву (нормативну), що створила орієнтири для реалізації мети та завдань дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

Андрущенко, В. П., Лутай, В. С. (2004). Про концептуальні засади філософії освіти України. *Практична філософія, 2* (Andrushchenko, V. P., Lutai, V. S. (2004). About the conceptual foundations of the philosophy of education of Ukraine. *Practical philosophy, 2*).

Биков, В. Ю. (2008). *Моделі організаційних систем відкритої освіти*. К.: Атіка (Bykov, V. Yu. (2008). *Models of organizational systems of open education*. K.: Attica).

Блауберг, И. В., Юдин, Э. Г. (1973). *Становление и сущность системного подхода*. М.: Наука (Blauberg, I. V., Yudin, E. G. (1973). *Formation and essence of the system approach*. M.: Science).

Ваховський, Л. Ц. (2018). Методологія української педагогіки в умовах радикальної реорганізації шкільної освіти (30-ті рр. XX ст.). *PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika, XXVII, n. 2,* 397-407 (Vakhovsky, L. Ts. (2018). Methodology of Ukrainian pedagogy in conditions of radical reorganization of school education (30s of XX century). *PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika, XXVII, n. 2,* 397-407.

Гончаренко, С. У., Олійник, П. М., Федоренко, В. К. та ін. (2003). *Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі*. К.: Вища шк. (Honcharenko, S. U., Oliynyk, P. M., Fedorenko, V. K. and others. (2003). *Methods of teaching and scientific research in higher education*. K.: Higher school).

Гончаренко, С. У. (2008). *Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям.* К.; Вінниця: ДОВ Вінниця (Honcharenko, S. U. (2008). Pedagogical research: methodological advice for young scientists. K.; Vinnytsia: DOV Vinnytsia).

Гончаренко, С. У. (2012). *Педагогічні закони, закономірності, принципи: сучасне тлумачення*. Рівне: Волинські обереги (Honcharenko, S. U. (2012). Pedagogical laws, regularities, principles: modern interpretation. Rivne: Volyn amulets).

Загвязинский, В. І. (1982). *Методологія і методика дидактичного дослідження*. М.: Педагогіка (Zagvyazinsky, V. I. (1982). Methodology and methods of didactic research. M.: Pedagogy).

Кочетов, А.И. (1975). *Педагогическое исследование.* Рязань (Kochetov, A.I. (1975). Pedagogical research. Ryazan).

Краевский, В. В., Загрязкина, Н. Н. (2006) Соотношение педагогической науки и педагогической практики. *Педагогическая практика студентов*. М.: Просвещение (Kraevsky, V. V., Zagryazkina, H. H. (2006) Correlation of pedagogical science and pedagogical practice. Pedagogical practice of students. M.: Enlightenment).

Кремень, В. Г. (2001). Наукове забезпечення вищої освіти України в XX І столітті. *Вища освіта України, 1*. (Kremen, V. G. (2001). Scientific provision of higher education of Ukraine in the 20th and 1st century. *Higher education of Ukraine, 1*).

Лутай, В. С. (2004). *Основной вопрос современной философии. Синергетический подход*. К. (Lutai, V. S. (2004). The main question of modern philosophy. Synergetic approach. K.).

Новиков, А. М., Новиков, Д. А. (2008). О предмете и структуре методологии. *Мир образования-образование в мире, 1 (*Novikov, A. M., Novikov, D. A. (2008). About the subject and structure of the methodology. The world of education - education in the world, 1).

Образцов, П. И. (2004). *Методы и методология психолого-педагогического исследования*. СПб.: Питер (Obraztsov, P. I. (2004). Methods and methodology of psychological and pedagogical research. St. Petersburg: Peter).

Озерина, А. А. (2011). Разработка опросника диагностики профессиональной идентичности студентов. *Известия ДГПУ. Психолого-педагогические науки, 2,* 15–22 (Ozerina, A. A. (2011). Development of a questionnaire for diagnosing students' professional identity. Izvestiya DGPU. Psychological and pedagogical sciences, 2, 15–22).

Пригожин, И. (2001). *Конец определенности*. Ижевск: РХД (Prigozhin, I. (2001). The end of certainty. Izhevsk: RHD.).

Щедровицкий, Г. и др. (1965). *Проблемы исследования систем и структур: материалы к конференции (*Shchedrovytskyi, G. and others (1965). Problems of research of systems and structures: materials for the conference).

Рузавин, Г. И. (1999). *Методология научного исследования*. М.: ЮНИТИ-ДАНА (Ruzavin, G. I. (1999). Methodology of scientific research. M.: UNITY-DANA).

Сбруєва, А. А. (2015). Трансформація місії сучасного Університету: детермінанти та прояви. У А. А. Сбруєва (ред.). *Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти: глобальний і регіональний контексти.* Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, сс. 72-85 (Sbruyeva, A. A. (2015). Transformation of the mission of the modern University: determinants and manifestations. In A. A. Sbruyev (ed.). Theories and technologies of innovative development of higher education: global and regional contexts. Sumy: Edition of the Sumy DPU named after A. S. Makarenko, ss. 72-85).

Сисоєва, С. О. (2011). *Інтерактивні технології навчання дорослих*. К.: ВД «ЕКМО» (Sysoeva, S. O. (2011). Interactive technologies for adult education. K.: VD "EKMO").

Скаткин, М. Н. (1986). *Методология и методика педагогических исследований: (В помощь начинающему исследователю).* М. (Skatkin, M. N. (1986). Methodology and methods of pedagogic research: (Helping a novice researcher). M.).

Андрущенко, В., Лутай, В. (2004). Философия образования в современной Украине: состояние и перспективы развития. *Высшее образование Украины, 4,* 5-12 (Andrushchenko, V., Lutai, V. (2004). Philosophy of education in modern Ukraine: state and prospects of development. Higher Education of Ukraine, 4, 5-12).

Філософський енциклопедичний словник : энциклопедия (2002). В. І. Шинкарук (гол.ред). Київ : Абрис (Philosophical encyclopedic dictionary: encyclopedia (2002). V. I. Shinkaruk (chief editor). Kyiv: Abrys).

Хриков, Є. М. (2018). *Методологія педагогічного дослідження*. Х. Khrykov, E. M. (2018). Methodology of pedagogical research. H.

Юдин, Э. Г. (1978). *Системный подход и принцип деятельности*. М.: Наука. (Yudin, E. G. (1978). System approach and principle of activity. M.: Science

SUMMARY

Kovalenko Natalia. A Methodological Model for Researching the Problem of Forming an Early Professional Identity of Future Teachers in the System of Professional and Pedagogical Training in Higher Educational Institutions.

The article substantiates the methodological model for studying the process of forming the early professional identity of future teachers by means of project-training technologies in the system of professional and pedagogical training of higher education institutions.The article defines and characterizes scientific approaches, principles, research methods at four identified methodological levels: philosophical, general scientific, concrete scientific, technological, which ensured the development of an interconnected set of methodological approaches, principles, methods for studying the problem of forming an early professional identity of future teachers , development of a pedagogical system for the formation of an early professional identity of future teachers by means of project-training technologies in the system of vocational and pedagogical training of higher education institutions:

- philosophical level (Approaches: philosophical pluralism, which allows you to combine elements of various philosophical paradigms in order to ensure the integrity of the disclosure of the subject of research; Principles: objectivity, unity of theory and practice, comprehensiveness, historicism; Task: to consider the problem of forming an early professional context, to comply with the position of the study to the laws of dialectics, theories of knowledge);

- general scientific level (Approaches: activity, systemic, acmeological, axiological, environmental, existential approach; Task: to consider the problem of the formation of an early professional identity of a future teacher in a poly- and interdisciplinary anthropological; theoretical: analysis, synthesis, abstraction, generalization, comparison, classification induction , deduction, modeling, prediction, forecasting, concretization, scientific description of objects and objects of knowledge, thought experiment, general scientific substantiation of fundamental concepts and theories);

- specific scientific level (Approaches: student-centered, contextual, competence-based; Principles: general didactic, didactics of higher education, special; Task: to analyze the system of professional and pedagogical training in the ZVO; methods of teaching pedagogical academic disciplines, organization of educational pedagogy; reflection of research issues in the regulatory and legislative field at the international, national and institutional levels Methods: theoretical: categorical-terminological, comparative-paradigmatic, structural-logical, morphological analysis of pedagogical processes and phenomena, empirical: diagnostic conversation, questioning, survey, testing, psychological and pedagogical observation, generalization of pedagogical experience of teachers);

- technological level (Task: to develop and experimentally test a structural and functional model of the pedagogical system for the formation of early professional identity of future teachers by means of project-training technologies in higher education institutions; Methods: theoretical: modeling, analysis, synthesis, comparison, generalization;-); observation, pedagogical experiment (stating, forming, control stages), method of analysis of products of activity, morphological analysis, method of expert evaluation, methods of mathematical statistics (criterion of signs, 2-square)

The result of the model was defined as an interconnected set of methodological approaches, principles, research methods, problems of forming the early professional identity of future teachers

***Key words**: methodological model, early professional identity of future teachers, formation of early professional identity of future teachers, professional pedagogical training, pedagogical system of formation of early professional identity of future teachers.*

UDK 378.147.88=111

Oleksandr Kolodii
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
000-0003-2237-6730,
Viktoriia Lemeshchenko-Lagoda
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
0000-0002-1080-5510,
Iryna Kryvonos
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
0000-0001-7079-5150
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/097-107

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR TEACHERS IN ORGANIZINGOF STUDENTS' SELF-STUDY WORK DURING DISTANCE LEARNING AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In education, this forced educational institutions to transit to distance learning. As a result, it has become, on the one hand, an incentive for the introduction of innovative technologies, and on the other - an indicator of its main problems and shortcomings. The article considers the main challenges and differences caused by the introduction of distance education. It is emphasized that distance learning of subjects without direct communication with the teacher convinced the educational community in the need to create a special didactic system suitable for distance learning. The use of distance learning courses in the education system allows highlighting a number of positive aspects, ensuring the effectiveness of distance learning as a form of students self-study work.

***Key words:** distance learning, students' self-study work, Moodle, Technology of construction materials, Materials Science, educational course.*

Introduction. A special period for educational institutions of all types was 2020, when due to the spread of coronavirus, the organization of the educational process occurred using distance learning technologies. As we can see, currently teachers need enhanced methodological support in working with technical means of information technology and distance learning resources.

In this regard, special attention is paid to the introduction of information and telecommunications networks, multimedia, electronic, information and material resources necessary for the organization of educational activeties. The new generation of educational standards includes requirements that provide educational institutions with the ability to create and process audiovisual media texts in the course of classroom and independent learning activities, including the use of distance learning technologies.

Analysis of Relevant Research. The organization of the educational process, especially in times of quarantine, needs absolutely new approach to its realization preserving the high quality of training. Achieving a radical improvement in the quality of higher education specialist training is possible through the introduction of modern pedagogical and information technologies, which are a necessary requirement in the field of professional activity.

Analysis of publications has shown that the development and implementation of information and communication technologies in higher education is the subject of investigations of many scientists in our country and abroad. Most of the early publications on the impact of the pandemic on education either advocated the benefits of practices such as social distancing and event cancellation (Tate, 2020), challenges faced by students (B. Supiano), technology choices, and resources (F. Darby) or the broader picture of education and the consequences of the suspension of full-time education (J. Ruf).

In Ukraine, the problems of distance learning at higher education institutions are studied in the following areas: the principles of distance learning (A. Andrieiev, A. Khutorskyi, Ye. Polat, O. Pometun); psychological and pedagogical principles of distance learning (V. Kukharenko, N. Syrotenko, I. Kozubovska) methods, forms and means of creating distance learning courses (O. Rybalko, Ye. Dolynskyi, H. Yatsenko, O. Sushko); features of information and communication technologies for the training of specialists in technical specialties (M. Zahirniak, O. Sushko) and others.

Aim of the Study. The objective of the article is to determine the role and tasks of the teacher in organization of students self-study work at the technical higher educational institutions during distance learning, the main directions of development and implementation of distance learning courses in the Department of Construction Materials Technology (CMT) at Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological university (TSATU), as well as acquaintance with one of the possibilities of creating an interactive distance course.

Research methods. We have employed a lot of the tools, using qualitative, quantitative and mixed methods approaches, with a strong focus on students' self-study work, especially in the case of research with students distance learning. We have conducted research in a variety of educational contexts, including classroom-based research, research in higher education online. Observational and action research approaches were widely used within educational research, as were evaluation methods.

Results. Distance learning has become an absolute necessity for higher education institutions, caused by the nature of the extraordinary conditions in which we live. In fact, it is a response to the call for a modern education system that integrates technology and creates flexibility in the learning environment to keep education safe and improve university outcomes. Due to it there is a tendency of reducing classroom hours, the transition to dual form of education, enlarging the amount of students' self-study work (Draft Concept of education development for the period 2015-2025). According to the new standards, the share of extracurricular self-study work of students is about 50% that is rather significant for the educational process. Thus, extracurricular self-study work of students requires the same organization and methodological support as they are given in traditional classroom.

The use of effective teaching methods and techniques provides engaging of students in the creative work during the educational process, developing student personality. From this point of view distance learning as a system allows to fully implementing modern requirements for education, provides a more individual approach, intensifying the process of learning and information exchange.

On the one hand, traditional classroom learning provides with the opportunity to communicate directly with the teacher, receiving immediate answers to questions and explanation. But, on the other hand, it unable to answer all the questions and give clear interpretation. In its turn the system of distance learning allows to change the pace, time and place of education, makes it possible to expand the part of self-study work.

The distance learning system consists of a set of software, methodological and organizational measures that allows to create individual and group courses for different specialties. To date, the most popular service in our country, the system with the largest number of users and developers is the distance learning environment (SDN) Moodle. The Moodle system is focused on cooperation and interaction between the teacher and a student during the classroom and extracurricular activities for the joint implementation of educational tasks. The large-scale implementation of this system in the educational process of TSATU began in 2014- 2015 (Lemeshchenko-Lagoda, Kryvonos, Kolodii, 2020) and it has been updated in 2020 (Fig.1).

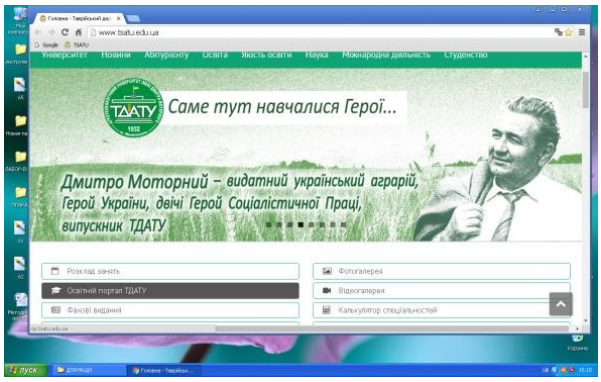

Fig 1. Educational portal ofTSATU

The users can customize the platform in absolutely any way, but in TSATU there is basically one template according to it each of the disciplines works. It includes: a brief introduction to the subject, a work program for the course, lecture materials, tests, practical and laboratory work, control and mastery tests (Educational portal of TSATU based on the system Moodle, 2022).

The main content element of the educational process is the educational course (Fig.2), which for the convenience of study can be divided into blocks (terms). MOODLE provides the following functions for the course: management of the educational process; access rights distribution; interaction delimitation between participants of educational process; control and evaluation of knowledge.

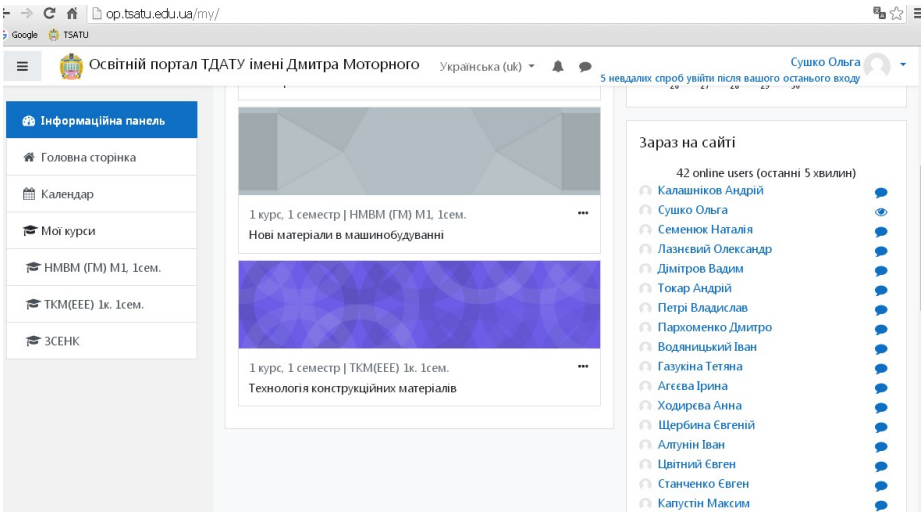

Fig.2. Electronic courses of some disciplines studied at the Department of CMT

The course includes: content part – a structured hypertext textbook, which contains material within the curriculum (Fig.3). The e-textbook is designed to study the discipline «from scratch»; communicative part – a forum of questions and answers; control part – test tasks. The testing system includes theoretical and practical tests of different types (Fig. 4).

Thus, distance learning includes all types of educational activities – obtaining information, direct lessons and knowledge control. All this can be aimed at supporting the work and empowerment of the teacher contributing to the organization of self-study work of students.

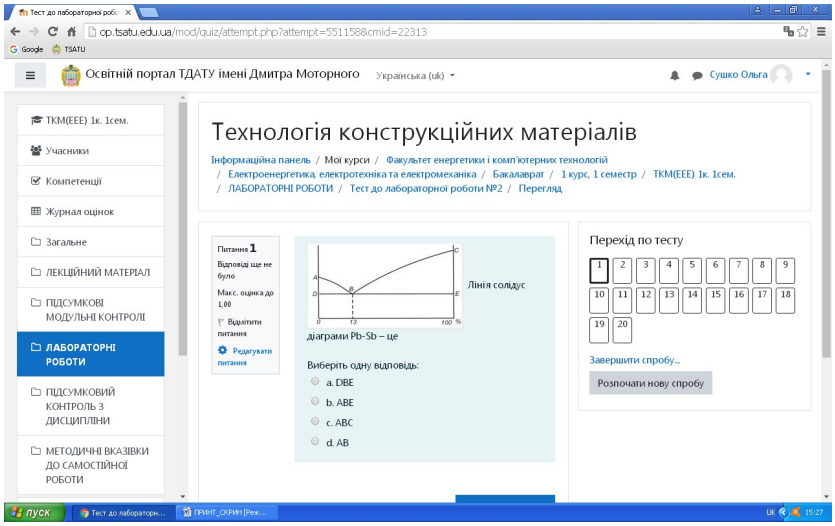

Fig.3. Lecture material of the discipline «Technology of construction materials» and «MaterialsScience»

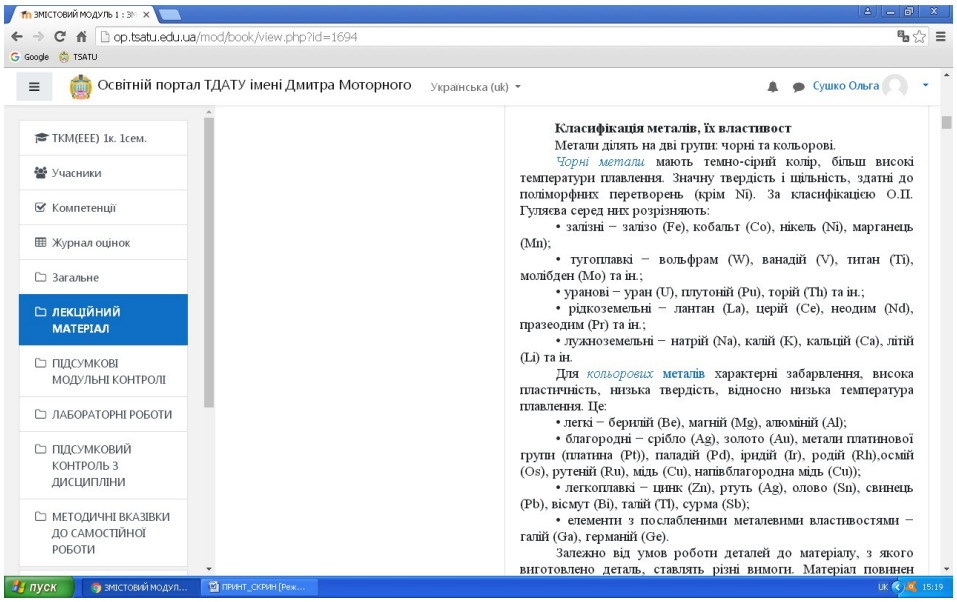

Fig.4. Test tasks to check knowledge of laboratory work

Lecture materials represent the most important of the lecture topic, which allows the students quickly find the information they are looking for in preparation for the next meeting, and those who for some reasons were absent from the lecture will be able to review the information easily.

Tests can be customized individually for each teacher (Fig 5.).

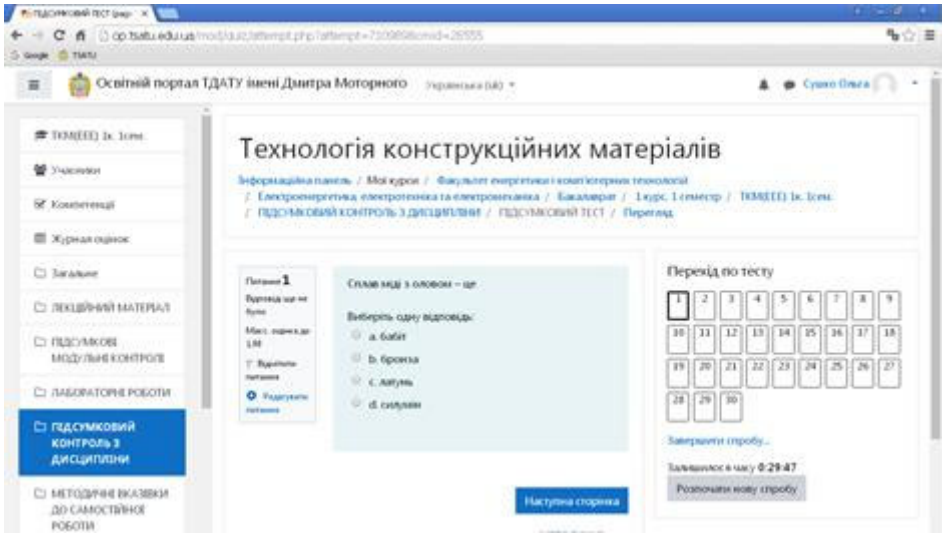

Fig.5. Training manual for laboratory work

Practical and laboratory work is usually divided into groups (topics); they include instructions for implementation, possible short tests and a place to submit the work.

The passage of the platform is designed in such a way that the student must complete tasks gradually, because otherwise, later tasks will simply be blocked. On one side, this obliges the student to familiarize himself with the full course of the subject, and on the other side, it causes some problems with the implementation of some tasks, if there was no need to go through the previous ones.

Optionally, the teacher can fix his contact information as well as a forum where students can discuss with him a question of concern. It is definitely an advantage, because during a pandemic period and distance learning, it can be quite problematic to find out the necessary information.

Introducing e-learning courses for students, it is also necessary to organize a library, which contains all educational materials in electronic form – lectures, tutorials, reference books, control tests, task options for individual work.

Disciplines «Technology of construction materials» and «Materials Science» are the main basic disciplines of future engineers and are studied in all higher technical institutions. Materials Science and Technology of construction materials are among the first general engineering course studied by students at the TSATU (Sushko, Kolodii, 2019). The course contains more than a thousand terms, each of which is the name of a separate technological process, phenomenon, equipment, tool, substance, etc.

The course «Technology of construction materials» aims to provide knowledge about structural materials and their properties, methods of their production, the basic technological methods of forming parts. Discover the physical essence of the phenomena that occur in materials under the influence of various factors in the conditions of production and operation, their impact on the properties of materials, teach the theory and practice of heat treatment and other ways to strengthen materials that give high reliability and durability of machine parts, tools and other means. The bachelor must acquire knowledge and skills on basic issues of basic properties of steels, cast irons, non-ferrous metals and their alloys; about the main characteristics, markings, properties, application of special and electro technical steels and alloys.

But, as mentioned above, due to the reduction of classroom hours, the introduction of a dual system of education and the need for students to work and study, not all students have enough time to master so necessary subjects for future engineers. Therefore, the teachers of the Department of CMT of TSATU has developed the courses for students self-study work on the Moodle, in order to improve student learning, consolidation of lectures, laboratory and practical work material. Students study this discipline only at the university and they have many questions to solve various problems and, especially, to perform computational and graphic work (Sushko, Kolodii, 2019).The distance learning course consists of the courses of lectures on each specialty, the methodical manuals-practicums on performance of laboratory and practical works, methodical instructions to self-study work (Fig. 6), and also test tasks on each practical or laboratory work, questions form content modules and final module controls. Given the lack of prior training in this course, the department has developed journals for laboratory and practical work, the student does not need to spend time drawing the necessary diagrams of instruments, tables, filling in the names of works, construction of some schedules, and it is possible to start solving the set tasks at once. There is also no need to remember what work will be next week, because the work in the journal is listed in the order provided by the work program.

37

Лабораторна робота № 6
АНАЛІЗ ДІАГРАМИ " ЗАЛІЗО – ЦЕМЕНТИТ "

1 МЕТА РОБОТИ

Закріплення лекційних знань за структурними перетвореннями, які відбуваються в залізовуглецевих сплавах при їх нагріванні та охолодженні.

2 ПРОГРАМА РОБОТИ

2.1 Вивчити фази та структури, які утворюються в залізовуглецевих сплавах.
2.2 Вивчити області діаграми залізо-цементит, а також структурні перетворення, які відбуваються на лініях діаграми.
2.3 Навчитися аналізувати структурні зміни сплавів будь-якої концентрації при їх нагріванні та охолодженні.
2.4 Навчитися практичному використанню правила фаз та правила відрізків в різних зонах діаграми.

3 ПИТАННЯ ДО САМОПЕРЕВІРКИ

3.1 Необхідно знати, що таке Fe_{α} , Fe_{β} , Fe_{γ} , Fe_{δ} .
3.2 Необхідно знати, що являє собою аустеніт, ферит, перліт, цементит та ледебурит.
3.3 Необхідно знати структурний та фазовий склад усіх областей діаграми, а також перетворення, які відбуваються на лініях діаграми.
3.4 Вміти аналізувати структурні зміни, які відбуваються в сплавах при їх нагріванні та охолодженні.
3.5 Вміти застосовувати правило фаз при будуванні кривих охолодження сплавів з різним вмістом вуглецю.
3.6 Вміти визначати за допомогою правила відрізків кількість кожних фаз, які входять до сплаву при різних температурах .
3.7 Вміти визначати вміст вуглецю в кожній фазі будь-якого сплаву при різних температурах. [1,159-179; 3, с.30-34]

38

4 ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Алотропічні форми чистого заліза.
Вуглецева сталь та чавун – найбільш поширені металеві сплави сучасного машинобудування. Вони є сплавами заліза з вуглецем.
Чистому залізу притаманна властивість алотропії, тобто у різних температурних інтервалах воно може мати різну будову кристалічної гратки. На рисунку1 зображена крива охолодження чистого заліза.

Рисунок 1 – Крива охолодження чистого заліза

По кривій охолодження можна побачити, що чисте залізо кристалізується при температурі 1539°С з утворенням Fe_{δ} , у якого кристалічна гратка - об'ємно-центрований куб (ОЦК). При температурі 1401°С відбувається перебудова кристалічної гратки з ОЦК в гранецентровану (ГЦК) – утворюється Fe_{γ} . Fe_{γ} існує до 911°С. При цій температурі відбувається перебудова кристалічної гратки ГЦК в ОЦК – утворюється Fe_{β}. При 768°С (точка Кюрі) відбувається зупинка на кривій охолодження, зв'язна не з перебудовою гратки, а із зміною магнітних властивостей. Нижче 768°С з'являються магнітні властивості, залізо стає магнітним. Таке залізо зветь Fe_{α}.

Фази та структури залізовуглецевих сплавів.
Практичне застосування в техніці знаходить залізовуглецеві сплави, які містять менше 6,67°С. Залізо в такій граничній концентрації вуглецю утворює хімічну сполуку Fe_3C, яка називається

Fig.6. Methodical recommendations for the organization of self-study work

Hyperlinks provide interactivity to presentations, both inside the file and to external sources. They are very convenient when working with large presentations with a complex scheme, where you need to follow the slides in a certain order, not in turn (Fig.7.).

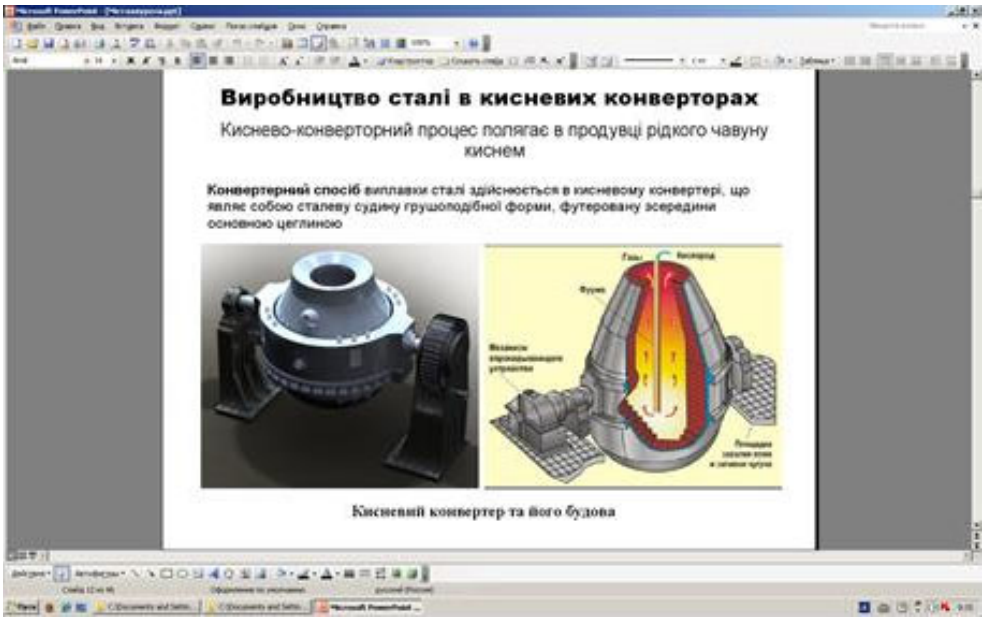

Fig.7. Example of Microsoft Power Point application

After the last months of the distance learning, teachers of the Department of CMT have faced a huge number of problems that have significantly complicated their work. Firstly, it is difficult to monitor the activities of students during online lessons (45%), especially when things are complicated by constant communication failures and unstable Internet connections (30%), a great amount of files with educational materials (15%) or technical problems with computers (10%). Moreover,

most teachers suffer from an overabundance of communication and the need to be in touch (all results were gained in the survey among the teachers of the Department of CMT).

The general situation with the digital educational environment forced teachers to give a new format to traditional professional skills and competencies and quickly master methodological techniques and lecture material without testing it in advance, checking and correcting it. Most teachers had to work on the computer for more than six hours a day, and as a result, the extra hours spent preparing teaching materials turned into endless working hours.

Despite these difficulties most teachers of the Department of CMT managed to build an effective teaching system in a new format, especially those who used reverse mentoring methods when the teacher provided the educational process, and the student also helped the teacher adapt to the digital world.

Conclusions. In conclusion, it should be noted that adapting to new technologies takes time to develop an appropriate educational system and tools for distance or blended learning. A number of negative effects of distance learning in the current crisis have generated a lot of negative judgments from teachers of higher education institution, as they often believe that it is ineffective and destroys the traditional education system. Meanwhile, distance learning contributes to the emergence of a new education systemand gives it a new quality.

The use of distance learning courses in the education system allows highlighting a number of positive aspects, ensuring the effectiveness of distance learning as a form of students self-study work. Based on individual student requests, maximum differentiation and individualization of learning can be achieved, the need for independent acquisition of knowledge and skills can be developed, the self-education and communication skills can be formed.

Among other things, this will contribute to the creation of a unified education system and does not reject traditional teaching; it organically integrates various types and technologies of teaching.

REFERENCES

Darby, F. (2019). 5 Low-tech, time-saving ways to teach online during Covid-19. The Chronicle of Higher Education. Retrieved from: https://www.chronicle.com/article/5-Low-Tech-Time- Saving- Ways/248519.

Distance education in modern educational activities. (2021). Retrieved from: http://www.osvita.org.ua/ articles/30.html/.

Кухаренко, В.М., Рибалко, О.В., Сиротенко, Н.Г. (2001). *Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс.* Харків, Торсінг. (Kukharenko, V.M., Rybalko, O.V., Syrotenko, N.H. (2001). *Distance learning: Terms of use. Distance course.* Kharkiv, Torsing.)

Долинський, Є.В. (2013). Технології дистанційного навчання — основний засіб формування інформатичної компетентності майбутніх перекладачів. Режим доступу: https://int-konf.org/ru/2013/aktualni-problemi-suchasnoji-nauki-17-19-10-2013-r/548-k-p-n-dolinskij-e-v-tekhnologiji-distantsijnogo-navchannya-osnovnij-zasib-formuvannya-informatichnoji-kompetentnosti- majbutnikh-perekladachiv. (Dolynskyi, Ye.V. (2013). Distance learning technologies are the main means of forming the information competence of future translators. Retrieved from: https://int-konf.org/ru/2013/aktualni-problemi-suchasnoji-nauki-17-19-10-2013-r/548-k-p-n-dolinskij-e-v-tekhnologiji-distantsijnogo-navchannya-osnovnij-zasib-formuvannya-informatichnoji-kompetentnosti-majbutnikh-perekladachiv).

Проект Концепції розвитку освіти до 2025 року. (2014). Режим доступу: https://osvita.ua/news/43501/. (*Draft Concept of education development for the period 2015-2025*. (2014). Retrieved from: https://osvita.ua/news/43501/.)

Навчально-інформаційний портал ТДАТУ на основі системи Moodle. (2022). Режим доступу: http://www.tsatu.edu.ua/vnutrishnja-systema-zabezpechennja-jakosti-vyschoji-osvity/informacijni-systemy-upravlinnja-osvitnim-procesom/navchalno-informacijnyj-portal-tdatu-na-osnovi-systemy-moodle/. (Educational portal of TSATU based on the system Moodle. (2022). Retrieved from: http://www.tsatu.edu.ua/vnutrishnja-systema-zabezpechennja-jakosti-vyschoji- osvity/informacijni-systemy-upravlinnja-osvitnim-procesom/navchalno-informacijnyj-portal-tdatu-na-osnovi-systemy-moodle/)

Foreign experience in introducing distance learning in universities. (2018). Retrieved from: https://pedagogy.bdpu.org/wp-content/uploads/2018/01/3-1.pdf.

Havrylenko, K.M. (2020). New challenges for distance education. Retrieved from: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4374/3871.

Lemeshchenko-Lagoda, V.,Kryvonos, I., Kolodii, O. (2020). Integration of information and communication technologies into the process of learning the course of English for specific purposes as one of the requirements for sustainable future development. *The International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF 2020). 166.* https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016610005.

Пометун, О. (2007). *Енциклопедія інтерактивного навчання.* Київ, Освіта. (Pometun, O. (2007). *Encyclopedia of interactive learning*. Kyiv, Osvita.)

Ruf, J. (2020). Report: Pandemic may put financial, enrollment strain on colleges. Diverse: Issues in Higher Education. Retrieved from: https://diverseeducation.com/article/169894/.

Supiano, B. (2021). How to help students keep learning through a disruption. The Chronicle of Higher Education. Retrieved from: https://www.chronicle.com/article/How-to-Help- Students- Keep/248269.

Сушко, О.В., Колодій, О.С. Удосконалення освітньо-виховного процесу у щакладі вищої освіти. *Збірник науково-методичних праць ТДАТУ, 22*, 45-53. (Sushko, O.V., Kolodii, O.S. (2019). Problems of organization of self-study work of students in high school by means of information technologies. *Collection of scientific and methodical works TSATU, 22,* 45-53.

Tate, W. F. (2020). *COVID-19: Be a part of flattening the curve*. Diverse: Issues in Higher Education. Retrieved from: https:// diverseeducation.com/article/169901/.

SUMMARY

Колодій Олександр, Лемешенко-Лагода Вікторія, Кривонос Ірина. Виклики та можливості для викладачів в організації самостійної роботи студентів під час дистанційного навчання в закладах вищої освіти.

З 2020 року більшість навчальних закладів світу були змушені повністю або частково перейти на дистанційне навчання. З одного боку, масштабне впровадження інноваційних технологій отримало новий поштовх у розвитку освітніх інструментів, а з іншого – такий тип навчання виявив його основні проблеми і недоліки. У статті розглянуто основні виклики, що постали перед викладачами технічних дисциплін, що насамперед передбачають пряму взаємодію викладача та здобувачів вищої освіти, у зв'язку із впровадженням дистанційної освіти та шляхи їх подолання. Під час експериментальної роботи було використано методи спостереження та дослідження дії, а також якісні, кількісні та змішані методи оцінювання особливостей навчання здобувачів вищої освіти, а саме самостійної роботи студентів під час періодів дистанційного навчання. У статті наголошується на необхідності використання викладачами спеціальної дидактичної системи, придатної для дистанційного навчання, що має потенціал та уможливлює вивчення дисциплін технічного циклу за дистанційної форми навчання. Середовище дистанційного навчання Moodle є одним з тих, що активно використовується закладами вищої освіти та покликано вирішити цю нагальну проблему, проте, розробка курсів технічного та прикладного спрямування потребує певного алгоритму дії, який непросто реалізувати за допомогою дистанційних технологій. У статті зазначено за яким алгоритмом викладається кожна дисципліна курсу. Шаблон курсу дисципліни може включати короткий вступ до предмета, робочу програму курсу, лекційні матеріали, контрольні роботи, практичні та лабораторні роботи, тестовий контроль знань, тощо. Однак, навіть за умови повної відповідності основним складникам курсу, перед викладачами постає проблема відсутності практичної складової, необхідної для засвоєння знань на належному рівні. Більш того, важко відслідковувати діяльність студентів під час онлайн-занять, особливо коли ситуація ускладнена постійними збоями в спілкуванні та нестабільністю підключення до Інтернету, великою кількістю файлів з навчальними матеріалами або технічними проблемами з комп'ютерами. Окрім цього, більшість викладачів страждають від надлишку спілкування та потреби бути на зв'язку.

Ключові слова: *дистанційне навчання, самостійна робота студентів, Moodle, Технологія конструкційних матеріалів, Матеріалознавство, навчальний курс.*

УДК 378

Станіслав Лазоренко
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID 0000-0003-2267-3049
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/108-117

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Формулювання проблеми, пошуку та систематизації позитивних та негативних сторін законодавчої бази у системі підготовки курсантів військової вищої освіти з урахуванням євроінтеграційного курсу та політичного досвіду нашої держави, що є головним чинником готовності майбутніх курсантів-військовослужбовців до виконання службово-бойових завдань в контексті оборони своєї Батьківщини.

Основою даного аналізу дослідження стали нормативно-правова база в системі підготовки курсантів військових закладів вищої освіти, що спрямовані на постійних розвиток та реформування вітчизняного державотворення українського законодавства до курсу євроатлантичного безпекового простору з метою набуття майбутнього членства в Організації Північноатлантичного альянсу. Для досягнення мети було використано загальнологічні методи і прийоми досліджень рівня наукового пізнання: аналіз та систематизація законодавчої бази, синтез, порівняння, узагальнення.

Репрезентовано структуру діючої нормативно-правової бази в системі військової вищої освіти України, окреслено ключові групи законодавчих настанов, наказів, інструкцій, концепцій, що мають різну юридичну силу. Узагальнено нововведення запроваджених Державним Наказом МОУ «Про затвердження Інструкцій з фізичної підготовки в системі Міністерства оборони України», концепцією розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України. Розкрито особливості Законів «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт» та стратегічно важливих документів, що розвивають систему військової освіти з окресленням на подальші перспективи дослідження обраної проблеми. Виявлено, що розвиток наукових, технічних, геополітичних та цифрових процесів суспільства котрі зараз є у суспільстві постає важливим питання постійного удосконалення системи функціонування професійно-прикладної фізичної підготовки і спорту в системі Міністерства оборони України та лавах Збройних Сил України.

Ключові слова. *Нормативно-правова база, законодавча база, євроінтеграція, євроатлантичний курс, курсанти військових закладів вищої освіти.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день постійні нестабільні політичні ситуації в країні, війна з сусідом агресором та інші негаразди впливають на процеси, що відбуваються в військовому та оборонному держави. На даний момент в Україні поступово маленькими кроками здійснюються інтеграція українського суспільства до євроатлантичного альянсу. Не оминають ці процеси і систему Міністерства оборони України котра орієнтує органи місцевого самоврядування та військові

заклади вищої освіти спрямувати свою роботу на становлення громадянського суспільства здатним до захисту державної цілісності власної країни, ідей національного та суспільних цінностей, гордості та любов до своєї країни, з подальшим відбором підготовки майбутніх військовослужбовців для прийняття на службу до Збройних Сил України.

Дослідження даної проблематики показали, що вивчення різних категорійних станій законодавчої бази в системі військової вищої освіти звертались С. С. Забродський, О. В. Хацаюк, Н. А. Нестеренко, О. С. Крюковська, О. В. Петрачков, С. Ф. Костів, І. В. Свистун, Д. С. Грищенко, Ю. С. Філогенов, Г. І. Сухорада, О. В. Панасенко та інші. Сучасні тенденції розвитку військової вищої освіти в Україні знайшли відображення М. Ф. Пічугін, Г. П. Грибан, В. М. Романчук, С. В. Романчук, О. М. Ольховий, О. А. Чернявський, Г. І. Сухорада, О. О. Старчук, М. В. Кузнецов, А. М. Одеров, Є. Д. Анохін та інших.

Мета статті – розкрити нормативно-правові засади в системі військової вищої освіти України, спрямовані на адаптацію процесу реформування керівних документів відповідно до країн-членів євроатлантичного альянсу та науково-освітнього простору загальнологічні методи і прийоми досліджень рівня наукового пізнання: аналіз та систематизація законодавчої бази, синтез, порівняння, узагальнення.

Методи досліджень. Основою даного аналізу дослідження стали нормативно-правова база в системі підготовки курсантів військових закладів вищої освіти, що спрямовані на постійних розвиток та реформування вітчизняного державотворення українського законодавства до курсу євроатлантичного безпекового простору з метою набуття майбутнього членства в Організації Північноатлантичного альянсу. Для досягнення мети було використано загальнологічні методи і прийоми досліджень рівня наукового пізнання: аналіз та систематизація законодавчої бази, синтез, порівняння, узагальнення.

Результати досліджень. Репрезентовано структуру діючої нормативно-правової бази в системі військової вищої освіти України, окреслено ключові групи законодавчих настанов, наказів, інструкцій, концепцій, що мають різну юридичну силу. Узагальнено нововведення запроваджених державним Наказом МОУ «Про затвердження Інструкцій з фізичної підготовки в системі Міністерства оборони України». Розкрито особливості Законів України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт» та стратегічно

важливих документів, що розвивають систему військової освіти з окресленням на подальші перспективи дослідження обраної проблеми (Корж-Усенко, Рибалко, 2021).

Обговорення. Для початку потрібно знати те, що нормативно-правова база системи розвитку військових закладів вищої освіти – сполучення чинних законотворчих актів державної політики країни, що мають чітку концепцію та мету, завдання та функціональні принципи зв'язків з органами місцевого самоврядування та вищих відомств України з наданням правового статусу військовим закладам вищої освіти для подальшої підготовки курсантів у системі підготовки резервів Збройних Сил України. Існуюча структура нормативно-правова бази має ряд структурних комплексів підзаконних актів, інструкцій, настанов, наказів і законів України, серед яких до юридичної ієрархії за силою документів, можна віднести такі групи:

- Конституція України (ухвалена 28 червня 1996 р. на 5-й сесії ВРУ) – основний закон незалежної України, наділений найвищою юридичною силою і є основоположним законодавчим підґрунтям для всіх інших нормативних документів;
- Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про фізичну культуру і спорт» (1994 р.), «Про внесення змін до Закону України "Про фізичну культуру і спорт" щодо започаткування службово-прикладного та військово-прикладного спорту» (2017 р.) – є головними в галузі військової закладів вищої освіти;
- Підзаконні акти державних органів виконавчої та законодавчої влади нашої держави, яким підпорядковуються військові заклади вищої освіти, котрі врегульовують процес функціонування військової освітньої галузі: Наказ МВС України України «Про затвердження Інструкції з організації фізичної підготовки в Національній гвардії України» (2014 р.); Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження Концепції розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України на період до 2020 року»; Наказ МОУ «Про затвердження Інструкції з фізичної підготовки в системі Міністерства оборони України» (ухвалений 2021 р.)
- Стратегічні реалізаційні документи, що встановлюють пріоритетний вектор розвитку військової освіти з врахуванням сучасного європейського та державного військового функціонування і мають рекомендаційний характер: План реалізації Концепції розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України на період до 2020 року (затверджений Міністром оборони України від 05.10.2016 № 19276/з).

Обговоримо детальніше важливих за останні роки груп документів, що виокремлюють функціонування системи військової освіти в Україні. Основоположним законодавчим фундаментом для всіх інших нормативних документів в нашій державі є Конституція України. Вона згідно *статті 17* закріплює: «*Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.*

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом». Відповідно до *статті 53* держава обов'язково повинна забезпечувати громадянам нашої країни безоплатну здобувати вищу освіти та здійснювати забезпечення доступності вищої освіти для всіх громадян, різних форм навчання та надання державних стипендій курсантам (Конституція України).

Закон України «Про вищу освіту» є опорним нормативним актом, котрий врегульовує відносини навчання, встановлює державні гарантій розвитку галузі військової освіти, державних стандартів, управління державними закладами та конкретизує згідно статті 1 термін ВНВЗ: *«Вищий військовий навчальний заклад - заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського і старшинського) складу з метою задоволення потреб Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, інших розвідувальних органів України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону»* (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Одним з головних законом у системі військових закладів вищої освіти є Закон України «Про освіту» яким визначається те що, військова освіта повинна передбачати набуття військовослужбовцем комплексу професійних навичок згідно військової спеціалізації, сформувати розвиток індивідуальних здібностей, котрі здобуваються з різними рівнями освіти. Особливості здобуття військової освіти повинні визначатись законами України. Освітні програми військової освіти розробляються закладами спеціалізованої освіти військового напрямку

та затверджуються органами державної влади. Одним із досягнень даного закону є чітка сформульована структура військової освіти:

- Допризовна підготовка передбачає отримання первинних загальновійськових та спеціальних навичок;
- Навчання осіб за військово-технічними та тактично-медичними спеціальностями;
- Підготовка військовослужбовців офіцерського складу, що відбувається на основі усіх рівнів освіти для отримання відповідних ступенів або рівнів вищої військової освіти;
- Військова підготовка офіцерів запасу, відбувається у порядку визначеним Кабінетом Міністрів України та виконавчими органами влади оборонної сфери погодженими у сфері освіти і науки України;
- Особи, що здобувають військову освіту в закладах військового спрямування, безоплатно забезпечуються місцями у гуртожитках, харчуванням, спеціальним одягом та стипендіями згідно чинним законодавством України (Закон України «Про освіту»).

Закон України «Про Фізичну культуру і спорт» описується згідно зі *статті 30* професійно-прикладна фізична підготовка є невід'ємною частиною системи навчання та виховання військовослужбовців Збройних Сил України, створених відповідно до законів України і направлена на забезпечення функціонування фізичної готовності особового складу до професійної діяльності (Закон України «Про фізичну культуру і спорт»).

У 2017 році були внесені зміни до цього закону і так до системи професійно-прикладної фізичної підготовки віднесли службово-прикладний та військово-прикладний спорт. В змінах до даного закону вказується про напрямки спорту, що тісно пов'язані виконанням військових службових обов'язків різними підрозділами та військових формувань Збройних Сил України, правоохоронних органів та рятувальних служб відповідно до законів нашої держави (Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про фізичну культуру і спорт" щодо започаткування службово-прикладного та військово-прикладного спорту»).

Окрему групу становлять нормативно-правові акти спрямовані на розвиток фізичної підготовки військовослужбовців у лавах Збройних Сил України. Потрібно виокремити, що певну позитивну стосовно реформування та вдосконалення системи фізичної підготовки військовослужбовців зіграв Наказ Міністра оборони України «Про затвердження Концепції розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України на період до 2020 року» описується сукупність

сучасних поглядів, військових цілей, принципів у діяльності Міністерства Оборони України стосовно здійснення заходів у сфері фізичної культури і спорту. Мета концепції – реалізувати розвиток та шляхи удосконалення системи професійно-прикладної фізичної підготовки для забезпечення відповідного рівня фізичної готовності військових до виконання подальших навчально-бойових завдань. Принципи даної концепції відбувались за такими критеріями прикладність, комплексність, систематичність, оптимальність, конкретності, а також умов максимально наближених умов навчання до реальних бойових дій. *Прикладність* досягалась – фокусом зусиль на сформування важливих військово-прикладних навичок та умінь, використання до змісту занять професійно-прикладної підготовки військово-прикладних вправ та елементів бойової підготовки, проведення комплексних занять з поєднанням тактично-спеціальної підготовки. *Комплексність* – раціональне використання комплексних фізичних вправ з бойовою підготовкою, всебічне фізичне вдосконалення з метою збільшення їх боєздатності. *Систематичність* – регулярність проведення усіх форм професійно-прикладної підготовки, поетапне планування і проведення методично правильне заняття з урахуванням особливостей військової служби з використанням різних засобів та методів у ході вдосконалення військовослужбовців. *Оптимальність* – диференційні нормативні вимоги згідно фізичного стану підрозділу, раціональне дозування фізичного навантаження під час занять, чітка визначеність з необхідною кількістю організаційно-методичних та практичних занять з фізичної підготовки та спорту у військових частинах. *Конкретність* – орієнтує належний фізичний і психологічний стан підрозділів, на рівень теоретичної підготовки командирів або начальників занять у військових частинах, врахування морфо-індивідуальних особливостей військовослужбовців та їх військового становища та відношення до занять з фізичної підготовки (Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження Концепції розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України на період до 2020 року»; План реалізації Концепції розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України на період до 2020 року).

Так на підставі Наказу МВС «Про затвердження Інструкцій з організації фізичної підготовки в Національній Гвардії України» професійно-прикладна фізична підготовка є головним предметом бойової і спеціальної підготовки військовослужбовців в Національній

Гвардії України. Головними завданнями у системі підготовки військовослужбовців є:

1. Збільшення всебічної фізичної підготовки шляхом розвитку та вдосконалення фізичних якостей;

2. Утворення професійно-прикладних навичок для подолання перешкод, рукопашного бою, плавання та метання гранат;

3. Ефективне забезпечення професійної дієздатності;

4. Розвинути стійкість до несприятливих факторів військової діяльності;

5. Самовдосконалення психологічної стійкості, віру у власні сили, рішучості, винахідливості та витримки;

6. Удосконалення бойової злагодженості військових підрозділів;

7. Ведення здорового способу життя, зміцнення здоров'я засобами загартуванням (Наказ МВС України України «Про затвердження Інструкції з організації фізичної підготовки в Національній гвардії України»).

Висновки. Констатовано те, що впродовж багатьох років відбулось динамічне оновлення нормативно-правових засад розвитку військової вищої освіти; було ухвалено низку законів та наказів в державі, що містять нові вимоги до якості компетентної підготовки майбутніх курсантів погоджених згідно з європейськими військовими стандартами. Перспективними напрямками реформування системи професійно-прикладної фізичної підготовки є сукупністю постійно змінюючих політичних поглядів, цільових військових настанов, принципів обороноздатності України та пріоритетів діяльності Міністерства оборони України.

Відповідно до Наказу Міністерства Оборони України «Про затвердження інструкції з фізичної підготовки в системі Міністерства Оборони України» визначає більш ширшу систему підготовки військовослужбовців у військових закладах вищої освіти. Висвітлюється робота Міноборони котра забезпечує відповідну підготовку військовослужбовців та працівників Збройних Сил України до професійної діяльності та створює гарні умови для реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту військовослужбовців, у межах чинних повноважень передбачених законодавством. Описується керівництво професійно-прикладної фізичної культури у різних військових формувань та родах військ, військових частина, ВЗВО. В даному наказі вказується, що професійно-прикладна фізична підготовка курсантів, студентів або слухачів ВЗВО –

навчальна дисципліна військово-професійного напрямку із циклу загальної підготовки. Її спрямованість направлена на розвиток фізичних якостей, удосконалення військово-прикладних умінь, оволодіння теоретичним матеріалом, методичними навичками в керівництві фізичною підготовкою військовослужбовців до сучасних вимог освітньої програми. Через практичне засвоєння фізичних вправ, повинно відбуватись сприяння до виховання звички до систематичних самостійних занять (Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження інструкції з фізичної підготовки в системі Міністерства Оборони України»).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Ототожнюючи вище перераховане впродовж останніх років можна дійти висновку, що в нашій державі відбувається динамічне вдосконалення нормативно-правових засад розвитку військової вищої освіти, затвердження безліч законів України та підзаконних актів котрі передбачають контроль та постійне удосконалення вимог до підготовки військових згідно з європейським зразком. Перспективні питання розвитку професійно-прикладної фізичної підготовки військовослужбовців частково вирішені, але завжди будуть головними військово-утворюючим чинником в лавах Збройних Сил України.

ЛІТЕРАТУРА

Закон України «Про вищу освіту» (2014). *Відомості Верховної Ради, 37–38*. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text. (*Law of Ukraine "On Higher Education"* (2014). Verkhovna Rada information, 37-38. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#text).

Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про фізичну культуру і спорт" щодо започаткування службово-прикладного та військово-прикладного спорту». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2080-19#Text. (*The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On Physical Culture and Sport "on the launch of service and military-applied sports".* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2080-19#text).

Закон України «Про освіту». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text. (*Law of Ukraine "On Education"*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#text)

Закон України «Про фізичну культуру і спорт». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text. (*Law of Ukraine "On Physical Culture and Sport".* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#text).

Конституція України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

(*Constitution of Ukraine*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#text).

Корж-Усенко, Л. В., Рибалко, П. Ф. (2021). Нормативно-правові засади розвитку вищої освіти в Україні в умовах євроінтеграції. *Фізико-математична освіта, 3 (29)*. (Korzh-Usenko, L. V., Rybalko, P. F. (2021). Regulatory and legal principles of higher education development in Ukraine in European integration. *Physical and mathematical education, 3 (29)*).

Наказ МВС України України «Про затвердження Інструкції з організації фізичної підготовки в Національній гвардії України». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1375-14#n13 (*Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On approval of the Instruction on the Organization of Physical Training in the National Guard of Ukraine"*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1375-14#n13).

Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження інструкції з фізичної підготовки в системі Міністерства Оборони України». Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE36911.html (*Order of the Ministry of Defense of Ukraine "On Approval of the Instruction on Physical Training in the Ministry of Defense of Ukraine".* URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/re36911.html).

Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження Концепції розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України на період до 2020 року». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0257322-16#Text (*Order of the Ministry of Defense of Ukraine "On Approval of the Concept of Development of Physical Training and Sports in the Armed Forces of Ukraine for the period up to 2020".* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/show/v0257322-16#text).

План реалізації Концепції розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України на період до 2020 року (2016). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0257322-16#Text (*Plan of implementation of the Concept of Development of Physical Training and Sports in the Armed Forces of Ukraine for the period up to 2020*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0257322-16#text).

SUMMARY

Lazorenko Stanislav. Differentiation of the legal basis of professional and applied physical training.

The formulation of the problem, search and systematization of the positive and negative aspects of the legislative framework in the system of training of military higher education cadets, taking into account the Euro integration course and the political experience of our country, which is a major factor in the readiness of future cadets-military servicemen for the performance of their homework.

The basis of this analysis of the study was the legal framework in the system of training of cadets of military institutions of higher education, aimed at the constant development and reform of domestic state formation of Ukrainian legislation for the course of Euro-Atlantic security space in order to acquire future membership in the organization of the North Atlantic Alliance. To achieve the goal, general methods and techniques of research of the level of scientific knowledge were used: analysis and systematization of the legislative framework, synthesis, comparison, generalization.

The structure of the current regulatory framework in the system of military higher education of Ukraine is represented, the key groups of legislative guidelines, orders, instructions, concepts of different legal force are outlined. The innovation of the MUU "On Approval of Instructions for Physical Training in the Ministry of Defense of Ukraine", the concept of development of physical training and sports in the Armed Forces of Ukraine was summarized. The peculiarities of the Laws on Higher Education, On Education, Physical Culture and Sports and Strategically Important Documents that develop a system of military education with the following prospects of research of the chosen problem are revealed. It is revealed that the development of scientific, technical, geopolitical and digital processes of society that now is an important issue of constant improvement of the system of functioning of professional and applied physical training and sports in the system of the Ministry of Defense of Ukraine and the ranks of the Armed Forces of Ukraine.

***Key words**. Regulatory framework, legislative framework, European integration, Euro-Atlantic course, cadets of military institutions of higher education.*

УДК 37.013.42

Олена Огієнко
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-3089-6288
DOI 10.24139/2312-5993/117-127

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄДИНОГО СВІТОВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ТА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Метою статті стало дослідження генези та визначення тенденцій розвитку іншомовної професійної освіти в контексті входження України до єдиного світового інформаційного та освітнього простору. Окреслена мета дослідження зумовила вибір комплексу взаємопов'язаних методів дослідження, а саме: загальнотеоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація; методи історико-педагогічного дослідження: історико–генетичний, історико–структурний, порівняльно–історичний, предметно–хронологічної ретроспекції, прогностичний.Здійснено ретроспективний аналіз становлення та розвитку іншомовної професійної освіти в Україні, визначено тенденції розвитку в умовах інтеграції України до єдиного світового інформаційного та освітнього простору

***Ключові слова**: іншомовна освіта, професійна освіта, іншомовна професійна освіта, вища освіта, іншомовна професійна підготовка, професійна компетентність, розвиток, тенденції, єдиний світовий інформаційний простір, єдиний світовий освітній простір, Україна.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтеграції в Україні відбуваються значні економічні й соціально-політичні перетворення, що спонукають реформування системи освіти, яка зорієнтована на входження до єдиного світового інформаційного та освітнього простору. Основні положення освітніх реформ в Україні викладено в Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, Національній

стратегії розвитку освіти в Україні (2013), Концепції Нової української школи, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2013), Концепції розвитку педагогічної освіти(2018), Постанові про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (2016), Декларації про європейський простір для вищої освіти (1999) та Проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2014) та ін. Причому, особливий акцент у законодавчих документах зроблено на важливості та необхідності вивчення іноземних мов, що зумовлено процесами глобалізації, інтеграції, інформатизації. Саме іншомовна освіта дає можливість через вивчення мови знайомитися з культурою, історією, національними традиціями інших країн, сприяє взаєморозумінню між народами, формує здатність орієнтуватися в сучасному полікультурному й інформаційному суспільстві.

Аналіз педагогічної практики засвідчує, що розвиток іншомовної освіти в Україні здійснюється під впливом євроінтеграційних процесів й основних досягнень європейських країн із урахуванням таких документів Ради Європи, як «Білінгвальна освіта: основні стратегічні завдання», «Європейський мовний портфель» та «Загально-європейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», «Приведення екзаменів із мови у відповідність до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти» та вимоги до Євроісптиів тощо.

Водночас для розуміння сучасних тенденцій розвитку системи іншомовної освіти України варто звернутися до історії її розвитку з метою оптимального поєднання історичної спадщини минулого, набутого педагогічного досвіду і сучасних досягнень педагогічної думки.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз психолого-педагогічних праць засвідчує, що науковці проблемі іншомовної освіти приділяють значну увагу, досліджуючи теоретико-методологічні підходи (О. Майборода, О. Лагодинський, О. Мисечко, О. Шумський та ін.), її специфічні особливості (В. Балабін, Т. Бутенко, О. Єфімова, Т. Жиденко, І. Конопляник, Г. Яворська, Н. Яцишина, D. Hymes, M. Lustig та ін.), методичні засади вивчення іноземних мов (Н. Бідюк, О. Локшина, О. Матвієнко, Н. Пазюра та ін.), вивчення іноземної мови в процесі підготовки фахівців різних спеціальностей (С. Абрамович, Н. Амеліна, А. Андрієнко, В. Батищева, Н. Вовчаста, С. Говорун, І. Демченко, С. Карнаухова, Л. Кнодель, Т. Костюкова, В. Махова та ін.), питання, пов’язані з практичним опануванням іноземної мови (В. Аракін, І. Бім, Н. Гальскова, І. Грузинська, А. Любарська, Н. Мамуна,

О. Миролюбов, О. Москальська, Ю. Пассов, О. Соловова, В. Цетлін та ін.), досвід зарубіжних країн (Н. Авшенюк, В. Безлюдна, В. ГаманюкЛ. Пуховська, О. Першукова та ін.), формування професійної спрямованості іншомовної компетентності фахівців (І. Баценко, В. Борщовецька, В. Коростильов, Є. Мірошніченко та ін.), застосування інноваційних технологій в процесі іншомовної підготовки (М. Бовленко, С. Кубок, О. Полат, Г. Попова, Н. Ушакова та ін.), проблеми іншомовного спілкування (І. Глазкова, Н. Логутіна, Л. Кравчук, С. Рогова та ін.) тощо. Аналіз стану розробленості проблеми дає підстави стверджувати, що хоча історія розвитку вітчизняної іншомовної освіти привертала увагу науковців, проте її багатоаспектність вимагає подальшого дослідження.

Мета статті: простежити генезу та визначити тенденцій розвитку іншомовної професійної освіти в контексті входження України до єдиного світового інформаційного та освітнього простору.

Методи дослідження. Окреслена мета дослідження зумовила вибір комплексу взаємопов'язаних методів, а саме: загально-теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація – для з'ясування стану розробленості порушеної проблеми, визначення ключових понять дослідження; методи історико-педагогічного дослідження: історико–генетичний – для розгляду історичних передумов розвитку іншомовної освіти; історико– структурний – для виявлення складових системи іншомовної освіти; порівняльно–історичний, який дав змогу порівняти процесу становлення та розвитку іншомовної освіти на різних історичних етапах; предметно–хронологічної ретроспекції, який надав можливість простежити зміни, що відбувалися; прогностичний – для узагальнення та актуалізації результатів дослідження в контексті сучасних проблем іншомовної освіти України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз історичної, психолого-педагогічної літератури доводить, що на українських землях з давніх часів вивчалися іноземні мови, формувалися традиції іншомовної освіти, простежувалося її європейське підґрунтя. Дослідники (Гаманюк, 2012) вважають, що у розвитку загальноєвропейської іншомовної освіти доцільно виокремлювати чотири періоди:

- перший період – період утвердження латинської мови, що припадає на роки Середньовіччя. Знання латинської мови вважалось, з одного боку, показником освіченості, а з іншого, засобом розвитку логічного мислення. Хоча латинська мова не була мовою спілкування, тому її «вивчення слугувало духовному розвитку, а знання були

чимось на кшталт вирізнювальної ознаки у суспільстві» (Гаманюк, 2012, с.10). Українці познайомилися з латинською мовою ще у за період Київської Русі. Найуживанішою латинська мова була у тих регіонах, які мали на собі вплив західної культури (Львів, Галичина, Полісся). Починаючи з кінця XIV століття значна частина мовних пам'яток була написала латинською мовою. Шляхи її запровадження були складні та тернисті. Проте широкого вжитку в Україні латинська мова набуває у XIV-XVII ст., в епоху культурно-просвітницького руху та розквіту науки і літератури. Достатньо знання латини, вважалося ознакою, яка засвідчувала приналежність до еліти суспільства, а тому вивчення латині мало суспільну необхідність, викликану вимогами того часу. Латинська мова стає певним ідеалом, набуває … суспільного класичної та культурної мов, які входили до кола загальної освіти (Миронова, 2014, с. 12). В університетах того часу навчальний процес відбувався латинською мовою, що є об'єктивним свідченням усного функціонування латини у середньорічній Європі (Миронова, 2014, с. 11). Українські студенти, які навчалися у європейських університетах були реальним джерелом вдосконалення знань з латинської мови, оскільки вивчали латину, писали нею наукові та художні твори, та ставали відомими діячами періоду становлення української культури (Нутьга, 1990, с. 153; Миронова, 2014, с. 12). Дослідниця Л. Гнатюк вважає, що «входження в іншомовний світ давало можливість збоку подивитися на власну концептосферу рідної мови, порівняти їх із засобами іншої мови, .. що сприяє усвідомленню власної мовної і національної самобутності» (Гнатюк, 2010, с. 90). Зауважимо, що тогочасна методика навчання іноземних мов зводилася до зазубрювання релігійних текстів латинською або грецькою мовою.

- другий період – період домінування французької мови (епоха Гуманізму). Саме в цей час Франція стає провідної державою на політичній, економічній, культурній арені, тому французька мова стає мовою міжнаціонального спілкування. Знання французької мови відкривало шлях у світське життя, навчання в університеті;

- третій період – період домінування англійської мов (XVII – XX ст.). позначений широким використанням англійської мови. Підйом у навчанні нових іноземних мов другої половини XIX століття позначився і на системі вищої освіти. Наприклад, у навчальних закладах замість французької мови першої іноземною мовою стає англійська. Причому, в університетах створюються кафедри філології «живих» європейських мов, які акцент роблять на практичному оволодінні іноземної мови, а

переклад з мови оригіналу на рідну мову відійшов на другий план. Зміст навчання відтепер полягав у спілкуванні на повсякденні теми та читанні художніх і країнознавчих текстів, мета якого – навчити розуміти культуру інших народів (Гаманюк, 2012, с. 18).

Необхідно зазначити, що розвиток іншомовної освіти в Україні у цей період невід'ємно пов'язаний з процесами її реформування, які відбувалися у європейських країнах. Відповідно до цього О. Першукова (2016) обгрунтовує виокремлення чотирьох етапів в процесі її реформування у країнах Західної Європи:

- перший період (кінець Другої світової війни — 60-ті рр.), що пов'язаний з післявійськовою відбудовою та реконструкцією, мігрантською хвильою, необхідністю економічного співолбітництва;
- другий період (70–80-ті рр.): розгляд іншомовної освіти як міждисциплінарної галузі; посилення міграційних процесів, національного розмаїття і багатомовності;
- третій період (80–90-ті) вирізняється інтеграційними процесами; динамічністю в оновленні інформації та новими способи її передачі; розробка нових методик вивчення іноземних мов; обгрунтування положень багатомовної освіти з урахуванням світового досвіду і традицій.
- четвертий період (90-ті рр. — донині): подальший розвиток теорії і практики багатомовної освіти, інтегративний підхід до опанування мов на рівні узгодження курикулуму, наявність позитивного досвіду, поява кількох різновидів: розширюється європейська система CLIL (імерсійна технологія); активно розвивається підхід Eurocomprehansion (рецептивна технологія); набирає обертів пропедевтичний підхід (пропедевтична технологія). В усіх без винятку освітніх програмах західноєвропейських країн мовним аспектам відведена одна з центральних позицій. Багатомовна освіта на цьому етапі є ключовим напрямом, засобом «конструювання» громадянина Європи і нерозривно пов'язана з темою «освіти впродовж життя» (с. 34).

Аналіз наукової літератури доводить, що існують різні підходи до періодизації становлення та розвитку іншомовної освіти в Україні. Так, Л. Кравчук (2008) розробила періодизацію розвитку іншомовної підготовки в Україні другої половини ХХ ст. (1950-2006), критеріями якої стало зміни у змісті та структурі освіти. Дослідниця виокремлює шість етапів: перший етап – (1949–1959) рр. навчання іноземної мови в умовах семирічної школи; другий етап – (1960– 1970) рр. навчання іноземної мови в умовах підготовки реформи школи; третій етап –

(1971–1980) рр. навчання іноземної мови в умовах реформи школи; четвертий етап – (1981–1990) рр. навчання іноземної мови в умовах завершення реформи школи; п'ятий етап – (1991–2001) рр. навчання іноземної мови в умовах незалежності; шостий етап – (2002–2006) рр. введення навчання іноземної мови в початковій школі

О.Ю. Лосєва (2019) запропонувала історико-педагогічну періодизацію розвитку іншомовної освіти учнів початкової школи в сучасній Україні, яка складається з чотирьої етапів: етап практико-орієнтованої англомовної освіти(1984 – 1990 рр.), впродовж якого провідне місце посідає комунікативна функція англомовної освіти учнів початкової школи; етап особистісноорієнтованої англомовної освіти (1991–2000) з гуманізацією як основною функцією; етап європейсько-орієнтованої англомовної освіти (2001–2016) з компетентнісною функцією як ключовою; етап конкурентоспроможної англомовної освіти (2017 р. – перша половина 2018 р.), коли вирішальну роль відігравала інноваційна функція.

Нам імпонує запропонована періодизація розвитку іншомовної освіти майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у педагогічних університетах України у період з середини XX до початку XXI століття, яка запропонована українськими вченими (Оніщук, Шапошнікова, Шальов, П'ясецька, Тонконог (2020) і вирізняється високим рівнем обгрунтованості, узагальнення та систематизації. Періодизація складається з трьох етапів:

- етап формування загальнонаукового інтересу до феномену іншомовної освіти (1950–1960). Відбувалося створення законодавчої бази іншомовної освіти; особлива увага приділялася підготовці вчителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах. Основними тенденціями цього періоду стали: виховна спрямованість освітнього процесу, знайомство з історією, культурою, традиціями, звичаями країни, мову якої вивчали; інтеграція споріднених спеціальностей: починаючи з 1960/61 н.р. вводяться подвійні спеціальності типу: «Українська мова та література, іноземна мова»; інтенсифікація іншомовної освіти за рахунок дидактичних засобів; педагогізація вищої освіти; пілотні проекти (1958/59 н. р. – Харківський педінститут іноземних мов) щодо підготовки вчителів для здійснення навчання в школі іноземною мовою; індивідуалізація та інтенсифікація на рівні методики здійснення іншомовної освіти;

– етап навчання іноземної мови в умовах реформи школи (1970-1980). Основні тенденції цього етапу такі: диверсифікація та

розширення переліку гуманітарних спеціальностей, та відкриття нових кафедр філологічного спрямування, посилення статусу «Іноземної мови» як навчального предмета; інтернаціоналізація іншомовної освіти, запровадження ступеневої підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальнстей; створення системи безперервної мовної освіти; полікультурна спрямованість вивчення іноземних мов з метою розв‘язання пріоритетних завдань сучасної іншомовної освіти; розширення мовного плюралізму, що забезпечує процес розвитку «мовної особистості»; формування єдиного освітнього простору мовного поля, в якому іноземна мова слугує інваріантною складовою.

– етап сталого розвитку іншомовної освіти в умовах інтеграції в європейський освітній простір (1990 – 2018). Основними тенденціями цього періоду стали такі: диверсифікація та розширення переліку гуманітарних спеціальностей; посилення статусу «Іноземної мови» як навчального предмета; інтернаціоналізація іншомовної освіти; запровадження ступеневої підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; створення системи неперервної мовної освіти; полікультурна спрямованість вивчення іноземних мов з метою розв‘язання пріоритетних завдань сучасної іншомовної освіти; розширення мовного плюралізму, що забезпечує процес розвитку «мовної особистості»; формування єдиного освітнього простору мовного поля, в якому іноземна мова слугує інваріантною складовою (с.46-48).

На нашу думку доречно було б виокремити етап розвитку іншомовної освіти в умовах створення загальноєвропейського освітнього простору (2001 р. – до нині). Вибір нижньої межі (2001 р.) пов‘язаний із розробкою «Загальноєвропейських Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment, 2001), що спонукало до реформування системи освіти України та перегляду підходів до іншомовної освіти, дало поштовх до уніфікації мовної освіти, її рівневої сертифікації, уможливило розробку Рамкових програм з іноземної мови, вплинуло на зміст іншомовної освіти, визначення мети навчання тощо. Тенденціями розвитку іншомовної професійної освіти на цьому етапі є: підвищення якості підготовки фахівців з іноземних мов (учителів, перекладачів, фахівців із міжнародних відносин); розвитку інноваційної іншомовної освіти; інтеграції навчання з інтенсивною науково-дослідницькою діяльністю в галузі лінгвістики, методики навчання іноземним мовам і міжкультурної комунікації; зв'язки вузівських досліджень з іноземних мов з потребами суспільства;

удосконалення освітніх та інформаційних технологій у галузі навчання іноземних мов (раннє навчання, дистанційне навчання, навчання мови для спеціальних цілей тощо) (Тадеєва, 2011).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Проведене історико-педагогічне дослідження дає підстави стверджувати, що становлення та розвиток іншомовної освіти в Україні відбувалися у відповідності до суспільно-політичного, культурного та гуманітарного розвитку країни, у контексті загальноєвропейських тенденцій, але зі своїми національними, специфічними, пов'язаними насамперед з традиціями, особливостями. На українських землях з давніх часів вивчалися іноземні мови, формувалися традиції іншомовної освіти, простежувалося її європейське підґрунтя. Іншомовна освіта вирізняється міждисциплінарністю, оскільки вивчення мови супроводжуватися вивченням культури народу, його історії та традицій, формує здатність орієнтуватися в сучасному полікультурному й інформаційному суспільстві. Основними вехами у розвитку іншомовної освіти стало утвердження латинської мови, що припадає на роки Середньовіччя, розширення взаємодії європейців в епоху Відродження (XV – XVI ст.), утвердження статусу державних іноземних мов у європейських країнах XVI – XVI ст., розвиток науково-технічного прогресу у XVII – на початку XIX ст., пожвавлення міжнародної торгівлі й економічної міграції в другій половині XIX ст., геополітичні і соціальні трансформації після Другої світової війни (Соловей, 2017; Максименко, 13). Сьогодні Україна просувається у напрямку впровадження загальноєвропейських вимог щодо іншомовної освіти. У XXI столітті, на тлі демократизації, інтеграційних процесів, глобалізації, посилення міграційних процесів, наслідком чого став мультинаціональний та полілінгвальний склад суспільства, з'являються нові виклики, на які має реагувати система іншомовної освіти Україні. Відповіддю на них став розгляд іншомовної освіти як складової полікультурної освіти, як інструменту порозуміння та зняття напруги на міжнаціональному й міжкультурному рівні; перехід до багатомовності як мети навчання іноземних мов, орієнтація на професійну сферу та навчання мови і фаху.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем розвитку іншомовної професійної освыти. Перспектива подальших досліджень пов'язується нами з обґрунтуванням організаційних, змістових та процесуальних засад іншомовної професійної освіти України та зарубіжних країн.

ЛІТЕРАТУРА

Базиляк, Н. (2011). Мовна підготовка майбутніх спеціалістів: європейський вимір України. *Молодь і ринок*, 5, 136-141 (Basilyak, N. (2011). Language training of future specialists: the European dimension of Ukraine. Youth and the market, 5, 136-141)

Волотівська, І. І. (2018). Особливості організації фахової підготовки вчителя іноземної мови в Україні в 1970-х рр. ХХ століття. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*, 6(3), 155-158 (Volotivska, I. I. (2018). Peculiarities of the organization of professional training of foreign language teachers in Ukraine in the 1970s of the 20th century. Scientific letters of academic society of Michal Baludansky, 6(3), 155-158).

Гаманюк, В. А. (2012). *Іншомовна освіта Німеччини у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів: теорія і практика.* Кривий Ріг: Видавничий дім (Gamanyuk, V. A. (2012). Foreign language education in Germany in the context of pan-European integration processes: theory and practice. Kryvyi Rih: Publishing house).

Гнатюк, М. (2010). *Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжкової традиції*. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет» (Hnatyuk, M. (2010). The linguistic phenomenon of Hryhoriy Skovoroda in the context of the old Ukrainian book tradition. K.: Kyiv University Publishing and Printing Center).

Кравчук, Л.В. (2008). Періодизація етапів іншомовної підготовки учнів у загальноосвітніх школах України (1950–2006 рр.). *Історико-педагогічний альманах*, 2, 19–24 (Kravchuk, L.V. (2008). Periodization of the stages of foreign language training of students in secondary schools of Ukraine (1950–2006). Historical and pedagogical almanac, 2, 19–24).

Лосєва, О.Ю (2019). Розвиток англомовної освіти учнів початкової школи в сучасній Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01. Мукачево (Loseva, O. Yu (2019). Development of English-language education of primary school students in modern Ukraine (end of the 20th - beginning of the 21st century): diss. ... candidate of ped. Sciences: 13.00.01. Mukachevo).

Максименко, О. Л. (2013). *Організаційно-педагогічні засади професійно-орієнтованого навчання іноземних мов у країнах Європейського Союзу* дис. канд. пед. наук: спец.13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки».–К. (Maksymenko, O. L. (2013). Organizational and pedagogical principles of professionally oriented foreign language teaching in the countries of the European Union, diss. Ph.D. ped. Sciences: special. 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy".–K.)

Миронова, В.М. (2014). *Латинська мова в Україні XV – початку XVIII ст*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». (Myronova, V.M. (2014). The Latin language in Ukraine in the 15th - early 18th centuries. Kyiv: Kyiv University Publishing and Printing Center).

Ніколаєва, С. Ю. (2003). *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. Київ, Україна: Ленвіт (Nikolayeva, S. Yu. (2003). Pan-European Recommendations on language education: study, teaching, evaluation. Kyiv, Ukraine: Lenvit).

Нутьга, Г.А. (1990). *На літературних шляхах*. К.: «Дніпро» (Nutga, G.A. (1990). On literary paths. K.: "Dnipro").

Околович, О. В. (2013). Організаційно-змістові аспекти підготовки вчителів іноземних мов у педагогічних інститутах України (1950–1960 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університе,* 39, 293-297 (Okolovych, O. V. (2013). Organizational and content aspects of training foreign language teachers in pedagogical institutes of Ukraine (1950–1960). Scientific Notes of Vinnytsia State Pedagogical University, 39, 293-297).

Оніщук І. І, Шапошнікова І. М., Шальов А. С., П'ясецька Н. А, Тонконог Н. І. (2020). Етапи та тенденції розвитку іншомовної освіти в контексті підготовки майбутніх учителів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 8(128), 141-148) (Onishchuk I. I., Shaposhnikova I. M., Shalyov A. S., Pyasetska N. A., Tonkonog N. I. (2020). Stages and trends in the development of foreign language education in the context of training future teachers. Scientific journal of M. P. Drahomanov NPU, 8(128), 141-148).

Першукова, О.О. (2016). *Тенденції розвитку багатомовної освіти школярів у країнах Західної Європи (друга половина XX - початок XXI ст.)*: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ (Pershukova, O.O. (2016). Trends in the development of multilingual education of schoolchildren in the countries of Western Europe (the second half of the 20th - the beginning of the 21st century): autoref. thesis ... Dr. Ped. Sciences: 13.00.01; National Acad. ped. of Sciences of Ukraine, Institute of Pedagogy education and adult education. Kyiv).

Соловей, І. (2017). Проблема історичної ретроспективи і періодизації розвитку зарубіжної іншомовної освіти у дослідженнях українських вчених. *Інформаційний бюлетень кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика*. Івано-Франківськ, 28, 1-5 (Solovei, I. (2017). The problem of historical retrospective and periodization of the development of foreign foreign language education in the studies of Ukrainian scientists. Newsletter of the Department of Pedagogy named after Bohdan Stuparyk. Ivano-Frankivsk, 28, 1-5).

Тадеєва, М. І. (2011). *Сучасні тенденції розвитку шкільної іншомовної освіти в країнах-членах Ради Європи (порівняльний аналіз)*: автореф. дис. … д-ра пед. наук: 13.00.01. Луганськ (Tadeeva, M. I. (2011). Modern trends in the development of school foreign language education in the member countries of the Council of Europe (comparative analysis): autoref. thesis ... Dr. Ped. Sciences: 13.00.01. Luhansk).

SUMMARY

Ogienko Olena. The tendencies of foreign language professional education development of Ukraine in the context of integration into a single global information and educational space.

The purpose of the article was to study the genesis and determine the tendencies of foreign language professional education development of Ukraine in the context of integration into a single global information and educational space. The designated purpose of the study determined the choice of a complex of interrelated research methods, namely: general theoretical - analysis, synthesis, generalization, systematization; methods of historical and pedagogical research: historical-genetic, historical-structural, comparative-historical, subject-chronological retrospection, prognostic. A retrospective analysis of the formation and development of foreign language vocational education in Ukraine has been carried out, development trends have been identified in the context of Ukraine's integration into a single global information space.

It is proved that the formation and development of foreign language professional education in Ukraine took place in accordance with the socio-political,

cultural and humanitarian development of the country, in the context of general European trends, but with its own national, specific, primarily related to traditions, features. Foreign languages have been studied on Ukrainian lands since ancient times, traditions of foreign language education were formed, and its European background was traced. Foreign language education is distinguished by its interdisciplinary nature, since the study of a language accompanied by the study of a people's culture, its history and traditions forms the ability to navigate in a modern multicultural and information society. The main milestones in the development of foreign language education were the establishment of the Latin language, which dates back to the Middle Ages, the expansion of interaction between Europeans during the Renaissance (15th – 16th centuries), the establishment of the status of state foreign languages in European countries in the 16th – 16th centuries, the development of scientific and technical progress in the 17th – at the beginning of the 19th century, the revival of international trade and economic migration in the second half of the 19th century, geopolitical and social transformations after the Second World War. Today, Ukraine is moving towards the implementation of European-wide requirements for foreign language education. In the 21st century, against the background of democratization, integration processes, globalization, and the strengthening of migration processes, foreign language education is considered as a component of multicultural education; as a tool for the transition to multilingualism, orientation to the professional sphere.

Key words: *foreign language education, professional education, foreign language professional education, higher education, foreign language professional training, professional competence, development, tendencies, single global information space, single global educational space, Ukraine.*

УДК 378:373.2.011.3-051:796.011.3

Natalia Osip
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University
ORCID.ID 0000-0002-1114-9092
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/127-138

ORGANIZATION AND ANALYSIS OF THE RESULTS OF AN EXPERIMENTAL STUDY OF THE FUNCTIONALITY OF PEDAGOGICAL CONDITIONS AND THE EFFECTIVENESS OF STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL OF TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR PHYSICAL EDUCATION OF CHILDREN IN PRESCHOOL INSTITUTIONS

The purpose of the article is to consider the process and results of experimental work on the preparation of future educators for physical education of preschoolers. Research methods: traditional (theoretical analysis and generalization of data from scientific and methodological literature), specific (deductive, hypothetical-deductive, inductive methods); methods of mathematical and descriptive statistics, comparison of nominal data. Statistical analysis of experimental data obtained at all stages of research and experimental work, which confirmed the reliability of the results. Promising areas of further research are the problems of physical and health preparedness of educators in the system of advanced certification training.

Key words*: research and experimental work, future educators, ascertaining, formative, final stages of the experiment.*

Formulation of the problem. Preschool age is a crucial period of human life in the formation of attitude to physical activity as an essential element of a healthy lifestyle. Determined physical education makes an important contribution to the process of psychomotor, mental and emotional development of preschool children. At the current stage of reformation of the national education system in Ukraine, the priority is to optimize the professional training of future teachers, including preschool educators. After all, the level of their readiness for teaching affects the success of educational process of children in preschool institutions on the basis of national values, among which the most important is strengthening and maintaining the health of the younger generation.

This requires the need of conducting a pedagogical experiment on the implementation of pedagogical conditions as well as on structural and functional model of preparation of future educators for physical education of children in preschool educational institutions (ZDO). Scientific and theoretical research, separation of pedagogical conditions and development of structural and functional model of preparation of future educators for physical education of children in preschool education, aimed at improvement, appropriate transformation of pedagogical reality, requires practical confirmation, verification, testing, which is carried out in specially organized experimental work .

Analysis of current research. The analysis of scientific sources showed that in psychological and pedagogical science much attention is paid to professional training, in particular such aspects as: philosophy of education (V. Andrushchenko, V. Kremen, V. Ognevyuk); professional competence of teachers (N. Bibik, N. Gluzman, O. Ovcharuk, O. Oleksyuk, O. Pometun, S. Sysoeva, L. Khoruzha). Regarding the problem of training educators of preschool institutions, scientists mostly characterize the concept of "professional competence" and substantiate some aspects of professional competence (G. Belenka, A. Bogush, N. Denisenko, O. Kononko, N. Lysenko, T. Ponimanska and others).). Scientists are also studying the issues of professional training of specialists in physical education (V. Arefiev, S. Balbenko, M. Danylko, M. Zubaliy, N. Matskevich, T. Ovcharenko, O. Petunin, B. Shiyan, etc.), implementation personality-oriented technologies of teaching and education in higher pedagogical educational institutions (I. Bekh, O. Verbytsky, L. Sushchenko); psychological and pedagogical bases of training specialists in the field of physical education and sports (O. Fedik, A. Tsyos, etc.); preparation of students for physical education of preschoolers (O. Boginich, L. Volkov,

G. Koshel, N. Levinets, Z. Nesterova, S. Petrenko, L. Ryzhova, O. Shovkoplias, etc.). However, despite the scientific achievements of researchers on the problem of preparing future educators for physical education of preschoolers, this problem is not completely solved. The issue of preparation of future educators for physical education of children in preschool institutions requires special attention and careful search for effective ways to solve difficulties arising in the educational process.

The purpose of the article is to analyze the dynamics of changes in the formation of the readiness of future educators for physical education of children in preschool institutions during the period of formative pedagogical experiment.

Research methods. To achieve the goals and objectives of the study different approaches were used e.i traditional (theoretical analysis and generalization of scientific and methodological literature: abstraction, systematization, comparison and comparison) and specific research methods (deductive, axiomatic, hypothetical-deductive, inductive methods – to determine the structure of readiness of future educators to physical education of children, characteristics of readiness indicators and levels of its formation and development of a diagnostic map to assess the formation of the studied readiness; methods of descriptive statistics, methods of comparing nominal data. Study of measurement results was carried out by means of methods of mathematical statistics.

Presenting main material. The analysis of results of pedagogical research and theoretical approaches to the problem of preparing future educators for physical education of children in preschool institutions made it possible to build the logic of pedagogical experiment. The main features of pedagogical experiment are the changes of the conditions of observation of the phenomenon and its connection with other phenomena in order to clarify its nature, origin and management of this pedagogical process (Savitskaya, 2021). The use of the method of pedagogical experiment in research contributes to the consideration of certain aspects of preparation of future educators for physical education of children in ZVO with disclosure of the causes and consequences of the research process based on its location in certain conditions (Sobchenko et al., 2021).

The purpose of the experimental work was achieved by solving the following tasks:

1. To develop a plan and determine the content of research and experimental work on the preparation of future educators for physical education of children in preschool educational institutions (ZDO).

2. To carry out planning and implementation of the ascertaining and formative stages of the experiment.

3. To define, develop and implement in the educational process pedagogical conditions and structural-functional model of preparation of future educators for physical education of children in ZDO (based on the integrated course "Physical education of preschool children with teaching methods");

4. To systematize diagnostic methods that allow to study the components, criteria, indicators and levels of readiness of future educators for physical education of children in preschool educational institutions (ZDO).

5. To carry out quantitative and qualitative analysis and interpret the results obtained in the process of experimental work.

Experimental research work was carried out during the 2018–2022 academic years in the natural conditions of the educational process of Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky National University, Lesya Ukrainka Volyn National University, Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy, who train specialists in "Preschool Education" in three stages (ascertaining, formative, final). The stages of research and experimental work were interconnected and subordinated to a common goal and provided for the solution of specific tasks using certain methods and tools to achieve appropriate milestones.

Let us consider some features of each stage.

The first stage of the experimental work (2018–2019 academic year) involved a *confirmatory experiment* aimed at identifying the initial level of readiness of future educators for physical education of children in preschool educational institutions (ZDO). In order to establish the readiness of 121 students of the 4th year of the faculty "Preschool Education" – future educators – for physical education of children in ZDO diagnosed and established levels of formation of all components and general readiness of future educators at the ascertaining stage of experimental research.

Measurement of the level of readiness of future educators for physical education of children in preschool educational institutions (ZDO) according to these indicators was carried out using selected appropriate diagnostic methods and techniques:

1) *motivational and value component* – questionnaire to determine the need and motivation for physical education (author's development) choice of profession, methodology in relation to “Motives of choosing the profession” (modified by the author by V. Semichenko), author's

questionnaires "Motivation for physical, health and pedagogical activities of students" and "Why did I choose the profession of an educator? ";

2) *cognitive* – assessment tool to determine the level of knowledge of future educators on physical education of children in ZDO, a questionnaire to check the awareness of students' knowledge of physical culture and health and pedagogical activities with children in ZDO (author's development);

3) *action* – author's developments: questionnaire "Determining the level of readiness of future educators for physical education of children in ZDO", methodology in relation to "Number of mastered actions depending on the level of completeness of physical education and pedagogical skills of future educators", questionnaire "Self-assessment of professional skills of future educators of preschoolers ";

4) *personal* – a method of diagnosing the level of reflexivity (questionnaire A. Karpov), a test questionnaire for self-assessment of self-education and self-development (adapted from T. Telichko), a methodology in relation to "Structure of orientation of preschool teachers" (adapted from V. Semichenko).

These techniques were used at all stages of experimental work in order to identify in the process of the formative experiment the dynamics of the readiness of future educators for physical education of preschool children. The set of selected diagnostic methods and the ratio of evaluation of data obtained by these methods with the criteria and indicators for assessing the levels of formation of future educators of readiness for physical education of children in ZDO can be generalized that their use provides reliable assessment of research results.

The study showed that only 29 (23.97 %) students show a high level at the ascertaining stage of the pedagogical experiment; sufficient level – 54 students of the faculty "Preschool Education" (44.63 %), satisfactory – 38 future educators (31.40 %), while a low level was not detected among future teachers of ZDO, who participated in the observational experiment. The results of the study obtained at the observational stage of the experiment confirmed the need for purposeful formation of future educators' readiness for physical education of preschoolers by implementing certain pedagogical conditions and developed structural and functional model of future educators' preparation for physical education in ZDO which became the basis for the research and experimental work – within the *formative stage of the* study (2019–2021).

The formative stage of research and experimental work was carried out on the basis of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky National University, Lesya Ukrainka Volyn National University and provided for the selection of experimental (EG) and control (CG) groups of students III and IV years of education, which were statistically homogeneous and approximately equal in terms of starting opportunities.

The formative stage of research and experimental work involved the implementation of pedagogical conditions in EG and the introduction of structural and functional model of preparation of future educators for physical education of children in ZDO by applying a set of diverse, varied and even closely interrelated methods that ensure, on the one hand, planned results, and on the other – contextual diagnosis of the dynamics of the formation of students' readiness for physical education of preschool children.

Implementation of certain pedagogical conditions and the developed structural and functional model of preparation of future educators for physical education of children in ZDO were tested within the study of disciplines "Theory and methods of physical education and valeological education", "Methods of teaching social and health preserving sphere", "Methods of teaching physical education", "The experimental research (within the discipline "Physical Culture") also took into account the special motor training of students to master the technique of basic movements; the desire of future educators to increase the level of physical fitness; ability to diagnose one's own physical fitness; to analyze and build work on the development of physical qualities of children in the conditions of ZDO. Such training contributed to the development of students' general and static endurance, coordination of movements, high emotional stability, initiative, ingenuity, ability to act effectively in conditions of mental, physical and psychological stress.

The implementation of the pedagogical conditions identified within the study took place comprehensively within three stages:

– *preparatory* (motivation to learn this profession, encouraging students of year 1-3 to work with children on the basis of demonstration physical education, leisure, holidays in preschool institutions; formation of the concepts of "physical qualities"; "readiness of students");

– *basic* (using problem-development exercises "Physical qualities", "Relationship of unity of intellectual and physical development of preschool children", construction of complexes of basics of motor activity and moving games, which allowed students to understand the internal

psychological and pedagogical mechanism of physical qualities of children; organizing by year 4 students sports and mass events aimed at forming children's knowledge about their health, fitness and functions of the body, the desire to engage in various sports with the participation of children, parents, educators);

– *final* (formation of professional and practical skills of students during laboratory classes in the discipline "Theory and methods of physical education and valeological education", pedagogical practice in the system of ZDO; students' speeches at scientific conferences on physical education, implementation of health technologies in preschool education).

Within the framework of experimental work, the determined pedagogical conditions and the structural-functional model were tested in two spheres of students' life activity, which constitute the content of the educational process in which readiness of future educators for physical education of children in ZDO is formed: educational (educational process, educational and research activities, pedagogical practice) and extracurricular.

1. Educational activity (educational process). In lectures on selected disciplines for experimental research ("Theory and methods of physical education and valeological education", "Methods of teaching social and health social sphere", "Methods of teaching physical education") future educators learned about the features and patterns of physical and motor development of children, the specifics of the formation of the foundations of a healthy lifestyle in preschool children, got acquainted with health technologies, the main forms of organization of health activities in health care and family. In practical classes, future educators mastered the competencies in organizing various forms of physical education for children (morning gymnastics, moving games, physical entertainment, etc.), mastered the technology of summarizing classes, games, physical entertainment, developed their own options for various physical activities of children and presented them to the students' audience.

2. Scientific research activities. The results of students' activities were interesting and practically significant methodological developments and materials: cycles of cognitive activities, leisure and entertainment that will help educate children in the basics of a healthy lifestyle; workshops and trainings for parents, existing family clubs; files of moving games and exercises, systematized catalogues of solving specific tasks (development of physical qualities, formation of basic movements, motor creativity, etc.); modified and author's programs on physical education of children in ZDO.

3. Pedagogical practice. The integrated theoretical knowledge obtained during the development of disciplines, exchange of experience between practicing educators and students were used and consolidated during pedagogical practice (speeches at parent meetings, individual interviews with parents, educators, pupils, analysis of physical culture and health activities in ZDO, etc.) .

4. Broad-spectrum university and faculty events of health and sports nature (sports festival, sports contests, sports competitions, actions and competitions).

Verification of the effectiveness of pedagogical conditions and the effectiveness of the structural and functional model of preparation of future educators for physical education of children in ZDO was carried out at the *final stage*. In order to identify the final indicators of the preparation of future educators for the physical education of children in ZDO, a similar criterion-evaluation apparatus was used as at the ascertaining stage of the study. Therefore, the logic of the final stage involves a consistent assessment of the formation of all components of the readiness of future educators for physical education of children in preschool educational institutions (ZDO) and compare the results of the ascertaining and final stages of the pedagogical experiment.

The analysis of the results of the formative stage of the experiment on the increase in the level of readiness of future educators for physical education of children in the ZDO (Table 1) allows us to make the following generalizations.

Firstly, the largest increase in the number of students who have a high level of readiness of future educators for physical education of children in ZDO was observed in EG and amounted to 18.19 %, which is 11.37 % more than the increase obtained in CG. Secondly, a larger increase in the number of students who showed a sufficient level of formation of the studied readiness was recorded in EG – 11.01 %, which is 6.47 % more than the increase obtained in CG. A comparison of the obtained data on satisfactory and low levels of readiness of future educators for physical education of children in ZDO shows that the greatest decrease in their formation is also observed in EG and is 21.82 % and 7.28 %, and in CG only 6.82 % and 4.55 % respectively.

Table 1

Increase in the level of readiness of future educators for physical education of children in ZDO (%) in EG and CG according to the results of the formative experiment

Readiness levels		High	Sufficient	Satisfactory	Low
groups	CG	+ 6.82%	+ 4.54%	– 6.82%	– 4.55%
	EG	+ 18.19%	+ 11.01%	– 21.82%	– 7.28%

Therefore, based on the results obtained in the study, we can say that in EG according to the results of participation in the experimental study there were fixed quantitative and qualitative changes in all levels of readiness of future educators for physical education in children based on pedagogical conditions of future educators of physical education of children in ZDO.

The reliability of the results of experimental research has been proven using the methods of mathematical statistics by calculating variances to determine Fisher's F-test by formula 3.1 (Kiveryalg, 1980, p. 277):

$$F_{emp} = \frac{\sigma_1^{\ 2}}{\sigma_2^{\ 2}} \qquad (3.1),$$

where $\sigma_1^{\ 2}$ – greater variance, and $\sigma_2^{\ 2}$ – smaller variance, which were calculated by formula 3.2:

$$\sigma^2 = \frac{\sum f(x_i - \bar{x})^2}{N} \qquad (3.2),$$

where f – is the number of students who have a certain level of readiness of future educators for physical education of children in ZDO;

$(x_i - \bar{x})$ – the difference between the values in points (5, 4, 3, 2) of the level of readiness of future educators for physical education of children in children and the value of the average (SP);

N – is the number of CG or EG students where the variance is calculated.

The reliability of the obtained results was established by comparing the indicators of Fisher's empirical F-criterion for each category of groups (F_{emp}-KG) and (F_{emp}-EG) with the indicators of theoretical F-criterion (F_{krit}) (Kiveryalg, 1980, p. 278). The number of degrees of freedom, provided that the number of students (for the denominator) will be in the range of 40–60 and in the range from 24 to infinity (for the numerator), in our study has indicators 44 - 1 = 43 and 55 - 1 = 54. Therefore, according to

standardized tables (Kiveryalg, 1984, p. 278), the value of the F-criterion will be in the range of 1.8 – 1.4.

Results of the calculation of the empirical indicator of the F-criterion for CG and EG are shown in table 2.

Table 2

Results of the calculation of the empirical indicator of the F-criterion for control (CG) and experimental groups (EG)

Components of readiness	**F-criterion for control group (CG)**	**F-criterion for experimental group (EG)**
Motivation and value	1.24	1.49
Cognitive	1.25	1.41
Action	1.37	1.45
Personal	1.04	1.42
Readiness overall	1.18	1.42

Comparative analysis of the calculated empirical indicator of the Fisher CG criterion showed that F_{emp}-CG with a value of 1.24; 1.25; 1.37; 1.184 for various components and general indicators of formation of readiness of future educators for physical education of children in ZDO goes beyond the specified limits. For EG F_{krit} is in the range of 1.4 – 1.8: F_{emp}-EG with values of 1.49; 1.41; 1.45; 1.42; 1.42 confirms the reliability of the results.

An increase in the average from 3.91 to 3.738 (by 0.18 points) in CG and from 3.67 to 4.2 points (by 0.53 points) in EG indicates that in CG these changes are due to the natural influence of traditional educational process of learning, and in EG is the result of the implementation of the proposed in the dissertation research pedagogical conditions and the introduction of structural and functional model of training of future educators for physical education of children in ZDO. The generalized results of the experiment reflect the dependence of changes in quantitative and qualitative values of the levels of readiness for physical education of children in children with the implementation of pedagogical conditions and factors of psychological and pedagogical impact

Conclusions and prospects for further scientific research. Thus, pedagogical monitoring of preparation of future educators for physical education of children in ZDO was carried out using a set of diagnostic techniques that allowed to study the course and results of gradual development of all components of readiness for physical education of preschool children and observe the dynamics of its formation in students.

The integrity and effectiveness of the criterion-diagnostic apparatus used to assess the level of readiness for physical education of preschool children is ensured by the gradual formation of its components according to their indicators, best accumulates individual diagnoses, including author's, and education of preschool children in the professional training of future educators. The use of diagnostic apparatus at different stages of research and experimental work has provided a comprehensive study of the peculiarities of the training of future educators for the formation of their readiness for physical education of children in ZDO.

Received results can be used by students, research and teaching staff of the Free Economic Zone, as well as in the system of retraining and advanced training of future educators. Promising areas of further research are to consider the problems of physical training of educators in the system of advanced training, as well as expanding the diagnostic apparatus in assessing the effectiveness of the process of forming the readiness of future educators for physical education.

ЛІТЕРАТУРА

Киверялг, А. А. (1980). *Методы исследования в профессиональной педагогике*. Таллин: Валгус. (Kyveryalg, A. A. (1980). *Research methods in professional pedagogy*. Tallinn: Valgus).

Савіцька, В. В. (2021). Дослідження готовності студентів до використання електронних освітніх ресурсів в освітньому процесі університету. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи», 82,* 140–144. (Savitska, V. V (2021). Research of students' readiness to use electronic educational resources in the educational process of the university. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 5. Pedagogical sciences: realities and perspectives, 82,* 140–144).

Sobchenko, T., Bashkir, O., Panchenko, V., Smolianiuk, N., Osova, O., & Peretiaha, L. (2021). Training Future Teachers to Organize the Educational Process in the Conditions of Inclusive Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, *13* (1), 114–132.

АНОТАЦІЯ

Осіп Наталія. Організація та аналіз результатів експериментального дослідження щодо дієвості педагогічних умов і результативності структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх вихователів до фізичного виховання дітей у закладах дошкільної освіти.

У статті визначено, що найважливішим етапом наукового аналізу підготовки майбутніх вихователів до фізичного виховання дітей у закладах дошкільної освіти є педагогічний експеримент як одним з найефективніших способів об'єктивної перевірки достовірності гіпотези дослідження. Мета статті полягає у розгляді перебігу та результатів експериментальної роботи з підготовки майбутніх вихователів до фізичного виховання дошкільників. Методи дослідження: традиційні (теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури), специфічні (дедуктивний, гіпотетико-дедуктивний,

індуктивний методи); методи математичної та описової статистики, порівняння номінальних даних. Розглянуто етапи проведення педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний, підсумковий). Етапи дослідно-експериментальної роботи були взаємопов'язані та підпорядковані спільній меті та передбачали вирішення специфічних завдань з використанням певних методів та засобів задля досягненням відповідних етапних результатів. Здійснено статистичний аналіз експериментальних даних, отриманих на всіх етапах дослідно-експериментальної роботи, який підтвердив достовірність отриманих результатів. Педагогічний моніторинг підготовки майбутніх вихователів до фізичного виховання дітей у закладах дошкільної освіти здійснений з використанням комплексу діагностичних методик, які дали змогу вивчити хід і результати поетапного розвитку всіх компонентів готовності студентів до фізичного виховання дошкільнят та спостерігати динаміку її формування у студентів. Цілісність і дієвість критеріально-діагностичного апарату, який застосовувався для оцінки рівня формування готовності до фізичного виховання дошкільнят, забезпечена поетапністю формування її компонентів за їхніми показниками, найкращим чином акумулює в собі окремі діагностики, зокрема й авторські, та уможливлює повне відображення процесу формування готовності до фізичного виховання дошкільнят у фаховій підготовці майбутніх вихователів. Перспективними напрямами подальших наукових пошуків є розгляд проблем фізкультурно-оздоровчої підготовки вихователів у системі підвищення кваліфікації.

***Ключові слова**: дослідно-експериментальна робота, майбутні вихователі, констатувальний, формувальний, підсумковий етапи експерименту.*

УДК 796.015.59

Інна Павленко
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-1668-9119
Ольга Сидоренко
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-9598-4617
Наталія Скачедуб
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-2249-4203
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/138-150

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ЛЕГКОАТЛЕТІВ ДО ЗМАГАЛЬНОГО ПЕРІОДУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СПОРТУ

У статті розглянуто проблему психологічної підготовки легкоатлетів до змагального періоду в у умовах сучасного спорту. Виокремлено критерії формування спортивного характеру; описано складові загальної психологічної готовності спортсмена до змагань.. Представлено передзмагальний період, який має чотири фази за рівнем активації та передстартової напруженості: перша фаза включає тривалий період і починається, коли спортсмен приймає рішення про виступ у конкретних змаганнях; друга фаза охоплює короткочасний період – від тренування до змагання; третя фаза – стартовий стан – настає при включенні спортсмена в атмосферу змагань; остання фаза – активації безпосередньо у змагальній діяльності. Описано метод

ситуативного управління станом і поведінкою спортсмена в основі якого лежить процес секундування який включає в себе кілька етапів.
***Ключові слова**: легка атлетика, легкоатлети, психологічна підготовка, психічна готовність, рухові дії, спорт.*

Постановка проблеми. Проблема психологічної підготовки в сучасній теорії і практиці фізичної культури і спорту на разі вельми актуальна. Мотивація спортсмена до рекордних змагальних результатів, критеріальне значення яких знаходяться на межі можливостей людського організму і психіки, багато в чому зумовлює високе навантаження на нервову систему як матеріальний субстрат свідомості. Аналіз наукової літератури переконує, що психологічні компоненти особистості, такі як інтелектуальний компонент, емоційно-почуттєва сфера, увага та ін. нерідко випробовують перевантаження і вплив комплексу стресових чинників (Безверхня, 2013; Гринь, 2015). Підсумком цих перевантажень може стати стан дезадаптації спортсмена, наслідком чого, щонайменше, є низькі показники виступів на змаганнях. Психологічний зрив можливий не тільки від надмірних навантажень, але і від недостатньої уваги до психологічних методів підготовки спортсменів, способів релаксації та відновлення.

Сьогодні, за скрутних умов спортивної боротьби з винятково високою конкуренцією, на великих змаганнях із легкої атлетики, де спортсмени мають рівну технічну і фізичну підготовленість, дотримуються однаковою тактики, частіше перемагають ті спортсмена, які мають не тільки високий рівень фізичної та технічної підготовленості а і високий рівень розвитку вольових і спеціальних психічних якостей. У спортивній практиці є безліч прикладів, коли безперечні лідери сезону через зриви психологічного характеру не потрапляли у фінали великих змагань, а спортсмени, котрі не входили до складу фаворитів, значною мірою завдяки граничній вольовій мобілізації часто домагалися перемог на чемпіонатах Європи та світу, на сучасних Олімпійських іграх.

На разі доведено, що успішний виступ спортсменів на змаганнях, у тому числі і легкоатлетів, залежить не тільки від високого рівня та потенціалу їх фізичних можливостей, а й від їхньої психологічної підготовленості (Слусаряк, 2018).

Отже, проблема психологічної підготовки легкоатлетів до змагального періоду в умовах сучасного спорту є актуальною і потребує подальшого дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. Психологічній підготовці до змагальної діяльності присвячено значну кількість вітчизняних і зарубіжних досліджень у галузі спортивної підготовки загалом, і легкої атлетики у тому числі.

У наукових працях А. Нечаєва, П. Рудика висвітлюється предмет психології спорту та методи його дослідження. Вивчаються емоційно-вольові процеси та їх перебіг, кінестичні відчуття у легкоатлетів, сприйняття часу у бігунів, особливості розвитку м'язово-рухових уявлень у процесі виконання легкоатлетичних вправ, значення тактичного мислення у легкій атлетиці; вплив розминки на результативність рухових дій, та ін; особливості запам'ятовування рухів під час фізичних вправ (Рудик, 2010).

Згідно даних С. Войтенко та Н. Олійник, вивчення проблем психологічної підготовки у спорті здійснюється сьогодні за двома напрямами: узагальнення фактичного матеріалу, продовження досліджень практично важливих аспектів психології спорту та спроби створення психологічної теорії (Олійник, 2020).

Практичний досвід і аналіз спеціальної літератури показує, що раціональне використання прийомів психорегуляції, уміння впливати на глибинні механізми свідомості, мотиваційну і емоційну сферу, сприяють не тільки збереженню оптимального біосоціального балансу особистості спортсмена, але і створюють сприятливі умови для успішного рішення навчально-тренувальних задач і досягнення високих результатів виступу на змаганнях.

Мета дослідження – науково обґрунтувати теоретичні аспекти психологічної підготовки легкоатлетів до змагального періоду в умовах сучасного спорту.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети нами були використані наступні методи: теоретичний аналіз і узагальнення наукової літератури із зазначеної проблеми, спостереження, анкетування, тестування, педагогічний експеримент, математична обробка даних.

Дослідження проводилось на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка,

Виклад основного матеріалу. Змагання з різних видів легкої атлетики можна розділити на чемпіонати, першості, кубкові змагання, класифікаційні, відбіркові, попередні та ін. Чим більший масштаб і рівень значущості змагань, тим більше психологічне напруження відчуває спортсмен, що, в свою чергу, вимагає від спортсмена певної міри

готовності до того чи іншого виду змагань. Тому, у психології виділяють два типи психологічної підготовки до змагань: загальна психологічна підготовка та спеціальна підготовка до конкретного змагання.

Загальна психологічна підготовка спортсменів проводиться під час кожного тренувального заняття, а також під час участі спортсменів у змаганнях. Даний вид психологічної підготовки спрямований на розвиток у спортсменів спеціальних психологічних якостей, які допоможуть їм у їхній спортивній діяльності досягти найкращого результату. А також здійснюється формування спортивного характеру, який включає набір певних критеріїв.

Основні критерії спортивного характеру:

– стабільність виступів на змаганнях;

– покращення результатів від змагань до змагань;

– більш високі результати у період змагань порівняно з тренувальними;

– кращі результати, ніж у попередньому виступі (Радионова, 2014).

Сукупність критеріїв спортивного характеру та особистісних особливостей спортсменів, які розвиваються у них у процесі загальної психологічної підготовки, повинні допомогти їм впоратися з різними труднощами, які можуть виникнути на тренуваннях або під час змагань.

О. Чернікова та П. Рудик пропонують, виходячи з детермінації переживань, виділяти дві групи труднощів: *об'єктивні та суб'єктивні.*

Об'єктивні труднощі – це ті, що зумовлені специфічними для цього виду діяльності перешкодами, без подолання яких неможливе здійснення цієї діяльності. Основна відмінна риса об'єктивних труднощів у тому, що у своєму змісту вони однакові для всіх людей.

До *суб'єктивних труднощів* П. Рудик відносить ті, які виражають особисте ставлення людини до об'єктивних особливостей цього виду діяльності. Ці проблеми носять індивідуальний характер і можуть бути різними у представників одного виду спорту (Рудик, 2017, с. 173).

Докладніша класифікація труднощів, характерних для спортивної діяльності, була запропонована В. Волковою, яка визначила критерієм позицію учасника спортивного життя (спортсмена, тренера, організатора змагань і всієї команди загалом):

– труднощі, пов'язані з умовами проведення змагання;

– труднощі, пов'язані з фізичною підготовленістю спортсмена;

– труднощі, пов'язані з технічним виконанням окремих дій;

– труднощі, пов'язані з виконанням тактичних дій;

– труднощі, пов'язані з придбанням певних знань із цього виду спорту;

– труднощі, пов'язані з моральною підготовкою спортсмена;

– труднощі, пов'язані з подоланням негативних психічних станів та емоційних переживань (Волкова, 2012, с. 247).

Т. Кириленко, аналізуючи цю класифікацію, додав до неї ще низку видів, які необхідно враховувати, виходячи з «позиції проблеми готовності у спорті»:

– труднощі, що перешкоджають формуванню вольової готовності;

– труднощі, що перешкоджають ефективному початку виконання змагальної діяльності;

– труднощі, що перешкоджають успішному виконанню змагальної діяльності (Кириленко, 2014).

При ефективно проведеній загальній психологічній підготовці спортсмени не повинні зіткнутися з низкою таких проблем і бути в оптимальному стані готовності до змагань.

Як правило, основним питанням психологічної підготовки спортсменів є їх рівень тривожності, адже є безліч експериментів, що підтверджують залежність даного динамічного стану з результативністю спортсменів, але знання одного рівня тривожності недостатньо для ефективної психологічної підготовки. Робота зі спортсменами та вибір методів впливу повинні здійснюватися після аналізу загальної структури особистості та системи її потреб.

Оскільки, спортсмени з низьким рівнем тривожності, що перебувають у нормальній фізичній формі так само, як і спортсмени з високим рівнем тривожності, можуть показувати не значні спортивні результати, порівняно з їх фізичними можливостями.

На підтвердження цього приведемо наступне дослідження (Родіонова, 2014). Спочатку експериментатор розділив своїх піддослідних на чотири групи (за високим чи низьким рівнем тривожності з наступним поділом кожної підгрупи на тих, хто має високий чи низький рівень потреби у досягненні). Члени кожної групи засвоїли виконання складного рухового завдання. Потім ситуацію було несподівано введено елемент змагання.

Середні показники у діяльності чотирьох груп змінилися, як і очікувалося, у такий спосіб. На рисунку 1 видно, що у високотривожних респондентів, які прагнули до досягнення високого результату (висока потреба у досягненні), діяльність, зазвичай, порушувалася, і вони

показували найгірші результати через додатковий стрес. Очевидно, вони вже діяли на своєму оптимальному рівні.

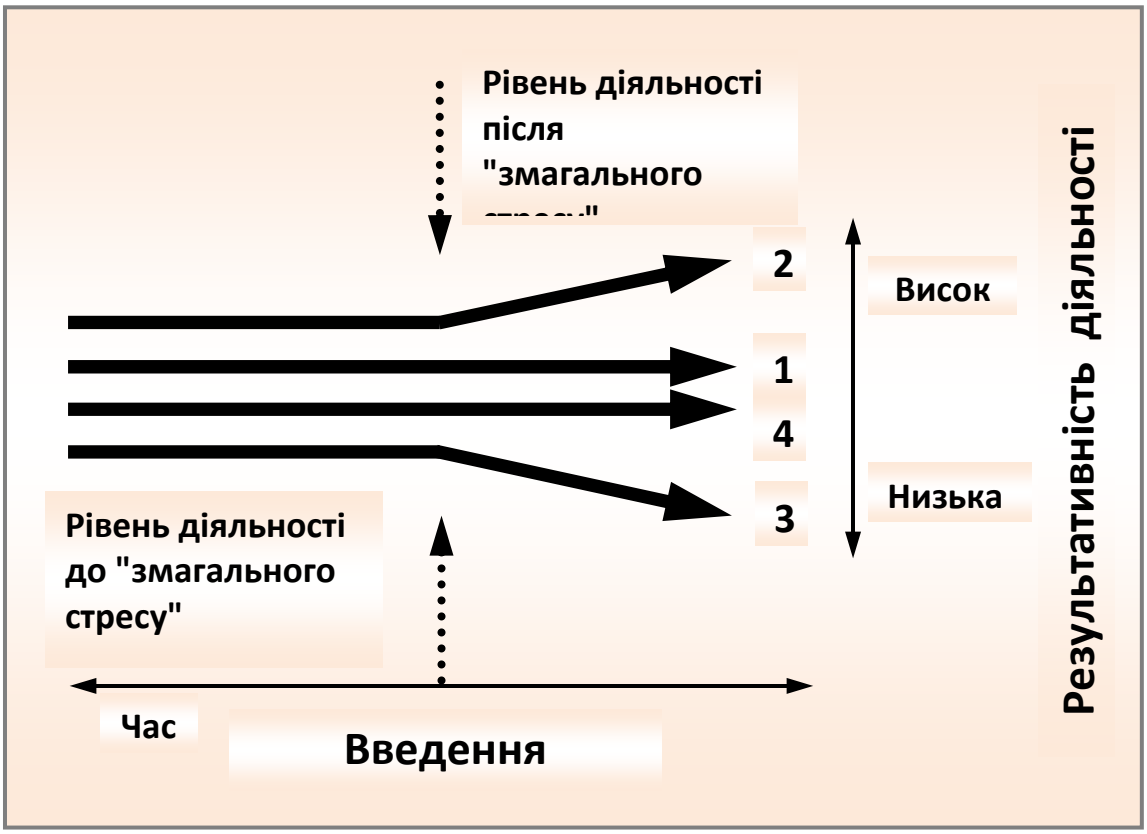

Рис. 1. Зміна спортивної діяльності на змаганнях в осіб, із високим та низьким рівнем потреби у досягненні успіху та ступеня тривожності.

Умовні позначення:

1 – високий рівень тривожності – низька потреба у досягненні успіху;

2 – низький ступінь тривожності – висока потреба у досягненні успіху;

3 – високий рівень тривожності – висока потреба у досягненні успіху;

4 – низький рівень тривожності – низька потреба у досягненні успіху.

На випробуваних із низьким рівнем тривожності та низькою потребою у досягненні змагання не впливало. Вони не дуже турбувалися з приводу можливого результату. Аналогічно, жодних змін не було виявлено у діяльності високотривожних респондентів із низькою потребою у досягненні. Їхня тривожність, очевидно, не була пов’язана з їх успіхом чи невдачами у змаганні.

З іншого боку, покращення результатів діяльності спостерігалося у респондентів, які перебували у відносно спокійному стані, мали низький рівень особистісної тривожності за високої потреби у

досягненнях. Дія цієї потреби включалася під час введення в експериментальну ситуацію елемента змагання. В умовах, що передували змаганню, стан тривожності не стимулював їх до досягнення максимального результату .

Дане дослідження наголошує на важливості вивчення таких особливостей спортсменів як структура їх особистості та система потреб. Оскільки безглуздо приділяти особливу увагу роботі зі спортсменами їх рівню тривожності, тоді як у них спостерігається низький рівень потреби у досягненні успіху. Оскільки спортсмени з низьким рівнем тривожності та низьким рівнем потреби у досягненні успіху не показують високих результатів, так само як і спортсмени з високим рівнем тривожності та високим рівнем потреби у досягненні успіху.

Відповідно методи роботи з такими спортсменами, насамперед, мають бути орієнтовані на формуванні зацікавленості у результатах, що призведе до появи високого рівня потреби у досягненні успіху.

Робота над вище зазначеними психологічними показниками, що здійснюється під час загальної психологічної підготовки, призводить до формування психологічної готовності спортсменів до змагань.

Психологічна готовність спортсмена до змагань визначається:

− спокоєм («холоднокровністю») спортсмена в екстремальних ситуаціях, що є характерною рисою його ставлення до навколишнього середовища (до умов спортивної діяльності);

− впевненістю спортсмена у собі, у своїх силах як однієї зі сторін ставлення до себе, що забезпечує активність, надійність дій, стійкість до перешкод;

− бойовий дух спортсмена − забезпечує прагнення перемоги, тобто, досягнення змагальної мети, що сприяє розкриттю резервних можливостей організму (Шалар, 2015).

Всі зазначені складові характерні для загальної психологічної підготовки спортсменів, але у психології виділяють ще й *спеціальну психологічну підготовку* спортсменів до конкретного змагання.

Основним завданням спеціальної психологічної підготовки спортсменів до конкретного змагання є створення їхньої психічної готовності до виступу у змаганнях.

Дослідники розділили передзмагальний період на чотири фази за рівнем активації та передстартової напруженості:

Перша фаза включає досить тривалий період і починається, коли спортсмен приймає рішення про виступ у конкретних змаганнях. Ця фаза може тривати тижні і навіть місяці, що передують змаганню, і

супроводжуватися ознаками нервозності, дратівливості, безсоння та фізіологічними змінами, що вказують на підвищення рівня збудження, наприклад коливання кров'яного тиску.

Друга фаза охоплює короткочасний період – від тренування до змагання. Тут можливе застосування різних тактичних варіантів, які можуть сприятливо (або несприятливо) вплинути на мобілізацію спортсмена до виступу.

Третя фаза – стартовий стан – настає при включенні спортсмена в атмосферу змагань. У цей час недосвідчені спортсмени, зазвичай, або перезбуджуються, або впадають у стан апатії, або інакше виявляють фізіологічні та психологічні ознаки стресу.

І, нарешті, виникають умови активації безпосередньо у змагальній діяльності. Зазвичай, під час дистанції, а також між окремими спробами у легкій атлетиці спостерігається зміна рівня активації. За даними досліджень, у цей період спортсмен повинен або керувати своїм станом, або отримувати допомогу з боку. У цьому завершальному періоді активації час, який є у розпорядженні спортсмена між спробами максимального докладання зусиль, є найважливішим для нього (Олійник, 2020).

Іноді тривалість цих періодів не залежить від спортсмена, тоді як в інших випадках у нього є якийсь запас часу, наприклад, між спробами у стрибках у висоту.

Система спеціальної психологічної підготовки спортсменів до конкретного змагання включає:

– збір інформації про передбачувані умови майбутнього змагання (є вихідним пунктом для формування стану готовності до змагальної боротьби); зміст та характер інформації (місце проведення, інформація про суперників, тощо);

– визначення та формулювання змагальної мети (у меті знаходять вираження об'єктивно існуючі можливості досягти певного результату, вона є головним регулятором діяльності спортсмена);

– формування та актуалізацію мотивів участі у змаганні (спонукання, що виходять із розуміння спортсменом суспільної значущості досягнення поставленої мети, можуть бути спонукання лише особистісного значення; мотиви підвищують інтерес до змагання, сприяють створенню захопленості процесом підготовки та самої змагальної боротьби, прагнення досягти мети);

– ймовірне програмування змагальної діяльності (здійснюється у процесі розробки тактичного плану дій; завжди носить ймовірний характер);

– саморегуляцію несприятливих внутрішніх станів (при підготовці до змагання спортсмен користується ефективними та найбільш прийнятними для нього способами саморегуляції, які опанував у процесі загальної психологічної підготовки; від змагання до змагання використання прийомів саморегуляції дедалі більше стає своєрідним ритуалом передзмагальної поведінки);

– збереження та відновлення нервово-психічної «свіжості» (мається на увазі особливості поведінки спортсмена за деякий час до змагань, коли необхідно правильно побудувати режим дня, вміти відволікатися від думок про змагання, тощо – всі ці заходи мають бути джерелом накопичення нервово-психічного потенціалу) (Кириленко, 2014).

Результатом виконання вище зазначених складових має бути психологічна готовність спортсмена до змагань.

А. Пуні стверджує, що стан психічної готовності до змагання включає цілісний прояв особистості спортсмена і являє собою динамічну систему, елементи якої наведені нижче в таблиці 1.

Таблиця 1

Елементи готовності спортсмена до змагань (за А. Пуні)

	Елементи готовності	Характеристика
1	Тверда впевненість у своїх силах	Заснована на визначенні співвідношення своїх можливостей та сил супротивника з урахуванням умов майбутніх змагань
2	Прагнення завзято і остаточно боротися за досягнення змагальної мети, за перемогу	Виявляється у цілеспрямованості спортсмена, у його готовності до останньої миті вести змагальну боротьбу для досягнення мети
3	Оптимальний рівень емоційного збудження	Емоційне збудження має відповідати умовам змагальної діяльності, індивідуально-психологічним особливостям спортсмена, масштабу та рівню змагань
4	Висока стійкість до перешкод	Виражається по відношенню до несприятливих внутрішніх і зовнішніх впливів, проявляється у «нечутливості» до різноманітних перешкод або в активній протидії їх негативному впливу
5	Здатність довільно управляти своїми діями, почуттями, поведінкою	При будь-якій варіативності обставин змагань спортсмен повинен приймати доцільні рішення, регулювати свої дії, погоджувати їх з партнерами, управляти своїми емоціями, будувати свою поведінку відповідно до морально-етичних норм

Також, не менш значущим є ситуативне управління станом та поведінкою спортсменів за умов змагань.

Іноді трапляється, що спортсмен, який має сильний спортивний характер і гарну психологічну готовність до змагань, практично не потребує управління його станом і поведінкою, розгублюється або не може знайти правильного рішення у певних обставинах змагання. Часто подібні ситуації виникають у змаганнях високого рівня, коли їх значимість дуже висока, коли спортсмен прагне використати всі можливі методи і засоби для досягнення високого, рекордного результату (Родіонова, 2014).

При таких обставинах цілком актуальним та доцільним є ситуативне управління діяльністю спортсмена. Це добре допомагає у випадках наявних прогалин у психічній готовності спортсмена до певних екстремальних ситуацій. Тому, у психології спорту використовується такий метод, як *ситуативне управління станом і поведінкою спортсмена.*

Також важливими є заходи з управління передзмагальними та змагальними станами спортсмена, які здавна називають секундуванням. Зазвичай, цей термін використовують у єдиноборствах. У практиці спосіб секундування спортсмена дозволяється використовувати у різних видах спорту.

Визначальним ланкою щодо сеансу секундування зазвичай слугує надмірно високий рівень емоційного збудження, тому головним завданням секундування є зниження психічної напруги. Процес секундування включає кілька етапів.

Перший етап

Вирішується спеціальне завдання – зниження загальної психічної активності та рівня бадьорості. Для цього необхідно провести сеанс релаксації, бажано в окремому приміщенні (в умовах змагань це рідко можливо, тому такий захід проводять у масажній кімнаті, у кутку зали, просто осторонь від основного місця змагань).

Зменшують несприятливий вплив обставин змагань прийомами словесних формулювань (спрямованих на розслаблення, заспокоєння, тощо) або включенням у процес секундування спеціального масажу (розгладжування складок обличчя, послідовне розслаблення рук, ніг, плечей, спини та ін.). Крім того, часто використовуються заздалегідь підготовлені звукові записи (шум гірського струмка, спеціальні мовні наговори психологів, тощо).

Другий етап

Після сеансу релаксації, якщо є час, спортсмену пропонується провести самостійний сеанс сюжетного уявлення. Він повинен сам вибрати варіант, який дозволяє:

– якнайбільше відволіктися від навколишніх обставин;

– чітко відтворити обстановку, предмети, їх розстановку, колір та ін.;

– відтворити приємні почуття, які спортсмен відчуває зазвичай у таких обставинах.

Третій етап

В кінці спортсмену робляться такі навіювання:

– він повинен бути спокійним і впевненим у собі, працювати з повною віддачею сил, повністю реалізувати все, що закладено у підготовчому періоді (навчально-тренувальні заняття), не сумніватися, що знаходиться у чудовій спортивній формі;

– йому слід нагадати про характер поведінки під час виходу на старт і на старті: твердий впевнений погляд, чіткі впевнені рухи, розкутість, тощо;

– йому необхідно підняти бойовий дух (він повинен нестримно прагнути боротьби, перемоги, успіху);

– слід нагадати про зміст діяльності (це залежить від виду легкої атлетики) (Олійник, 2020).

Сеанс секундування проводиться виключно на добровільних засадах.

Відомо, що деякі спортсмени віддають перевагу у процесі секундування лише релаксації, інші – мобілізуючим заходам. Є спортсмени, які бажають заповнити практично весь час сеансу навіюваннями впевненості у собі, готовності до змагання, тощо.

Таким чином, ситуативне управління включається в ритуал передзмагальної поведінки спортсмена поряд з саморегуляцією, допомагаючи розкрити резервні можливості. Крім того, воно може успішно використовуватися під час змагань (перед початком наступного етапу змагань).

Висновки. На основі проведеного дослідження, ми можемо зробити висновок про те, що стан психологічної готовності до змагань включає цілісний прояв особистості спортсмена і являє собою динамічну систему, елементи якої логічно взаємопов’язані і недостатній розвиток навіть одного із них часто є причиною поразки висококваліфікованих спортсменів на змаганнях високого рівня. Тому, психологічна підготовка легкоатлета взагалі, та у змагальному періоді

особливо, має займати значне місце у формуванні спортивної форми спортсмена на всіх етапах тренувального процесу.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці інноваційних програм психологічної підготовки та плануванні індивідуальної психологічної підготовки легкоатлетів на різних етапах тренувального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

Безверхня, Г. В. (2013). *Психологія фізичного виховання*. Умань (Bezverkhnia, H.V. (2013). *Psychology of physical education*. Uman).

Волкова, И.П. (2012). *Практикум по спортивной психологии*. СПб.: Питер (Volkova, I.P. (2012). *Workshop on sports psychology*. SPb.: Peter).

Гринь, О. Р. (2015). *Психологічне забезпечення та супровід підготовки кваліфікованих спортсменів: навч. посіб*. Київ: Олімп. літ. (Hryn, O. R. (2015). *Psychological support of training of qualified athletes: handbook*. Kyiv: Olympic literature).

Кириленко, Т. С. (2014). *Психологія переживання травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів*. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет» (Kyrylenko, T. S. (2014). *Psychology of experiencing traumatic situations: manual for students of higher educational institutions*. K.: Publishing and Printing Center “Kyiv University”).

Олійник, Н. А., Войтенко, С. М. (2020). *Психологічні особливості спортивної діяльності: монографія*. Вінниця: ВНАУ (Oliinyk, N. A., Voitenko, S. M. (2020). *Psychological features of sports activity: monograph*. Vinnytsia: VNAU).

Родионова, В. А., Сивицкий, В. Г. (2014). *Спортивная психология: учебник для академического бакалаврата*. М.: Юрайт (Rodionova, V. A., Syvytskyi, V. H. (2014). *Sports psychology: a textbook for an academic bachelor*. M.: Jurait).

Рудик, П. А. (2010). *Психологические аспекты спортивной деятельности. Психология и современный спорт*. СПб. (Rudyk, P. A. (2010). *Psychological aspects of sports activities. Psychology and modern sports*. Spb.).

Слусаряк, А. П., Нечитайло, Т. А. (2018). Роль індивідуально-психологічної підготовки спортсмена у провідних видах діяльності. *Молодий вчений, 3 (55.3),* 16-19 (Slusariak, A. P., Nechytailo, T. A. (2018). The role of individual psychological training of the athlete in the leading activities. *Young Scientist, 3 (55.3),* 16-19).

Шалар, О. Г. (2015). *Лекції з курсу «Психологія фізичного виховання та спорту»: навч.-метод. посіб. для студ. спец. фізична культура*. Херсон: ХДУ (Shalar, O. H. (2015). *Lectures on the course “Psychology of Physical Education and Sports”: teaching manual for students of specialty Physical Education*. Kherson: KSU).

SUMMARY

Pavlenko Inna, Sydorenko Olha, Skachedub Natalia. Psychological preparation of track and field athletes for the competition period in the context of modern sports.

The article deals with the problem of psychological preparation of track and field athletes for the competition period in the conditions of modern sports.

The aim of the study is to scientifically substantiate theoretical aspects of psychological preparation of track and field athletes for the competition period in the conditions of modern sports.

The following methods were used in the study: theoretical analysis and synthesis of scientific literature on the specified problem, observation, questioning, testing, pedagogical experiment, mathematical processing of data.

Psychology distinguishes two types of psychological training before the competitions: general psychological training (carried out during every training session, as well as during athletes' participation in the competitions) and special training for a particular competition.

The following criteria of sports character formation are specified: stability of performances at the competitions, improvement of results from competition to competition, better results during the competitions in comparison with training results, better results than the previous performance.

A classification of difficulties characteristic of sports activities is presented.

The components of an athlete's overall psychological readiness for competition are described: calmness ("equanimity"), self-confidence, fighting spirit.

The pre-competition period is presented into four phases according to the level of activation and pre-competition tension: the first phase includes a long period and begins when the athlete decides to perform in a specific competition; the second phase covers a short period – from training to competition; the third phase – the starting state – occurs when the athlete is included in the competition atmosphere; the last phase – activation directly in the competition activity.

Based on the analysis of scientific research it is determined that the state of psychological readiness for competition includes.

The method of situational management of the sportsman's state and behaviour is described, which is based on the process of secunding which includes several stages.

It is concluded that the state of psychological readiness for competitions includes manifestation of the sportsman's personality as a whole and represents itself as a dynamic system, the elements of which are logically interconnected and insufficient development of even one of them is often the cause of a defeat of a highly qualified athlete at a high level competition. Therefore, psychological preparation of a track and field athlete in general and in the competition period in particular should take a significant place in formation of the sportsman's form at all stages of the training process.

The prospects for further research are seen in the development of innovative programs of psychological training and planning of individual psychological training of track and field athletes at different stages of the training process.

Key words: *athletics, track and field athletes, psychological training, mental readiness, motor actions, sport.*

УДК 371.124:811.161.2

Ірина Пахненко
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-5880-703X
Світлана Тєлєтова
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-7928-6811
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/151-162

РЕГІОНАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-СЛОВЕСНИКІВ

У статті описано методичний потенціал фахових лінгвістичних курсів, який може бути використаний для включення регіонально-орієнтованої складової в систему професійної підготовки іноземних студентів-словесників на філологічних факультетах вишів Сумщини. Проаналізовано значення й шляхи реалізації зазначеного напряму навчання. Виявлено деякі особливості залучення регіонального контексту до змісту підготовки студентів-інофонів. Презентовано дидактичний матеріал, який може бути задіяний під час вивчення окремих лінгвістичних дисциплін. Зроблено висновок про наявність достатніх ресурсів для реалізації регіонального компонента в системі вищої філологічної освіти.

Ключові слова: *іноземні студенти-словесники, професійна лінгвістична підготовка, регіональний компонент, регіонально-краєзнавчий матеріал, регіонально-марковані лексичні одиниці*.

Постановка проблеми. Включення регіонального компонента в практику викладання мови – важливий чинник роботи в іноземній аудиторії. Необхідність та доцільність регіональної складової в змісті навчання будь-якої мови як іноземної не викликає сумнівів і пояснюється низкою причин. По-перше, використання краєзнавчого матеріалу відповідає принципам культурологічного підходу в навчанні іноземної мови (Головина, 2018). Такий підхід дає можливість ознайомити студентів-іноземців з особливостями регіону, в якому вони зараз живуть, його культурним простором, місцевими традиціями та звичаями, ментальністю, моделями поведінки місцевих жителів тощо. Звернення до краєзнавчої інформації, пов'язаної з історією та сьогоденням окремого регіону, необхідно для формування в іноземних студентів уявлення про українську культуру, розуміння взаємозв'язку місцевого й загального, регіонального й національного. Таким чином, залучення матеріалу краєзнавчого характеру сприятливим чином позначається на загальному враженні від перебування в Україні та знайомства з її культурою.

По-друге, регіональний компонент змісту навчання має потужний педагогічний та соціокультурний потенціал, оскільки

допомагає студенту-інофону успішно адаптуватися в новому мовному середовищі, призвичаїтися до нових соціокультурних умов, зняти психологічний бар'єр, уникнути так званого культурного шоку, викликаного переїздом до іншої країни, контактом з незнайомою культурою, зустріччю з іншим світосприйняттям. Дослідники, обґрунтовуючи необхідність використання регіонального компонента в навчанні іноземної мови, підтверджують важливість опанування іноземними студентами комунікативно значущого регіонального лексикону, що сприятиме розширенню їхнього світогляду, набуттю нових соціальних навичок, необхідних для функціонування в новій культурі. «Інформація, отримана шляхом осмислення регіонально-культурних мовних одиниць, грає важливу роль у соціокультурній адаптації іноземних студентів» (Васильева, 2018, с. 107).

По-третє, залучення регіонального компонента «сприяє активізації пізнавальних процесів, посиленню мотиваційного фактора, підвищенню інтересу до навчання» (Выхованец, 2015, с. 428). Введення елементів краєзнавства в зміст навчального матеріалу дисциплін, що вивчаються, стимулює ефективне засвоєння знань студентами завдяки емоційно-пізнавальному характеру процесу навчання. Застосовуючи в освітньому процесі цікавий краєзнавчий матеріал, викладач сприяє формуванню пізнавальної активності студентів, виробленню в них ціннісного ставлення до іншомовної культури, історії країни, в якій вони навчаються, емоційному пристосуванню до нового соціокультурного середовища. Крім того, створюються сприятливі умови для включення в навчальний процес завдань творчого характеру, застосування елементів пошуку й дослідження, широкого використання різноманітних місцевих джерел.

Прикладне значення лінгвокраєзнавчого матеріалу полягає в тому, що знання та вміння, які засвоєні при опануванні іноземної мови, актуалізуються в реальних ситуаціях, коли студенти-інофони стикаються з регіональним лінгвосоціумом, що сприяє формуванню їхньої комунікативної компетентності в умовах певного регіону, допомагає уникнути комунікативних невдач при спілкуванні з жителями міста. Опора на краєзнавчий матеріал наближає іншомовну комунікацію студентів до їхнього особистого комунікативного досвіду, дозволяє їм використовувати в навчальному діалозі ті факти та відомості, з якими вони зустрічаються в повсякденному житті. Раціональне залучення місцевого матеріалу створює ситуативність спілкування, а отже, сприяє реалізації такого методологічного принципу вивчення іноземної мови, як ситуативність (Перкас, 1990).

Можна стверджувати, що застосування регіонального компонента дає змогу викладачеві одночасно формувати лінгвокраєзнавчу, соціокультурну, комунікативну й інформаційну компетентності.

Аналіз актуальних досліджень. У контексті окресленої проблеми значущими є праці М. В. Абрамової, О. О. Бистрової, Ю. А. Васильєвої, Ю. А. Вихованець, О. П. Глумової, Л. С. Головіної, Т. Н. Домінової, П. О. Корнієнка, О. В. Ларіонової, С. І. Львової, С. В. Перкас, О. О. Петрової, О. К. Пушко, О. А. Сенаторової, О. М. Щєрбакової, в яких аналізується певний аспект регіональної складової лінгвістичної іноземної освіти: причини включення регіонального компонента в практику викладання іноземної мови (про що йшлося вище при постановці проблеми); характер, структура регіональної складової в лінгвометодиці; змістова основа й напрями реалізації регіонального контексту в системі філологічної освіти; форми роботи, які доцільно використовувати під час опрацювання культурно-історичного матеріалу регіону, тощо.

Науковці у структурі регіональної складової виділяють два аспекти: полікультурний та краєзнавчий. Змістову основу регіонального компонента складає інформація з різних сфер знань: історії, географії, біології, економіки, літератури, мистецтва тощо. У навчанні іноземної мови використовуються в основному матеріали географічного та культурно-історичного характеру (відомості про природу, архітектурні пам'ятки, зовнішній вигляд міста, топонімічні назви тощо), а також літературно-мистецького (дані про видатних діячів, учених, відомих письменників, художників, музикантів тощо, які народилися в регіоні, жили й працювали тут, відвідували те чи інше місто). Набагато рідше застосовуються матеріали, пов'язані з економічними та соціальними фактами.

Використання регіонального компонента можливо в різних формах і на різних етапах навчання. У лінгводидактиці (Быстрова, 2004; Сенаторова, 2003) визначено напрями реалізації регіонального компонента в системі філологічної освіти: 1) знайомство з культурою, історією, звичаями, традиціями регіону навчання; 2) засвоєння відомостей і фактів топоніміки регіону, визначення походження мікротопонімів; 3) аналіз мовної ситуації, мовлення жителів регіону з точки зору дотримання / порушення літературних норм, наявності в мовленні діалектних одиниць; 4) вивчення діалектної лексики; 5) знайомство зі специфікою мовленнєвого етикету краю.

Регіональна складова має варіативний характер, вона відмінна в різних регіонах навчання іноземних студентів, забезпечує осмислення здобувачами освіти мовних і мовленнєвих факторів, які є специфічними для певного регіону. Тому важливо враховувати цей контекст у процесі визначення змісту навчальних дисциплін освітніх професійних програм, які впроваджуються в закладах вищої освіти різних регіонів України.

Метою статті є презентація можливого змісту регіонального компонента в системі професійної лінгвістичної підготовки іноземних студентів-словесників на філологічних факультетах вишів Сумщини.

Для досягнення поставленої мети використовувалися такі **методи дослідження:** теоретичний аналіз літератури, спостереження за навчальною й науково-дослідною діяльністю здобувачів вищої освіти, узагальнення методичного досвіду, описовий метод.

Виклад основного матеріалу. Регіональний компонент філологічної освіти може бути відбитий у різних складових її змісту – у нормативній (обов'язковій) та елективній (за вибором). Окрім того, певні можливості для його реалізації забезпечує діяльність студентів-словесників у позанавчальний час.

Так, значний «регіональний потенціал» має практикум з розвитку мовлення, який вивчається студентами-словесниками на перших курсах. Ефективно реалізується цей потенціал за двома напрямами: 1) знайомство з культурою, історією, звичаями, традиціями регіону навчання; 2) засвоєння відомостей і фактів топоніміки регіону, визначення походження мікротопонімів. Здійснюється така робота шляхом залучення актуального для іноземних здобувачів освіти регіонального краєзнавчого дидактичного матеріалу, тематика якого може стати критерієм структурування інформаційного змісту практикуму. Наприклад, у структурі робочої програми практикуму з розвитку мовлення, який вивчається на філологічному факультеті СумДПУ імені А. С. Макаренка, виділяються такі розділи:

I. «Сумщина: історія й сьогодення»: 1. «Від Сумського повіту до Сумської області». 2. «Сьогодення Сумської області».

II. «Запрошують містá Сумщини»: 1. «Тисячолітній Глухів запрошує». 2. «Охтирка – найстаріше місто Сумщини». 3. «Ромни – одне з найкращих міст області». 4. «Путивль запрошує до подорожі». 5. «Знайомтесь: Тростянець».

III. «Географія, історія, сьогодення міста Суми»: 1. «Місто на північному сході України». 2. «Історія міста Суми». 3. «Суми сучасні».

IV. «Суми – місто студентів»: 1. «Виші нашого міста». 2. «Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка».

V. «Архітектурні пам'ятки Сумщини»: 1. «Собори Сумщини». 2. «Будинок з каріатидами». 3. «Садиба поміщиків Линтварьових». 4. «Що пов'язує Арістида Круазі з містом над Пслом?».

VI. «Сумщина наукова й літературно-мистецька»: 1. «О. О. Потебня й Сумщина». 2. «Відомі літератори Сумщини». 3. «Науковці та письменники, які відвідували сумський край». 4. «Музеї міста й області».

Перші п’ять розділів забезпечуються інформацією географічного та культурно-історичного характеру, останній, шостий, розділ – інформацією літературно-мистецького спрямування. Найважливішим засобом знайомства студентів із цими видами інформації є регіонально-орієнтовані навчальні тексти, серед яких можна виділити: 1) тексти, що створені спеціально з навчальною метою, 2) «існуючі» тексти різної жанрово-стильової належності: публіцистичні, художні, науково-популярні, міфологічні й навіть легенди. Наведемо приклади останніх.

До дидактичного забезпечення теми «Історія міста Суми» (третій розділ) доцільно «залучити» легенду про три сумки, у якій йдеться про те, що в дубовому лісі, там, де збігаються три річки – Псел, Стрілка (раніше називалася Сумкою) й Сумка (колишня назва Сума), за сивої давнини було знайдено три сумки із золотом, люди сприйняли це як щасливу «підказку» й вирішили заснувати місто саме на місці знахідки; тому герб міста Суми – це зображення трьох мисливських сумок із золотими ґудзиками.

Цікавою для студентів є й легенда про те, чому в Сумах найкрасивіші дівчата. У козаків, які багато років тому будували й захищали місто Суми та країну від ворогів, було тяжке життя, тому вони написали листа російській цариці Катерині Другій. Козаки писали, що їм самотньо без сімей, що вони сумують без дружин та дітей. Тому своє місто козаки називали Суми (від «сумувати», «сум»). Катерина Друга пожаліла авторів листа – відправила до Сум своїх найкрасивіших дівчат, які з козаками створили сім'ї. У нових сім'ях народилися надзвичайно красиві діти, особливо дівчатка. Ось чому в Сумах такі красиві дівчата.

При вивченні теми «Собори Сумщини» (п'ятий розділ) можна запропонувати цікаву й моторошну легенду про привид дівчини, який

і досі живе у Воскресенській церкві, – привид сестри-розбійниці (за іншою версією – дочки) першого сумського полковника Герасима Кондратьєва, яку начебто живцем замурували в стіни храму, тому що вона не йшла на умовляння брата облишити темний і ганебний промисел – грабіж на великому торговому шляху купців.

Регіонально-краєзнавчий матеріал, який пропонується для досягнення мети практикуму з розвитку мовлення, має значні ресурси для роботи, спрямованої на засвоєння відомостей і фактів топоніміки регіону, визначення походження мікротопонімів. Важливим чинником є багатоманітність географічних назв сумського регіону, що доцільно опрацювати, та їх етимологічна різноманітність. Крім того, у низці випадків існує кілька версій походження назви, які теж варто презентувати студентам.

Так, при вивченні теми «Від Сумського повіту до Сумської області» (перший розділ) можна запропонувати студентам сучасну мапу області з позначенням міст і проаналізувати їх назви (астіоніми) за походженням. Наведемо приклади:

а) астіоніми, які мотивовані назвою річок, що протікають через місто або неподалік: *Суми* (річки *Сумка*, *Сума*, назви яких мають тюркське коріння (*су* – «вода»)), *Охтирка* (невелика однойменна річка), *Тростянець* (річка *Тростянка*), *Шостка* (однойменна річка), *Ромни* (річка *Ромен*);

б) назви, що пов'язують з особливостями місця розташування: *Глухів* (від слів *глухий*, *глушина*, тобто поселення в глухих, малонаселених місцях, непрохідних лісах, болотах; ізольоване від усіх основних подій місце), *Путивль* (від слова *путь*, бо місто лежить на роздоріжжі);

в) топоніми, пов'язані з якісною характеристикою місцевості: *Краснопілля* (назва від словосполучення *красне* («гарне», «красиве») *поле* («простір», «край»), *Білопілля* (від словосполучення *біле* («вільне») *поле*);

г) топоніми, мотивовані прізвищами, іменами людей (антропотопоніми): *Недригайлів* (від прізвища ймовірного першопоселенця (або роду) *Недригайло*);

д) назви, пов'язані з певними подіями: *Конотоп* (за народними переказами, під час переходу татарської кінноти через непролазні болота, яких багато було в цих місцях, загинула велика кількість коней і вершників, тому й місцевість стала називатися *конотопом* – болотистим місцем або кінським бродом, де тонули коні).

Актуалізувати цю інформацію буде доцільно під час вивчення другого розділу «Запрошують міста́ Сумщини».

При опрацюванні теми «Суми сучасні» (третій розділ) з'ясовується походження назв площ (агоронімів: *Покровська*, *Театральна*), вулиць (годонімів: *Соборна* (*Сотня* – неофіційна назва), *Петропавлівська*, *Троїцька*, *Харківська*, *Роменська*), річок (потамонімів: *Псел*, *Сумка*, *Стрілка*), озер (лімнонімів: *озеро Чеха* (*Чешка* – неофіційна назва). Тема «Собори Сумщини» потребує з'ясування походження назв соборів, церков (*Спасо-Преображенський*, *Троїцький собори*, *Воскресенська*, *Іллінська*, *Петропавлівська церкви*).

Під час ознайомлення з темою «Садиба поміщиків Линтварьових» (п’ятий розділ) студенти з цікавістю дізнаються, що ойконім (назва села) *Лука* (нині – окраїна міста Суми) пов'язаний зі словом *лука* – дугоподібний поворот річки, дороги, берегової лінії тощо. У цьому місці річка Псел виходить на просторий луг і робить крутий поворот. Похідні одиниці – *Лучанське* (*кладовище*), *лучанська* (*садиба*).

Крім топонімів, аналізуються й інші номінативні одиниці. Так, під час знайомства з історією міста Суми (тема 2, розділ 3) студентів цікавить, чому місто Суми називалося *повітовим містом*. Пояснення доцільно почати з тлумачення слова *повіт* – адміністративно-територіальна одиниця, що входила до складу губернії (до введення районування); *повітове місто* – адміністративний центр повіту. Крім того, словосполучення *повітове місто N*, що часто зустрічається в літературі, означає «провінційне, глухе місто». Про значення й походження словосполучення *макаренківська родина* йдеться під час роботи над темою «Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка».

«Регіональний потенціал» практикуму з орфографії та пунктуації обумовлений насамперед широким використанням текстів із регіональною культурно-історичною складовою в ролі дидактичного матеріалу до завдань, для диктантів, різних типів переказів. «Ці тексти повинні використовуватися не тільки як дидактичний матеріал до вправ, а й як потужний засіб естетичного, духовного, ціннісного виховання й навчання мовленнєвого спілкування студентів-інофонів» (Пахненко, 2019, с. 111–112). Доцільно залучати регіонально-марковані лексичні одиниці в ролі ілюстративного матеріалу для засвоєння певних орфограм, наприклад, написання великої літери у власних назвах; написання складних і складених географічних назв – окремо, разом, через дефіс; написання прикметникових форм тощо (*вулиця Родини*

Линтварьових, *Спасо-Преображенський кафедральний собор*, *вулиця Петропавлівська*, *макаренківський* і т. п.).

Значні можливості для реалізації регіонально-орієнтованої складової надає базова дисципліна в системі професійної лінгвістичної підготовки іноземних студентів-словесників – курс сучасної російської літературної мови, особливо розділи «Лексикологія», «Морфологія». Ці розділи дозволяють широко використовувати регіонально-марковані одиниці (оніми, діалектизми, жаргонізми), що посилює лінгвокраєзнавчий аспект вивчення відповідних рівнів мовної системи. Так, у процесі вивчення «Лексикології» залучення подібних одиниць як дидактичного матеріалу буде доцільним під час аналізу таких питань:

– немотивоване (непохідне) / мотивоване (похідне) значення слів (відтворювання внутрішньої форми слів із залученням етимологічної інформації);

– системні зв'язки слів, обумовлені різною комунікативною сферою вживання (аналіз діалектної, жаргонної лексики).

У процесі опанування «Морфології» регіонально-марковані оніми (топоніми, назви ЗМІ тощо) можна використати при вивченні лексико-граматичних розрядів іменників, зокрема власних та загальних назв.

Корисною є робота з регіональними лексикографічними виданнями, які можна залучити як при вивченні розділу «Лексикографія», так і під час розгляду окремих тем (питань) курсу сучасної російської літературної мови. Наприклад, при вивченні діалектизмів студентам-русистам можна запропонувати низку завдань із використанням словника «Говоры Сумской области. Материалы диалектологических экспедиций» (автори – Є. О. Черепанова, А. О. Євграфова, В. М. Покуц, О. М. Волкова), який є результатом багатолітньої спільної роботи викладачів кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання й студентів-філологів СумДПУ імені А. С. Макаренка з вивчення й систематизації діалектних і етнолінгвістичних реалій Слобожанщини. Наведемо приклади завдань.

1. Діалектизми із словника згрупуйте за типами (фонетичні, лексичні (власне лексичні, лексико-семантичні, етнографічні), словотвірні, морфологічні) (*пропонується 15–20 слів*). Користуючись словником, доберіть до них літературні синоніми. Чи завжди це можливо?

2. Користуючись словником, виберіть по п'ять діалектизмів кожного типу. Поряд з кожним діалектизмом зазначте район Сумської області, де він зафіксований.

Вивчення діалектної лексики, яка є відбиттям побуту, історії, культури народу й робить цінний внесок у пізнання національно-культурної своєрідності носіїв певного говору або наріччя, – це один із напрямів реалізації регіонального компонента в системі філологічної освіти, важливий засіб виховання бережливого ставлення до культури рідного краю. Але цей напрям роботи не має першочергового значення для студентів-інофонів, тому можна обмежитися описаними вище елементами навчальної діяльності.

Регіональний аспект у системі лінгвістичної освіти передбачає більш детальне ознайомлення з життям і науковою діяльністю відомих учених-лінгвістів та методистів, імена яких пов'язані з певним регіоном. Так, під час вивчення курсу «Загальне мовознавство» студентам можна запропонувати додаткову інформацію про життєвий та науково-творчий шлях уродженця Роменщини, видатного представника психологічного напряму в мовознавстві, голови Харківської лінгвістичної школи О. О. Потебні, чиє ім'я носить Інститут мовознавства НАН України; російського й українського філолога, славіста, фольклориста, чия наукова діяльність теж була пов'язана з Харківським університетом, І. І. Срезневського, який у свій час відвідував місто Лебедин Сумської області (О. О. Потебня теж був у Лебедині). Студенти можуть самостійно підготувати повідомлення (або реферат) про цих видатних учених, використовуючи науково-популярні видання, які в доступній для іноземних здобувачів освіти формі розповідають про життя й діяльність науковців (серед таких видань – книги для учнів серії «Люди науки»: В. Ю. Франчук «А. А. Потебня», Г. О. Богатової «И. И. Срезневский»), матеріали спеціалізованих журналів, енциклопедичні та довідкові видання.

Такий напрям реалізації регіонального компонента в системі філологічної освіти, як аналіз мовної ситуації, мовлення жителів регіону з точки зору дотримання / порушення літературних норм, наявності в мовленні діалектних одиниць, може бути реалізований під час проходження соціолінгвістичної практики, яка в СумДПУ імені А. С. Макаренка покликана зіграти значну роль у накопиченні цінних відомостей про соціолінгвальну ситуацію регіону, обумовлену прикордонним розташуванням області, умовами українсько-російського порубіжжя, природного близькоспорідненого білінгвізму, значною часткою російськомовного населення Слобожанщини; сформувати в студентів уміння виявляти відхилення від нормативного мовлення в процесі міжмовної російсько-української комунікації та з'ясовувати їх

причини, а також допомогти студентам усвідомити зв'язок між мовою й соціальними умовами її функціонування. У процесі організації та проведення практики можливі питання методичної адаптації програми практики до рівня мовної та мовленнєвої підготовки іноземних студентів-словесників. Соціолінгвістична практика сприяє підготовці студентів до майбутньої діяльності вчителя в умовах місцевої соціолінгвальної ситуації в країні проживання. Так, іноземні студенти туркмени, узбеки, які навчаються в СумДПУ імені А. С. Макаренка, можуть екстраполювати знання та вміння, отримані під час проходження практики в умовах українсько-російського білінгвізму, на двомовну ситуацію в окремих регіонах Туркменістану, Узбекистану – туркменсько-російську, узбексько-російську.

Звернення до культурно-історичного матеріалу регіону дає можливість широко використовувати різні специфічні форми роботи: екскурсії (містом; до краєзнавчого музею; музеїв письменників, які народилися, жили, працювали, відвідували регіон; музею закладу навчання), рольові ігри, семінари-дослідження, семінари-подорожі тощо, а також активізувати самостійну пізнавально-практичну й дослідницьку діяльність студентів, пов'язану з аналізом регіональних фактів мови, результатів краєзнавчих досліджень, матеріалів місцевих періодичних видань, радіо, телебачення, особливостей мовлення жителів регіону. З цією метою доцільно організовувати студентські наукові гуртки, проблемні групи, наукові семінари, конференції з регіонально-лінгвістичної тематики, наприклад: «Ономастика Сумщини», «Топоніми сумського регіону», «Мова місцевих ЗМІ», «Особливості мовлення сумчан», «Учені-філологи (методисти) регіону», «Історія кафедри (факультету) в персоналіях» тощо. Регіональна проблематика повинна бути відбита в курсових та кваліфікаційних (бакалаврських) дослідженнях студентів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Лінгвістичні дисципліни, які входять до системи професійної підготовки іноземних студентів-словесників, мають достатні ресурси для реалізації регіонального компонента філологічної освіти. Основними шляхами впровадження цієї складової є: тематична наповненість дисциплін; застосування регіонально-орієнтованих навчальних текстів і регіонально-маркованих лексичних одиниць (онімів, діалектизмів, жаргонізмів) у ролі ілюстративного й дидактичного матеріалу; визначення походження топонімів; використання регіональних лексикографічних видань; знайомство з

життям та науково-творчою діяльністю відомих учених-лінгвістів та методистів, імена яких пов'язані з регіоном; організація навчальних спеціальних практик; регіонально-лінгвістична проблематика навчально- та науково-дослідницької діяльності студентів.

Предметом подальшого обговорення можуть стати питання адаптації окремих напрямів роботи до рівня мовної та мовленнєвої підготовки іноземних студентів-словесників.

ЛІТЕРАТУРА

Быстрова, Е. А., Львова, С. И., Капинос, В. И., Разумовская, М. М. (2004). *Обучение русскому языку в школе.* Москва: Дрофа (Bystrova, E. A., Lvova, S. I., Kapinos, V. I., Razumovskaya, M. M. (2004). *Teaching Russian language at school.* Moscow).

Васильева, Ю. А. (2018). Региональный эргонимический материал в преподавании русского языка как иностранного. *Диалог культур. Теория и практика преподавания языков и литератур*: *материалы VI Междунар. научно-практич. конф., г. Симферополь, 9–10 окт. 2018,* (сс. 107–111) (Vasilyeva, Yu. A. (2018). Regional ergonymic material in the teaching Russian as a foreign language. *Dialogue of cultures. Theory and practice of teaching languages and literatures: materials of the VI International scientific-practical conf., Simferopol. October 9-10. 2018,* (pp. 107–111).

Выхованец, Н. А. (2015). Региональный компонент как основа культуроориентированной методики преподавания РКИ. *Ученые заметки ТГУ, 4, Т. 6*, 424–428 (Vykhovanets, N. A. (2015). Regional component as the basis of a culture-oriented method of teaching Russian as a foreign language. *Scientific notes of TSU, 4, Vol. 6*, 424–428).

Головина, Л. С. (2018). Формирование речевой культуры инофонов на региональном материале: анализ и обобщение результатов анкетирования. *Азимут научных исследований: педагогика и психология, 3 (24), Т. 7*, 78–81 (Golovina, L. S. (2018). Formation of the speech culture of foreigners on the basis of regional material: analysis and generalization of the results of the survey. *Research azimuth: pedagogy and psychology, 3 (24), Vol. 7*, 78–81).

Пахненко, И. И., Телетова, С. Г. (2019). Формирование культуроведческой компетенции иностранных студентов-русистов средствами специальных лингвистических дисциплин. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 6 (90)*, 108–119 (Pakhnenko, I. I., Teletova, S. G. (2019). Formation of the culture study competence of foreign students of Russian language by means of special linguistic disciplines. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 6 (90)*, 108–119).

Перкас, С. В. (1990). Некоторые принципы использования краеведческого материала на уроке. *Иностранные языки в школе, 5*, 101–102 (Perkas, S. V. (1990). Some principles of using local history material in the lesson. *Foreign languages at school, 5*, 101–102).

Сенаторова, О. А. (2003). *Лингвострановедческий аспект преподавания русского языка как иностранного в региональном вузе* (автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Москва (Senatorova, O. A. (2003). *Linguistic and regional aspect of teaching Russian as a foreign language in a regional university* (PhD thesis). Moscow).

SUMMARY

Pakhnenko Irina, Teletova Svetlana. Regional component of the system of professional linguistic training of foreign students.

The inclusion of a regional component in language teaching is an important factor in a foreign audience. The regional component is variable, it is different in different regions of education of foreign students, provides comprehension of the education of linguistic and speech factors that are specific to a particular region. Therefore, it is important to consider this context in the process of determining the content of educational disciplines of educational professional programs that are implemented in higher education institutions of different regions of Ukraine.

The purpose of the article is to present the possible content of the regional context in the system of professional linguistic training of foreign students at the Faculty of Philology of Sumy Region.

To achieve this goal, the following research methods were used: theoretical analysis of literature, descriptive method, observation of educational and research activities of higher education applicants, generalization of methodological experience.

The article describes the methodological potential of professional linguistic courses, which can be used to include a regional-oriented component in the system of vocational training of foreign students at philological faculties of Sumy region. The importance and ways of implementation of the specified direction of training are analyzed: thematic fullness of disciplines; the use of regional-oriented educational texts and regional-marked lexical units (onyms, dialectisms, jargon) in the role of illustrative and didactic material; determination of the origin of toponyms; use of regional lexicographic publications; acquaintance with the life and scientific and creative activity of well-known linguistic scientists and methodologists whose names are related to the region; organization of training special practices; Regional-linguistic problems of students' educational and research activities.

Some peculiarities of involving the regional context in the content of preparation of students-info. Didactic material is presented, which is advisable to use when studying individual linguistic disciplines.

The subject of further discussion may be the issue of adaptation of certain areas of work to the level of language and speech preparation of foreign students.

Key Words: *Foreign Dictionary Students, Professional Linguistic Training, Regional Component, Regional and Local Lore, Regional-Marked Lexical Units.*

УДК 378.04:34

Раїса Пріма
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0002-3278-1900
Дмитро Пріма
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0002-2102-9932
Катерина Десятник
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0001-9804-2863
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/163-171

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Метої статті є розкриття ключових аспектів питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів. У процесі студіювання порушеної проблеми було використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури у площині дослідження; узагальнення й систематизація з метою виявлення стану розробленості означеного питання у науковому дискурсі. Констатовано, що у площині аналізу актуальних досліджень проблема формування професійно-комунікативної компетентності презентована у різних професійних контекстах. Для термінологічної чіткості внесено деякі уточнення щодо трактування ключового поняття «компетентність». Зміст поняття «професійно-комунікативна компетентність» розкривається через дефініції змістотвірних його складових – «професійна компетентність» та «комунікативна компетентність». На підставі теоретичного аналізу наукової літератури професійно-комунікативна компетентність майбутнього педагога потрактована як інтегративна характеристика особистості, що визначає здатність актуалізовувати та застосовувати здобутий досвід комунікативної діяльності, спроможність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, які виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, фахового й життєвого досвіду, цінностей та нахилів, через розв'язування комунікативних задач.

Ключові слова: *інтегративна характеристика особистості, компетентність, комунікативна компетентність, професійна компетентність, професійно-педагогічна комунікативна компетентність майбутнього вчителя, формування.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства провідним завданням вищої освіти є підготовка педагога-професіонала, відповідального, компетентного, здатного ефективно працювати за обраним фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання й мобільності. Однією з найважливіших характеристик професіоналізму майбутнього педагога у контексті інтеграції України до європейського комунікаційно-освітнього простору, що зумовлюють їхню

конкурентоздатність та професійну успішність, є професійно-комунікативна компетентність, яка створює соціально-психологічне підґрунтя ефективної взаємодії, сприяючи інтенсивному залученню особистості до професійної діяльності, та забезпечує її якісний результат.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування професійно-комунікативної компетентності студійована вітчизняними і зарубіжними вченими у різних професійних контекстах (В. Беспалько, Д. Годлевська, Л. Горова, А. Дубакова, Ю.Лукаш, І. Писаревський, С. Скворцова, К. Ларсон, Дж. Равен, А. Холідей, Ф. Хусаїнов, Д. Ширшов, А. Щербов та ін.). Так, професійно-комунікативну компетентність, питання організації ефективних професійних комунікацій у туристичній індустрії досліджують І. Писаревський та С. Александрова; формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки висвітлюється Л. Горовою; формування професійно-комунікативної компетентності студентів-медиків у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін розглядає Ю. Лукаш; теоретико-методичні основи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів досліджуються С. Скворцовою та Ю. Вторніковою.

Різноаспектно представлено формування комунікативної компетентності педагога (А. Богуш, М. Вашуленко, О. Семеног та ін.). Між тим, попри значну увагу науковців до зазначеної проблеми загалом, питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів потребують ґрунтовного осмислення й наукового опрацювання.

Мета статті полягає в розкритті ключових аспектів питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Методи дослідження. У процесі студіювання порушеної проблеми було використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури у площині дослідження; узагальнення й систематизація з метою виявлення стану розробленості порушеного питання у науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначеної мети наше дослідження сфокусоване на опрацюванні питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх педагогів. З таких позицій, у площині наукового дискурсу для термінологічної чіткості вважаємо, передусім, проаналізувати різні підходи щодо трактування ключового поняття «компетентність».

Так, за словником іншомовних слів «компетентність» визначається як:

1) «володіння знаннями, які дозволяють судити про що-небудь, висловлювати вагому, авторитетну думку;

2) «поінформованість, обізнаність, авторитетність» (Словник іншомовних слів, 2000, с. 282).

Згідно з Оксфордським англо-англійським словником (7-е видання) поняття «компетентність» (competence) характеризується як «здатність виконати щось успішно чи ефективно» або як «уміння, що необхідне для виконання певної задачі» (Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English, 2000, с. 307).

Дещо по-іншому трактує цю категорію англійський дослідник Т. Гіланд (T. Hyland, 2002, с. 487), визначаючи компетентність (competence) як «здатність виконати специфічну діяльність відповідно до запропонованого стандарту». На продовження цієї думки, голландські вчені (Beimans Harn, Martin Mulder, 2004, с.523) розглядають компетентність як «здатність людини досягти певних здобутків».

Відповідно до «Словника іншомовних слів» О. Мельничука (Мельничук, 1997) компетентність трактується як «поінформованість, обізнаність, авторитетність». Ком петентний (від лат. competens, competentis) – належний, відповідний, досвідчений у певній галузі, якомусь питанні; повноважний, повноправний у розв’язанні якоїсь справи. Компетенція (лат. competentia від competo – взаємно прагну, відповідаю, підходжу) – коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід.

За визначенням вітчизняної дослідниці О. Овчарук (Овчарук, 2004), «компетентність» – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії (Овчарук, 2004, с.5-14).

Щодо характеристики поняття «професійно-комунікативна компетентність» видається за необхідне для розкриття його дефініції проаналізувати відповідно змістотвірні складові – «професійна компетентність» та «комунікативна компетентність».

За твердженням Г. Балла (Балл, 1994), професійна компетентність характеризується як невід’ємна складова культури

професійної діяльності: володіння системою знань, умінь і навичок, достатньої для успішного вирішення тих трудових завдань, які відповідають щоденним і прогнозованих щодо найближчого майбутнього функційним обов'язкам фахівця.

Як слушно резюмують С. Скворцова та Ю. Вторнікова (Скворцова, Вторнікова, 2013), автори монографії «Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів», професійна компетентність вчителя – це *властивість особистості*, що виявляється в *здатності* до педагогічної діяльності; *єдність теоретичної й практичної готовності* педагога до здійснення педагогічної діяльності; *спроможність результативно діяти*, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у педагогічній діяльності.

Звертаємо увагу на те, що поняття «комунікативна компетентність» дефініціюється вченими по-різному: як система внутрішніх ресурсів (О. Боровець), як володіння певною системою вмінь і навичок міжособистісного спілкування (Г. Рурік); як складне багатовимірне утворення (Л. Петровська); як рівень сформованості міжособистісного досвіду спілкування (Ю. Ємельянов) тощо.

Так, конструктивною вважаємо думку О. Боровця (Боровець, 2011) згідно з якою комунікативна компетентність характеризується як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Вона передбачає такий рівень взаємодії з довколишніми людьми, який дозволяє успішно функціонувати в суспільстві, а також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань тощо (Боровець, 2011, с.205) .

Л. Горова (Горова, 2021) у площині аналізу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки зауважує, що під комунікативною компетентністю розуміють знання про спілкування за різних умов і з різними комунікаторами, а також здатність ефективно застосовувати це в конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата. При цьому вчена вважає, що розвинутість цієї якості у майбутніх юристів вимагає володіння мовними навичками та вміннями, необхідними для спілкування, а також широкими знаннями про норми та правила спілкування (Горова, 2021, с. 32).

Імпонує позиція згадуваних нами вчених С. Скворцової та Ю. Вторнікової (Скворцова, Вторнікова, 2013) щодо трактування комунікативної компетентності як *інтегративного особистісного*

утворення, що виявляється у процесі комунікації як здатність актуалізовувати та застосовувати отриманий досвід комунікативної діяльності та індивідуально-психологічні якості особистості для досягнення комунікативної мети.

Науково вартісною у ракурсі порушеної проблеми вважаємо думку І. Когут (Когут, 2015), яка, досліджуючи процес формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя, наголошує, що він має бути націлений не лише на озброєння студентів глибокими комунікативними знаннями, прищеплення комунікативних умінь і навичок, але й на формування їхнього ставлення до професійно-педагогічної комунікації, здатності передбачити і врахувати її важливість та наслідки у навчальному процесі. А відтак, професійно-педагогічна комунікативна компетентність майбутнього вчителя характеризується вченою як інтегративне особистісне утворення, що є результатом сформованості професійних компетенцій та особистісних якостей (доброзичливість, тактовність, емпатійність, об'єктивність, толерантність, організованість, ініціативність тощо) майбутнього вчителя, які дозволяють встановлювати психологічний контакт із школярами, їхніми батьками та колегами; логічно, науково та стисло передавати предметну інформацію; керувати процесом спілкування та організовувати педагогічно доцільну взаємодію в навчально-виховному середовищі; виховувати гармонійно розвинену особистість, творчо вирішувати педагогічні завдання, що виникають в освітньому процесі (Когут, 2015, с. 38-39).

Існує думка (ми погоджуємося з нею) (Шломенко, 2010), що професійно-комунікативна компетентність є невід'ємною частиною професійної діяльності індивіда, позаяк саме вона віддзеркалює особистісні якості та властивості фахівця, що забезпечують самостійну й ефективну реалізацію завдань професійної діяльності. Сформованість цієї компетентності у фахівця свідчить про його теоретичну та практичну готовність до здійснення ефективної професійної діяльності в певній галузі, що вимагає встановлення регулярних комунікативних контактів з іншими співробітниками. Зокрема, невід'ємними атрибутами цієї компетентності є готовність визначати оптимальні шляхи колективного досягнення поставлених цілей, умінь успішно співпрацювати з іншими людьми, розробляючи колективні рішення й реалізуючи найкращі з них на практиці.

Науково вартісною нам видається позиція вітчизняних учених (Барановська, Саражинська, 2008) щодо виокремлення змістових

домінант формування професійно-комунікативної компетентності, зокрема, у процесі підготовки фахівців законоохоронної сфери, що є суттєвим і у площині порушеної нами проблеми:

● глибокі знання професії та володіння термінологією й апаратом категоризації певної професійної сфери та відповідної терміносистеми;

● уміле професійне використання стилів і жанрів мови відповідно до місця, часу, обставин, статусу та рольових особливостей партнера (партнерів);

● знання правил мови етикету та вміння використовувати їх у професійному спілкуванні;

● уміння знаходити, відбирати, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію про профільний напрямок;

● володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є необхідність негайного реагування на повідомлення чи інформацію в контексті попередніх повідомлень;

● оволодіння основами риторичних знань і умінь;

● вміння швидко та на високому рівні оцінювати комунікативну ситуацію, приймати рішення та планувати комунікативні дії (Барановська, 2008, с. 47).

Крізь призму викладеного цілком правомірно стверджувати, що професійно-комунікативна компетентність акумулює:

● індивідуальні характеристики ступеня відповідності вимогам професії;

● знання, вміння і навички в галузі міжособистісної взаємодії;

● соціальні комунікативні настанови, здібності й позиції, необхідні для ефективної професійно-педагогічної взаємодії.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, на підставі теоретичного аналізу наукової літератури професійно-комунікативна компетентність майбутнього педагога розглядається нами як інтегративна характеристика особистості, що визначає здатність актуалізовувати та застосовувати здобутий досвід комунікативної діяльності, спроможність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, які виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, фахового й життєвого досвіду, цінностей та нахилів, через розв’язування комунікативних задач. *Перспективи подальших наукових розвідок* пов’язуємо з опрацюванням технологічного забезпечення формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього педагога в освітньому процесі закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

Балл, Г. О. (1994). *Про психологічні засади формування готовності до професійної праці.* Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти. К. (Ball, G. O. (1994). *On the psychological foundations of the formation of readiness for professional work*. Psychological and pedagogical problems of professional education. K.)

Барановська, Л. В., Саражинська, І. А. (2008). *Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців законоохоронної сфери*. В кн. *Мовні концептуальні проблеми української лінгвістики*: збірник наукових праць (№ 24, ч. 1, с. 45-50). Київ: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка (Baranovska, L. V., & Sarazhynska, I. A. (2008). Formuvannia profesiino-movlennievoi kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv zakonookhoronnoi sfery [The formation of professionally speech competence]. In *Movni kontseptualni problemy ukrainskoi linhvistyky [Linguistic conceptual problems of Ukrainian linsguistics]*: collection of scientific papers (No 24, part 1, pp. 45-50). Kyiv: Izdatelstvo KNU im. Tarasa Shevchenko).

Боровець, О. В. (2011). *Комунікативна компетентність як умова ефективної професійної діяльності учителя початкової школи*. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Херсон: Айлант. Вип. 58. Ч.1. С. 203-208 (Borovets, O. V. (2011). *Communicative competence as a condition for effective professional activity of a primary school teacher*. Pedagogical sciences: coll. of science Ave. Kherson: Ailant. Vol. 58. Part 1. P. 203-208).

Горова, Л. (2021). *Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки*. Витоки педагогічної майстерності. Вип. 28. ISSN: Print 2075-146X, Online 2616-6623 (Horova, L. (2021). Formation of professional and communicative competence of future lawyers in the process of professional training. Origins of pedagogical skills. Vol. 28. ISSN: Print 2075-146X, Online 2616-6623).

Когут, І. В. (2015). *Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя* (Дис. канд. пед. наук: 13). Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава (Kogut, I. V. (2015). *Formation of professional and pedagogical communicative competence of the future teacher* (Dissertation of the candidate of pedagogical sciences: 13). Poltava National Pedagogical V. G. Korolenko University).

Овчарук, О. В. (2004). *Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільнотию*. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: кол. монографія. К.: «К.І.С.». (Ovcharuk, O. V. (2004). *Development of the competence approach: strategic orientations of the international community*. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: coll. monograph. K.: "K.I.S.").

Скворцова, С.& Вторнікова, Т. (2013). *Професійно-комунікативна компетентність учителя початкової школи*: монографія. Одеса Абрикос Компани (Skvortsova, S. & Vtornikova, T. (2013). *Professional and communicative competence of the primary school teacher*: monograph. Odesa Apricot Company.).

Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука (1977). Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії. 776 с. (Dictionary of foreign words /

edited by O. S. Melnychuk (1977). Kyiv: Main editorial office of the Ukrainian Soviet Encyclopedia. 776 p.).

Словник іншомовних слів / Уклад. С.М. Морозов. Л.М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с. (Dictionary of foreign words / Compilation. S.M. Morozov. L.M. Shell K.: Naukova Dumka, 2000. 680 p.).

Шломенко, О. Б. (2010). *Про професійно-комунікативну компетентність сучасного фахівця* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35 OINBG_2010/Pedagogica/76269.doc.html. (Shlomenko, O. B. (2010). *About the professional and communicative competence of a modern specialist* [Electronic resource]. Access mode: http://www.rusnauka.com/35_ OINBG_2010/Pedagogica/76269.doc.html).

Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English (2000). International students edition. Oxford University Press.

Biemans, Harm & Mulder, Martin and others (2004). Competence-Based VET in the Netherlands: background and pitfalls. Journal of Vocational Education and Training, 2004. Vol.56.4. P. 523-538.

Hyland, T. (2001). Book review of Competency Based Education and Training: A World Perspective by A. Arguelles and A. Gonczi. Journal of Vocational Education and Training. 2001. Vol. 53.3. P. 487-490.

SUMMARY

Prima Raisa, Prima Dmytro, Desyatnyk Kateryna. On the issue of forming the professional and communicative competence of the future teacher.

The purpose of the article is to reveal the key aspects of the formation of professional and communicative competence of future teachers. In the process of studying the raised problem, the following research methods were used: analysis of scientific literature in the field of research; generalization and systematization in order to identify the state of development of the given question in the scientific discourse. It was established that in the analysis of current researches, the problem of formation of professional and communicative competence is presented in different professional contexts. For the sake of terminological clarity, some clarifications have been made regarding the interpretation of the key concept "competence". The content of the concept of "professional-communicative competence" is revealed through the definitions of its meaningful components - "professional competence" and "communicative competence". The professional competence of a teacher is a personality trait that manifests itself in the ability to engage in pedagogical activity; the unity of theoretical and practical readiness of the teacher to carry out pedagogical activity; the ability to act effectively, to effectively solve standard and problematic situations arising in pedagogical activity.

Communicative competence is interpreted as an integrative personal education, which manifests itself in the process of communication as the ability to actualize and apply the acquired experience of communicative activity and individual psychological qualities of a person to achieve a communicative goal.

Based on the theoretical analysis of the scientific literature, the professional and communicative competence of the future teacher is interpreted as an integrative characteristic of the personality, which determines the ability to actualize and apply the acquired experience of communicative activity, the ability of a specialist to solve professional problems and typical professional tasks that arise in real situations of professional activity, using knowledge , professional and life experience, values and inclinations, through solving communicative problems.

In general, professional and communicative competence accumulates individual characteristics of the degree of compliance with the requirements of the profession; knowledge, skills and abilities in the field of interpersonal interaction; social communicative guidelines, abilities and positions necessary for effective professional and pedagogical interaction.

It was found that professional and communicative competence is an integral part of an individual's professional activity, since it reflects the personal qualities and attributes of a specialist that ensure independent and effective implementation of professional tasks.

***Key words**: integrative personality characteristics, competence, communicative competence, professional competence, professional-pedagogical communicative competence of the future teacher, formation.*

УДК 378.147:[373.5.011.3-051:[51+004+53]]:[005.336.2:159.9]

Світлана Пухно
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9862-5145
Дмитро Усик
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-0947-298X
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/171-188

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ, ІНФОРМАТИКИ, ФІЗИКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ

У статті представлено теоретичний аналіз поняття «компетентність» сучасного фахівця та результати проведеного емпіричного дослідження особливостей формування компетентностей студентів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка під час виконання завдань курсової роботи з психології, передбачуваних освітньо-професійними програмами підготовки вчителів математики, інформатики, фізики. Показано, що студенти на високому та достатньому рівні оцінюють складові комунікативної компетентності; когнітивні та практичні уміння та навички орієнтуватися в інформаційному просторі та дотримуватися норм професійної етики і захисту даних у процесі е-комунікації; практичні уміння планувати процес самонавчання та самовдосконалення; здатності до збору, інтерпретації та застосування даних у професійному середовищі; вміння самостійного аналізу, порівняння, критичного осмислення наукової та методичної інформації; шляхів вирішення проблеми дослідження, аргументації власної позиції. Представлено, що від впровадження в процесі вивчення студентами навчальної дисципліни «Психологія» інтерактивних методів навчання, виконання навчально-дослідних завдань, залежить ефективність формування компетентностей під час виконання курсової роботи з психології.

***Ключові слова**: компетентність, освітньо-професійна програма, навчально-дослідні завдання, курсова робота, інтерактивні методи навчання.*

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням сучасної системи вищої освіти є підготовка компетентних фахівців, що володіють розвинутим творчим мисленням та соціально-комунікативною

активністю. Поняття «компетентність» розглядається як наявність у людини знань і досвіду в певній галузі діяльності, – це спільний оціночний термін, який означає здатність до професійної діяльності, застосовується щодо оцінки представників соціально-професійного статусу, і характеризує міру відповідності знань і умінь реальному рівню складності виконуваних ними завдань. Визначення компетентності, як динамічної комбінації знань, системи навичок та вмінь, а також, – способів мислення та світоглядних, професійних і громадянських якостей, системи морально-етичних цінностей, які, в цілому, визначають здатність людини успішно здійснювати і навчальну і професійну діяльність, представлено в сучасних дослідженнях з питань вищої школи. За Ю. Бойчук, сучасний фахівець оцінюється роботодавцем за рівнем його компетентності, і, відповідно, завданням сучасної вищої освіти є підготовка молодої людини як компетентного фахівця певної професійної діяльності, здатного, як показує практика, до здійснення цієї діяльності в різних ситуаціях (Бойчук, 2013, с. 7). Значна роль в цьому процесі належить виконанню студентами самостійної дослідницької діяльності і, тому, проблеми формування складових компетентностей майбутніх педагогів – студентів закладів вищої освіти під час виконання ними самостійних досліджень, серед яких – курсова робота з психолого-педагогічних дисциплін, не втрачають на сьогодні актуальності і потребують продовження вивчення.

Аналіз актуальних досліджень. Відповідно Н. Москалюк, пізнавальний інтерес, що сприяє розвитку творчих здібностей, дослідницькі вміння та навички майбутніх вчителів – студентів закладу вищої освіти (ЗВО) є міцною основою в процесі становлення компетентних фахівців (Москалюк, 2015, с. 41). Особливостям розвитку та формування дослідницьких вмінь студентів ЗВО присвячені праці Н. Амеліної, А. Арсьонової, І. Бакарьової, Є. Барчук, В. Борисової, І. Каташинської, М. Князян, Л. Кондрашової, В. Литовченко, Н. Недодатко, А. Усової, Н. Яковлєвої та ін. Особливостям організації науково-дослідної роботи студентів присвячено дослідження Н. Дзюби, А. Дудченко, К. Зубак, О. Коваленко та інших. Згідно дослідження О. Лаврентьєвої (2015), не зможе втратити статус актуальної проблема оновлення змісту науково-дослідної та дослідницької діяльності студентів закладу вищої освіти в ході їх професійної підготовки як майбутніх компетентних фахівців, які здатні до творчого застосовування в практичній діяльності новітніх досягнень науково-технічного та соціального прогресу (Лаврентьєва, 2015, с. 7). Вважаємо, що саме в

процесі виконання завдань курсової роботи студентами закладу вищої освіти – майбутніми педагогами, відбувається розвиток системи знань, навичок та вмінь, що формують компоненти системи компетентностей майбутніх фахівців педагогічної діяльності. Серія авторських досліджень присвячена проблемам формування професійних компетентностей майбутніх педагогів – студентів СумДПУ імені А. С. Макаренка під час виконання науково-дослідної та навчально-дослідницької діяльності в ході вивчення навчальної дисципліни «Психологія». Згідно результатам дослідження Т. Максименко, С. Пухно (2015), в процесі виконання студентами завдань самостійної дослідницької роботи відбувається перехід від теоретично-професійного рівня мислення до рефлексивно-професійного мислення майбутнього фахівця як складової професійної компетентності сучасного вчителя. В результаті авторського дослідження особливостей адаптації до навчання студентів ЗВО, визначено, що розвиток критичного мислення, що, не в останню чергу залежить від виконання студентом завдань самостійної дослідницької діяльності, сприяє формуванню індивідуального професійного досвіду майбутнього фахівця (Пухно, 2016, с. 120). На сьогодні дослідження визначеного кола питань продовжуються.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей формування компетентностей майбутніх вчителів математики, інформатики, фізики під час виконання курсової роботи з психології.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використані методи комплексного аналізу; теоретичний аналіз джерел, методи порівняння та систематизації отриманих даних; в емпіричній частині дослідження використовувалась психодіагностична методика: «Комунікативні та організаційні здібності» (КОЗ); авторські анкети-опитувальники, присвячені дослідженню особливостей формування компетентностей майбутніх вчителів математики, інформатики, фізики – студентів другого курсу фізико-математичного факультету Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка під час виконання курсової роботи з психології**.**

Виклад основного матеріалу. У відповідності до складових «Положення про курсову роботу у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка» (25. 01. 2021 р.), курсова робота – самостійний вид навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, який може виконуватися як в межах навчальної дисципліни (групи дисциплін), так і після закінчення її (їх) вивчення. Курсова робота з психолого-педагогічних дисциплін відноситься до

структурних компонентів освітньо-професійних програм підготовки майбутніх вчителів математики, інформатики, фізики, а саме – входить до циклу професійної підготовки), освітньої програми Середня освіта (Інформатика. Математика) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Інформатика) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, освітньої програми Середня освіта (Математика. Інформатика) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Математика) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, освітньої програми Середня освіта (Фізика. Математика) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Фізика) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Відповідно до програмних положень, виконання завдань курсової роботи з психології студентами СумДПУ імені А. С. Макаренка, що навчаються за вказаними спеціальностями, передбачає формування у молодих людей компетентностей, необхідних для здійснення майбутньої професійної діяльності. Так, виконання завдань курсової роботи з психології передбачає формування у студентів інтегральної компетентності, – це здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі математики, інформатики, фізики, що передбачає знання відповідних теоретико-методичних основ, уміння застосовувати відповідні науково-методичні дослідження та адекватні методи з метою вирішення професійних завдань, які характеризуються комплексністю, варіативністю та невизначеністю педагогічних умов організації освітнього процесу в основній та старшій школі; планувати та здійснювати елементи дослідження і впроваджувати інновації в освітній процес.

До загальних компетентностей, що повинні формуватися у студентів СумДПУ імені А. С. Макаренка, – майбутніх вчителів математики, інформатики, фізики в процесі виконання завдань курсової роботи, відносяться: вдосконалення і розвиток інтелектуального і загальнокультурного рівня молодих людей; грамотне використовування державної мови в процесі здійснення професійної діяльності, а також аргументованого висловлення власної думки, розміркування, почуттів.

Вважаємо, що особливості формування визначених компетентностей залежать від просвітницької, консультаційної, тренінгової роботи у закладі вищої освіти, що організована та проводиться як представниками професорсько-викладацького складу кафедр, адміністрацією, так і представниками служби психологічного

супроводу закладу. Вагоме значення для формування вказаних компетентностей має усвідомлення студентом значення соціально-спрямованої діяльності в житті академічної групи, факультету, інституту, університету, а також, – майбутньої професійної діяльності в житті суспільства.

Крім визначеного, до компетентностей, які повинні формуватися в ході виконання курсової роботи з психології, передбачених освітніми програмами підготовки майбутніх вчителів, відноситься здатність студентів усвідомлення соціальних і значимих для особистості світоглядних проблем. Реалізація завдань освітніх програм полягає також у здатності студентів до розуміння і примноження моральних, культурних та наукових цінностей і досягнень суспільства; здатності до пошуку, аналізу та обробки інформації з різних джерел; здатності до застосування набутих знань в проблемних ситуаціях; можливостей приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів; оцінки ситуації та (або) завдання на основі аналізу з метою виявлення шляхів вирішення проблем та розв’язування проблемних завдань; ухвалення ефективних рішень; сприймання, аналізу і реалізації інновацій у професійній діяльності.

Особливого значення під час виконання курсової роботи для студентів ЗВО набуває компетентість, що полягає у здатності використання вербальних та невербальних прийомів і засобів в процесі навчання; доцільного використовування інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки навчально-пізнавального процесу у закладі загальної середньої освіти.

Вважаємо, що особливості формування вказаних компетентностей залежать від включення системи дослідних завдань в процес вивчення студентами першого курсу компонентів навчальної дисципліни «Психологія». Від виконання таких завдань залежить формування у майбутніх вчителів вміння аналізувати проблемні ситуації, розробляти різні варіанти їх вирішення, прогнозувати результати, розвивати комунікативні та організаційні здібності, як складові відповідних умінь і навичок, під час роботи з виконання навчально-дослідних завдань та публічної презентації результатів власних інтелектуальних пошуків. Виконання студентами таких завдань, згідно результатів авторських досліджень (Максименко, Пухно, 2015, с. 41), позначається на формуванні позитивної професійної самооцінки юнаків як майбутніх фахівців.

Вирішення вказаних проблем полягає у розробці викладачами закладу вищої освіти для виконання студентами системи навчально-дослідних завдань різних варіантів складності з метою розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, формування у студентів прагнення до опанування професії. Серед вмінь, що цьому сприяють і формуються під час виконання зазначених завдань, – організованість (мобілізація інтелектуальної активності); дисциплінованість (здатність здійснювати тривалий час складну інтелектуальну діяльність); цілеспрямованість (формування мети та завдань дослідження); критичність мислення (виявляється у можливостях побудови нових алгоритмів рішення проблемних завдань). Від визначеної інтелектуальної здібності залежить критичний аналіз та інтерпретація інформації, спроможність формувати умовисновки. Студенти з розвиненим критичним мисленням, прагнуть до самостійного розв’язання будь-яких проблем, аргументації та доведення власної точки зору. І, навпаки, студенти з нерозвиненими навичками критичного мислення, переважно, сприймають інформацію без аналізу; у них пригнічується бажання інтелектуального пошуку, вони не схильні висувати пропозиції, нові ідеї, проявляти ініціативу, що не дає можливості варіативності знання, – людина схильна орієнтуватися на вже готові зразки. Сучасна педагогічна практика пропонує методи навчання, які стимулюють критичність мислення, і які були впроваджено під час вивчення студентами фізико-математичного факультету навчальної дисципліни «Психологія» – «мозковий штурм», «вільний мікрофон», «акваріум», прес-конференції, тренінги, дидактичні ігри та ін.

Навчально-дослідна робота передбачає виконання студентами під час вивчення навчальної дисципліни «Психологія» індивідуальних навчально-дослідних завдань, під час роботи над якими студент повинен продемонструвати знання останніх досягнень наукової думки. Студенти на основі відбору, групування та узагальнення інформації, самостійно розробляють варіанти вирішення запропонованих завдань, аналізують дискусійні питання та підходи, визначають достовірність інформації, її доказовість.

Під час взаємодії студентів з викладачами як науковими керівниками курсової роботи, всіма учасниками етапу експериментальної складової курсової роботи, презентації результатів проведеного дослідження на наукових конференціях, тощо, особливого значення набуває компетентність, що полягає у здатності до продуктивного міжособистісного спілкування на основі принципів гуманізації й довіри; до ефективної автономної та командної роботи

та до толерантного сприймання різних ідей та думок. Вважаємо, що особливості формування вказаних компетентностей залежать від впровадження в освітній процес закладу вищої освіти тренінгових програм з метою формування комунікативних і організаторських вмінь і навичок; долання комунікативних бар'єрів; вироблення навичок ефективного спілкування, партнерської взаємодії, розвитку емпатії. Згідно авторським дослідженням, інтерактивні методи навчання під час вивчення студентами навчальної дисципліни «Психологія» сприяють формуванню навичок прогнозування та долання комунікативних бар'єрів у спілкуванні (Пухно, 2021, с. 224). Вагоме місце під час виконання курсової роботи з психології майбутніми вчителями, займає здатність усвідомлення молодими людьми соціальної значущості власної майбутньої професії, сумлінного виконання професійних обов'язків, дотримання принципів етики вчителя; здатності до саморефлексії і самовдосконалення.

Відповідно В. Яремчук, курсова робота – перша наукова спроба студента, яка має продемонструвати певний рівень опанування навчальних курсів та оволодіння первинними навичками науково-дослідної діяльності. Серед останніх дослідник виділяє здатність самостійного осмислення проблеми, уміння самостійного проведення пошуку і наступний аналіз джерел, узагальнення фактичного матеріалу і формулювання висновків (Яремчук, 2012, с. 19). Згідно В.Моргун, Л. Москаленко, курсова робота є навчально-дослідним завданням для студента, який має певний досвід наукової діяльності з дисциплін вищої школи (Моргун, Москаленко, 2013, с. 8). Курсова робота з психології виконується студентами другого курсу СумДПУ імені А. С. Макаренка, які на першому курсі вивчали складові навчальної дисципліни «Психологія» і виконували серію навчально-дослідницьких завдань.

Курсова робота є формою самостійної навчально-дослідної роботи студентів ЗВО та, в подальшому, може бути складовою дослідження кваліфікаційної роботи студента. Відповідно до специфіки навчальної дисципліни і завдань підготовки фахівця, курсова робота може бути і як суто теоретичним дослідженням, але і таким, що містить експериментальну складову. Курсова робота з психології традиційно виконується студентами другого курсу ЗВО, після вивчення навчальної дисципліни «Психологія», оскільки метою такої самостійної роботи студента є: закріплення, систематизація та поглиблення психологічних знань, зокрема, – щодо актуальних

проблем сьогодення, а також можливостей їх використання для вирішення завдань професійної діяльності.

Основні завдання курсової роботи полягають у: розвитку вмінь знаходження невирішених проблем теми наукового пошуку; формуванні умінь відбору, групування і узагальнення інформації різних джерел; формуванні умінь організації і проведення наукового дослідження, здійснення аналізу та узагальнення отриманих результатів; набутті вмінь презентації результатів дослідження науковій спільноті.

З метою визначення особливостей формування компетентностей майбутнього вчителя в процесі виконання завдань курсової роботи, що є метою статті, авторами, як науковими керівниками курсових робіт, було організовано і проведене дослідження, що складалось з двох етапів.

На першому етапі було організовано і проведено дослідження щодо визначення комунікативних і організаційних здібностей студентів другого курсу фізико-математичного факультету СумДПУ імені А. С. Макаренка, які виконували курсову роботу з психології за відповідною психодіагностичною методикою (КОЗ). На другому – розроблено відповідні завданням дослідження анкети і проведено опитування студентів – виконавців вказаної роботи. В анкетуванні приймали участь 20 студентів другого курсу фізико-математичного факультету СумДПУ імені А. С. Макаренка, представників старшого юнацького віку, віком 18-20 років, що вивчали навчальну дисципліну «Психологія» на першому курсі навчання і в третьому семестрі другого курсу проводили самостійну навчально-дослідну роботу з виконання завдань курсової роботи з психології.

В результаті аналізу отриманих даних дослідження комунікативних і організаційних здібностей студентів – майбутніх педагогів, проведеного на основі психодіагностичної методики «Комунікативні та організаційні здібності» (КОЗ), визначено наступне. Оскільки виконання завдань курсової роботи з психології передбачає формування комунікативної компетентності, що, відповідно вже вказаним освітнім програмам, реалізується в уміннях майбутніх вчителів продуктивного командного спілкування в ході співпраці, ведення діалогу, участі в дискусіях, тощо, то, відповідно, саме в процесі взаємодії студента-дослідника з науковим керівником роботи, та, загалом, – всім конгломератом учасників дослідження, публічної презентації автором результатів дослідження для наукової спільноти, і формується визначена компетентність.

Відповідно до отриманих результатів оцінки комунікативних здібностей, 60% студентів – майбутніх вчителів математики, інформатики, фізики, визначили власні комунікативні здібності на достатньому рівні; 30% оцінили комунікативні здібності повністю сформованими. 10% студентів зазначили про необхідність розвитку комунікативних здібностей. Вказані здібності забезпечують ефективність спілкування вчителя в процесі виконання всіх завдань професійної діяльності. Результати першого етапу дослідження представлено в наступній таблиці.

Таблиця 1

Комунікативні здібностей студентів другого курсу фізико-математичного факультету СумДПУ імені А. С. Макаренка

Оцінка комунікативних здібностей як сформованих	Оцінка комунікативних здібностей на достатньому рівні	Оцінка комунікативних здібностей, як таких, що потребують формування	Оцінка комунікативних здібностей на недостатньому рівні
30%	60%	10%	

Аналіз результатів дослідження оцінки організаторських здібностей студентів – учасників експерименту, надає підстави для наступних висновків. Сформовані організаторські здібності (високий рівень) визначили 40% юнаків, про достатній рівень сформованості вказали 50%. 10% учасників опитування оцінили власні комунікативні здібності, як такі, що потребують формування. Означені здібності полягають у можливостях ефективної організації будь-якою, передусім – тої діяльності, яка потрібна для виконання професійних завдань та свідчать про сформовані комунікативні вміння, уміння планувати власну та групову діяльність, наявність самоконтролю та вмінь самоорганізації людини. Результати дослідження представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Організаторські здібності здібностей студентів другого курсу фізико-математичного факультету СумДПУ імені А. С. Макаренка

Оцінка організаторських здібностей як сформованих	Оцінка організаторських здібностей на достатньому рівні	Оцінка організаторських здібностей, як таких, що потребують формування	Оцінка організаторських здібностей на недостатньому рівні
40%	50%	10%	

На другому етапі, за розробленими авторськими анкетами було організовано і проведено опитування студентів з метою визначення

особливостей формування складових інтегральної компетентності та загальних компетентностей, визначених освітньо-професійними програмами підготовки майбутніх вчителів математики, інформатики, фізики.

Студентам фізико-математичного факультету СумДПУ імені А. С. Макаренка було запропоновано надати оцінку власним умінням і навичкам, представленим в питаннях першої анкети, які, відповідно вже названим в нашому дослідженні освітньо-професійним програмам (ОПП), повинні бути сформовані після виконання майбутніми вчителями математики, інформатики, фізики завдань курсової роботи з психології. Кожен учасник мав змогу оцінити позиції блоків анкети (компоненти умінь за відповідною ОПП, компоненти комунікації та складові автономії, визначені в ОПП) за 10-баловою шкалою (від 1 балу – мінімальне значення до 10 балів – максимальне значення).

Відповідно аналізу результатів дослідження, яке було проведено після виконання студентами курсової роботи з психології, визначено наступне. Так, результати самоаналізу і оцінок названих компонентів ОПП, здійснених студентами, що навчаються за спеціальністю 014 Середня освіта. Математика. Інформатика, свідчать про те, що когнітивні та практичні уміння/навички орієнтуватися в інформаційному просторі 57,1% оцінили на високому рівні, 42,9% – на задовільному. Результати аналізу оцінок цих же вмінь студентів, що навчаються за спеціальністю 014 Середня освіта. Інформатика. Математика, наступні. 75% оцінили власні когнітивні та практичні уміння і навички орієнтуватися в інформаційному просторі на високому рівні, 25% – на задовільному.

Когнітивні та практичні уміння і навички критичної оцінки інформації (зокрема, активізовувати мисленневі операції: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація), 28,6% студентів-математиків, оцінили на високому і 71,4% – на задовільному рівні. Студенти-інформатики, щодо оцінки цих же вмінь та навичок, визначились наступним чином: 75% студентів оцінили їх на високому, 25% – на задовільному рівні. 75% студентів цієї ж групи оцінили на високому, а 25% – на задовільному рівні когнітивні та практичні уміння і навички використовувати нові електронні освітні ресурси.

Практичні уміння підготовки доповідей, презентацій, участі у дискусії, як визначені у ОПП, що повинні формуватися під час виконання курсової роботи з психології, оцінили на високому рівні 100% майбутніх вчителів математики. Про високий рівень оцінки практичних умінь щодо умінь продуктивного спілкування в ході

співпраці в команді, участі у діалозі, дискусіях та створення умов для ефективної евристичної бесіди, мозкового штурму, зазначили 71,4% опитаних студентів-математиків і 28,6% – про задовільний рівень.

Щодо самооцінки практичних умінь грамотного використовування державної мови, вмінь чіткого та аргументованого висловлювання власних думок, міркувань, почуттів, то на високому рівні вказані вміння оцінили 71,4% майбутніх вчителів математиків, а на задовільному рівні оцінили ці вміння 28,6% опитаних.

Практичні уміння планувати процес самонавчання та самовдосконалення, вдосконалювати й розвивати власний інтелектуальний та загальнокультурний рівень 85,7% опитаних студентів-математиків оцінили на високому рівні, 14,3% – на задовільному рівні.

Когнітивні та практичні уміння та навички дотримуватися норм професійної етики та захищати дані у процесі е-комунікації 62,5% студентів-інформатиків оцінили на високому рівні і 37,5% – на задовільному.

Оцінка майбутніми вчителями інформатики здатності до збору, інтерпретації та застосування даних у професійному середовищі, визначеними в ОПП під час виконання курсової роботи, наступна: 87,5% студентів-інформатиків оцінили їх на високому, а 14,3% – на задовільному рівні.

Готовність консультувати колег з особливостей використання інформаційних технологій, донесення до спільноти інформації, ідей, проблем, рішень, власного досвіду та аргументації з дотриманням професійної етики, на високому рівні оцінили 62,5% опитаних студентів-інформатиків, а на задовільному рівні – 37,5%. Що ж до оцінки здатності до ефективної комунікації (як усної, так і письмової), то 50% майбутніх вчителів інформатики оцінили на високому, а 50% – на задовільному рівні

Відповідно до результатів самооцінки студентами, що навчаються за освітньо-професійною програмою Середня освіта (Фізика. Математика) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Фізика) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, то 100% опитаних оцінили на високому рівні вміння самостійного аналізу, порівняння, критичного осмислення наукової та методичної інформації; шляхів вирішення проблеми дослідження, аргументації власної позиції. Також, 60% опитаних оцінили на високому рівні, а 40% – на задовільному рівні здатність до ефективної комунікації. 60% майбутніх вчителів фізики на високому, а 40% – на задовільному рівні оцінили рівень

сформованості вмінь ефективної взаємодії в команді, в професійному колективі і з представниками інших професійних груп.

Відповідно оцінки таких компонентів ОПП, як автономія і відповідальність, студенти, що навчаються за спеціальністю 014 середня освіта Математика. Інформатика, визначились наступним чином. Про високий рівень усвідомлення соціальної значущості майбутньої професії, сформованості мотивації до здійснення професійної діяльності вказали 85,6% опитаних і 14,3% про задовільний рівень. В результаті роботи над виконанням завдань курсової роботи, 100% студентів на високому рівні оцінили розуміння відповідального ставлення до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів в освітньому процесі та позаурочній діяльності. Необхідно зауважити те, що про необхідність подібного ставлення не лише учнів, а і до всіх учасників освітнього процесу вказували практично всі студенти – виконавці курсової роботи з психології.

Аналіз показників самооцінки цих же компонентів ОПП студентами, що навчаються за спеціальністю 014 середня освіта Інформатика. Математика, свідчить про наступне. 100% студентів на високому рівні оцінили власну спроможність нести відповідальність за вироблення та ухвалення рішень у непередбачуваних робочих та/або навчальних контекстах. 87,5% опитаних на високому і 12,5% на задовільному рівні оцінили спроможність нести відповідальність за формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти. Про сформованість здатності діяти соціально відповідально та свідомо на високому рівні вказали 75% юнаків і на задовільному – 25%. Здатність продовжувати навчання із значним ступенем автономії оцінили на високому рівні 62,5% студентів і на задовільному – 37,5%. Оцінку відповідального ставлення до забезпечення охорони життя і здоров'я учасників соціальної взаємодії визначили на високому рівні 75% і на задовільному 25% майбутніх вчителів.

Низького рівня в оцінках опитаних студентів щодо всіх визначених компетеностей в дослідженні не виявлено.

За другою авторською анкетою, було проведено опитування студентів з метою визначення особливостей виконання завдань кожного етапу курсової роботи та формування відповідних компетеностей. Анкета містила питання та запропоновані варіанти відповідей з можливістю коментарів студентів. Відповідно аналізу результатів опитування, для 80% студентів мотивом вибору теми курсової роботи стало зацікавлення у дослідженні певної проблеми з психології; для 5% – наявність значної джерельної бази з певної проблеми; для 15% – рекомендації щодо

вибору теми від наукового керівника. 100% студентів під час вибору теми курсової роботи були зацікавлені в можливостях практичної реалізації результатів дослідження. Під час планування дослідження, 95% опитаних проводили самостійний аналіз сучасних методів психології, представлених в науковій літературі для реалізації емпіричної складової роботи. У 45% студентів виникали труднощі під час формулювання складових методологічного апарату дослідження і, з точки зору 15%, це пов'язано з недостатністю знань з психології, а з точки зору 70% – з недостатньою обізнаністю в галузі наукової експериментальної діяльності. 70% майбутніх вчителів під час роботи з джерельною базою дослідження проводили пошукову роботу щодо наявності сучасних публікацій у наукових психологічних журналах та збірках наукових конференцій.

Серед труднощів, що виникали під час роботи з теоретичною складовою дослідження, згідно відповідям студентів, наступні. 30% вказали про труднощі пошуку та виявлення наукових джерел за темою роботи; 60% зазначили, що у них виникали труднощі в ході аналізу джерел з обраної теми та представлення здобутків цього аналізу в тексті роботи. Серед труднощів, що виникали під час роботи з емпіричною складовою дослідження, студентами визначено наступні. Так, більшість опитаних – 40%, вказали про труднощі, що виникали під час організації і проведення експерименту, 15% – під час аналізу результатів дослідження, 35% – труднощі формулювання висновків стосовно результатів дослідження. Серед труднощів, які виникали під час захисту курсової роботи, то для 10% опитаних – це підготовка доповіді щодо результатів дослідження, для 10% – технічне оформлення результатів дослідження у вигляді презентації і 80% – вказали про труднощі психологічного характеру щодо виступу перед аудиторією.

Сприяє вільному володінню знаннями з дослідженої в курсовій роботі проблеми, з точки зору 75% студентів, – інтерес до питань дослідження та проведений аналіз наукових джерел, для 15% – самостійність у проведенні всіх етапів роботи і для 10% – можливості практичного застосування здобутків дослідження.

З точки зору 55% студентів, найбільші труднощі щодо оформлення складових курсової роботи, – вимоги технічного характеру щодо оформлення роботи в цілому; 25% зазначили труднощі оформлення списку використаних джерел, а 10% – оформлення рисунків, діаграм, гістограм, тощо.

Побажання щодо взаємодії з науковим керівником курсової роботи у опитаних студентів наступні: 75% зауважили про потребу

збільшення кількості індивідуальних консультацій з метою отримання найбільш повної інформації щодо виконання складових курсової роботи. Для 75% опитаних майбутніх вчителів, першочергове значення виконання завдань курсової роботи полягає в оволодінні навичками та вміннями організації, проведення та оформлення наукової роботи, а для 25% студентів – в оволодінні вміннями презентації результатів власного наукового дослідження, долання комунікативних бар'єрів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. В результаті дослідження особливостей формування компетентностей майбутнього вчителя в процесі виконання завдань курсової роботи з психології, передбачуваних освітньо-професійними програмами, відповідно проведеному дослідженню комунікативних здібностей майбутніх вчителів математики, інформатики, фізики, визначено наступне. Більшість (60% опитаних) оцінили власні комунікативні здібності на достатньому рівні, 30% – повністю сформованими. Комунікативні здібності – основа відповідних вмінь і навичок ефективного міжособистісного спілкування з метою реалізації завдань навчання та професійної діяльності. В результаті дослідження оцінки організаторських здібностей учасників експерименту, визначено, що сформовані організаторські здібності (високий рівень) визначили 40%, достатній рівень – 50% і 10% студентів оцінили ці здібності, як такі, що потребують формування. Вказані здібності забезпечують розвиток практичних умінь організації групової взаємодії.

Згідно результатам опитування за авторською анкетою щодо самооцінки сформованих компетентностей під час виконання курсової роботи з психології, визначених освітньо-професійними програмами, 71,4% студентів-математиків і 50% майбутніх вчителів інформатики вказали про високий, а 28,6% студентів-математиків і 50% студентів-інформатиків – про задовільний рівень оцінки власних практичних умінь щодо ефективного спілкування в ході співпраці в команді. Більшість опитаних – 71,4% майбутніх вчителів математики на високому рівні оцінили практичні уміння грамотного використовування державної мови, чіткого та аргументованого висловлювання власних думок, міркувань, почуттів. 100% майбутніх вчителів математики оцінили на високому рівні практичні уміння підготовки доповідей, презентацій, участі у дискусії. 60% студентів – майбутніх вчителів фізики, оцінили на високому рівні здатність до ефективної комунікації.

Також, більшість студентів – 57,1% студентів-математиків і 75% студентів-інформатиків, на високому рівні оцінили когнітивні та практичні

уміння та навички орієнтуватися в інформаційному просторі. 85,7% опитаних студентів-математиків оцінили на високому рівні власні практичні уміння планувати процес самонавчання та самовдосконалення. 62,5% майбутніх вчителів інформатики надали високу оцінку когнітивним та практичним умінням і навичкам дотримуватися норм професійної етики та захисту даних у процесі комунікації. Більшість студентів-інформатиків (87,5%) надали високу оцінку здатності до збору, інтерпретації та застосування даних у професійному середовищі. Готовність консультувати колег з особливостей використання інформаційних технологій, донесення до спільноти інформації, ідей, проблем, рішень, власного досвіду та аргументації з дотриманням професійної етики, на високому рівні оцінили 62,5% майбутніх вчителів інформатики.

Відповідно до результатів самооцінки рівня сформованості компетентностей студентів – майбутніх вчителів фізики, то 100% опитаних оцінили на високому рівні вміння самостійного аналізу, порівняння, критичного осмислення наукової та методичної інформації; шляхів вирішення проблеми дослідження, аргументації власної позиції. Що ж до оцінки таких компонентів освітньо-професійних програм, як автономія і відповідальність, майбутні вчителі математики визначились наступним чином: високий рівень усвідомлення соціальної значущості майбутньої професії, сформованості мотивації до здійснення професійної діяльності надали 85,6% опитаних. В результаті роботи над виконанням завдань курсової роботи, 100% цих студентів на високому рівні оцінили розуміння відповідального ставлення до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів в освітньому процесі та позаурочній діяльності. Аналіз показників самооцінки цих же компонентів освітньо-професійної програми студентами, що навчаються за спеціальністю 014 середня освіта Інформатика. Математика, свідчить про наступне: високий рівень спроможності нести відповідальність за вироблення та ухвалення рішень у непередбачуваних робочих та/або навчальних контекстах визначили 100% студентів. 87,5% опитаних на високому рівні оцінили спроможність нести відповідальність за формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти. Про сформованість здатності діяти соціально відповідально та свідомо на високому рівні вказали 75% учасників експерименту. Здатність продовжувати навчання із значним ступенем автономії оцінили на високому рівні 62,5% студентів, а оцінку відповідального ставлення до забезпечення охорони життя і здоров’я учасників соціальної взаємодії визначили на високому рівні 75%

майбутніх вчителів. Низького рівня в оцінках опитаних студентів щодо визначених компетеностей в дослідженні не виявлено.

Особливе значення для організації виконання студентами завдань курсової роботи з психології мають результати нашого дослідження щодо опитування студентів з метою визначення особливостей виконання завдань кожного етапу цієї роботи. Так, більшість учасників опитування (80%) визначили пріоритетним мотивом вибору теми курсової роботи – цікавість до певної проблеми з психології; 100% студентів під час вибору теми роботи були зацікавлені в можливостях практичної реалізації результатів дослідження; 95% опитаних проводили самостійний аналіз сучасних методів психології, представлених в науковій літературі для реалізації емпіричної складової роботи; 70% майбутніх вчителів під час роботи з джерельною базою дослідження проводили пошукову роботу щодо наявності сучасних публікацій у наукових психологічних журналах та збірках наукових конференцій; 75% опитаних майбутніх вчителів бачать першочергове значення виконання завдань курсової роботи в оволодінні навичками та вміннями організації, проведення та оформлення наукової роботи. Відповідно, представлені результати є свідченням формування вказаних в дослідженні компетеностей в процесі виконання курсової роботи з психології, визначених освітньо-професійними програмами підготовки майбутніх педагогів.

Вважаємо, що, оскільки 60% зазначили, що у них виникали труднощі в ході аналізу джерел з обраної теми та представлення здобутків цього аналізу в тексті роботи, то, під час вивчення навчальної дисципліни «Психологія» необхідною є, по-перше, активізація роботи щодо можливостей здійснення аналізу студентами наукових праць представників сучасного психологічного товариства різного кола актуальних проблем і публічної презентації аналітичних надбань у формі диспутів, обговорення в проблемних групах, в ході роботи «круглих столів». По-друге, оскільки 40% студентів вказали про труднощі, що виникали під час організації і проведення експерименту і 80% – про труднощі психологічного характеру щодо виступу перед аудиторією, то актуальності набуває виконання студентами експериментальних навчально-дослідницьких завдань з різних тем під час вивчення навчальної дисципліни «Психологія» та подальшої публічної презентації отриманих даних.

Результати свідчать, що від впровадження в процесі вивчення студентами фізико-математичного факультету СумДПУ імені

А. С. Макаренка навчальної дисципліни «Психологія» інтерактивних методів («мозковий штурм», «вільний мікрофон», «акваріум», «прес-конференцій», тощо), тренінгових програм, роботи в групах, а також – виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань та публічної презентації результатів дослідження, залежить ефективність формування компетеностей, визначених освітньо-професійними програмами підготовки майбутніх вчителів математики, інформатики, фізики, під час виконання студентами завдань, фактично, першого самостійного наукового дослідження – курсової роботи з психології.

ЛІТЕРАТУРА

Бойчук Ю. Д. (2013) Научно-исследовательская деятельность студентов технического вуза как педагогическое условие формирование профессиональной компетентности. *Вестник ХНДУ*. Вип. 60. С. 7-11. (Boychuk Yu. D. (2013) Research activities of technical university students as a pedagogical condition for the professional competence formation. *Bulletin of KhNDU*. Issue. 60. Pp. 7-11).

Лаврентьєва О. (2015). Науково-дослідницька діяльність майбутніх учителів у системі вдосконалення методологічної культури. *Фізико-математична освіта.* № 1 (4). С. 7-13. (Lavrentieva O. (2015). Research activities of future teachers in the improving methodological culture system. *Physical and mathematical education.* № 1 (4). Pp. 7-13).

Максименко Т. М., Пухно С. В. (2015). Особливості організації навчально-дослідної роботи студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ. *Фізико-математична освіта.* Випуск 2 (5). С. 39-47. (Maksymenko T.M., Pukhno S.V. (2015). Features of the educational and research work organization of pedagogical specialties students of the high school. *Physical and mathematical education*. Issue 2 (5). Pp. 39-47).

Моргун В. Ф., Москаленко Л. С. (2013). Кваліфікаційні наукові роботи з психології: курсова, бакалаврська, магістерська. Методичний посібник для студентів. К. : Видавничий Дім «Слово». 168 с. (Morgun V.F., Moskalenko L.S. (2013). Qualification scientific works on psychology: course, bachelor’s, master’s. Methodical manual for students. K.: Publishing House “Word”. 168 p.

Москалюк Н. В. (2015). Актуальні проблеми підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін. *Фізико-математична освіта.* Випуск 3 (6). С. 41-49. (Moskalyuk N.V. (2015). Current problems of training future teachers of natural sciences. *Physical and mathematical education*. Issue 3 (6). Pp. 41-49).

Пухно С. В. (2016). Особливості проходження адаптації першокурсників ВНЗ як чинник формування системи професійних знань. *Фізико-математична освіта.* Випуск 1(7). С. 115-125. (Pukhno S.V. (2016). Peculiarities of university freshmen adaptation as a factor in the formation of the professional knowledge system. *Physical and mathematical education*. Issue 1 (7). Pp. 115-125).

Пухно С. В. Формування навичок долання комунікативних бар’єрів у спілкуванні як складової комунікативної компетентності майбутнього вчителя в ході вивчення дисципліни «Психологія». *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи :* матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 листопада 2021 року, м. Суми). Том 1. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 224-226. (Pukhno S.V. Formation of

overcoming communicative barriers skills in communication as a communicative competence component of the future teacher during the discipline "Psychology" study. Education for the XXI century: challenges, problems, prospects: materials of the III International scientific-practical conference (November 16-17, 2021, Sumy). Volume 1. Sumy: Published by Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, 2021. Pp. 224-226).

Яремчук Віталій. (2012). Основи науково-дослідної роботи студентів : навчальний посібник для студентів факультетів гуманітарного профілю. Острог : Національний університет «Острозька академія». 56 с. (Vitaly Yaremchuk. (2012). Fundamentals of students' research work: a textbook for students of humanities. Ostrog: National University "Ostroh Academy". 56 p.).

SUMMARY

Pukhno Svitlana, Usik Dmytro. Formation peculiarities of competencies of future teachers of mathematics, informatics, physics during performance of course work on psychology.

The theoretical analysis of the current "competence" concept of the modern specialist and the results of an experimental study of the formation peculiarities of competencies of students of mathematics, computer science, physics at Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko during their course work on psychology are presented in the article. The study was built using the methods of complex analysis; theoretical sources analysis, comparison and systematization method of the obtained data; psychodiagnostic methods "Communicative and organizational skills" (COS); author's questionnaires devoted to the study of the formation peculiarities of competencies of students-future teachers during the course work on psychology. It is shown that students at the high and sufficient level evaluate the communicative competence components – communicative and organizational skills, practical effective communication skills, reasoned expression of their own opinions, practical skills of reports preparation, participation in discussions. Most students highly appreciated cognitive and practical skills and abilities to navigate in the information space and adhere to the professional ethics norms and data protection in the e-communication process, practical skills to plan the self-learning process and self-improvement; ability to collect, interpret and use data in a professional environment; independent analysis ability, comparison, critical comprehension of scientific and methodical information; ways to solve the research problem, their own position argumentation. It is presented that from the introduction in the studying process by students of Physics and Mathematics Faculty of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko of the discipline "Psychology" of interactive teaching methods, as well as the educational and research tasks implementation, depends on the competencies effectiveness in the students-future teachers performance of such independent research as course work on psychology.

***Key words**: competence, educational-professional program, educational-research tasks, course work, interactive teaching methods.*

УДК 378.091.12.011.3-051]:004

Вадим Ребенок
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
ORCID 0000-0002-2943-9725
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/189-197

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАЙБУТНІМИ ВИКЛАДАЧАМИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

З'ясовано, що використання комп'ютерів у освітньому процесі змінює роль засобів навчання, які застосовуються під час викладання фахових дисциплін, а реалізація засобів інформаційних технологій сприяє трансформації освітнього середовища, в якому відбувається освітній процес. З'являється можливість візуалізувати різні закономірності реального світу у вигляді графіків, що динамічно змінюються залежно від зміни вхідних параметрів. Дидактичні властивості сучасних комп'ютерних телекомунікації можна розподілити на три основні групи: дидактичні властивості телекомунікацій у режимі асинхронного зв'язку; дидактичні властивості телекомунікації в режимі термінального підключення; дидактичні властивості телекомунікації в режимі IP-підключення.

Установлено, що освітній процес із використанням інформаційних технологій спонукає майбутніх викладачів до: самостійної роботи під час вивчення фахових дисциплін; створює сприятливу комунікативну ситуацію та умови для розвитку творчих здібностей особистості, які особливо важливі для студентів; підвищує мотивацію та пізнавальну активність студентів; покращує індивідуалізацію, диференціацію й інтенсифікацію процесу навчання; розширює та поглиблює міжпредметні зв'язки; систематизує й інтегрує знання окремих освітніх компонентів; організовує систематичний та достовірний контроль; уникає суб'єктивізму в оцінці.

Практикою доведено, що тільки ті знання, які майбутні викладачі здобули самостійно, завдяки власному досвіду та діям, будуть насправді міцні. В освітньому процесі застосування інформаційних технологій дає можливість студентам організувати безперервне і ґрунтовне засвоєння навчального матеріалу на заняттях фахових дисциплін. У навчальній практиці інформаційні технології в більшості випадків застосовують як допоміжний засіб у комплексі з іншими засобами, що значно інтенсифікує цей процес. Але, для підвищення ефективності освітнього процесу сучасні технічні засоби необхідно використовувати як цілісний самостійний продукт.

Ключові слова: *інформаційні технології, професійна підготовка, фахові дисципліни, програмоване навчання, проблемний підхід.*

Постановка проблеми. Процеси інформатизації сучасного суспільства і тісно пов'язані з ними процеси інформатизації всіх форм освітньої діяльності характеризуються процесами вдосконалення й масового поширення сучасних інформаційних технологій. Подібні технології активно застосовуються для передачі інформації й забезпечення взаємодії педагога та майбутнього викладача в сучасних системах освіти. Сучасні майбутні викладачі професійної підготовки повинні не тільки володіти знаннями в сфері інформаційних

технологій, але і бути фахівцями щодо їх застосування у своїй професійній діяльності.

На початку ХХ століття поширювалися концепції освіти, головна роль у яких відводилася організації діяльності студента в процесі здобуття освіти. Освіта покликана забезпечити реалізацію виховної, дидактичної та розвивальної функцій педагогічного процесу на засадах соціокультурності.

Становлення інформаційного суспільства актуалізувало необхідність приведення системи освіти у відповідність до всіх змін, які відбуваються у природі й навколишньому середовищі, до зростання обсягу інформації та динамічного розвитку інформаційних технологій.

Аналіз актуальних досліджень. Одним із ефективних способів реалізації основних вимог до сучасної системи освіти – забезпечення необхідного рівня компетентності фахівців, гнучкість, безперервність, відкритість та індивідуалізація освіти, є впровадження інноваційних освітніх технологій у процес навчання (Козерук Ю., Дейнеко, Черезов, Козерук К., 2016). Стрімкий розвиток процесу інформатизації всіх сфер життя суспільства уможливлює піднесення на новий рівень організації процесу навчання студентів у ЗВО.

Досліджуючи дидактичні основи інформаційних технологій, педагог звертає увагу на те, що програмування в цьому контексті тотожне методиці створення програми, яка здійснює керування освітньою діяльністю фахівців у процесі розв’язання ними пізнавальних задач. При такому навчанні засвоєння знань йде шляхом послідовного виконання однієї за другою логічно взаємозв´язаних операцій. Одним із завдань, які розв´язує педагог, використовуючи алгоритми у навчанні, є забезпечення засвоєння самого алгоритму і навчання та його застосовування в конкретних ситуаціях.

Аналізуючи науково-педагогічні джерела встановлено, що значна кількість досліджень і напрацювань пов’язані з професійною підготовкою майбутніх викладачів у закладах вищої освіти та застосування інформаційних технологій у процесі професійної діяльності.

Мета роботи. Розкрити та обґрунтувати науково-методичні підходи щодо використання інформаційних технологій майбутніми викладачами фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Завдання роботи: узагальнення напрацювань щодо застосування інформаційних технологій на заняттях фахових дисциплін.

Виклад матеріалу. Майбутнє суспільство все більше спиратиметься на інформаційні технології: web-технології, хмарні

обчислення і «big data», смартфони та інтернет «розумних речей», штучні інтелекти та інші ґаджети. На взаємодію з різноманітними медіа припадає все вагоміша частка вільного часу для педагога, чим зумовлюється значний вплив медіа на всі верстви населення, передусім на майбутніх викладачів. Медіа потужно й суперечливо впливають на освіту студентів у процесі вивчення фахових дисциплін, часто перетворюючись на провідний чинник їхньої соціалізації, стихійного соціального навчання, стають засобом дистанційної і джерелом неформальної освіти. До цього додається недостатній захист майбутніх викладачів від медіаконтенту, що може шкодити їхньому здоров'ю та розвитку, а також відсутність механізмів ефективної саморегуляції інформаційного ринку, які не допускали б недоброякісної медіапродукції, низькоморальних ідеологем та цінностей, інших соціально шкідливих інформаційних впливів. Загострення потреби в інтенсифікації розвитку медіаосвіти зумовлене необхідністю протистояти зовнішній інформаційній агресії.

Практика впровадження сучасних автоматизованих систем управління дала змогу сформулювати такі загальні вимоги до них: автоматизовані системи управління мають будуватися з максимальним використанням та проникненням сучасних інформаційних технологій, що забезпечує прозорість та обізнаність майбутніх викладачів у процесі вивчення фахових дисциплін; забезпечення функціонування в умовах постійного удосконалення інформаційних технологій без зниження показників якості постійної експлуатації; забезпечення ефективної інформаційної взаємодії складових підсистем, завдяки яким електронна система сприймається майбутніми викладачами; побудови інтерфейсів взаємодії з учасниками інформаційних відносин.

В. Глушков зазначає, що технологія програмованого навчання охоплює такі аспекти: створення комплексу технічних засобів навчання, що спрямовані на вибір моделі навчання; формулювання та реалізацію вимог до керування процесом навчання, які висуває загальна теорія управління; вибір психологічної теорії навчання, що відповідає особливостям професійної підготовки (Марушкевич, 2007).

Г. Гранік зазначає, що програмоване навчання може бути індивідуальним, адаптованим й індивідуалізованим. Індивідуальне навчання – це один навчаючий або навчальний пристрій. Адаптивне програмоване навчання враховує насамперед вікові й індивідуально-типологічні особливості студентів. Індивідуалізоване навчання

передбачає вибір навчаючих впливів або самим комп'ютером, або студентом через самостійний добір навчальних алгоритмів. Слід зауважити, що модель програмованого навчання лежить і в основі організації технології дистанційного навчання, яка найповніше відповідає потребам сучасної педагогічної практики (Власова, 2005; Корж-Усенко, Рибалко, 2021).

На заняттях виробничого навчання проблемні ситуації сприяють: вихованню в майбутніх викладачів інтересу до виробництва, обраної професії, обладнання, техніки; систематизації професійних знань і умінь, встановленню взаємозв'язків між спеціальними предметами і основами наук; виробленню навичок раціональної організації праці, колективного рішення проблем; формуванню цілісного уявлення про сферу продуктивної праці (Максименко, 1994).

Якщо в суб'єкта немає вихідних даних для пошуку шляхів подолання труднощів, то проблемна ситуація не обирається суб'єктом для розв'язання і, отже, не впливає на розвиток його мислення. Мисленнєві дії починаються з моменту формулювання педагогом проблеми й усвідомлення її студентами, з моменту обирання ними проблемної ситуації для розв'язання на основі наявного фонду знань, умінь і досвіду пошуку. Кожна проблема містить проблемну ситуацію, але не кожна проблемна ситуація перетворюється на проблему (Артемчук, 2004; Romanchenko, Prokopenko A., Zaichko, Prokopenko I., Rybalko, Bobrovytska, Kyselyova, 2021).

Учені зазначають, що основним напрямом педагогічної діяльності є розвиток інтелектуальних здібностей студента. Відповідно до цього структура навчальної діяльності охоплює такі компоненти: навчально-пізнавальні мотиви, навчальне завдання, навчальні операції, моделювання, контроль та оцінювання. При цьому діяльність студента полягає не лише в опануванні навчального матеріалу, але реалізується шляхом його залучення до реальної перетворювальної діяльності.

У дидактичній структурі фахових дисциплін переважає дедукція, що ґрунтується на змістових узагальненнях. Особливостями методики є: організація цілеспрямованої навчальної діяльності – особливої форми активності студента, спрямованої на зміну самого себе як суб'єкта навчання; проблемне викладання знань; використання навчальних завдань; організація колективно-розподільчої діяльності, діалогу, полілогу; оцінювання результатів діяльності студентів.

Викладачі різних ЗВО воліють самостійно конструювати практично весь цикл навчання, починаючи від змісту й закінчуючи

методами викладання й засобами контролю. У цьому випадку вони користуються комплексом наявної літератури, до якого входять підручники, а також ті спеціальні видання, які надають педагогові необхідну інформацію. Важливо відзначити, що в навчальних планах закладів вищої освіти посідають гідне місце так звані «фахові набори» (соціальний, педагогічний, технічний).

Щоб система відповідала певним властивостям, вона має бути модульною. Кожен модуль має забезпечувати реалізацію конкретного блоку цілей, причому в максимально повному обсязі. Завжди мають бути відведені окремі модулі на формування базових понять. Крім цього, потрібна гнучка система контролю, яка легко налаштовується на будь-який блок діагностованих цілей. Кожен конкретний модуль має власну структуру й формується відповідно до поставленої мети. До модуля мають входити базове ядро, спрямоване на реалізацію освітньої мети, та спеціальні, що дають змогу «доконструювати» модуль для необхідного виду.

Ядро має забезпечувати опанування основних понять модуля (репродуктивний рівень). Розширення ядра дає можливість закріпити ці поняття та розширити спектр їхнього застосування й підняти навченість до продуктивного рівня, якщо це потрібно. Спеціальні блоки забезпечують подальше поглиблення підготовки, причому вони є відносно незалежними й використовуються або для поглибленого вивчення всього (чи певної частини) пройденого матеріалу, або для акцентування будь-якої компоненти курсу, пов’язаної з професійною спрямованістю. Користуватися цим модулем досить просто: педагог, з’ясувавши призначення й тематику кожної модуля збирає необхідну конфігурацію. Система має бути технологічною. Це означає, що: кожен компонент системи передбачає діагностування мети; система діагностики має бути повною, тобто містити вхідний, поточний і підсумковий контроль.

При цьому цей набір має діяти під час проходження повного циклу навчання, як з педагогом, так і в умовах самостійної роботи майбутніх викладачів. Набір має функціонувати, тобто він має бути апробований на достатній кількості, що, по-перше, дасть змогу усунути всі помилки і двозначність у тестах, а по-друге, після роботи з ним практично всі студенти легко проходили поточний і підсумковий контроль будь-якого рівня; до кожного модуля має додаватися «карта», у якій зафіксовано особливості діяльності педагога в більшості імовірнісних ситуацій, які виникають на кожному етапі навчання. Окрім того, у карті необхідно описати технологію прийняття

відповідних рішень, що забезпечують вироблення індивідуальних траєкторій руху майбутніх викладачів із курсу фахових дисциплін. Цей підхід дає змогу підбирати курс не тільки для конкретної освітньої групи, але і для студентів. Це вкрай важливо, оскільки дозволяє розв'язати суперечність між яскраво вираженим індивідуальним характером діяльності майбутніх викладачів на заняттях із фахових дисциплін та системою, яка передбачає переважно групове навчання. Варто зазначити, що такий підхід дає змогу на практиці реалізувати принципи диференціації і гуманізації навчання.

Система навчання має реалізовувати модель повного засвоєння, яка передбачає досягнення всіма студентами заданого рівня навченості.

У педагогічному сенсі інформаційні технології навчання мають містити сукупність прийомів, методів, форм навчання на комп'ютерній основі. Нові інформаційні технології навчання передбачають використання всього різноманіття сучасних пристроїв оброблення інформації, зокрема комп'ютерів, їхнього периферійного устаткування, засобів зв'язку, комп'ютерних мереж, відеотехніки, засобів мультимедіа. Використання комп'ютерів під час фахової підготовки є лише однією зі складових процесу інформатизації суспільства.

Персональний комп'ютер варто розглядати як компонент системи засобів навчання, до складу якого мають входити інші засоби інформаційних технологій та традиційні засоби навчання. Важливим є той факт, що в процесі роботи з комп'ютерною програмою студенти підміняють об'єкти реального світу моделями або зображеннями цих об'єктів, які позначають об'єкти й відношення між ними.

Уведення комп'ютерів до освітнього процесу змінює роль засобів навчання, які використовуються під час викладання фахових дисциплін, а застосування засобів інформаційних технологій сприяє зміні освітнього середовища, у якому відбувається процес навчання. Комп'ютер варто розглядати як компонент системи засобів навчання, що компенсує відсутність предметного середовища й забезпечує предметність діяльності та її практичну спрямованість.

Інформаційні технології навчання передбачають: безперервність застосування засобів обчислювальної техніки протягом усього періоду навчання; усебічне охоплення освітнього процесу; однотипність і уніфікацію технічного, програмного, організаційного та освітньо-методичного забезпечення; тиражування технологій з метою їх масового впровадження в освітній процес; адаптацію до умов, які змінюються у

процесі застосування; високу дидактичну ефективність; інтеграцію освіти з життям і наукою на основі нових принципів їхньої взаємодії.

Одним із основних напрямів реформування освіти в Україні є інформатизація освітнього процесу та розроблення на цій основі нових форм і методів навчання, спрямованих на підвищення її якості. Для реалізації цієї мети необхідно застосовувати відповідні інформаційні технології.

Відомо, що методи навчання займають центральне місце в дидактиці та методиці викладання фахових дисциплін (Брюханова, 2002; Корж-Усенко, Рибалко, 2021).

Педагогічні можливості сучасного персонального комп'ютера дають змогу ефективно використовувати сучасні методи на заняттях фахових дисциплін. Наш підхід відрізняється системністю й комплексністю як комп'ютерних технологій (від базових до перспективних, мультимедійних та телекомунікаційних), тобто всього процесу контролю й діагностування, що в кінцевому рахунку сприяє створенню інформаційного освітнього простору. Концептуальними напрямами роботи є: аналіз потреб і попиту на комп'ютерні технології всіх категорій учасників освітнього простору; організація робіт з інформатизації освіти; дослідження проблеми формування єдиного регіонального освітнього простору в інформаційному просторі з виходом у зовнішні інформаційні мережі; пошук ефективних методів педагогічного моніторингу на всіх рівнях освітньої системи.

У сучасних умовах педагогу доводиться працювати з новим програмним інструментарієм, створеним як для розв'язання традиційних завдань, так і для нових галузей використання ЕОМ. Крім того, розробляються нові методики навчання, як окремих тем із фахових дисциплін, так і всієї предметної галузі з використанням найсучасніших інформаційних технологій (Макаренко, 2008; Павленко, 2014).

Використання інформаційних технологій, програмного інструментарію у ЗВО та розроблення методики викладання спеціальних дисциплін призводить до необхідності зміни системи професійної підготовки студентів.

Інформатизація суспільства вимагає удосконалення змісту підготовки фахівців, оновлення змісту фахових дисциплін. Переважна більшість педагогів усвідомлює швидке зростання ролі інформаційних технологій у житті сучасного суспільства. Вони розуміють, що використання комп'ютерів, доступ до сучасних джерел інформації є

важливою складовою частиною освіти й культури XXI століття (Гевал, 2002; Співаковський, 2013).

Висновки. Підготовка майбутніх викладачів до роботи в мережі й особливо методична підготовка до використання інформаційних технологій для розв'язання актуальних педагогічних проблем є на сьогодні абсолютно необхідними. Студенти мають бути підготовлені до сприйняття сучасних і перспективних ідей, що лежать в основі методичної системи навчання освітнього компонента, а також мати стійкі практичні навички застосування наявного програмного забезпечення з даного предмету використовуючи при цьому інформаційні технології у закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

Артемчук, Г. І. (2004). *Вища школа України: реальність і тенденції розвитку*. Київ: Ленвіт (Artemchuk, G. I. (2004). *Higher School of Ukraine: Reality and Development Trends*. Kyiv: Lenit).

Брюханова, Н. О. (2002). *Методика навчання майбутніх викладачів технічних дисциплін проектуванню дидактичного матеріалу* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02). Харків (Bryukhanova, N. O. (2002). *Methods of teaching future teachers of technical disciplines by designing didactic material* (dis. ... Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.02). Kharkiv).

Власова, О. І. (2005). *Педагогічна психологія*. Київ: Либідь (Vlasova, O. I. (2005). *Pedagogical psychology*. Kyiv: Lybid).

Гевал, П. (2002). Інформаційні технології в навчальному процесі. *Завуч, 10,* 5-6 (Heval, P. (2002). Information technologies in the educational process. *Head teacher, 10,* 5-6).

Козерук, Ю. В., Дейнеко, С. М., Черезов, Ю. О., Козерук, К. В. (2016). Використання інформаційних технологій в самостійній роботі на прикладі інтернет-енциклопедії «Вікіпедія». *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки, 140,* 32-35 (Kozeruk, Yu. V., Deyneko, S. M., Vijov, Yu. O., Kozeruk, K. V. (2016). The use of information technologies in independent work on the example of the online encyclopedia "Wikipedia". *Bulletin of the T. G. Shevchenko National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences, 140,* 32-35).

Корж-Усенко, Л. В., Рибалко, П. Ф. (2021). Нормативно-правові засади розвитку вищої освіти в Україні в умовах євроінтеграції. *Фізико-математична освіта, 3 (29),* 74-80 (Korzh-Usenko, L. V., Rybalko, P. F. (2021). Legal and legal principles of higher education development in Ukraine in European integration. *Physical and mathematical education, 3 (29),* 74-80).

Макаренко, Л. Л. (2008). *Комп'ютерна грамотність: теорія і практика*. Київ: Освіта України (Makarenko, L. L. (2008). *Computer literacy: theory and practice*. Kyiv: Education of Ukraine).

Максименко, С. Д. (1994). Фахівця потрібно моделювати: наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності. *Рідна школа, 3-4,* 68-72 (Maksimenko, S. D. (1994). The specialist needs to model: the scientific basis of the readiness of the graduate of the pedagogical activity. *Native School, 3-4,* 68-72).

Марушкевич, А. А. (2007). *Основи педагогіки*. Київ: ВПЦ «Київський університет» (Marushkevich, A. A. (2007). *Fundamentals of pedagogy*. Kyiv: Kyiv University).

Павленко, В. В. (2014). Методи проблемного навчання. *Нові технології навчання, 81,* 75-79 (Pavlenko, V. V. (2014). Methods of problem learning. *New Technologies, 81,* 75-79).

Співаковський, О. В. (2003). *Теорія і практика використання інформаційних технологій у процесі підготовки студентів математичних спеціальностей*. Херсон: Айлант (Spivakovsky, O. V. (2003). *Theory and practice of using information technologies in the process of preparation of students of mathematical specialties*. Kherson: Ailant).

Romanchenko, I., Prokopenko, A., Zaichko, I., Prokopenko, I., Rybalko, P., Bobrovytska, S., Kyselyova, O. (2021). Methods Of Introducing Information Technologies Into The Educational Process Of Higher Education Institutions Of Ukraine. *International Journal of Computer Science and Network Security, 21 (5).* URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202105/20210503.pdf.

SUMMARY

Rebenok Vadym. Methodical Approaches to the Use of Information Technologies by Future Vocational Training Teachers.

It was found that the use of computers in the educational process changes the role of teaching aids used in the teaching of vocational disciplines, and the implementation of information technology contributes to the transformation of the educational environment in which the educational process takes place. It is possible to visualize different patterns of the real world in the form of graphs that change dynamically depending on changes in input parameters. Didactic properties of modern computer telecommunications can be divided into three main groups: didactic properties of telecommunications in asynchronous communication; didactic properties of telecommunication in the terminal connection mode; didactic properties of telecommunications in IP-connection mode.

It is stated that the educational process with the use of information technology encourages future teachers to: independent work in the study of vocational disciplines; creates a favorable communicative situation and conditions for the development of creative abilities of the individual, which are especially important for students; increases the motivation and cognitive activity of students; improves individualization, differentiation and intensification of the learning process; expands and deepens interdisciplinary links; systematizes and integrates knowledge of individual educational components; organizes systematic and reliable control; avoids subjectivity in evaluation.

Practice has shown that only the knowledge that future teachers have acquired independently, thanks to their own experience and actions, will be really strong. In the educational process, the use of information technology allows students to organize continuous and thorough mastering of educational material in classes of vocational disciplines. In educational practice, information technology in most cases is used as an aid in combination with other tools, which significantly intensifies this process. However, to increase the efficiency of the educational process, modern technical means must be used as a holistic independent product.

Keywords: *information technologies, vocational training, vocational disciplines, programmed learning, problem approach.*

УДК 37.032:364:173.3

Лілія Ребуха
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID 0000-0002-0054-0651
Оксана Кричківська
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID 0000-0003-3007-0248
Роман Брик
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID 0000-0001-8362-3593
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/198-206

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ВІДПОВІДАЛЬНИХ БАТЬКІВСЬКИХ ВЗАЄМИН

У статті розглядається формування усвідомленого батьківства, що є процесом присвоєння соціальних, сімейних, психологічних батьківських установок у майбутніх фахівців соціальної сфери. Змістовно доповнено поняття «відповідальність» та «відповідальний батько». Розглянуто найважчі періоди адаптації молодих людей до набуття ролі батьків. Зазначено, що підготовка фахівців соціальної сфери до усвідомленого батьківства в закладах вищої освіти передбачає упорядкування і встановлення в особистості стійких зв'язків між структурними компонентами батьківства та повноцінному виявленні у молоді його когнітивної, емоційної та поведінкової складових. Зроблено висновок, що батьківство виступає багатогранним феноменом, представленим на двох рівнях: суб'єктивно-особистісному та індивідуальному, які слугують вагомими етапами у процесі становлення батьківства.

Ключові слова: *батьківство, відповідальні батьківські взаємини, молода сім'я, фахівці соціальної сфери.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство пов'язує батьківство із турботою, контролем та сприянням прогресивному розвитку дитини. Стати батьками нині може кожен чоловік і жінка, які досягли повноліття. Народження дитини є значущою подією в житті молодих людей, оскільки саме в цей період життя вони набувають статусу батька та матері. Психологічна готовність виконувати роль батьків часто не збігається з їх біологічною здатністю виконувати дану діяльність. Відповідно батьківство є базовим життєвим призначенням та значущою соціально-психологічною функцією кожної людини. Тоді як процес формування відповідальних батьківських взаємин у молодій сім'ї є вагомою педагогічною проблемою сучасного суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Нині науковці (Бондаренко, 2014; Дармострук, 2011; Скріннік, 2016) розглядають батьківство з двох позицій: як складний комплекс суб'єктивно-особистісної освіти та як інтеграція індивідуальних цілих, що включає двох осіб – батька та матір. Батьківство слугує усвідомленням духовної єдності зі шлюбним

партнером по відношенню до своїх або прийомних дітей, й вимагає належної психолого-педагогічної освіти особистості, яка включає сукупність ціннісних орієнтацій батьків, їх установок та очікувань, батьківських почуттів і взаємних позицій, батьківської відповідальності, стилю виховання. Водночас науковці зазначають, що батьківство завжди проявляється як на суб'єктивно-особистісному, так і на індивідуальному рівнях (Малаєва, 2016).

Вивчаючи дослідження науковців І. Братусь, Л. Буніної, Ю. Крістєвої, О. Лещенко, Н. Максимовської, Н. Рудоваої, Є. Шамаріної, Н. Шевченко та ін., нами узагальнено, що батьківство має соціокультурну природу, для нього характерні існуючі в суспільстві правила та норми, що розподіляються між батьками у вигляді обов'язків і виконуваних ними функцій (Ребуха, 2018).

Науковець О. Стрельник зазначає, що майбутнє суспільства полягає у сучасному стані батьківства (Стрельник, 2017). та виконанні батьками головних функцій (Алєксєєнко, 2000). Проте зараз залишаються актуальними питання що стосуються природи, структури батьківства, провідних чинників, які впливають на формування готовності до цього феномену

Теоретичний аналіз наукових праць (І. Бех (Бех, 2015), Н. Дармострук (Дармострук, 2011); О. Стрельник (Стрельник, 2017); Л. Яценко (Яценко, 2013) та ін.) із проблематики батьківства в молодій сім'ї, показав, що на сучасному етапі виокремлено та достатньо вивчено домінування материнства та психологічної готовності до нього, однак є низка важливих напрямів, що вимагають досліджень. До таких належать, як зазначають науковці Т. Алєксєєнко, Н. Гусак, С. Мінухін та ін., трактування батьківства з урахуванням системного підходу, тобто його зв'язку з процесами становлення сім'ї; описання критеріїв та рівнів психолого-педагогічної готовності молодих батьків до появи дитини; розробка технік та моделей формування психологічної готовності молодих людей до батьківства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з вище зазначеного, стверджуємо, що у підготовку фахівців соціальної сфери до відповідальних батьківських взаємин потрібно включати наступні компоненти: потребнісно-емоційний компонент, який залучає емоційні реакції та переживання, потребу в контакті; операційний компонент, що включає формування вмінь та обізнаність у догляді за дитиною та спілкування з нею; ціннісно-смисловий компонент, котрий вказує на значимість природи

психоемоційних переживань під час становлення відповідальних батьківських взаємин.

Формулювання цілей статті – схарактеризувати підготовку фахівців соціальної сфери до відповідальних батьківських взаємин.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс теоретичних методів, що включає метод аналітичного аналізу, синтез науково-педагогічної літератури, обґрунтування і узагальнення отриманих даних, що допомогли у досягненні окресленої мети.

Виклад основного матеріалу. Важливими факторами для сім'ї є відповідальність членів сім'ї один за одного і дитину та готовність до допомоги (Красін, 2017; Стрельник, 2017). Відповідальне батьківство включає низку ціннісних орієнтацій, установок та очікувань батьків, батьківських почуттів, позицій, стосунків та переконань щодо себе як батька. Воно слугує соціальною та духовно-моральною потребою особистості, орієнтованою на ціннісне виховання дітей, підготовку до позитивних, когнітивних, емоційних, поведінкових взаємовідносин у сім'ї. Відповідальність пов'язана з деякою тривогою, занепокоєнням за здоров'я та долю дитини, духовний та душевний її розвиток. Зазвичай відповідальність визначає поведінку батьків, що спрямована на запобігання можливим хворобам, нещастям дитини з метою полегшення страждання, переживання, мінімізацію неприємних, травмуючих моментів. Дуже часто відповідальність переростає у надтривожність, гіперопіку. Така деформація батьківських взаємин найчастіше спостерігається зі сторони молодих батьків (Бондаренко, 2014; Волошенко, 2022).

Відповідальність у молодих батьків може бути по-різному сформована у часі: задовго до появи дитини на світ; під час вагітності та пологів; відразу після народження дитини або через деякий час. Досить часто почуття відповідальності у молодих батьків з'являється під час спілкуються зі своєю дитиною віч-на-віч. Саме тоді виникає розуміння того, що здоров'я та життя дитини залежить від них самих. Часто спостерігається відсутність синхронності у почуттях відповідальності у матері та батька.

Зауважимо, що змістове наповнення поняття «відповідальність» у жінки та чоловіка різняться. Жінка розуміє відповідальність як створення сприятливої атмосфери в будинку для затишного та комфортного життя кожного її члена, тоді як чоловік розуміє відповідальність, що співвідноситься із створенням матеріальних благ для фінансового комфорту сім'ї. У більшості випадків, почуття

відповідальності по відношенню до дітей з'являється найперше у жінки, тому що вона більше часу проводить з дитиною, ніж чоловік.

Сутність підготовки фахівців соціальної сфери в ЗВО до усвідомленого батьківства полягає в упорядкуванні цілісної структури батьківства, встановленні стійких зв'язків між її структурними компонентами, повноцінному прояві когнітивної, емоційної та поведінкової складової кожного структурного складника батьківства (Лещенко, 2010; Ребуха, Боршуляк, 2020).

Узагальнюючи думку педагогів (Красін, 2017), можемо стверджувати, що відповідальний батько – це зріла людина, здатна відповідати за власні вчинки, своє життя з метою забезпечення сприятливих умов для зростання і розвитку дитини, забезпечення матеріального благополуччя та створення комфортного середовища.

Таким чином, відповідальне батьківство залежить від збалансованості різних складових виховання: комунікативного, емоційного, економічного, нормативно-правового та духовно-ціннісного.

Розглянемо особливості кожної складової. Так, комунікативна складова полягає в регулярному спілкуванні з дитиною. За умов сучасних інформаційних комунікацій батьки, для вивільнення власного часу, часто «переключають» дитину на електронні носії із залученням до перегляду відео, мультиплікаційних фільмів, відеороликів та ін. Молодим батькам слід завжди пам'ятати про цінність безпосереднього спілкування з дитиною, в результаті якого відбувається її безпосередній розвиток. Батькам необхідно знати, що відбувається в житті дитини, чому вона надає переваги, чим цікавиться та ін. Емоційна складова виховання полягає в майстерності батьків бути в ролі порадника, помічника, умінні викликати в дитини чуттєву реакцію у відповідь, можливістю ділитися своїми переживаннями, обговорювати проблеми, тоді як економічна сторона полягає у здібності батьків забезпечувати її всіма матеріальними благами, необхідними для комфортного життєбуття (Бех, 2015). Нормативно-правова складова виховання відображається в умінні батьків навчати дитину слідувати правилам і нормам, які є загальноприйнятими у суспільстві відповідно до місця їхнього проживання.

Особливе місце у вихованні майбутніх батьків займає духовно-ціннісна складова майбутніх батьківських взаємин, яка покликана прищеплювати дитині базові життєві і духовні цінності, такі як життя, здоров'я та ін. Цінності батьківства включають переконання про цінність дітей та ставлення до них; мотивацію до дітонародження; планування та організацію народження дітей, їх кількість; якісну турботу та виховання;

вибудовування взаємин між батьками та дітьми; узгодження якостей, які необхідно виховувати у дітях (Стрельник, 2017).

Виховання батьківського ставлення у майбутньому закладається з дитинства у батьківській сім'ї, де можна простежити настанови до розвитку особистості. Батьківська позицію визначає самооцінку дитини до майбутнього батьківства, стійку Я-концепцію, психологічну зрілість, здатність адекватно та відкрито висловлювати свої почуття, вміння передавати існуючий досвід, проводити рефлексію своєї поведінки.

Визначальними установками батьків у розвитку особистості є ціннісні орієнтації, спрямовані на формування в майбутньому довірливих взаємовідносин в сім'ї, теплої сімейної атмосфери. Дитячо-батьківські взаємини є визначальними під час побудови стосунків між молодими батьками і дитиною, виступаючи значним чинником формування батьківських установок (Красін, 2017; Стрельник, 2017). Тому багато молодих осіб прямо відтворюють батьківську модель поведінки у своїй сім'ї та компенсують дефіцит тих батьківських відносин зі своїми дітьми, які самі пережили в дитячі роки (наприклад, дефіцит любові, недостатнє турботливе ставлення зі сторони батьків, відсутність співробітництва і кооперації та ін.).

Всі чинники, що сприяють формуванню батьківства, можна розділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні обумовлені сукупністю зовнішніх соціальних впливів та внутрішні – індивідуально-особистісні, що відносяться до самої особи. Слід зазначити, що процес формування батьківства відбувається під впливом рівня розвитку товариського оточення та суспільства в цілому.

Соціальне управління сім'єю відображається у системі цілеспрямованого впливу зі сторони державних органів на репродуктивну мотивацію сім'ї, її спрямованість, матеріальне та моральне стимулювання народжуваності у межах демографічної політики (Стрельник, 2017). Комплекс соціальних впливів відображається в системі ціннісних орієнтацій та установок молоді. Неформалізований вплив суспільства на батьківство здійснюють твори мистецтва та культури, засоби масової інформації та ін. Роль суспільства у формуванні в молодих людей мотивації і потреби у дітях, на думку Т. Алєксєєнко, полягає в тому, що воно «налаштовує» майбутніх матерів і батьків на весь комплекс обов'язків та почуттів, пов'язаних із вихованням нового покоління (Алєксєєнко, 2000). Саме батьківство дає змогу відчути щастя стати мамою і батьком та набути новоявленого соціального престижу.

Найбільш оптимальною для дитини, її батьків та сім'ї в цілому є стратегія створення найбільш сприятливих умов для розвитку дитини за якої відбувається співпраця, співрозвиток та співтворчість батьків і дитини. Поява дитини відкриває нові можливості для молодих батьків, дає новий імпульс для розвитку сім'ї, сімейних стосунків, дозволяє батькам найповніше реалізувати себе як особистість.

Отже, батьківство виступає багатогранним феноменом, який представлений на двох рівнях: суб'єктивно-особистісному та індивідуальному. Зазначені рівні слугують одночасно вагомими етапами формування батьківства. Звідси батьківство є духовною потребою людини, до якого активно підключається біологічний аспект у момент виношування та годування дитини жінкою.

Проте суспільство розглядає материнство та батьківство як соціальні категорії, які не залежать від біологічного аспекту. Початковим етапом батьківства є саме дошлюбний період, коли формується когнітивна, поведінкова та емоційна складові батьківства. Другий етап представлений узгодженням даних уявлень молодого подружжя про батьківство. Феномену батьківства цього етапу відповідає розумінню сутнісного змісту понять відповідальність, довіра, готовність виконувати роль батька і матері та ін. Третій етап представлений поведінковою складовою молодих батьків. Він полягає у цілковитому сприйнятті народження дитини та виявленні нових можливостей самореалізації. Таким чином, поетапне формування батьківства у ЗВО дає можливість організувати його цілеспрямований розвиток, а також підготовку до батьківства молодих людей як на суб'єктивно-особистісному рівні, так і на індивідуальному.

Висновки і подальші перспективи в цьому напрямку дослідження. Висновуючи, зазначимо, що особливості особистості подружжя, їх ціннісно-мотиваційна сфера, а також досвід, отриманий у батьківській сім'ї, дають початок формуванню батьківства у кожному конкретному випадку. Молоді люди, які готуються в майбутньому стати батьками, повинні розуміти всю повноту відповідальності за своїх дітей, пам'ятати про те, що батьківські відносини та культура таких взаємин виступають важливим системотворчим підґрунтям інституту сім'ї. Батьківсько-дитячі взаємовідносини складаються впродовж усього життя, припускають безперервність, безоплатність, терпіння та турботу одне про одного. Основи формування батьківства слід розпочинати з раннього дитинства, підкріплювати на позитивному прикладі, демонструючи добрі стосунки у них,

шанобливе ставлення до оточуючих та продовжувати у ЗВО і після його закінчення впродовж життя.

Перспективним напрямком досліджень може слугувати розгляд батьківства в педагогічних умовах, що змінюються.

ЛІТЕРАТУРА

Алєксєєнко, Т. Ф. (2000). Сучасні тенденції становлення сім'ї та її виховної функції. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: наук. записки Рівненського держ. гуманітар. ун-ту*, *9,* 184–188. (Alekseenko, T. F. (2000). Current trends in the formation of the family and its educational function. *Updating the content, forms and methods of teaching and education in educational institutions: science. Notes of Rivne State Humanitarian University, 9, 184–188*).

Бех, І. Д. (2015). *Виховання особистості у 2 т.* Чернівці. (Букрек. (Beh, I. D. (2015). Education of personality *in 2 volumes Chernivtsi: Bookrek*).

Бондаренко, З. П. (2014). Психолого-педагогічні засади підготовки студентської молоді до усвідомленого батьківства. *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання, 11*, 21–28. (Bondarenko, Z. P. (2014). Psychological and pedagogical principles of preparing student youth for conscious parenting. *International Chelpanovsky psychological and pedagogical readings, 11, 21–28*).

Волошенко, М. (2022). Модель професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування усвідомленого батьківства у молоді. *Наукові інновації та передові технології*, *6* (8). (Voloshenko, M. (2022). Model of professional training of future social specialists for the formation of conscious parenting in young people. *Scientific innovations and advanced technologies, 6 (8)).*

Дармострук, Н. В. (2011). *Статеворольові чинники формування психологічної готовності до материнства* (афтореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01. Харків. (Darmostruk, N. V. (2011). Gender - role factors in the formation of psychological readiness for motherhood *(DSc thesis abstract) Kharkiv).*

Красін, С. А. (2017). Усвідомлене батьківство: сутність, ознаки, структура та зміст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 55*, 215–221. (Krasin, S. A. (2017). Conscious parenting: essence, signs, structure and content. *Pedagogy of Creating a Creative Personality in Higher and Secondary Schools, 55, 215–221).*

Лещенко, О. Г. (2010). *Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05). Луганськ. (Leshchenko, O. G. (2010). *Socio-pedagogical conditions for the formation of a responsible attitude to parenthood in a young couple* (DSc thesis abstract). Lugansk).

Малаєва, М. В. (2016). Структура батьківства як компонент батьківської сфери у чоловіків. *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання*, *17,* 183–189. (Malaeva, M.V. (2016). The structure of fatherhood as a component of the parental sphere in men. *International Chelpanovsky psychological and pedagogical readings, 17,* 183–189).

Ребуха, Л. З. (2018). Формування системи цінностей майбутніх фахівців соціогуманітарної сфери за фундаменталізації професійної підготовки у вищій школі. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: зб. тез II міжнар. студ. наук. конф. (Тернопіль, 1 черв. 2018 р.).* Тернопіль: ТНЕУ, 171−173. (Rebukha, L. Z. (2018).

Formation of a system of values of future specialists in the socio-humanitarian sphere with the fundamentalization of professional training in higher education. The legal system of Ukraine in terms of European integration: the view of student youth: *Coll. thesis II International. stud. Science. conf. (Ternopil, June 1, 2018). Ternopil: TNEU,* 171−173*).*

Ребуха, Л. З., Боршуляк, Н. С. (2020). Професійна компетентність фахівців: сутнісні ознаки та розвиткові умови. *Інноваційна педагогіка,* 22(3), 87–90. (Rebukha, L. Z., Borshulyak, N. S. (2020). Professional competence of specialists: essential features and developmental conditions. *Innovative pedagogy, 22 (3),* 87–90).

Скріннік, Є. (2016). *Підготовка майбутнього вчителя до формування сімейних духовно-моральних цінностей учнів загальноосвітніх навчальних закладів* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07). Умань. (Skrinnik, E. (2016). *Preparation of the future teacher for the formation of family spiritual and moral values of students of secondary schools* (DSc thesis abstract). Uman).

Стрельник, О. О. (2017). *Материнство як соціальна практика: структурно-діяльнісна концепція* (дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.04). Київ. (Strelnyk, O. O. (2017). *Motherhood as a social practice: structural-activity concept* (DSc thesis abstract). Kyiv).

Яценко, Л. В. (2013). Сутнісні характеристики готовності до відповідального батьківства. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, *17* (2), 513–521. (Yatsenko, L. V. (2013). Essential characteristics of readiness for responsible parenthood. *Theoretical and methodological problems of education of children and students, 17* (2), 513-521).

SUMMARY

Rebukha Liliia, Krychkivska Oksana, Bryk Roman. Preparation of social sphere specialists for responsible parental relations.

The article considers the formation of conscious parenting, which is the process of assigning social, family, and psychological parenting attitudes to future professionals in the social sphere. The notion of "responsibility" in women and men and "responsible father" has been substantially supplemented. The most difficult periods of adaptation of young people to the role of parents are considered. It is noted that the training of social workers for conscious parenting in higher education institutions involves streamlining and establishing in the individual stable links between the structural components of fatherhood and the full identification of its cognitive, emotional and behavioural components. Emphasis is placed on the dependence of responsible parenthood on the balance of communicative, emotional, economic, normative-legal, and spiritual-value types of education. The influence of the defining attitudes of the parental family in the development of the personality of the social sphere specialist, which is value orientations aimed at forming trusting relationships in the family, a warm family atmosphere and cooperation.

It is theoretically proven that fatherhood is recognized by modern youth as a primary family value influenced by external and internal factors. It is stipulated that the process of fatherhood formation takes place under the influence of a friendly environment and civil society. The role of society in the formation of fatherhood "adjusts" future mothers and fathers to the full range of responsibilities associated with the upbringing of the new generation and gaining a new prestigious social status.

It is concluded that fatherhood is a multifaceted phenomenon, represented on two levels: subjective-personal and individual, which serve as important stages in the formation of fatherhood. The appropriate gradual formation of fatherhood allows

organizing its purposeful development in higher education and proper preparation of young people to perform new status roles in the future.
Key words: *fatherhood, responsible parenting, young family, social workers provision.*

УДК 378.172

Анна Сахненко
Сумський національний аграрний університет
ORCID 0000-0002-8084-3897
Галина Крот
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ORCID 0000-0002-9933-0362
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/206-218

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАСАДАХ АКМЕОЛОГІЇ

У представленій статті розглянуто акмеологічні засади професійно орієнтованого фізичного виховання студентів аграрних спеціальностей. Визначено структуру професійної фізичної готовності фахівців аграрної промисловості, що включає когнітивний, фізичний та здоров'язбережувальний компоненти.

Для визначення рівня фізичного здоров'я студентства було застосовано методику Г. Л. Апанасенка. У результаті проведеного дослідження було виявлено позитивний вплив акмеологічної складової професійно орієнтованого фізичного виховання на формування здоров'язбережувального компоненту професійної фізичної готовності студентів аграрних спеціальностей.
Ключові слова: *акмеологія, здоров'я, акмеологічні засади, технології, професійно орієнтоване, професійна фізична готовність, компонент, здоровязбережувальний, студенти аграрних спеціальностей.*

Постановка проблеми. Сучасна наука у сфері фізичної культури дає інтегровану оцінку здоров'я людини, пов'язану з багатофакторністю та синкретичністю її складових: рівня рухової активності, генетики, статі, енергетичного потенціалу, умов навчання та способу життя. І в цьому контексті, основними елементами зміцнення здоров'я майбутньої генерації фахівців різних галузей виробництва та невиробничих сфер виступають фізична культура, спорт та соціальна орієнтація студентства на здоровий спосіб життя. Основи процесу формування гармонійно розвиненої особистості майбутнього фахівця закладаються у вищій школі. Насамперед, це зміцнення здоров'я, досягнення високої та стійкої працездатності за допомогою занять фізичною культурою, активним відпочинком і спортом (Рубаненко, 2017).

Розглядаючи процес професійно орієнтованого фізичного виховання студентів аграрних закладів вищої освіти у контексті акмеологічного підходу, можна стверджувати, що його головною метою виступає

формування належного рівня професійної фізичної готовності майбутніх фахівців задля досягнення професійного акме, що характеризується вищим ступенем професіоналізму майбутнього фахівця.

Вивченням професіоналізму як вищого ступеня розвитку людини займається акмеологія, яка досліджує проблеми і суперечності між зростаючим обсягом інформації, з одного боку, і часом, необхідним для оволодіння нею, − з іншого (Таран, 2013).

Сучасні науковці об'єктами вивчення акмеології визначають людину як індивіда, що досягає вищого рівня розвитку, високі потенціали та вершинні досягнення різних суб'єктів суспільної діяльності. Предметом виступають суб'єктивні та об'єктивні фактори, що сприяють або перешкоджають прогресивному розвитку зрілої особистості, та механізми, які забезпечують можливість досягнення вищого ступеня її розвитку — акме (Таран, 2013).

Ґрунтовний аналіз наукових джерел дозволяє констатувати, що, незважаючи на значну кількість наукових праць вчених-акмеологів, проблема формування здоров'язбережувального компоненту професійної фізичної готовності майбутніх фахівців аграрної промисловості залишається малодослідженою.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури (Дурай-Новаковская, 1983; Мазур, 2013) дозволив визначити професійну фізичну готовність, як інтегративне особистісне утворення, яке включає різні компоненти: сукупність знань, рівень розвитку професійно важливих фізичних якостей і фізичного здоров'я, адекватних вимогам та змісту майбутньої професії. Розкриваючи структуру професійної фізичної готовності студентів аграрних спеціальностей, нами було визначено такі компоненти − когнітивний, фізичний і здоров'язбережувальний (Sakhnenko, 2020).

Здоров'язбережувальний компонент професійної фізичної готовності характеризує стан фізичного здоров'я майбутнього фахівця аграрної промисловості. Його показником є рівень фізичного здоров'я. Зазначимо, що основою становлення і розвитку особистості успішного фахівця є належний рівень здоров'я, у тому числі і фізичного. Саме формування і збереження належного рівня фізичного здоров'я забезпечують акмеологічні засади організації професійно орієнтованого фізичного виховання студентства.

За класифікацією, запропонованою М. С. Гончаренко, до складу здоров'язбережувальних технологій входять фізкультурно-оздоровчі технології та технології забезпечення безпеки життєдіяльності

(Гончаренко, Лупаренко, 2010; Рибалко, 2017). Окрім того, науковцями доведено позитивний вплив занять фізичним вихованням на стан фізичного здоров'я студентства (Грибан, 2012; Демінська, 2012; Дубогай, 2004; Канішевський, Озерова, 2015; Курилюк, 2017; Рибалко, 2017; Селіванов, 2018). Таким чином, можна стверджувати про взаємозв'язок когнітивного, фізичного та здоров'язбережувального компонентів та їх комплексний вплив на формування належного рівня фізичного здоров'я, як основи професійної фізичної готовності студентів аграрних спеціальностей.

На думку науковців С. П. Кость та В. П. Ясінського, розвиток здоров'я (фізичного, психічного, морального) особистості і створення здоров'язберігаючого середовища неможливі без акмеологічної складової і реалізуються на таких рівнях: ціннісно-мотиваційному, який виявляється у бажанні зберегти здоров'я, активність, цілеспрямованість; поведінковому, який характеризується мірою захопленням людиною здоровим способом життя, своєю діяльністю, потребою в русі; рефлексивно-оціночному, який відображає вміння оцінити і усвідомити стан свого внутрішнього світу; емоційно-чуттєвому, який відображає здатність до самоконтролю, вміння керувати своїми почуттями та емоціями; когнітивному, тобто бажанні дізнаватися про умови ведення здорового способу життя; етнофункціональному, який характеризує цілісне здоров'я людини з позиції етнодиференційних і етноінтегрувальних особливостей (Кость, Ясінський, 2015).

Недостатня кількість наукових досліджень щодо впливу акмеологічної складової на формування здоров'язбережувального компоненту професійної фізичної готовності студентів аграрних спеціальностей зумовила вибір напряму нашого дослідження.

Мета статті – перевірити ефективність впливу акмеологічної складової професійно орієнтованого фізичного виховання щодо формування належного рівня фізичного здоров'я студентства аграрних спеціальностей.

Методи дослідження – експрес-оцінка рівня соматичного здоров'я Г. Л. Апанасенка

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні брали участь студенти факультету агротехнологій та природокористування Сумського національного аграрного університету у загальній кількості 100 осіб, які за станом здоров'я були віднесені до основної групи. До складу контрольної і експериментальної груп входило по 50 юнаків.

З метою формування здоров'язбережувального компонента впродовж експерименту ми використовували розвиваючі акмеологічні технології. Серед них − технології саморозвитку і психо-технології, спрямовані на розвиток мотиваційної, когнітивної, емоційної і моральної сфер людини.

Використання технологій саморозвитку відбувалось під час самостійних занять і передбачало виконання індивідуальних завдань та розробку комплексів фізичних вправ, спрямованих на покращення здоров'я і фізичної працездатності майбутніх фахівців аграрної промисловості. Індивідуальні завдання стимулювали виявлення творчого підходу до їх вирішення та розвиток рефлексії.

Психо-технології реалізовувались під час проведення практичних, інтерактивних занять та спортивно-масової роботи і передбачали використання ігрового та змагального методів навчання. У межах зазначених методів здійснювалось проведення рухливих ігор, спортивних ігор, естафет та змагань в індивідуальних і командних видах спорту, що сприяло розвитку морально-вольових якостей і комунікативних навичок, засвоєнню теоретичних знань і формуванню мотивації на покращення і збереження здоров'я та самовдосконалення студентства.

Акмеологічне підґрунтя професійно орієнтованого фізичного виховання зумовило створення ряду наступних педагогічних умов, необхідних для формування здоров'язбережувального компоненту професійної фізичної готовності майбутніх фахівців агропромислового комплексу: активізація пізнавальної діяльності та підвищення рівня мотивації; вдосконалення інформаційного середовища; стимулювання розвитку рефлексії та самоконтролю.

Вирішення оздоровчих завдань, відповідно до акмеологічних засад, передбачає засвоєння теоретичних знань стосовно правил техніки безпеки під час занять фізичними вправами і на виробництві, методів самоконтролю, формування ціннісних установок на ведення здорового способу життя і профілактики захворювань, формування і підтримка належного рівня здоров'я − як результату занять професійно орієнтованим фізичним вихованням.

Перевірка ефективності формування здоров'язбережувального компоненту професійної фізичної готовності здійснювалась на початковому та кінцевому етапах педагогічного експерименту. На початку експерименту представники контрольної та експериментальної груп не мали достовірних відмінностей за показником соматичного здоров'я.

Дослідження антропометричних і фізіометричних показників студентства на початковому етапі експерименту (табл. 1) дозволяють стверджувати, що кількісні значення даних показників у представників обох груп відповідають віковим нормам розвитку юнаків.

Таблиця 1

Антропометричні і фізіометричні показники студентів контрольної та експериментальної груп на початковому етапі експерименту ($\bar{x} \pm S_{\bar{x}}$)

Показник	Контрольна група	Експеримент. група
Довжина тіла, см	175,70 ± 0,77	174,98 ± 0,87
Маса тіла, кг	73,5 ± 0,8	72,8 ± 0,81
ЖЄЛ, мл.	3921,2 ± 24,82	3995,8 ± 39,21
Динамометрія кисті, кг	40,64 ± 0,42	41,54 ± 0,39
ЧСС, уд/хв	77,98 ± 0,27	78,3 ± 0,26
$АТ_с$, мм рт. ст.	117,8 ± 0,25	117,1 ± 0,34

Середній показник довжини тіла становив 175,70 ± 0,77 см в контрольній і 174,98 ± 0,87 см в експериментальній групі. Маса тіла у представників контрольної групи складала 73,5 ± 0,8 кг, в експериментальній – 72,8 ± 0,81 кг. Достовірної різниці між середньостатистичними зросто-ваговими показниками студентів контрольної та експериментальної груп виявлено не було (p>0,05).

Середні значення показників життєвої ємності легень у контрольній групі становили 3921,2 ± 24,82 мл., у експериментальній – 3995,8 ± 39,21 мл. Достовірної різниці між показниками КГ і ЕГ зафіксовано не було, (p>0,05). Середні величини показника сили кисті в контрольній групі складали 40,64 ± 0,42 кг, в експериментальній – 41,54 ± 0,39 кг і достовірно не відрізнялись (p>0,05). Показники частоти серцевих скорочень студентства знаходились у межах норми і становили 77,98 ± 0,27 уд/хв в контрольній та 78,3 ± 0,26 уд/хв в експериментальній групах. Достовірної різниці між зазначеними показниками обох груп виявлено не було (p>0,05). Середньостатистичні значення показників систолічного артеріального тиску відповідали віковим нормам фізичного розвитку досліджуваних і складали 117,8 ± 0,25 мм рт. ст. у контрольній групі та 117,1 ± 0,34 мм рт. ст. в експериментальній групі, (p>0,05).

Середньостатистичні величини індексу соматичного здоров’я та його складових наведено у таблиці (табл. 2).

Таблиця 2

Середні значення кількісних показників рівня соматичного здоров'я та його складових студентів-аграріїв на початковому етапі формувального експерименту ($\bar{x} \pm S_{\bar{x}}$)

Показники	КГ(n = 50)		ЕГ(n = 50)	
	Середні значення	Бали	Середні значення	Бали
Індекс маси тіла, кг/м^2	23,8 ± 0,12	0	23,7 ± 0,13	-0,04 ± 0,03
Життєвий індекс, мл/кг	53,55 ± 0,39	0,2 ± 0,09	55,03 ± 0,43	0,4 ± 0,09
Силовий індекс,%	55,5 ± 0,52	-0,96 ± 0,03	57,2 ± 0,42	-0,9 ± 0,04
Індекс Робінсона, ум. од.	91,8 ± 0,37	-0,16 ± 0,05	91,6 ± 0,38	-0,14 ± 0,05
Проба Мартіне, с	141,4 ± 1,58	1,3 ± 0,1	143,4 ± 2,07	1,3 ± 0,13
ІСЗ, бали	0,4 ± 0,15		0,6 ± 0,23	

На початковому етапі нашого дослідження було встановлено, що середні показники індексу маси тіла в контрольній групі складали 23,8 ± 0,12 кг/м^2, у експериментальній групі – 23,7 ± 0,13 кг/м^2, достовірної різниці між показниками виявлено не було (p>0,05). Середні бали даного показника за шкалою оцінювання рівня соматичного здоров'я Г.Л. Апанасенко становили 0 балів і -0,04 ± 0,03 бала у контрольній та експериментальній групах відповідно.

Середні величини життєвого індексу становили 53,55 ± 0,39 мл/кг у контрольній групі та 55,03 ± 0,43 мл/кг у експериментальній групі. Середньостатистичні значення кількісних оцінок за даним показником складали 0,2 ± 0,09 бала у контрольній групі і 0,4 ± 0,09 бала в експериментальній.

Середньостатистичні показники силового індексу у контрольній групі становили 55,5 ± 0,52% (-0,96 ± 0,03 бала), в експериментальній – 57,2 ± 0,42% (- 0,9 ± 0,04 бала) і достовірно не відрізнялись (p>0,05).

Середні значення показників індексу Робінсона на початковому етапі формувального педагогічного експерименту були достовірно рівними в обох групах (p>0,05) і становили 91,8 ± 0,37 ум. од. (-0,16 ± 0,05 бала) у студентів контрольної групи і 91,6 ± 0,38 ум. од. (-0,14 ± 0,05 бала) у представників експериментальної групи.

У результаті статистичної обробки даних, отриманих після виконання проби Мартіне-Кушелевського, було визначено середні

значення даного показника. Вони складали 141,4 ± 1,58 с (1,3 ± 0,1 бала) у контрольній групі і 143,4 ± 2,07 с (1,3 ± 0,13 бала) в експериментальній групі. Достовірної різниці між показниками обох груп не було виявлено (p>0,05).

Середньостатистичні показники індексу соматичного здоров'я студентів контрольної та експериментальної груп на початковому етапі педагогічного експерименту достовірно не відрізнялись і становили 0,4 ± 0,15 бала у контрольній і 0,6 ± 0,23 бала в експериментальній групі. Кількісні значення індексу соматичного здоров'я в обох групах відповідали низькому рівню фізичного здоров'я.

Серед студентів експериментальної групи середній рівень соматичного здоров'я було зафіксовано у 2% юнаків, нижче за середній рівень – у 6%, низький рівень виявлено у 92% студентів. У контрольній групі рівень нижче середнього було визначено у 2% юнацтва, 98% продемонстрували показники низького рівня.

Аналіз антропометричних показників на кінцевому етапі формувального експерименту дозволяє стверджувати, що показники довжини тіла в обох групах залишились без змін (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка антропометричних і фізіометричних показників студентів-аграріїв протягом формувального експерименту ($\bar{x} \pm S_{\bar{x}}$)

Показник	КГ		ЕГ	
	початковий	кінцевий	початковий	кінцевий
Довжина тіла, см	175,70 ± 0,77	175,70 ± 0,77	174,98 ± 0,87	174,98 ± 0,87
Маса тіла, кг	73,5 ± 0,8	74,1 ± 0,77	72,8 ± 0,81	69,04 ± 0,92
			**t=3,07	
ЖЄЛ, мл.	3921,2 ± 24,82	3995,6 ± 24,43	3995,8 ± 39,21	4408,4 ± 33,97
	*t=2,14		**t=7,95	
Динамомет-рія кисті, кг	40,64 ± 0,42	42,70 ± 0,33	41,54 ± 0,39	48,60 ± 0,4
	*t=3,86		**t=12,64	
ЧСС, уд/хв	77,98 ± 0,27	73,50 ± 0,39	78,3 ± 0,26	69,20 ± 0,28
	*t=9,44		**t=23,82	
$АТ_с$, мм рт. ст.	117,8 ± 0,25	116,9 ± 0,28	117,1 ± 0,34	112,7 ± 0,28
	*t=2,40		**t=9,99	

Примітки: * – достовірність різниці між показниками студентів контрольної групи до та після педагогічного експерименту при p<0,05, ($t_{крит}$=1,987); ** – достовірність різниці між показниками студентів експериментальної групи до, після педагогічного експерименту при p<0,05, ($t_{крит}$=1,987).

Достовірної різниці між показниками маси тіла студентів контрольної групи на початковому і кінцевому етапах педагогічного

експерименту виявлено не було, приріст склав 0,6 кг (0,81%). В експериментальній групі середні значення показників маси тіла знизились на 3,76 кг (5,2%), t=3,07 (при p<0,05) (рис. 1). На кінцевому етапі дослідження різниця між показниками маси тіла студентів контрольної і експериментальної груп становила 5,06 кг (6,8%), t=4,22 (при p<0,05).

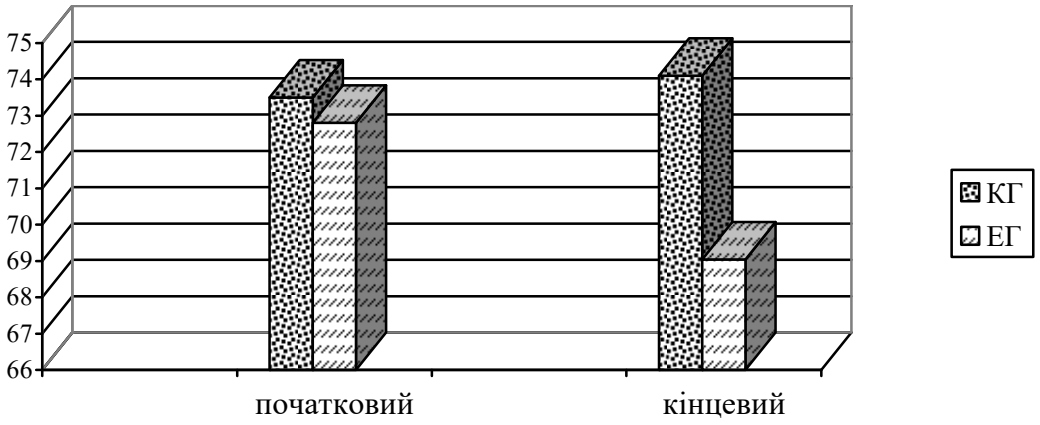

Рис. 1. Динаміка показників маси тіла студентів аграрних спеціальностей на початку і в кінці формувального експерименту.

Аналіз показників життєвої ємності легень показав наступні результати: покращення в експериментальній групі становить 412,6 мл. (9,4%), t=7,95 (p<0,05); у контрольній групі − 74,4 мл. (1,9%), t=2,14 (p<0,05). Достовірна різниця між показниками студентів експериментальної і контрольної груп після експерименту становила 412,8 мл (9,4%).

У результаті експерименту показники кистьової динамометрії в експериментальній групі достовірно покращились на 7,06 кг, приріст склав 14,5%. У контрольній групі покращення становить 2,06 кг приріст склав 4,8%. Різниця між підсумковими результатами експериментальної і контрольної груп складає 5,9 кг (12,1%).

За показником частоти серцевих скорочень покращення в експериментальній групі становило 9,1 уд/хв (11,6%), у контрольній − на 4,48 уд/хв (5,8%). Показники експериментальної групи порівняно із показниками контрольної на кінцевому етапі покращились на 4,3 уд/хв.

Аналіз показників систолічного артеріального тиску дозволяє стверджувати, що на кінцевому етапі дослідження показники студентів експериментальної групи достовірно нижчі ніж у студентів контрольної групи на 4,2 мм рт. ст. (3,6%) Різниця між початковими і підсумковими показниками $АТ_с$ серед юнаків експериментальної

групи складає 4,4 мм рт. ст. (3,8%), серед студентів контрольної групи – 0,9 мм рт. ст. (0,8%).

У результаті статистичної обробки даних дослідження було виявлено динаміку показників складових індексу соматичного здоров'я в обох групах (табл. 4).

Таблиця 4

Зміни показників індексу соматичного здоров'я та його складових серед студентів аграрних спеціальностей впродовж формувального експерименту ($\bar{x} \pm S_{\bar{x}}$)

Показник	Контрольна група		Експериментальна група	
	початковий	кінцевий	початковий	кінцевий
Індекс маси тіла, кг/м^2	23,8 ± 0,12	23,97 ± 0,09	23,7 ± 0,13	22,5 ± 0,1
			**t=7,32	
Життєвий індекс, мл/кг	53,55 ± 0,39	54,13 ± 0,39	55,03 ± 0,43	64,2 ± 0,61
			**t=12,29	
Силовий індекс,%	55,5 ± 0,52	57,8 ± 0,48	57,2 ± 0,42	70,8 ± 0,74
	*t=3,25		**t=15,98	
Індекс Робін-сона, ум. од.	91,8 ± 0,37	85,9 ± 0,54	91,6 ± 0,38	77,8 ± 0,4
	*t=9,01		**t=25,01	
Проба Мартіне, с	141,4 ± 1,58	127,9 ± 1,85	143,4 ± 2,07	104,5 ± 1,56
	*t=5,55		**t=15,01	
ІСЗ, бали	0,4 ± 0,15	1,98 ± 0,32	0,6 ± 0,23	9,7 ± 0,24
	*t=4,47		**t=27,38	

Примітки: * – достовірність різниці між показниками студентів контрольної групи до та після педагогічного експерименту при p<0,05, ($t_{крит}$=1,987); ** – достовірність різниці між показниками студентів експериментальної групи до, після педагогічного експерименту при p<0,05, ($t_{крит}$=1,987).

Результати кінцевого етапу педагогічного експерименту засвідчили достовірну позитивну динаміку за всіма показниками індексу соматичного здоров'я в експериментальній групі.

Різниця між початковими і кінцевими показниками індексу маси тіла в експериментальній групі становить 1,2 кг/м^2 в контрольній – 0,2 кг/м^2.

За показником життєвого індексу, який характеризує резерв функцій зовнішнього дихання людини, покращення в експериментальній групі становило 9,17 мл/кг (14,3%), в контрольній – 0,58 мл/кг (1,1%). Різниця між показниками експериментальної та контрольної груп на кінцевому етапі складала 10,07 мл/кг (15,7%), t=13,91 (при p<0,05). Середній бал за показником життєвого індексу становив 2,2 ± 0,1 бала і 0,3 ± 0,09 бала в експериментальній і контрольній групах відповідно.

Динаміка показників силового індексу дає право стверджувати, що впродовж формувального експерименту відбулось достовірне зростання його кількісних характеристик в експериментальній і контрольній групах. Показники експериментальної групи покращились на 13,6%, в контрольній групі визначено різницю на 2,3%. Різниця кількісних значень підсумкових результатів складає 13%, t=14,74 (при p<0,05). Середні значення балів за даним показником на кінцевому етапі становили 1,34±0,12 бала в експериментальній і - 0,8±0,08 бала у контрольній групі.

Зміни за показником індексу Робінсона серед студентів експериментальної групи засвідчують значне покращення значень кінцевого етапу дослідження порівняно з початковими, що становить 13,8 ум.од. (15,1%). Серед юнаків контрольної групи даний показник покращився на 5,9 ум.од. (6,4%). Різниця підсумкових показників експериментальної і контрольної груп складає 8,1 ум.од., t=12,05 (при p<0,05).

Час відновлення після навантаження у пробі Мартіне Кушелевського серед юнаків експериментальної групи знизився на 38,9 с, що становить 27,1%. В контрольній групі тривалість часу відновлення зменшилась на 13,5 с (9,6%). Різниця показників обох груп на кінцевому етапі становить 23,4 с (18,3%), t=9,67 (при p<0,05).

Статистична обробка даних дозволяє зробити висновки щодо рівня фізичного здоров’я студентства аграрних спеціальностей. Серед студентів експериментальної групи у 16% юнаків було виявлено показники, що відповідають рівню вище середнього, 84% студентів демонструють середній рівень фізичного здоров’я. У контрольній групі середній рівень визначено у 2% студентів, 24% мають показники нижче середнього рівня, у 74% виявлено низький рівень соматичного здоров’я.

За результатами дослідження середній показник індексу соматичного здоров’я в експериментальній групі покращився на 9,1 бала, p<0,05, і відповідає середньому рівню фізичного здоров’я. Показник контрольної групи, порівняно з початковим, зріс на 1,58 бала, p<0,05 і за кількісним показником знаходиться у межах низького рівня фізичного здоров’я (рис. 2).

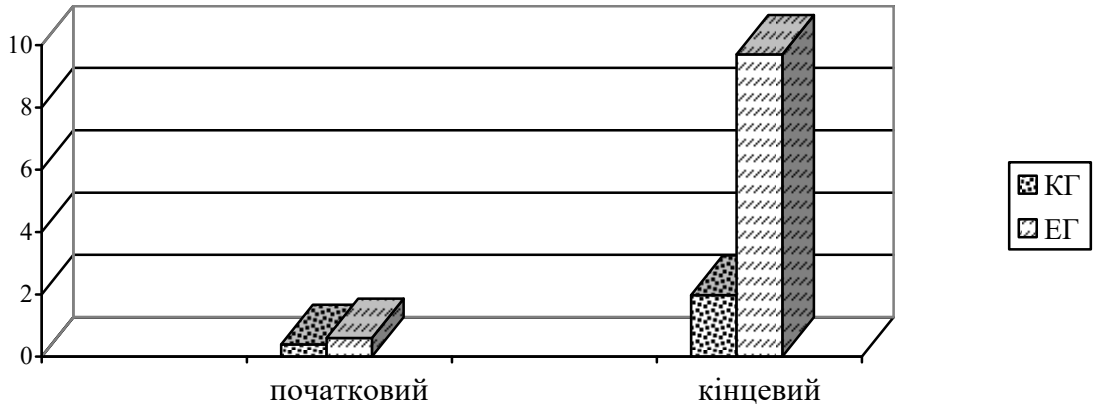

Рис. 2. Динаміка рівня фізичного здоров'я майбутніх фахівців аграрної промисловості протягом формувального експерименту.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, дослідження рівня соматичного здоров'я дозволяє стверджувати про позитивний вплив використання акмеологічних технологій на формування здоров'язбережувального компоненту професійної фізичної готовності студентів аграрних спеціальностей. Серед юнаків експериментальної групи впродовж педагогічного експерименту позитивна динаміка спостерігається за усіма показниками. Середній показник індексу соматичного здоров'я, що на початку експерименту за кількісними характеристиками знаходився у межах низького рівня, на кінцевому етапі відповідав середньому рівню фізичного здоров'я. Зауважимо, що на кінцевому етапі дослідження студентів із низьким та нижче середнього рівнем фізичного здоров'я серед представників експериментальної групи виявлено не було.

Зміни у показниках студентів контрольної групи були незначними. Середній показник індексу соматичного здоров'я за кількісними характеристиками на початку і в кінці експерименту знаходився у межах низького рівня фізичного здоров'я. Переважна більшість представників контрольної групи наприкінці дослідження мали показники, що відповідають низькому рівню. Показників високого та вище середнього рівня у представників контрольної групи не зафіксовано.

Наші подальші наукові розвідки лежатимуть в площині виявлення впливу використання акмеологічних технологій на формування професійної фізичної готовності і акмеологічної компетентності майбутніх спеціалістів аграрної галузі нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

Гончаренко, М. С., Лупаренко, С. Є. (2010). Поняття «валеопедагогіка» та «педагогічна валеологія» у психолого-педагогічній літературі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 1 (3),* 30-38.

Грибан, Г. П. (2012). *Фізичне виховання студентів аграрних вищих навчальних закладів*. Житомир: Рута.

Демінська, Л. О. (2012). Фізичне здоров'я учня як головна цінність педагогічного процессу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 54-58.

Дубогай, О. Д. (2004). Фактори, які визначають ефективність фізичного виховання студентів спеціальної медичної групи. *Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх» у контексті європейської інтеграції України*, 370-374.

Дурай-Новаковская, К. М. (1983) *Основы и закономерности процесса формирования профессиональной готовности к педагогической деятельности* (автореферат дисс. … д-ра пед. наук.). М.

Канішевський, С. М., Озерова, О. А. (2015). Значення фізичного виховання студентства України в сучасних умовах. *Актуальні проблеми фізичного виховання і спорту в сучасних умовах,* 132–137.

Кость, С. П., Ясінський В. П. (2015). Здоров'язберігаюча концепція у контексті акмеологічного підходу: теоретичний аспект. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Вип. 135. Серія: Педагогічні науки*. 131-135.

Курилюк, Ю. І. (2017). Значення фізичної активності у формуванні професійного довголіття майбутніх педагогів. *Young Scientist, T. 43, 3(1),* 183–186.

Мазур, Н. П. (2013). Поняття «готовності» та визначення структурних компонентів готовності майбутніх учителів інформатики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 121*, 288-292.

Рибалко, Л. М. (2017). Педагогічні умови формування здорового способу життя в студентської молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Вип. 147. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт.Т. ІІ,* 118–121.

Рубаненко, А. В. (2017). Психофізіологічні аспекти професійно-прикладної фізичної підготовки студентів аграрних спеціальностей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки, 143,* 238-241.

Селіванов, Є. В. (2018). Значення фізичної активності студентської молоді у процесі формування особистості. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення,* 220-226.

Таран, О. В. (2013). Акмеологічна компетентність як складова професіоналізму педагога. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки,* 153-161.

Sakhnenko, A. V. (2020). Structure of professional physical readiness of agricultural specialty students. *Tendenze attuali della moderna ricerca scientifica, 2,* 28-30.

SUMMARY

Sakhnenko Anna, Krot Halyna. Formation of health-preserving component of professional physical readiness of agricultural specialties students on the acmeological principles.

The greatest value under fundamental human rights is one's life and health. The formation process foundations of harmoniously developed personality of the future specialist of the agro-industrial sector are laid in higher education. Its fundamental

aspects are: good health, negative attitudes towards bad habits, the healthy lifestyle formation, achieving high and sustainable performance through exercise and sports. And that is why the acmeological component of health formation and preservation is especially important, because it acquires the deeper meaning in the context of solving modern society problems and, above all, human development, physical capabilities, spiritual potential and more. Recognized experts in the field of developmental psychology and acmeology pay the great attention to the human health state, which, of course, depends on harmonious personality formation and its "acme" achievement, its development peak.

The presented article considers acmeological principles of professionally oriented physical education of agricultural specialties students. The professional physical fitness structure of agricultural industry specialists is determined, which includes cognitive, physical and health-preserving components.

However, 100 agricultural specialties students took part in the pedagogical experiment.

G.L. Apanasenko's method was used to determine the level of students' physical health. The study revealed a positive effect of the acmeological component of professionally oriented physical education on the health-preserving component formation of professional physical fitness of agricultural specialties students. The average somatic health index in the experimental group improved by 9.1 points and was qualitatively consistent with the average level of physical health. At the final study stage, students with low and below average physical health were not found among the experimental group.

Key words: *acmeology, health, acmeological principles, technology, professionally oriented, professional physical readiness, component, health-preserving, agricultural specialties students.*

РОЗДІЛ ІІІ. ПРОБЛЕМИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Дун Хао
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-1902-3168
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/219-227

ДІАГНОСТУВАННЯ СФОРМОВАНОСТІ МИСТЕЦЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПІВАЦЬКОГО НАВЧАННЯ

У публікації висвітлено сутність та схарактеризовано провідні критерії та показники сформованості мистецького світогляду підлітків. Підкреслено, що констатація рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків під час співу відбувається на основі структурних компонентів, критеріїв та показників. Аргументовано їх взаємозалежність та взаємодію під час формування дослідженого феномену.

Ключові слова: *мистецький світогляд, підлітки, критерії, показники та рівні, констатувальний експеримент.*

Постановка проблеми. Визначення стану сформованості мистецького світогляду учнів основної школи та обґрунтування подальшого перебігу експериментальної роботи щодо формування досліджуваного феномену становить один із основних аспектів робіт, в яких розробляються проблеми з методики музичного навчання. Констатація рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків під час співу відбувається на основі структурних компонентів, критеріїв та показників. Визначення рівнів зумовлено особливостями ціннісних орієнтирів учнів, які вбирають в себе їх аксіологічні переваги у музичній сфері під час сприймання та усвідомлення різних за жанрово-стильовими характеристиками вокально-хорових творів. Крім того, враховується здатність до розуміння емоційно-образного змісту творів, вміння адекватно оцінити їх інтерпретацію та ін.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема розвитку світоглядних орієнтирів особистості, якій притаманні високоморальні та духовні дії та прояви, багатоаспектно розглядається у вітчизняній системі освіти, зокрема в роботах таких науковців, як М. Киященко, Н. Миропольська, В. Панченко, Г. Падалка, О. Рудницька, Т. Танько.

Метод аналізу та узагальнення наукових джерел дозволяє констатувати, що мистецький світогляд досліджується в площині становлення сприйняття музичних явищ у працях О. Костюка, О. Ростовського, О.Єременко та ін.; у зв’язку з виникненням художнього інтересу та естетичної оцінки в роботах О.Дем’янчука, В. Бутенка, Л. Коваль, С. Мельничука та ін. Крім того, музично-

естетичний світогляд, смаки, потреби в процесі вокально-інструментальної та вокально-хорової роботи розглядають Б. Брилін, А. Болгарський, І. Дімова, О. Васильченко та ін.

Натомість, вивчення наукової літератури з досліджуваної теми, а також опрацювання результатів практичного досвіду свідчить про те, що проблема формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання вимагає констатації її вихідного стану, а також розробки методики забезпечення формування досліджуваного феномену.

Мета даної статті полягає у висвітленні розробленого діагностичного апарату та основних аспектів констатувального експерименту щодо формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання.

Методи дослідження. У процесі пошукової роботи використано комплекс загальнонаукових методів, серед яких: аналіз, систематизація, порівняння, узагальнення наукової інформації, системно-структурні, які уможливлюють зіставлення теоретичних підходів до визначення основних дефініцій та методичних засобів.

Виклад основного матеріалу. Реалізація констатувального етапу педагогічного експерименту вимагає з’ясування таких питань, як: виокремити критерії та показники сформованості мистецького світогляду учнів-підлітків; визначити методи в залежності від обґрунтованих критеріїв і показників; проаналізувати пошукову частину експерименту; здійснити аналіз результатів роботи; аргументувати рівні сформованості мистецького смаку підлітків на основі критеріальних ознак (Єременко, 2013, с. 26-34).

Безперечно, розробка та обґрунтування критеріальної бази педагогічного дослідження є вагомими завданнями констатувального (діагностичного) етапу дослідження обраного феномену. Констатувальний етап експериментальної роботи відбувався у перебігу двох зрізів (пошукового і саме діагностувального). Адже, у критеріях і показниках мають віддзеркалюватись найважливіші ознаки та вияви мистецького світогляду учнів. Кількісна та якісна характеристика сформованості мистецького смаку підлітків забезпечується застосуванням ряду методів, як-то: педагогічне спостереження за діяльністю школярів під час занять з музики і в позанавчальній роботі; опитування, бесіди, анкетування учителів мистецтва, батьків, а також здобувачів освіти ННІ культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та факультету мистецтв Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Викладений вище матеріал дає можливість подати комплекс обґрунтованих критеріїв і показників, за якими відбувається діагностувальна робота:

– міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою) діяльністю (показники: інтерес підлітка до сприйняття улюблених творів; активне, усвідомлене бажання засвоєння музичного матеріалу; потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності й стійка необхідність володіння співацькою діяльністю);

– ступінь здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва (показники: наявність знань щодо розрізнення виразних засобів та визначення їх ролі у передачі художньо-образного змісту музичних творів; схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних творів; прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та досконале);

– міра здатності до практично-творчого втілення музичних творів (показники: наявність улюблених музичних творів, авторів, виконавців; спроможність до свідомого вибору співацького репертуару; спроможність до художнього втілення музичних образів).

Таблиця 1

Критеріальна визначеність сформованості мистецького світогляду підлітків під час співацького навчання

Критерії	Показники
міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою) діяльністю	– інтерес підлітка до сприйняття улюблених творів; – активне, усвідомлене бажання засвоєння музичного матеріалу; – потреба в опануванні різних видів музично-виконавської діяльності й стійка необхідність володіння співацькою діяльністю
ступінь здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва	– наявність знань щодо розрізнення виразних засобів та визначення їх ролі у передачі художньо-образного змісту музичних творів; – схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних творів; – прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та досконале

Продовження Таблиці 1

міра здатності до практично-творчого втілення музичних творів	– наявність улюблених музичних творів, авторів, виконавців; – спроможність до свідомого вибору співацького репертуару; – спроможність до художнього втілення музичних образів

Вважаємо за доцільне підкреслити, що критеріальна характеристика досліджуваного феномену базується на його компонентній структурі. Наприклад, міра зацікавленості музичним мистецтвом, зокрема, співацькою (вокально-хоровою) діяльністю (перший критерій) забезпечує з'ясування сформованості мотиваційно-спрямовуючого компоненту; ступінь здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва (другий критерій) дає можливість оцінити сформованість аналітично-оцінювального компоненту; міра здатності до практично-творчого втілення музичних творів (третій критерій) віддзеркалює сформованість творчо-результативного компоненту. Отже, всебічний аналіз та оцінка рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків в процесі співацького навчання здійснюється завдяки розробці та визначенню взаємозалежності та взаємодії між компонентами, критеріями і показниками.

Стосовно обґрунтування першого критерію, пов'язаного з мотиваційно-спрямовуючим компонентом, вважаємо за доцільне розглянути поняття «мотив», «мотиви діяльності» та ін. У психологічній літературі мотив тлумачиться як сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які викликають активність суб'єкта і забезпечують її зорієнтованість (Ростовський, 1997, с. 142-147). Крім того, розуміння мотиву пов'язується з вибором предмета, котрий спонукає до спрямованої діяльності задля досягнення результату (Рудницька, 1998, с. 18).

Отже, мотиви музичного навчання розуміються як особистісні утворення які пов'язані з навколишнім світом, світосприйняттям, світоглядом, а не утворюються спонтанно.

Опрацювання наукових джерел засвідчує, що мотивація діяльності є складною динамічною багатоаспектною системою. Увесь комплекс сприйняття, мислення, поведінки стимулюється завданнями творчості як найвищими в ієрархії спонукальних мотивів особистості (Кузнецова, 2020). Досягненню цих завдань сприяє, з одного боку, спрямована усвідомлена діяльність митця, яка складається з вольових зусиль, раціональної оцінки намічених результатів; з другого, – проявляється мимовільна неусвідомлена активність, котра

відзначається художньою фантазією, уявою та ін. Мотиви пов'язані з такими поняттями як «потреба», «пробудження», «схильність», «устремління» та ін.

Як зазначають науковці, учні підліткового віку мають можливість усвідомлювати власну навчальну діяльність завдяки оволодінню способами самостійних дій, що складає основу їх саморозвитку. Крім того, у підлітковому віці відбувається не тільки конкретна перебудова раніше створених психічних структур, але й виникають нові утворення, виявляється свідома поведінка, спрямованість на формування естетичних уявлень та соціально-культурних потреб (Ростовський, 1997, с. 28).

Для нашого дослідження слушною вбачається позиція науковців щодо переважання продуктивної навчальної діяльності над репродуктивною у підлітковому віці. Поглиблюються не тільки пізнавальні мотиви взагалі, але й посилюється інтерес до набуття знань, активізується бажання до самостійних проявів підлітка під час навчання, зростає самосвідомість в цілому, відбувається усвідомлене ставлення до себе і до оточуючої дійсності. Отже, мотивація відіграє вагоме значення у методичній роботі щодо формування мистецького світогляду школярів-підлітків під час співу. Мотивація як ціннісно-смислова система забезпечує ефективність формування мистецького світогляду здобувачів освіти.

Наступний критерій – ступінь здатності до аналітичного опрацювання та оцінювання явищ музичного мистецтва – спрямовує на встановлення сформованості аналітично-оцінювального компоненту. Означений критерій вбирає в себе набуті підлітками музичні знання. Спроможність школярів до аналітичного опрацювання та оцінювання творів музичного мистецтва має велике значення під час обґрунтування й розробки методики формування мистецького світогляду.

Аналітичні дії щодо музичних творів забезпечуються розвитком аналітичного мислення. Адже, коли учень отримує мистецьку інформацію, йому необхідно не тільки її опрацювати, проаналізувати, але й застосувати причинно-наслідкові зв'язки з іншими мистецькими явищами. Слід підкреслити, що психолого-педагогічні дослідження тлумачать аналітичне мислення як основний інструмент наукового пізнання, що відбувається завдяки логічним діям. За таких обставин, явища та предмети розглядаються в контексті окремих та спільних ознак (Рудницька, 1998). Тобто, аналітичний стиль мислення забезпечує систематичний та різноаспектний розгляд питань або проблем на основі логічних підходів. У досліджуваному процесі

використання прийомів раціонального мислення, аргументації набуває вагомого значення.

Оцінювальні дії щодо явищ музичного мистецтва передбачають схильність до свідомого оцінювання художньої цінності музичних творів; прагнення до відшліфовування виконавських умінь згідно з ідеалами про прекрасне та досконале.

Для нашого дослідження важливу роль має позиція Г.Падалки щодо розгляду оцінювальної діяльності як взаємодії ідеальних уявлень здобувачів освіти з реакцією смаку на конкретні мистецькі явища... (Падалка, 2008, с. 105). Залучення підлітків до оцінювальної діяльності в галузі мистецтва передбачає врахування їх інтересів, смаків, уподобань. Крім того, на активізацію навчальної оцінної діяльності впливають порівняльні дії, які стосуються порівняння мистецьких творів, власних оцінних суджень з іншими та ін. Здійснення оцінної діяльності забезпечується створенням ситуації вибору, під час якої учні залучаються до прийняття самостійних рішень з приводу оцінки мистецьких творів (Падалка, 2008, с. 111).

Таким чином, оцінювальна діяльність складається з ряду взаємопов'язаних дій, а саме: сприйняття, аналіз, узагальнення, порівняння мистецьких явищ. Адже, спонукання підлітків до оцінної діяльності відбувається за умов слухання музичного твору в єдності з критичним осмисленням, аналізом, узагальненням, а також аргументації власної думки.

Третій критерій – міра здатності до практично-творчого втілення музичних творів – забезпечує з'ясування сформованості творчо-результативного компоненту. Даний критерій уможливлює виокремлення: наявність улюблених музичних творів, авторів, виконавців; спроможність до свідомого вибору співацького репертуару; спроможність до художнього втілення музичних образів. Наявність у підлітків бажання, прагнення творити є ознакою реалізації творчої активності. Науковці підкреслюють значення варіативності в процесі з'ясування художніх проблем. Так, створення варіантів, їх оцінювання та вибір є важливими показниками творчих пошуків школярів.

У такому контексті виокремлюються принципи вибору навчального музичного матеріалу, серед яких: гуманістична спрямованість високохудожніх творів; сприймання та усвідомлення національних взірців мистецтва, а також кращих зразків світової класики; жанрово-стильові ознаки творів мистецтва; взаємозв'язок нормативних та індивідуальних підходів до музичного навчання.

Вивчення реального стану сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання передбачало такі аспекти діагностики в ході педагогічного експерименту, як: узагальнення досвіду співацького навчання; з'ясування знань і вмінь підлітків, які необхідні у вокально-хоровій роботі; виокремлення та констатація рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків та ін.

Виокремленні та описані вище критерії стали основою у проведенні діагностування. Означений процес ураховував застосування ряду пошукових завдань, що будуються в залежності від компонентної структури обраного феномену. Використовувались такі методи під час пошукового етапу експерименту, як: аналіз навчальної документації, педагогічне спостереження, опитування, бесіди, анкетування, статистична обробка даних.

Під час проведення констатувального експерименту відбувалося визначення рівнів сформованості мистецького світогляду підлітків у вокально-хоровій роботі у процесі навчальної та позанавчальної діяльності. В ході зведення даних діагностування показників встановлено рівні сформованості мистецького світогляду учнів підліткового віку:

– високий рівень, для якого був характерний стійкий інтерес підлітків до сприйняття улюблених музичних творів, активне бажання засвоювати музичний матеріал, розвинене свідоме оцінювання художньої інформації, спроможність до розрізнення виразних засобів та визначення їх ролі в художньо-образному змісті музичного твору, стійка необхідність володіння музичною діяльністю;

– середній рівень, для якого був притаманний ситуативний інтерес до музичних явищ, не обґрунтованість музичних переваг, недостатнє бажання засвоєння музичного матеріалу, недостатньо розвинені оцінювальні підходи щодо художньої інформації, обмежена можливість у реалізації виконавських умінь;

– низький рівень, особливостями якого були однобічність музичної інформації, низький рівень музичних знань, не сформованість стійкого інтересу до музичних творів, відсутність ціннісних орієнтацій, неспроможність висловлювати смакові оцінки, нездатність до обґрунтування власної думки щодо музики, низький рівень виконавських умінь.

Результати констатувального експерименту (перевага низького і середнього рівню сформованості мистецького світогляду учнів підліткового віку) вимагають організації експериментальної методики

із застосуванням розроблених та обґрунтованих педагогічних умов та принципів забезпечення даного процесу.

Висновки. Таким чином, за визначеними критеріями були обґрунтовані рівні сформованості мистецького світогляду підлітків під час вокально-хорового навчання. Кожен з цих критеріїв базуються на компонентній структурі і не існують окремо, а реалізуються у взаємозв'язку та взаємодоповненні. Перспективні орієнтири дослідження обраної проблеми вбачаються в розробці питання щодо специфіки методичних засобів формування мистецького світогляду здобувачів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

Єременко, О. В. (2003). *Теорія і методика розвитку музичного сприймання в учнів основної школи: методичний посібник*. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка (Yeremenko, O. V. (2003). *Theory and methods of musical perception development in primary school pupils: a manual.* Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko).

Кузнецова, О. А. (2020). Методична система підготовки до просвітницької діяльності зі школярами майбутніх учителів музичного мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2 (96),* 393-404 (Kuznetsova, O. A. (2020). Methodological system of preparation of future musical art teachers for educational activities with schoolchildren. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 2 (96),* 393-404).

Падалка, Г. М. (2008). *Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін).* Київ: Освіта України (Padalka, H. M. (2008). *Art pedagogy (theory and methods of teaching art disciplines).* Kyiv: Education of Ukraine).

Ростовський, О. Я. (1997). *Педагогіка музичного сприймання: навчально-методичний посібник*. Київ: ІЗМН (Rostovskyi, O. Ya. (1997). *Pedagogy of musical perception: a textbook*. Kyiv: IZMN).

Рудницька, О.П. (1998). *Основи викладання мистецьких дисциплін*. Київ: АПН України (Rudnytska, O. P. (1998). *Fundamentals of teaching art disciplines*. Kyiv: Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine).

SUMMARY

Dong Hao. Diagnosing of teenagers' artistic worldview formation in the process of teaching singing.

The publication highlights the essence and characterizes the leading criteria and indicators of teenagers' artistic worldview formation. It is emphasized that the statement of the levels of teenagers' artistic worldview formation during singing is based on structural components, criteria and indicators. Their interdependence and interaction during formation of the studied phenomenon are argued.

The study of the real state of teenagers' artistic worldview formation in the process of teaching singing involved such aspects of diagnostics in the course of pedagogical experiment, as: generalization of the experience of teaching singing; finding out knowledge and skills of teenagers that are needed in vocal and choral work; identification and ascertainment of the levels of teenagers' artistic worldview formation, etc.

The selected and described criteria became the basis for the diagnostics. This process took into account the use of a number of search tasks, which are built

depending on the component structure of the selected phenomenon. Such methods were used during the search phase of the experiment: analysis of educational documentation, pedagogical observation, surveys, interviews, questionnaires, statistical data processing.

During the ascertaining experiment, the levels of teenagers' artistic worldview formation in vocal and choral work in the process of educational and extracurricular activities were determined. During the compilation of data for diagnosing indicators, the levels of teenagers' artistic worldview formation were established: high, medium and low.

The results of the observational experiment (predominance of low and medium level of teenagers' artistic worldview formation) require organization of experimental methods using developed and sound pedagogical conditions and principles of this process.

Key words: *artistic worldview, teenagers, criteria, indicators and levels, ascertaining experiment.*

УДК 793.3:378] - 051

Олег Козачук
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0002-5090-701X
Леся Косаковська
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0001-7138-2008
DOI 10.24139/2312-5993/2021.03/227-234

ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА-ХОРЕОГРАФА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Метою статті є розкриття деяких теоретичних аспектів підготовки сучасного педагога-хореографа як наукової проблеми. Відповідно до мети у процесі дослідження було використано теоретичні та емпіричні методи: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; узагальнення й систематизація з метою виявлення стану опрацьованості зазначеного питання як наукової проблеми. Проаналізовано наукові розвідки у площині порушеної проблеми. Закцентовано на значущості професійно-практичної підготовки педагога-хореографа як багаторівневої та різноцільової системи, де хореографічна освіта нерозривно пов'язана із формуванням загальнопедагогічних компетентностей, актуалізацією розвитку особистісних якостей, інтелектуальної та емоційної сфер у майбутнього фахівця. Узагальнено, що процес організації професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців хореографічних спеціальностей є динамічною системою, котра потребує постійного оновлення пріоритетів розвитку змісту, науково-методичного забезпечення, систематичного розширення професійного тезаурусу крізь призму соціальних викликів, напряму та об'єктів майбутньої діяльності студентів-хореографів і, загалом, стратегій розвитку галузі хореографічної освіти.

Ключові слова*: особистісно-професійне становлення, педагог-хореограф, підготовка, професійно-практична підготовка, хореографічно-педагогічна освіта, хореографічно-педагогічний процес, фахівець-хореограф.*

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси, спрямовані на зближення з освітніми системами зарубіжних країн, спричиняють кардинальні зміни в системі сучасної вищої педагогічної освіти України

загалом, і хореографічно-педагогічної зокрема. При цьому реалії політичного, економічного та суспільного життя в країні потребують підготовки такого педагога-хореографа, який поєднував би загальнопедагогічні здібності з мистецтвом відтворення танцювальних умінь і навичок у майбутній професійній діяльності, що вкрай важливо для виховання культурно і фізично досконалого, гармонійно розвиненого молодого покоління. У цьому ракурсі важливим ресурсом є хореографічно-педагогічна освіта. Ми виходимо з того, що хореографічне мистецтво в умовах сьогодення, як слушно відзначає Ю. Тараненко, набуло статусу соціально-педагогічного чинника, засобу формування у підростаючого покоління естетичної культури та креативних здібностей, гармонійного фізичного та духовного розвитку, соціалізації особистості (Тараненко, 2014, с. 16). За такого підходу освітній процес є творчим часом викладача в будь-якій аудиторії: хореографічній чи лекційній, оскільки «поки студент-хореограф навчається, він отримує практичну та теоретичну базу знань, умінь і навичок» (Калашник, 2019, с. 51), що пробуджують у них бажання працювати за законами краси.

Аналіз актуальних досліджень (Л. Андрощук, Г. Березова, Т. Благова, Л. Бондаренко, А. Ваганова, Є. Валукін, К. Василенко, С. Забредовський, К. Голейзовський, Р. Захаров, Ф. Лопухов, А. Мессерер, В. Уральська, Л. Цвєткова та ін.) засвідчив науковий інтерес до проблеми хореографічної підготовки майбутніх учителів як спеціального об’єкта досліджень, до опрацювання загальнотеоретичних основ професійної підготовки педагога-хореографа.

Мета статті полягає в розкритті деяких теоретичних аспектів підготовки сучасного педагога-хореографа як наукової проблеми.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано такі теоретичні та емпіричні методи: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; узагальнення й систематизація з метою виявлення стану опрацьованості зазначеного питання як наукової проблеми.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначеної мети вважаємо за необхідне здійснити аналіз наукових розвідок у площині порушеної проблеми. Так, суттєвою й актуальною в реаліях сьогодення видається позиція Є. Валукіна щодо рівня освіти, виховання та культури сучасного педагога-хореографа, від якого залежатимуть уміння сучасного учня майстерно застосовувати теоретичні та практичні досягнення хореографічної науки (Валукин, 1987).

Конструктивним уважаємо твердження І. Спінула, що процес підготовки вчителя хореографії необхідно спрямовувати на формування особистості фахівця нового покоління, який має поєднувати в собі високий професіоналізм фахівця-хореографа, педагога-вихователя та менеджера; добре орієнтуватися в психології вихованців; володіти мистецтвом керівництва хореографічним колективом (Спінул, 2011, с. 272).

Існує думка (Благова, 2018), що формування змісту хореографічної підготовки в освітньому середовищі педагогічного закладу вищої освіти має бути зорієнтованим на створення сприятливих умов для творчого становлення студента-хореографа, активізацію його індивідуальних ресурсів задля повноцінної самореалізації в майбутній професії.

На наш погляд, має рацію С. Куценко, стверджуючи, що опанування педагогічної майстерності майбутніми вчителями хореографічного мистецтва уможливлює формування та реалізацію їх творчого потенціалу (Куценко, 2015, с. 119).

Відзначимо, оволодіти майстерністю на високому рівні майбутній педагог-хореограф зможе за умови організації освітнього процесу у закладі вищої освіти як інтелектуальної, творчої діяльності у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у вищому навчальному закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості (Закон України «Про вищу освіту», 2019).

Крізь призму викладеного обґрунтованою нам видається позиція теоретиків і практиків хореографічної освіти (Л. Андрощук, Т. Благова, О. Голдрич, С. Забредовський, С. Зубатов, О. Калініна, Т. Ткаченко, Л. Цвєткова, О. Шамрова, М. Юр'єва та ін.) щодо значущості професійно-практичної підготовки педагога-хореографа як багаторівневої та різноцільової системи, де хореографічна освіта нерозривно пов'язана із формуванням загальнопедагогічних компетентностей, актуалізацією розвитку особистісних якостей, інтелектуальної та емоційної сфер у майбутнього фахівця.

Зокрема, М. Юр'єва і Л. Макарова, досліджуючи якість підготовки студента-хореографа як комплекс набутих у процесі навчання професійних і особистісних характеристик спеціаліста, стверджують, що принципове значення має, передусім, взаємозв'язок особистісного,

творчого та професійного становлення фахівця, де пріоритетним завданням є розвиток особистості. Так, в основі розробленої дослідницями компетентнісної моделі випускника-хореографа, яка інтерпретується як «результативно-цільова основа особистісно-професійного становлення студента у виші», закладено бінарну класифікацію, що складається із двох основних груп компетенцій: універсальних (загальнонаукових, загальнокультурних, соціально-особистісних, інструментальних) і професійних (загальнопрофесійних, профільно спеціалізованих). Кожна із запропонованих груп компетенцій загалом ілюструє багатовимірність процесу фахової підготовки хореографа у вищій школі (Юрьєва, Макарова, 2010, с. 51–52).

Практико-орієнтований характер хореографічної освіти, за твердженням Т. Благової (ми погоджуємося з цією думкою), спричинений тим, що пріоритетом у процесі підготовки майбутніх педагогів-хореографів, поряд із теоретичним навчанням, залишається професійно-практичне становлення в галузі хореографічного мистецтва, яке реалізується у різних формах виробничого навчання (практичних, лабораторних, індивідуальних занять, семінарів, майстер-класів, конкурсів, концертних заходів) і спрямовується на оволодіння студентами комплексом фахових умінь та навичок (виконавських, педагогічних, балетмейстерських). Зокрема, ознайомлення зі специфікою майбутньої професії відбувається у процесі опанування дисциплін, безпосередньо зорієнтованих на практичну апробацію студентами- хореографами методів професійної активності (загальнопедагогічних і фахових), традиційних та інноваційних технологій викладання хореографії в умовах загальної й додаткової освіти. Серед них, зокрема, вчена виокремлює такі: «Методика роботи з хореографічним колективом», «Методика хореографічної роботи у загально- освітніх навчальних закладах», «Підготовка концертних номерів» (Благова, 2018).

Суттєвою нам видається думка О. Шамрової, що сучасні умови професійної діяльності висококваліфікованого спеціаліста-хореографа потребують від нього володіння різноаспектними знаннями: культурологічними, мистецтвознавчими, психолого-педагогічними, менеджерськими, хореографічними (Шамрова, 2007).

Невід’ємним компонентом професійно-практичної підготовки майбутніх педагогів-хореографів, зауважує Т. Благова, розглядається система практик як важливий фактор формування професійної компетентності, творчої індивідуальності, різноаспектних здібностей, що забезпечує моделювання і прогнозування хореографічно-

педагогічного процесу з урахуванням закономірностей розвитку й саморозвитку його суб'єктів. Процес проходження студентами різних видів хореографічних практик загалом спрямований на формування у майбутніх спеціалістів цілісних уявлень про професію, усвідомлення її значущості як для фахового зростання, так і для особистісного становлен ня й самовизначення, а також забезпечує розвиток загальнопедагогічних, професійно значущих компетентностей хореографа-педагога, балетмейсте ра, організатора та керівника танцювального колективу (Благова, 2017, с. 49).

У площині порушеної проблеми привертає увагу дисертаційне дослідження Т. Сердюк (Сердюк, 2009), де вченою опрацьовується організаційно-методичне забезпечення формування художньо-естетичного досвіду майбутніх учителів хореографії у процесі їх професійної підготовки у вищих навчальних педагогічних закладах, що базується на взаємодії методів мультимедійного навчання, синтетичної драматизації та опорно-методичних карт постановчої діяльності. Не менш важливим є концентрація уваги дослідниці на розкритті сутності, змісту і компонентної структури художньо-естетичного досвіду студентів-хореографів як взаємодії когнітивної, аксіологічної та праксеологічної складових у процесі художньо-естетичної діяльності особистості, що підтверджує значущість професійно-практичної підготовки майбутніх педагогів-хореографів.

Зауважимо, для професійної діяльності педагогів-хореографів украй важливими, на наш погляд, є також питання музичної підготовки. А відтак, розуміння взаємозв’язку музики і танцю, узгодження музичних творів з системою рухів у танці вважаємо необхідною складовою для подальшої професійної діяльності, що ставить за мету формування у майбутних педагогів-хореографів уміння передавати емоційний та ідейний зміст музичних творів засобами хореографії при створенні танцювального образу. Поза сумнівом, сучасний педагог-хореограф повинен бути музично освіченим, мати необхідний комплекс знань про закономірності музичних форм і розвинутий художній смак.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, резюмуючи викладене, відзначимо, що проблема підготовки сучасного педагога-хореографа різноаспектно презентована у науковому дискурсі. Теоретики і практики хореографічної освіти наголошують на значущості професійно-практичної підготовки майбутнього педагога-хореографа. Вчені одностайні в тому, що процес організації професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців хореографічних спеціальностей у структурі

вищої педагогічної освіти є динамічною системою, котра потребує постійного оновлення пріоритетів розвитку змісту, науково-методичного забезпечення, систематичного розширення професійного тезаурусу крізь призму соціальних викликів, напряму та об'єктів майбутньої діяльності студентів-хореографів і, загалом, стратегій розвитку галузі хореографічної освіти. Ми солідарні з думкою Т. Благової (Благова, 2010), що результатом фахової підготовки педагога-хореографа має стати сформоване у нього психолого-педагогічне й образно-естетичне мислення, розвинені перцептивні механізми, такі, як рефлексія, емпатія, які підкріплені загальнокультурними знаннями, духовністю, артистизмом, творчою активністю та індивідуальністю, музичністю й танцювальністю. *Перспективи подальших наукових розвідок* пов'язуємо з вивченням народно-сценічного танцю у процесі професійної підготовки педагога-хореографа.

ЛІТЕРАТУРА

Благова, Т. О. (2010). Особливості професійної підготовки майбутніх учителів-хореографів у системі педагогічної освіти. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки.* Житомир. Вип.50. С.72-76 (Blagova, T. O. (2010). Features of professional training of future teachers-choreographers in the system of pedagogical education).

Благова, Т. О. (2017). Професійно-практична підготовка хореографа в умовах вищої педагогічної освіти. *Мистецтво та освіта*. № 1(83). С. 48–51 (Blagova, T. O. (2017). Professional and practical training of a choreographer in the conditions of higher pedagogical education. *Art and education*. № 1 (83).

Благова, Т. О. (2018). *Сучасні пріоритети професійно-практичної підготовки педагога-хореографа в структурі вищої педагогічної освіти*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Формальна і неформальна освіта у вимірах педагогіки добра Івана Зязюна». Нац. акад. пед. наук України [та ін.]; [редкол.: Сулаєва Н. В. та ін.]. Полтава : АСМІ. С. 88-89 (Blagova, T. O. (2018). *Modern priorities of professional and practical training of a choreographer in the structure of higher pedagogical education*. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Formal and Non-Formal Education in the Dimensions of Pedagogy of Ivan Zyazyun". Nat. acad. ped. Sciences of Ukraine [etc.]; [editor: Sulaeva NV and others]. Poltava: ASMI).

Закон України «Про вищу освіту», 2019. URL: edmet.org/analytics/zakon-ukraini-pro-vishhu-o (Law of Ukraine "On Higher Education", 2019).

Валукин, Е. П. (1987*). Мужской классический танец*: учеб. пособ. М.: ГИТИС им. А. В. Луначарского. 103 с. (Valukin, E. P. (1987). *Male classical dance*: textbook. allowance Moscow: GITIS im. A. V. Lunacharsky).

Калашник, С. (2019). Професійне формування майбутнього вчителя хореографії засобами систематичної творчої діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 4 (88). 51-62. (Kalashnik, S. (2019). Professional formation of the future teacher of choreography by means of systematic creative activity. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 4 (88).).

Куценко, С. В. (2015). Педагогічна майстерність майбутнього вчителя хореографії як гарант ефективності формування його творчого потенціалу. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*: зб. наук. пр. Суми. 1-2 (5-6). 113-121 (Kutsenko, SV (2015). Pedagogical skill of the future teacher of choreography as a guarantor of the effectiveness of the formation of his creative potential. *Current issues of art education and upbringing*: coll. Science. Sumy Ave. 1-2 (5-6).).

Сердюк, Т. І. (2009). *Формування художньо-естетичного досвіду майбутніх учителів хореографії* (дис. ...канд. пед. наук). Київ (Serdyuk, T.I. (2009). *Formation of artistic and aesthetic experience of future teachers of choreography* (dissertation ... Candidate of Pedagogical Sciences). Kyiv).

Спінул, І. В. (2011). Теоретичні підходи до інтерпретації професійної компетентності майбутнього вчителя хореографії. *Наукові записки КДПУ*. Сер.: Педагогічні науки. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 101. 271-278 (Spinul, I.V. (2011). Theoretical approaches to the interpretation of professional competence of future choreography teachers. *Scientific notes of KSPU. Ser* .: Pedagogical sciences. Kirovograd: KSPU them. V. Vinnichenko. Vip. 101).

Тараненко, Ю. П. (2014). Проблема підготовки майбутніх учителів хореографії до розвитку художньо-творчих здібностей учнів молодших класів у психолого-педагогічній літературі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* 5(24) /05.16-19 (Taranenko, Yu. P. (2014). The problem of preparing future teachers of choreography for the development of artistic and creative abilities of junior students in psychological and pedagogical literature. *Education and development of gifted personality*. 5 (24) / 05).

Шамрова, О. А. (2007). *Особенности профессиональной подготовки руководителей хореографических коллективов* [Электронный ресурс] URL: http://www.rusnauka.com/10._ENXXIV_2007/Pedagogica/ 21814.doc.htm.(Shamrova, O. A. (2007). *Peculiarities of professional training of heads of choreographic groups* [Electronic resource] URL: http://www.rusnauka.com/10._ENXXIV_2007/Pedagogica/ 21814.doc.htm).

Юрьева, М. Н., Макарова, Л.М. (2010). Компетентностная модель выпускника-хореографа. *Высшее образование сегодня*. № 4. С. 50–53 (Yuryeva, M.N., Makarova, L.M. (2010). Competence model of a graduate-choreographer. *Higher education today*. No. 4).

SUMMARY

Kozachuk Oleh, Kosakovska Lesya. Training of a modern teacher-choreographer: theoretical aspects.

The aim of the article is to reveal some theoretical aspects of training a modern choreographer as a scientific problem. In accordance with the purpose of the research, the following theoretical and empirical methods were used: analysis of the scientific literature on the research problem; generalization and systematization in order to identify the state of elaboration of this issue as a scientific problem. Scientific research in the plane of the problem is analyzed. Emphasis is placed on the importance of professional and practical training of a choreographer as a multilevel and multi-purpose system, where choreographic education is inextricably linked with the formation of general pedagogical competencies, actualization of personal qualities, intellectual and emotional spheres of the future specialist.

An integral component of professional and practical training of future choreographers is the system of practices as an important factor in the formation of professional competence, creative personality, multifaceted abilities, which provides modeling and forecasting of choreographic and pedagogical process taking into account the development and self-development of its subjects.

Emphasis is placed on the importance of professional and practical training of a choreographer as a multilevel and multi-purpose system, where choreographic education is inextricably linked with the formation of general pedagogical competencies, specialties in the structure of higher pedagogical education. It is generalized that the process of organizing professional and practical training of future choreographers is a dynamic system that requires constant updating of priorities for content development, scientific and methodological support, systematic expansion of professional thesaurus through the prism of social challenges, direction and objects of future choreography and , in general, strategies for the development of choreographic education. The result of professional training of a teacher-choreographer should be formed in his psychological-pedagogical and figurative-aesthetic thinking, developed perceptual mechanisms, such as reflection, empathy, which are supported by general cultural knowledge, spirituality, artistry, creativity and individuality, dance and music.

***Key words**: personal-professional formation, teacher-choreographer, preparation, professional-practical training, choreographic-pedagogical education, choreographic-pedagogical process, specialist-choreographer.*

УДК 7.038.541

Наталя Кохан
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-2283-0761
Микола Жулінський
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-1566-4259
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/234-244

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ЛЕВКАСНИМ ГРУНТОМ

***Мета статті** полягає у зіставленні традиційної технології створення левкасного грунту із сучасними авторськими техніко-технологічними експериментами у цій галузі.*

Художня практика творів із використанням левкасного грунту довела життєстійкість цієї технології: від фаюмского портрета до практики сучасного іконопису та сучасних живописних творів. Досліджено, що техніко-технологічні процеси створення грунту не зазнали великих змін. Однак, тут залишається простір варіативності у складі та пропорційних співвідношеннях складових грунту. Сучасні митці, що створюють твори на твердій основі, націлені на тривале та якісне збереження своїх творів, тому не використовують пластифікаторів (мед, гліцерин) та розділення шарів (чорновий та чистовий), які роблять шар зручнішим для обробки та полегшують шліфування поверхні. Пластифікатори також уповільнюють висушування живописних шарів. Використовують їх в іконописних майстернях, оскільки останні орієнтовані на виконання великої кількості ікон.

Для сучасного світського живопису на полотні склад левкасного ґрунту, навпаки, обов'язково включає пластифікатор – ціле сире яйце, що сприяє гнучкості та міцності основи (полотна). Використання сучасних текстурних матеріалів та акрилових фарб збагачує технологію створення левкасу новітніми прийомами й ефектами; виводить на новий рівень розвитку у мистецтві.

***Перспективою подальших наукових розвідок є** дослідження художніх можливостей (технічних та технологічних прийомів), що притаманні левкасному ґрунту в створенні фактурних поверхонь, у моделюванні рельєфів та об'ємів в іконописі та у світському мистецтві, у виявленні технологічних особливостей*

поєднання різних матеріалів, їх кріплення на основі та обробка на різних етапах формування художнього твору.
Ключові слова: *левкас, левкасний грунт, художній твір, технологія, технологічний процесс, технологія живопису, сучасний живопис, іконопис.*

Постановка проблеми. Друга Всеукраїнська Бієнале Левкасу 2021 року позначила стабільний інтерес українських митців до даної технології живопису (левкасу). Показані на виставці роботи продемонстрували великий спектр експериментів у цій галузі: вони охоплюють не лише тематичні та композиційні пошуки, а й техніко-технологічні дослідження авторів. Як показала практика сучасного живопису на левкасному грунті, одні автори спираються на традиційні технологічні процеси, інші вносять зміни, замінюючи деякі складові рецептури сучасними матеріалами. З'ясування особливостей застосування кожної з цих практик є важливим, так як це основа збереження художньої спадщини.

Аналіз актуальних досліджень Оскільки технологія живопису на левкасному ґрунті притаманна іконопису, ми розглядаємо теоретичні праці у цій галузі і, як супутній матеріал – технологію ґрунтів у станковому живописі.

Витоки давньоруського темперного станкового живопису, зокрема іконопису, та технологічні особливості підготовки левкасного ґрунту описує Титов М. Ф. (Рудницька, 2017). Історії розвитку українського іконопису з акцентом на його значенні у художній культурі Києва в XVII–XVIII століттях присвячені теоретичні дослідження Рижової О.О. (Рижова, 2020). Історичний, культурологічний, художній та техніко-технологічний аспекти української ікони XIX – початку XX століття розкрито у роботах Шуліки В. В. (Шулика, 2007; 2010; 2011). Інформація про художні матеріали, техніку та технологію живопису, з акцентом на технологію старих майстрів, зафіксована у книзі Лоханько В. Є. (Лоханько, 1938).

Зовсім не досліджено технологічний аспект новаторства сучасних митців, які використовують у своїх творах левкасний ґрунт.

Мета статті полягає у зіставленні традиційної технології створення левкасного грунту із сучасними авторськими техніко-технологічними експериментами у цій галузі.

Методи дослідження. У дослідженні використовувався компаративний метод та порівняльний аналіз техніко-технологічних особливостей створення традиційного іконописного левкасу та сучасного живопису (з поетапним описом технологічних процесів).

Виклад основного матеріалу. «Левкас» є однією з традиційних технологій. Назва «левкас» походить від грецького слова(λευκός – «білий»), яке в перекладі означає «білий» або «світлий» (Левкас, 2022). Так, місто Лефкосія (або Нікосія) в давнину було столицею Кіпру, дослівно перекладається як «біле місто». У сучасному мистецтвознавстві левкасом називають художні твори з використанням цієї технології.

Левкас, як ґрунт (основа для живопису), традиційно застосовувався в іконописі та настінних розписах храмів. Експериментують із цією технологією і митці, що працюють у галузі світського мистецтва. Дане дослідження розглядає технологію творів, створених на переносних основах (дерево, полотно). Технологія стінопису – предмет окремої розмови. До найдавніших зразків живопису, виконаних на переносних основах з використанням цієї технології відносяться фаюмські портрети III-IV століть (треба зазначити, що фаюмські портрети раннього періоду виконувались восковими фарбами).

Одним із значень терміна «технологія» (techne – мистецтво, майстерність та logos – вчення, слово) «є сукупність методів та прийомів з обробки різних матеріалів з метою отримання готового продукту» (Технологія, 2022). Технологічний процес створення живописного твору з використанням левкасного ґрунту можна умовно розділити на дві частини: перша (область даного дослідження) – підготовка основи для живопису та друга – безпосередньо живопис.

Традиційна підготовка основи для іконопису включає кілька технологічних етапів: 1. підготовка дошки чи щита із дощок; 2. приготування клею та ґрунту (левкасу); 3. проклеювання дошки та наклеювання паволоки; 4. накладення ґрунту та його шліфування.

Як правило, для створення ікони вибиралася тверда основа, яка називалася «дошка іконна», «цка», «дска» (Титов, 2005, с. 15).

Основою для ікон вибиралися колоті дошки несмолистих порід дерева (кіпарис, липа, вільха, ясен, береза, бук, чинар і навіть пальма), а також знесочена деревина кедра і сосни. Колоті дошки не тріскалися і не жолобилися. Для дорогих ікон брали якісні дошки (переважно кипарис) і поволоку з дорогих тканин складного переплетення. На дешевших іконах з липи, берези, сосни та ялини використовувалася тканина з більш рідким розташуванням ниток: серп'янка, рогожка, полотно рідкого та тонкого плетіння. На масових іконах («краснушках») як паволока іноді застосовувався папір. У тому випадку, коли дошку для іконопису готували без поволоки, на дереві

робили неглибокі подряпини, що перетинаються. Це дозволяло ґрунту краще зчіплюватись із дерев'яною поверхнею.

Іконні дошки спочатку були тонкі, потім стали застосовуватися масивніші: якщо товщина дощок кращих фаюмських портретів не перевищувала 2-3 мм., то християнських ікон VI-VIII століть – 10-12 мм., а пізніше – 30-50 мм. ..» (Титов, 2005, с. 16). Невеликі ікони робили із фрагмента однієї дошки, для великих – робили щити з кількох дощок, які укріплювалися шпонками або клином. Часто у центральній частині основи виструґували заглиблення (ковчег). Бічна стінка ковчега мала нахил (лузгу). Торцеві поверхні іконної дошки називалися бортом або хребтом.

Підготовлену дерев'яну основу проклеювали кілька разів рідким гарячим клеєм, просушуючи кожен шар. Дошка менше деформувалася, якщо її покривали з обох боків. Потім наносили густий клей і викладали заздалегідь вимочену в клею паволоку, просушуючи кожен шар.

Паволока (від волочити) – тканина, що наклеюється на іконну дошку перед накладенням левкасу. Її щільно притирали долонею або гладким округлим каменем і залишали сохнути не менше доби. Ця стадія технологічного процесу сприяла кращому зчепленню левкасу з поверхнею дошки та оберігала дошку від можливого розтріскування у майбутньому. Так готувалися багато ікон для живопису.

Якщо дошка була з ковчегом, то, щоб уникнути повітряних порожнеч, паволоку розділяли на дві частини: одну частину клеїли на поле, другу - на основу ковчегу (при необхідності, в кутах тканини робили розрізи). На іконах великого розміру наклеювання паволоки здійснювалося окремими шматками тканини. Зайві кінці матерії обрізували. Однак, серед старовинних ікон було виявлено, що у деяких з них паволока була приклеєна шматками та закривала вона лише локальні дефекти дерева – сучки, свищі або стики між дошками у великорозмірній іконі Титов, 2005, с. 19). У практиці іконопису, крім ікон, написаних на дерев'яній основі, є ікони, написані на полотні. У народі вони називаються іконами на «холстяних цках», у мистецтвознавстві називаються – «таблетки». Зазвичай це невеликі двосторонні аналойні ікони (25 х 20 см). Полотно в них покривається левкасом із двох сторін, що дозволяє досягти необхідної товщини. Для кращої безпеки такі ікони іноді укладали в дерев’яні рами. Найдавніші ікони цього типу збереглися від XV ст., але приклади цієї технології (використання полотна як основи для темперного живопису на левкасному грунті) є серед фаюмських портретів (Фаюмські портрети, 2022).

Основною складовою левкасного ґрунту є клей. За старих часів вживався міцний і еластичний риб'ячий клей. Через складність отримання якісного риб’ячого клею було налагоджено виробництво більш простих сортів клею тваринного походження, таких як мездровий (інші назви цього клею – мездровий, столярний), кістковий, желатин.

Слід розглянути два старовинні способи створення іконного левкасу (ґрунту).

Перший спосіб характеризується тим, що на дошку наносили три шари ґрунту різного складу. Для першого шару в одному відрі води розтоплювали 1 кг. столярного клею гарної якості. У розчин, що ще не охолов, поступово всипали товчений просіяний гіпс і доводили склад до стану густоти сметани. Щоб не розм'якшити клейову плівку на поверхні дошки з наклеєною поволокою, перший шар ґрунту наносили ледь теплим, втираючи долонею або торцем товстої щетинної щітки (поверхня має стати трохи фактурною). Для другого шару в іншому відрі з водою варили 200 г клею, який змішували з гіпсом і однією четвертою частиною крейди. Цей шар також наносили слабко теплим. Грунт для третього шару варили з 800 г клею на ту ж кількість води, змішували з рівними частинами гіпсу та крейди до густини шпаклівки. Кожен шар добре просушували за постійної температури 20 - 25 градусів. На дошку останній шар ґрунту накладали шпателем. Після висихання останнього шару ґрунт зачищали рівним бруском пемзи з водою до рівної поверхні.

Важливо помітити, що цей ґрунт призначений для живопису яєчною темперою, але по цьому ґрунту також можна писати й олійними фарбами. Для живопису олійними фарбами, відшліфовану поверхню ґрунту попередньо пропитували лляною олією.

Так само слід вказати, що в старовинних рецептах вказаний гіпс, який спеціально готували для левкасного грунту (перепалювали і розпускали) у розпеченій печі витримували протягом трьох днів. Потім його перетирали на мармурі і, отриманий таким чином гіпсовий порошок, засипали в казан з великою кількістю води, постійно помішуючи, доки він перестане схоплюватися. Відмочували його у воді два дні й після цього висушували. Весь процес повторювали ще раз.

Другий спосіб приготування левкасного ґрунту обмежувався одним шаром з клею та крейди (алебастру): сухий клей заливали злегка теплою водою і витримували від трьох годин до однієї доби залежно від сорту клею. Потім, зливши воду, знову заливали набухлий клей чистою водою. Отриману масу ставили на водяну баню

і нагрівали до 60-70 градусів. У теплий клейовий розчин поступово всипали при постійному перемішуванні порошок крейди до отримання рідкої сметаноподібної маси.

У старовинних рецептах вказувалося, що для шліфування фінального шару використовувалась рослина – хвощ; якість поверхні перевірялася дрібним вугільним порошком, який сипали на вже відшліфовану поверхню та змітали пташиним пером: з гладких ділянок порошок змітався, а в нерівностях затримувався. При необхідності ґрунтування та шліфування повторювали.

Сучасні іконописці дотримуються основ старовинної технології створення іконного левкасу. Однак, деякі зміни все ж таки присутні, а саме: практично не застосовують гіпс та алебастр; замість паволоки використовують марлю (її клеять на 15% мездровий клей чи желатин) і, що важливо, варіюються інградієнти та їх пропорції у складі ґрунту; для шліфування використовують тонкозернистий шліфувальний папір. У якості клею зараз використовують желатин: рідко додають до нього мездровий клей. У деяких сучасних рецептах, як і раніше, є відмінність у верхніх і нижніх шарах грунту (за щільністю та якісним складом), але поділ шарів здійснюється інакше.

Так, наприклад, *склад левкасного ґрунту № 1* включає: желатин 75 гр, мездровий клей 25 гр. на 800 мл. води, крейда (необхідна кількість, щоб довести до стану густої сметани), гліцерин – 2 чайні ложки або 2 чайні ложки меду (як пластифікатор). Особливість технологічного процесу під час роботи з таким грунтом полягає у відділенні чорнового левкасу від чистового. Процес приготування ґрунту представляє наступне: суміш желатину та мездрового клею замочують у холодній воді на 4-5 годин для набухання.

Після набухання клею суміш нагрівають на паровій бані, періодично помішуючи до появи плівки. Просіяну крейду всипають у центр гарячого клею невеликими порціями до утворення крейдового конуса. Коли вершина крейдяного конуса підніматиметься над поверхнею клею приблизно на 3 см, левкас можна зняти з вогню, додати ще 5-6 столових ложок крейди і перемішати до отримання однорідної маси консистенції рідкої сметани. У теплу масу, що злегка остила, можна додати пластифікатор – 2 чайні ложки гліцерину (переважно) або 2 чайні ложки меду (затримує висихання грунту і фарб). При необхідності всю левкасну масу в теплому стані пропускають крізь сито. Для верхніх шарів (чистовий левкас) її проціджують через складену марлю.

Розділити чорновий і чистовий левкаси в цьому складі можна ще одним способом: приготовлену суміш охолоджують у холодильнику і, коли вона стане щільною, витрушують її з ємності та розділяють по горизонталі навпіл (найбільш грубі частинки знаходяться внизу ємності – це чорновий левкас, що використовується для перших трьох шарів; вгорі залишиться дрібнозерниста крейда – це чистовий левкас, що використовується для верхніх шарів).

Процес нанесення левкасу (лівкашення) представляє наступне: перший шар наносять теплим, його вбивають жорстким пензлем у паволоку (чорновим левкасом набирається необхідна товщина). Після деякого просихання шару протягом 3-4 годин можна наносити другий більш товстий шар. Наступні шари наносять гумовим або металевим шпателем, добре просушують, кожного разу шліфуючи наждачним папером. Верхні шари (5-6 шарів) наносять чистовим левкасом.

Останній шар полірують дрібнозернистим наждачним папером. Зберігають приготовлену левкасну масу в ємкості, накритій зверху вологою тканиною.

У наступному складі левкасу як клей використовують тільки желатин, але загальною характеристикою технологічного процесу є використання різної консистенції верхніх і нижніх шарів грунту.

Склад левкасного ґрунту № 2. Желатин 50 гр. на 500 гр. води, крейда (необхідна кількість для утворення сметаноподібної маси), лляна олія (до 8% від об’єму) – пластифікатор (у разі потреби). Для перших шарів покриття готують міцніший левкас; у складі більше розтопленого на паровій бані желатину, а для наступних – менш міцний, але густіший (більше крейди). Важливе доповнення: при золоченні на полімент та на клей лляну олію у левкас не додають.

Всі вищезазначені ґрунти чудово підходять для яєчної темпери, яка в іконописі використовується донині.

У світському живопису – свобода втілення художніх образів сприяє корекції технологічного складу, процесів та поєднання матеріалів. З технологією левкасу працюють багато сучасних українських митців, але в цьому дослідженні нами виділено творчість М. Журавля та В. Шкарупи з наступних причин: обидва автори досягли цікавих результатів у цій галузі. Також важливо, що М. Журавель з левкасним ґрунтом працює на твердій основі, а В. Шкарупа – на полотні.

У творах М. Журавля викорстовуються: фактурний олійний живопис, скульптурний рельєф із дерева та колажні техніки. В них поєднуються поверхні покриті левкасом, поліроване дерево і металеві

включення. Все це змушує особливо уважно підходити до технологічних процесів створення роботи. Левкасні грунти в його творах «міцні» у всіх шарах, що досягається відсутністю пластифікаторів і досить насиченою пропорцією желатину (150 гр.) на 1000 мл. води. Як основу художник використовує дерево або товсту фанеру. Технологічний процес приготування левкасного ґрунту та робота з ним здійснюється згідно з традиційними етапами: желатин перемішується з водою, розпускається на водяній бані, паволока клеїться на дерев'яну основу, у розтоплений желатин додається крейда до стану густої сметани тощо. По такому ґрунту художник пише, в основному, олією.

У В. Шкарупи технологічна підготовка основи для живопису полягає в сучасному левкасі виконаному на полотні. Вона більше перегукується з технологічними основами живопису старих майстрів, ніж із виконанням ікон на «холстяних цках». Художник вважає за краще писати акриловими фарбами, використовує сучасні текстурні пасти, включає в живопис декоративні штукатурки, експериментує з різними наповнювачами, але при цьому основні етапи підготовки полотна для живопису в його роботах традиційні і залишаються незмінними: проклеювання та нанесення ґрунту. Як клей художник використовує желатин, приготовлений, як описано вище, на паровій бані. Охолодженим загуслим желатином він кілька разів проклеює полотно, просушуючи кожний шар. Потім наносить емульсійний ґрунт, приготований наступним чином: змішує теплий розчинений желатин, сире яйце (жовток та білок), невелику кількість лляної олії. В утворену емульсію він додає крейду, перемішує та доводить до консистенції рідкої сметани. Отриману масу наносить шпателем на проклеєне полотно (достатньо одного шару). Яйце в цьому грунті сприяє кращому з'єднанню всіх компонентів та збереженню еластичної поверхні. За твердженням художника, це практично універсальний ґрунт, який можна використовувати для живопису олійними, темперними та акриловими фарбами. Кількість лляної олії в емульсійному ґрунті регулює її характеристики (менше олії – за якістю вона стає ближче до клейового ґрунту, більше лляної олії – до олійного ґрунту).

У контексті дослідження створення левкасу на полотні викликає цікавість до твердження В. Шкарупи про те, що Е. Вайєт (британський художник) також покривав своє полотно левкасним ґрунтом і на ньому писав яєчною темперою.

Висновки. Художня практика творів із використанням левкасного грунту довела життєстійкість цієї технології від фаюмского портрета до

практики сучасного іконопису та сучасних живописних творів. Досліджено, що техніко-технологічні процеси створення грунту не зазнали великих змін. Однак, тут залишається простір варіативності у складі та пропорційних співвідношеннях складових грунту. Сучані митці, що створюють твори на твердий основі націлені на тривале та якісне збереження своїх творів, а тому не використовують пластифікаторів (мед, гліцерін) та розділення шарів (черновий та чистовий), що робить шари більш податливими для обробки та полегшують шліфування поверхні. Також пластифікатори впливають на довготривале збереження твору: уповільнюють висушування живописних шарів.

Для сучасного світського живопису на полотні склад левкасного ґрунту навпаки обов'язково включає пластифікатор – ціле сире яйце, що також сприяє гнучкості та міцності основи (полотна). Використання сучасних текстурних матеріалів та акрилових фарб збагачує технологію створення левкасу новітніми прийомами й ефектами, виводить на новий рівень розвитку у мистецтві.

Перспективою подальших наукових розвідок є дослідження художніх можливостей (технічних та технологічних прийомів), що притаманні левкасному ґрунту в створенні фактурних поверхонь, моделюванні рельєфів та об'ємів в іконописі та у світському мистецтві, виявленні технологічних особливостей поєднання різних матеріалів, їх кріплення на основі та обробка на різних етапах формування художнього твору.

ЛІТЕРАТУРА

Левкас. (2022, 14 березня). Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%81. (Levkas. (2022, March 14). Wikipedia. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%81).

Лоханько, В. Є. (1938). *Художні матеріали та техніка живопису*. Державне видавництво «Мистецтво». https://shron1.chtyvo.org.ua/Lokhanko_VYe/Khudozhni_materialy_i_tekhnika_zhyvopysu.pdf. (Lokhanko, V. E. (1938). *Art materials and painting techniques*. State publishing house «Mystetstvo». https://shron1.chtyvo.org.ua/Lokhanko_VYe/Khudozhni_materialy_i_tekhnika_zhyvopysu.pdf).

Рижова, О. О. (2020). *Іконопис у художній культурі Києва кінця XVII-XVIII століть*. ВПЦ «Київський університет». (Ryzhova, O. O. (2020). *Icon painting in the artistic culture of Kyiv at the end of the XVII-XVIII centuries*. VPC «Kyiv University»).

Технологія. (2022, 10 квітня). Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F. (*Technology*. (2022, April 10).

Wikipedia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F).

Титов, М. Ф. (2005). *Техніка і технологія темперного жовткового іконопису*. Київ: BONA MENTE. (Tytov, M. F. (2005). *Technique and technology of tempera yolk icon painting*. Kyiv: BONA MENTE).

Фаюмські портрети. (2021, 1 жовтня). Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D1%8E%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8. (*Fayum portraits*. (2021, October 1). Wikipedia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D1%8E%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8).

Шулика, В. В. (2007). *Иконы XVI в. из Волынского епархиального древлехранилища в собрании Харьковского художественного музея. Иконографические и технико-технологические особенности*. Режим доступу: https://shulika-art.kh.ua/9st.html. (Shulyka, V. V. (2007). *Icons of the XVI century. from the Volyn eparchial wood storage in the collection of the Kharkiv Art Museum. Iconographic and technical and technological features*. URL: https://shulika-art.kh.ua/9st.html).

Шулика, В. В. (2010). Основы Слобожанских икон середины XIX - начала XX века. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті, 2,* 75-78. (Shulyka, V. V. (2010). Basics of Slobozhansk icons of the mid-19th - early 20th centuries. *Traditions and innovations in higher architectural and artistic education, 2*, 75-78).

Шулика, В. В. (2011). *Чугуевская икона: история и технико-технологические особенности.* Режим доступу: https://shulika-art.kh.ua/31st.html. (Shulyka, V. V. (2011). Chuguev icon: history and technical and technological features. URL: https://shulika-art.kh.ua/31st.html).

SUMMARY

Kokhan Natalia, Zhulinskiy Mykola. Technological features of working with levkas soil.

The Second All-Ukrainian Biennale of Levkas in 2021 marked the stable interest of Ukrainian artists in this technology of painting (Levkas). The works shown at the exhibition demonstrated a wide range of experiments in this field: they cover not only thematic and compositional research, but also technical and technological research of the authors. The purpose of the article is to compare the traditional technology of creating levkas soil with modern author's technical and technological experiments in this field.

Artistic practice of works using levkas soil has proved the viability of this technology: from Fayum portrait to the practice of modern iconography and modern paintings. It is investigated that technical and technological processes of soil creation have not undergone major changes. However, there is still room for variability in the composition and proportions of soil components.

It was found that modern artists who create works on a solid basis, aimed at long-term and high-quality preservation of their works, so do not use plasticizers (honey, glycerin) and separation of layers (rough and finish), which make the layer easier to process and facilitate surface grinding. Plasticizers also slow down the drying of paint layers. They are used in icon-painting workshops, as the latter are focused on the execution of a large number of icons.

For modern secular painting on canvas, the composition of levkas soil, on the contrary, necessarily includes a plasticizer - a whole raw egg, which contributes to the flexibility and strength of the base (canvas). The use of modern textural materials and acrylic paints enriches the technology of creating levkas with the latest techniques and effects; takes to a new level of development in the arts.

The prospect of further scientific research is the study of artistic possibilities (technical and technological techniques) inherent in levkas soil in creating textured surfaces, in modeling reliefs and volumes in iconography and secular art, in identifying technological features of combining different materials, their attachment based on and processing at different stages of formation of a work of art.

***Key words**: levkas, levkas soil, work of art, technology, technological process, technology of painting, modern painting, icon painting.*

УДК 378 111.11:7.038.6:008

Xu Minyi
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical
K. D. Ushinsky University"
ORCID ID 0000-0003-0669-4923
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/244-252

FORMATION OF ARTISTIC AND COMMUNICATIVE SKILLS OF THE FUTURE TEACHER IN THE PROCESS OF PIANO TRAINING IN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DISCOURSE: ESSENCE AND COMPONENT STRUCTURE

The article clarifies the essence and develops the component structure of forming artistic-communicative skills for future music teachers in the process of piano training. It is noted that communication is a multi-faceted and complex process of spiritual-psychological connection that reveals the pertinent issue of interaction. Artistic-communicative skills are examined as a combination of several complex professional actions enabling active artistic communication between students and works of musical art (particularly piano) through the exchange of musical information, specific emotions, ideas based on dialogical communication during perception, comprehension, realization, interpretation (artistic and performative), and adequate evaluation for their own creative expression. The essence of the fundamental concept of research, "formation of artistic-communicative skills for future music teachers," is defined as a complex multi-aspect process allowing higher education learners to cultivate necessary skills to manage relationships among conversational partners (including pedagogical ones). A component structure for shaping the artistic-communicative skills of future music teachers in piano training is developed: motivational-organizational, cognitive-sensory, activity-creative, reflexive-evaluative.

***Key words:** formation**,** artistic-communicative skills, future music teachers, piano training, component structure, motivational-organizational component, cognitive-sensory component, activity-creative component, reflexive-evaluative component.*

Introduction. Today, there is an increasing need to address the communication process between teachers and students, instructors and learners, the academic community, and the public. Consequently, the role of communication in artistic educational activities is constantly growing. According to G. Padalka, it is the communicative function of artistic

educational activities that enables an artistic poly-subjective communication with higher education learners (Падалка, 2008, с. 18).

Analysis of Current Research. The issue of developing artistic-communicative skills in future music teachers has drawn the attention of various researchers, such as I. Halperin, S. Grozan, G. Padalka, O. Rostovsky, B. Yavorsky and others (formation of professional-pedagogical skills of arts teachers). Additionally, O. Berehova, V. Kozakova, V. Medushevsky, E. Hall, A. Yakupov, and others have explored the specifics of artistic communication. N. Guralnik, A. Zaytseva, O. Mykhailichenko, V. Orlov, G. Padalka, O. Rudnytska, V. Fedoryshyn, O. Shcholokova, D. Yunik and others, have delved into the cultivation of a culture of artistic-pedagogical communication for music teachers. A. Anosova, O. Havryliuk, I. Kovalchuk, and others have focused on forming the communicative culture of instructors. Furthermore, O. Baldinyuk, O. Hura, T. Doroshenko, L. Zabolotska, O. Myronova, I. Sypchenko, and others have researched the development of communicative skills and qualities across various forms of pedagogical activities, and so forth.

The aim of the article is to clarify the essence and develop the component structure for fostering artistic-communicative skills in future music teachers within the process of piano training.

Research Methods. To achieve the set goal and address the tasks, a complex of complementary methods was employed. These included analysis, systematization, and summarization of philosophical, psychological, pedagogical, and musicological literature aimed at defining fundamental concepts of the research and developing a component structure of the investigated phenomenon.

Research results. The issue of developing artistic-communicative skills in higher education learners is the subject of specific scrutiny by various scholars from different fields of knowledge, such as pedagogy, psychology, and art studies. To clarify the essence of the fundamental concept under investigation within this scientific inquiry, it is essential to delve into the interpretation of the terms: communication, artistic communication, and artistic-communicative activity.

The modern philosophical understanding of this phenomenon boils down to the idea that “communication is a state of human existence and a way of human being, which serves as the basis for the social process where the transformation of the world occurs, altering the quality of existence” (Почепцов, 2001, с. 649). H. Pochepsov is convinced that alongside the material components of society, communication is equally

strategically important for the development and existence of society (Почепцов, 2001, с. 649).

From the perspective of the activity-based approach, the essence and significance of the communication process were investigated by M. Bakhtin, V. Ivanov, S. Krymsky, M. Moklyak, V. Tabachkovsky, and others. These researchers, in their scientific inquiries, compared the processes of communication and interaction. In their view, communication and interaction share common characteristics, notably being continuous, ongoing processes characterized by their active and dialogical nature. However, they also highlighted differences between them.

In this context, the position of L. Vasilevska-Skupaya becomes crucial for this research. She notes that communication is the process of transmitting specific messages, thoughts, or feelings from the communicator to the recipient, during which only their perception occurs without any observable feedback. Meanwhile, interaction is characterized by such feedback as well as being direct. In other words, the interaction process yields a result, consisting of the listener's perception of information and their understanding of the communicator (Василевська-Скупа, 2014, с. 9).

The Ukrainian researcher A. Zaytseva is convinced that within the scope of examining these concepts in their broader sense, their semantic proximity is traced, namely: the interaction, interrelation of various social objects (classes, groups, individuals), exchange of information, experience, abilities, skills, and the outcomes of activity, and so forth (Зайцева, 2017).

In the context of the dialogical approach, researchers such as G. Andreeva, M. Buber, M. Bakhtin, M. Kagan, C. Rogers, R. Jakobson, K. Jaspersta, and others interpret communication as an interaction between interpersonal and inner dialogue, based on understanding, harmony, trust, mutual respect of opinions, and openness.

According to O. Rudnytska, dialogue contributes to establishing equal positions among individuals during communication and directs interlocutors towards revealing their personal potential. Additionally, the scholar continues, dialogue enables the search for new meanings and truth. In other words, dialogicality serves as the basis for practicing "collaborative pedagogy" (Рудницька).

Therefore, we can confidently state that communication is a multifaceted and complex process of spiritual-psychological connection that reveals the current issue of interaction. In this scientific inquiry, we will use the terms "interaction" and "communication" interchangeably as synonyms.

Ukrainian researcher I. Sypchenko, in her dissertation "Formation of Experience in Artistic-Pedagogical Communication of Future Music Teachers" emphasizes that a work of art primarily involves a dialogue between the author and the listener. During this dialogue, not only is information conveyed, but there's also a birth of mutual understanding between the artist and the audience, eventually resulting in a collaborative outcome (Сипченко, 1997). Hence, one of the undeniable functions of art is its communicative nature, which fundamentally demonstrates its dialogic essence.

Let's delve into the significance of artistic communication in the educational process. The primary aim of such communication is to evoke specific emotions in the audience or reader that contribute to creating an atmosphere of closeness between the author and the listener or viewer. For instance, S. Rappoport notes that during the perception of a work of art, through associative mechanisms in the consciousness of the recipient, emotions similar to those experienced by the author while creating the piece are evoked. Consequently, arousing such emotions stands as the very purpose of communication (Раппопорт, 1978).

N. Lupak in her monograph "Formation of Communicative Competence of Future Art Teachers: Principles of Intermedial Technology" proposes a comprehensive definition of the essence of the term "artistic communication" as "the interaction between the author-creator (artist) and the consumer (recipient) who perceives the artistic concept of the author through the work; the objects of artistic communicative process are the artwork, the author's image, society, historical epoch, artistic process, etc.; artistic communication involves both the perception of the artwork and the awareness of its value, understanding of historical reality, cultural context, artistic intent, and artistic meaning of the work" (Лупак, 2020).

Y. Volkova interprets the researched phenomenon as "complex and multi-aspect, occurring on different levels of artistic communication with works of art and interactive dialogical interaction through art" (Волкова, 2015, с. 6).

In this academic inquiry, we will understand artistic-communicative skills as a combination of a series of complex professional actions that enable active artistic communication of students with works of musical art (specifically piano music) in the process of interpersonal interaction through the exchange of musical information, specific emotions, ideas based on dialogical communication during the perception, understanding,

awareness, interpretation (artistic and performance), and adequate assessment for their own creative expression.

The conceptual foundations of understanding the essence of developing artistic-communicative skills in future music teachers during piano training have been embodied in its component structure by us.

It's worth noting that a formalized approach to any phenomenon, including the development of artistic-communicative skills, reveals consistent connections between its structural components, allowing for a deeper understanding and analysis.

Therefore, the structure of the investigated phenomenon includes the following components: motivational-organizational, cognitive-sensitive, activity-creative, reflexive-evaluative.

Each of the identified components of the researched pedagogical phenomenon has its own substantive characteristics.

The motivational-organizational component within the structure of the artistic-communicative skills of future music teachers implies a preference for the conscious needs of higher education learners in mastering the means that contribute to establishing an appropriate emotional-psychological connection with students during art education.

The motivational-organizational component reflects the content of those motives that lead to purposeful and persistent search for the most effective ways to solve artistic-communicative tasks in the process of artistic communication.

The cognitive-sensitive component involves the formation of all fundamental artistic-communicative skills of the future music teacher. It enables adequate perception, analysis, evaluation, and transmission of musical and artistic information.

N. Lupak is convinced that "communicative knowledge will contribute to the effective organization of artistic discourse, within which future art teachers will construct their own meanings and individual communicative strategy" (Лупак, 2020).

We can note that within the cognitive- sensitive structural component of forming artistic-communicative skills of future music teachers during piano training, two elements can be traced – cognitive and sensitive.

The cognitive component manifests in understanding the causes and effects of specific actions during the piano training of future music teachers in the process of developing their artistic-communicative skills. This component enables learners not only to acquire necessary knowledge, skills, and abilities but also to comprehend the reasons behind

certain types of communicative interaction between the teacher and student, among students, and between students and pupils. Consequently, understanding the essence of these reasons allows for the construction of further communicative interaction processes.

The emotional component manifests as the ability to manage one's own emotions, understand the emotions of others, and consequently utilize these emotions to achieve a result. Additionally, empathy joins this component as the ability to feel the emotional state of another person and perceive the reasons behind this situation.

So, the cognitive-affective component within the structure of artistic-communicative skills of a future music teacher allows for going beyond the boundaries of everyday, patterned artistic-communicative actions. It enables the execution of original actions and adoption of non-standard solutions. Moreover, this cognitive-affective component contributes to making the process of developing artistic-communicative skills of a future music teacher practice-oriented, thereby deepening knowledge, forming, developing, and enhancing the competencies necessary for artistic-pedagogical communication, as well as for planning, organizing, and implementing artistic-communicative activities.

The activity-creative component in forming the artistic-communicative skills of a future music teacher during piano training involves the communicative activity between the teacher and the student by establishing the necessary emotional connection during the artistic-pedagogical interaction.

The activity-creative component in the structure of forming artistic-communicative skills reflects the ability of the future music teacher to engage in collaborative creativity with students.

Thus, the activity-creative component in the structure of forming artistic-communicative skills of future music teachers entails the ability of higher education students to engage actively in joint artistic-communicative activities with students. It also characterizes their capability to adjust the emotional tone of the artistic-communicative process and choose the most optimal behavioral style during artistic-pedagogical interaction.

The reflexive-evaluative component involves the ability of future music teachers to comprehend their own communicative qualities, analyze and evaluate their feelings in specific educational situations requiring artistic communication, and accurately perceive and evaluate students' behavior and communication style.

The reflexive-evaluative component involves conducting reflective practice, which is used to adapt communication to the individual characteristics of both the music educator and the learner. It encompasses dialogical and empirical experiences, contextual variability, and ambiguity. Students engage in self-reflection regarding their creativity and effectiveness, as well as encounter real artistic-pedagogical activities with students. This practice entails training to address individual learning dilemmas and attempts to arrive at new and beneficial (creative) solutions through deep contemplation.

Like other structural components, the reflexive-evaluative component has two aspects: reflective and evaluative. Therefore, the evaluative aspect encompasses an adequate level of self-assessment of one's own artistic-communicative abilities. Specifically, the evaluation of artistic-communicative activities allows the future music teacher to perceive the degree of alignment or misalignment with the student's artistic-communicative actions, thereby adjusting and improving their own artistic-communicative activities accordingly.

Therefore, the reflexive-evaluative component of forming artistic-communicative skills in future music teachers guides participants in the educational process toward reflecting on their own artistic-communicative behavior and self-assessment processes.

Conclusions and prospects for further research. Thus, as a result of the conducted study, the essence of the fundamental concept of "formation of artistic-communicative skills of future music teachers" was determined as a complex and multi-faceted process that enables the acquisition of necessary skills in higher education students to establish relationships between interlocutors (including pedagogical relationships).

The structural components of the process of forming artistic-communicative skills of future music teachers in piano training have been identified and characterized, namely: motivational-organizational, cognitive-sensitive, activity-creative, and reflective-evaluative. This enabled the development of a methodology and diagnostic tools to ascertain the level of formation of the researched phenomenon.

Further study should focus on the methodological support for the development of artistic-communicative skills of future music teachers during piano training.

REFERENCES

Булатова, Л. О. (2016). Музичне мислення як спосіб художньої комунікації. *Молодий вчений, 3*, 359 (Bulatova, L. O. (2016). Musical thinking as a way of artistic communication. *Young scientist, 3,* 359).

Василевська-Скупа, Л. П. (2014). *Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва*: монографія. Вінниця: ТОВ фірма «Планер» (Vasilevskaya-Skupa, LP (2014). *Formation of communicative competence of future music teachers: monograph*. Vinnytsia: LLC Gleer).

Волкова, Ю. І. (2015). Наукові підходи і принципи формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики та хореографії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14: теорія і методика мистецької освіти, 18,* 166-172 (Volkova, Yu. I. (2015). Scientific approaches and principles of formation of artistic and communicative skills of future music teachers and choreography. *Scientific journal of MP Drahomanov NPU. Series 14: Theory and Methodology of Art Education, 18,* 166-172).

Зайцева, А. В. (2017). *Методична система формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики* (дис. … д-ра. пед. наук: 13.00.02). Київ (Zaitseva, A.V. (2017). *Methodical system of formation of artistic and communicative culture of the future music teacher* (dis.… Dr. Ped.: 13.00.02). Kyiv).

Лупак, Н. М. (2020). Концепція інтермедіальної комунікативної діяльності у системі професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких спеціальностей. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 69, Т. 3.* DOI https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.2. (Lupak, N. M. (2020). The concept of intermedial communicative activity in the system of professional training of future teachers of art specialties. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools, 69, Vol. 3*. Doi https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.2)

Падалка, Г. М. (2008). *Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін).* К.: Освіта України (Padalka, GM (2008). *Pedagogy of art (theory and methodology of teaching artistic disciplines).* K.: Education of Ukraine).

Почепцов, Г. Г. (2001). *Теорія комунікації.* К.: Ваклер (Pocheptsov, GG (2001). *Communication theory*. K.: Vacler).

Раппопорт, С. Х. (1978). *Від художника до глядача. Проблеми мистецької творчості.* М. (Rappoport, S. H. (1978). *From the artist to the viewer. Problems of artistic creativity*. M.).

Рудницька, О. П. (2005). *Педагогіка загальна та мистецька*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан (Rudnitskaya, OP (2005). *Pedagogy is general and artistic*. Ternopil: Educational book – Bogdan).

Рудницька, О. *Про філософію мистецької освіти.* Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26561/1/Rudnytska.pdf (Rudnitskaya, O. *About the philosophy of art education.* Access mode: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26561/1/rudnytska.pdf).

Сипченко, І. В. (1997). *Формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02). К. (Sipchenko, I. V. (1997). *Formation of experience of artistic and pedagogical communication of the future music teacher* (dis. ... Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.02). K.).

АНОТАЦІЯ

Сюй Міньї. Формування художньо-комунікативних умінь майбутнього вчителя в процесі фортепіанної підготовки в науково-педагогічному дискурсі: сутність та компонентна структура.

У статті з'ясовано сутність та розроблено компонентну структуру формування художньо-комунікативних умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі фортепіанної підготовки. Констатовано, що комунікація є багатоаспектним і багатогранним процесом духовно-психологічного зв'язку, який розкриває актуальну проблему спілкування. Розглянуто художньо-комунікативні вміння як поєднання низки складних фахових дій, які уможливлюють активне художнє спілкування учнів із творами музичного мистецтва (зокрема фортепіанного) у процесі міжособистісної взаємодії через обмін музичною інформацією, конкретними емоціями, ідеями на основі діалогічного спілкування під час сприйняття, розуміння, усвідомлення, осмислення, інтерпретації (художньої та виконавської) та адекватної оцінки задля власного творчого вираження. Визначено сутність основоположного поняття дослідження «формування художньо-комунікативних умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва» як складний багатоаспектний процес, який дозволяє сформувати у здобувачів вищої освіти необхідні вміння налагоджувати стосунки між співрозмовниками (у тому числі педагогічними). Розроблено компонентну структуру формування художньо-комунікативних умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі фортепіанної підготовки: мотиваційно-організаційний, пізнавально-чуттєвий, іяльнісно-творчий, рефлексивно-оціночний.

***Ключові слова**: формування, художньо-комунікативні вміння, майбутні вчителі музичного мистецтва, фортепіанна підготовка, компонентна структура, мотиваційно-організаційний компонент, пізнавально-чуттєвий компонент, діяльнісно-творчий компонент, рефлексивно-оціночний компонент.*

УДК 378

Фан Фей
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0003-4102-3121
Людмила Степанова
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0002-9899-1871
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/252-262

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕТНО-СТИЛЬОВИХ ВИКОНАВСЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних підходів до формування етно-стильових виконавських умінь майбутніх учителів музичного мистецтва. Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових джерел у галузі мистецької педагогіки, теоретичне моделювання методологічної бази

дослідження проблеми формування етно-стильових умінь майбутніх учителів музичного мистецтва. На етапі визначення методологічних засад дослідження проблеми формування етно-стилістичних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва за художньо-герменевтичним підходом встановлено, що методологічну базу дослідження варто доповнити стильовим і культурологічним підходами, які мають посилити дієвість художньо-герменевтичного підходу. У ході дослідження доведено доцільність впровадження стильового підходу, за яким має значно посилитися усвідомлене ставлення майбутніх вчителів музичного мистецтва до найважливіших ознак етнонаціональних стилів, володіти техніками їх виконання, вміти розпізнавати етностилістичні ознаки та адекватно їх інтерпретувати.

Обґрунтовано доцільність обрання культурологічного підходу крізь призму розуміння специфіки вибудовування основних стратегем освітнього процесу з формування етно-стильових умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на тлі урахування особливостей онтогенезу тих чи інших етнонаціонільних культур. Адже останні, створюють необхідні умови для кристалізації своєрідних оригінальних етнічних архетипів, з їх подальшим розвитком у конкретні музичні етностилі, які саме й визначають етнічну самобутність музичної культури певного народу. Культурологічний підхід дозволяє вплинути на формування художньо-культурної свідомості студентів, як майбутніх вчителів музичного мистецтва, та забезпечити високий рівень їх культурологічної освіченості.

Перспективами подальших наукових розвідок дисертаційної проблеми є постановка питань щодо розробки педагогічних принципів, методів, умов, прийомів формування етно-стилістичних умінь учителів музичного мистецтва.

***Ключові слова**: учителі музичного мистецтва, стильовий підхід, культурологічний підхід, етно-стилістичні виконавські вміння.*

Постановка проблеми. У руслі інтеграційних процесів, що спостерігаються в різних сферах світового суспільства в науково-педагогічній галузі посилюється тенденція до модернізації мистецької освіти. У сучасному суспільстві галузь мистецької освіти має стати одним з найважливіших осередків освоєння новими поколіннями національних традицій, усвідомлення своєрідності художньо-стилістичних архетипів, котрі закладають ґрунтовні підстави для збереження та культивування художньо-етнічної ментальності. На думку науковців. В умовах сьогодення є всі підстави для зростання соціальної значущості діяльності освітян, яка дуже часто виходить за межі педагогічної, охоплюючи більш широкі терени соціально-комунікативного середовища. Учителі музичного мистецтва виконують просвітительські функції, популяризуючи етнонаціональні архетипи та етно-стильові музично-виконавські традиції.

Отже сьогодні виникає нагальна потреба в реновації освітньої концепції та подальшої модернізації процесу підготовки в педагогічних вищих майбутніх вчителів музичного мистецтва. Стратегема зазначеної модернізації освіти корегується комплексом

методологічних засад забезпечення якості мистецько-педагогічної освіти, у відповідності до державних професійних стандартів педагогічної галузі, вимог оновленої концепції НУШ і обов'язковим урахуванням фахової специфіки зазначеної категорії вчителів.

Аналіз актуальних досліджень. У ході огляду наукових досліджень звернено увагу на логіку визначення науково-методологічних підходів, які мають оптимізувати освітній процес та корегувати його внутрішні педагогічно-організаційні механізми.

Як свідчить контекстуальний огляд джерел, розробка методологічного інструментарію зазвичай окреслюється сукупністю факторів:

- загальні, що визначаються рівнем розвитку науки та розробленістю інноваційних тенденцій у науковій галузі;
- специфічні, що безпосередньо впливають на динамічні зміни у предметі дослідження, з огляду на специфіку самого предмету та тієї конкретної наукової галузі, в рамках якої ведуться розвідки;
- об'єктивні, що є відповідними саме предмету та об'єкту дослідження;
- суб'єктивні, що задають модель авторського бачення та інтерпретації педагогічного явища, що досліджується (Степанова, 2019).

Теоретичний аналіз джерел засвідчує стійкий інтерес науковців до проблеми формування в майбутніх викладачах музичного мистецтва найважливіших фахових якостей і умінь, художньо-естетичної розвиненості та художньо-світоглядної усвідомленості. У ряді найактуальніших аспектів фахової підготовки компетентного викладача музичного мистецтва зазвичай виокремлюють: здатність до сприйняття, розуміння та адекватної інтерпретації творів музичного мистецтва (О. Олексюк, О. Палатайко, О. Рудницька, Л. Степанова, та ін.) оволодіння музично-виконавськими уміннями (Бай Бінь, Ван Бін, Вей Сімін, І. Гаврилюк, І. Гринчук, Л. Ковалбова, В. Крицький, Н. Мозгальова, Лу Чен та ін.) опанування різноманітних стилістично-виконавських прийомів (М. Томашевська, Хань Ле. Чень Хань).

У сучасному мистецтві набувають значущості народні традиції та цінності, що зафіксовані в етно-стилістичних архетипах. Зазначені розглядаються педагогами й науковцями мистецької освіти в якості основи для формування художнього світогляду особистості (Г. Падалка, О. Реброва, О. Рудницька, О. Щолокова) та розвитку її художньо-творчих умінь (. Збереження та відновлення етнонаціональних художньо-творчих традицій як педагогічну проблему висвітлено в працях сучасних

науковців (Н. Батюк, В. Борисенко, О. Боряк, І. Єгорова, Лі Дзінь, Н. Мехедова, Сюй Цзяюй, У Іфан, Чень Хань, Чжан Юй та ін.)

Виходячи з розуміння, що етно-стильові уміння є вагомою складовою фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, вважаємо за необхідне розглянути питання щодо методологічних підходів до формування цієї важливої фахової якості.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних підходів до формування етно-стильових виконавських умінь майбутніх учителів музичного мистецтва.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових джерел у галузі мистецької педагогіки, теоретичне моделювання методологічної бази дослідження проблеми формування етно-стильових умінь майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Володіння викладачем музичного мистецтва етно-стилістичними уміннями є запорукою його здатності до оптимальної організації освітнього процесу, спрямованого, на багатоаспектне занурення учнів у світ музичного мистецтва. Це потребує розробки спеціальних методологічних підходів до формування етно-стилістичних умінь здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти.

У загальнонауковій літературі «підхід», як наукова категорія, є сукупністю цілеспрямованих і пов’язаних між собою принципів, ідей, понять і способів діяльності. Обираючи доцільний науковий підхід до певного досліджуваного феномену, науковці напрацьовують відповідний методологічний інструментарій – систему принципів, методів, способів і засобів науково-педагогічного дослідження

У науково-педагогічних дослідженнях методологічні підходи розробляються як цілісний комплекс педагогічних принципів та умов, науково-педагогічних засобів, та охоплює базові освітні поняття, засоби організації та управління освітнім процесом, оптимізації освітньо-виховної практики (Чень Хань, 2021).

Узагальнення результатів теоретичного огляду наукових джерел дозволяє визначитися з основними напрямками наукових підходів до проблеми нашого дослідження – формування етностилістичних умінь муйбутніх учителів музичного мистецтва. Методологічні засади дослідження зазначеної проблеми ґрунтуються на певних положеннях теорії діалогу культур, теорії інтерпретації музичного тексту, теорії музичного стилю (В. Грачев, М. Лобанова, В. Медушевський, М. Михайлов, Є. Назайкінський, С. Скребков, В. Сиров та ін.), на деяких положеннях

музикознавства, етномузикології (Г. Головинський, І. Земцовський), герменевтики, філософії мистецтва, теоретичних положень загальної (Ю. Лотман та ін.) та музичної семіотики (М. Арановський, М. Бонфельд, В. Медушевський, Є. Назайкінський, Ю. Кон, Г. Орлов).

У попередніх публікаціях результатів нашого дослідження проблеми формування етно-стилістичних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва надано обґрунтування художньо-герменевтичному підходу як методологічної основи підготовки вчителів зазначеного фаху (Фан Фень, 2021). Але на теоретико-методологічному етапі дослідження, для здійснення більш поглибленого вивчення різносторонніх аспектів феномену, виникла необхідність у розробці додаткових науково-методологічних підходів.

Отже вважаємо, що набуття здобувачами музично-педагогічної освіти знань про етно-стилістичні архетипи, усвідомлення їхньої специфіки та оволодіння уміннями їх виконання має відбуватися в межах **стильового підходу**. Теоретичною основою обраного підходу слугували концептуальні положення теорії стилю, що екстапольовані в площину мистецької педагогіки в працях таких науковців як: Б. Асафьєв, Є. Назайкінський, С. Карась, О. Кузик, Х. Лайош, О. Реброва, М. Шинкарьова, О. Щербініна та ін..

Обрання зазначеного підходу зумовлено розумінням, що музичні стилі визначаються узагальнено-сутнісними ознаками музичного тексту, який розгортається за принципами музичного мислення, характерного для тієї чи іншої епохи, культури, нації тощо. Слід зауважити, що характерні узагальнено-сутнісні ознаки концентруються в певних стилях (стадіально-епохальних, історичних, національних, етнічних та ін.), що дає підстави трактувати останні в генетичному та онтологічному зрізах як стильові тенденції з повнотою виявлення в стилях, що були створені національною традицією, авторською (композиторською) творчістю та виконавською інтерпретацією. Саме тому, на думку науковців, «…стильовий підхід стає актуальним з огляду на відповідність виконання твору стилю епохи та світогляду композитора» (Хань Ле, 2018, с. 25).

Етностильова специфіка, виплекана на ґрунті національного фольклору, притаманна майже всім народам світу. З огляду на світову музичну спадщину, можна зауважити, що етнічно-стильові мотиви використовуються як художньо-експресивні і смислоутворюючі елементи не тільки у фольклорі, а й у творах різних жанрів та стилів, від класичної до сучасної музики. Етностилістичні сентенції можна

почути в творах як західноєвропейських композиторів (Л. Бетховен, В. Моцарт, Ф. Шопен та ін.), так і східно-європейських (С. Гулак-Артемовський, М. Лисенко, М. Мусоргський, Римський-Корсаков, С. Рахманінов, І. Стравінський та ін.).

У фортепіанній музиці 20 ст. фольклорний тематизм з переваженням етно-стилістичних ознак є притаманним творам Б. Бартока, Я. Ксенакіса, які розробляють у своїх творах різноманітний фольклорний матеріал широкої етнічної палітри. Як зазначає І. Рябчун (2018), у творах Я. Ксенакіса це виражається і в продовженні античних традицій, і у використанні своєрідного мікcту із шумерських, ассирійських і ахейських фонем у партитурі «Nuits» (1967), і запозичення єврейських фонем у «N`Shima» (1975), та імітація японських інструментів в творі «Мандрівка внарі в сузір'я Андромеди» (1989) (Рябчун, 2018, с. 31).

У противагу європейській виконавській традиції, для якої притаманні певні етно-стилістичні характеристики національних музичних мов автентичних народів Європи, у американській музичній культурі відбувається складання стилю, основою якого вважають мультикультуралізм традицій народної американської музики. За Переверзеєвим, така специфічна, строката єдність «…духовних гімнів, балад, ковбойських пісень, джазу, блюзу, спірічуелсу, госпелу, музики кантрі й народних обрядів…» закладає основу для створення особливого музичного стилю «американізм» (Переверзеева, 2019, с. 107). Останній трактується в науковій літературі як тенденція композиторів «…відобразити національний досвід і створити американський музичний стиль, виразити любов до країни й гордість за революцію, яку рушили творчі сили більшості композиторів» (Rosenfeld P., 1940). «Американізм» як стиль кристалізується на основі різних етнічних джерел – фольклору корінних народів Америки (індіанців, ескімосів та ін.), музики афроамериканців (блюз, джаз, спірічуелс), а також світська та духовна музика білих американців. Становлення зазначеного стилю пов'язано з творчістю американських композиторів: Г. Кауела, А. Копланда, У.Г. Стілла, Р. Харріса, та ін.

У сучасному музичному мистецтві Китаю також прослідковується поєднання етнонаціональних музичних традицій із сучасними композиційними системами європейської музики, що надає творам китайських композиторів філософський характер світоспоглядання. У музичних творах зазначеного регіону створюється оригінальне переплетіння європейських композиційних принципів з народно-

пісенним матеріалом. Національний колорит таких творів досягається за рахунок виконавських традицій національної інструментальної культури, поетичності та простоти фонетичної палітри китайського музичного фольклору та специфічних етно-стилістичних прийомів. Йдеться про використання пентатонічних ладів і метро-ритмічної різноманітності, східної інтонаційної лексики та неординарних засобів виразності, інтонаційної імітації звуків природи, співу птахів, прийомів гри на національних інструментах тощо. Як приклад можна навести фортепіанні твори Цзян Веньє («Тайванський танок» (1934), «16 багателей» (1936), цикл «Ваньхуа» (1938) та ін.), Ван Лісап («Лан Хуахуа» (1953), Сонатина (1957) та ін.), Лі Інхай («Сіянсяогу» (1975), «Китайська флейта й барабан у сутінках» (1978) та ін.). Прагнення цих та багатьох інших майстрів китайського фортепіанного мистецтва повною силою спрямовані на відтворення у фортепіанному мистецтві етнонаціональних музичних традицій (Ван Ин, 2008).

Роль та значення етно-стилістичних традицій у китайській фортепіанній музиці широко висвітлено в працях китайських науковців Ван Ін (2008), Ван Юйхе, Лі Дзінь (2011), Чжан Сянюн (2021), Чень Шуюнь та ін. У сучасних дослідженнях зауважується на вагомому впливу на музику Китаю філософських доктрин буддизму, даосизму, конфуціанства. Відповідно до чого музика Китаю традиційно призвана прилучати людину до гармонії світу, сприяти формуванню розуміння про єдність Неба й людини, адже, «…природа та людська натура є подібними одне одному, вони співзвучні між собою» (Ван Ин, 2008, с. 7). Також варто зауважити на особливій ролі національного театру в культурі Китаю, взагалі, та його значення для музичного мистецтва. Адже, етнічна стилістика, інструментальні традиції та, навіть, мелодії викристалізовувалися саме в лоні китайського театру.

Отже, результати теоретичного дослідження констатують наступне, етнонаціональні стилі різних світових регіонів відрізняються музично-мовною специфікою, художніми засобами виразності, ладово-інтонаційним строєм, етно-стилістичною технікою виконавства тощо. Отже майбутні вчителі музичного мистецтва мають знати найважливіші ознаки етнонаціональних стилів, володіти техніками їх виконання, вміти розпізнавати етностилістичні ознаки та адекватно їх інтерпретувати.

Наступним аспектом проблеми формування етно-стилістичних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва є реновація традиційної обрядовості у контексті формування в закладах освіти культурологічно-обізнаної та національно свідомої особистості.

Виходимо з розуміння того, що в ході вибудовування основних стратегем освітнього процесу з формування етно-стильових умінь майбутніх учителів музичного мистецтва, необхідно враховувати особливості онтогенезу тієї чи іншої етнічної культури, мистецтва й зокрема, музичного мистецтва. Адже останні, створюють необхідні умови для кристалізації своєрідних оригінальних етнічних архетипів, з їх подальшим розвитком у конкретні музичні етностилі, які саме й визначають етнічну самобутність музичної культури певного народу.

Різні питання проблеми опанування учнями етно-стилістичної техніки виконавства музичних творів висвітлено у працях О. Кузик, Н. Шатайло, Чжан Юй, Цзяо Їн та ін. І в Україні, і в Китаї є досить поширеною практика залучення підростаючого покоління до ознайомлення під час навчального процесу з етно-стильовими прийомами, характерними для етнонаціональної музичної традиції своєї країни. Наприклад, відповідно до державної навчальної програми в начальних закладах Китаю учні мають опанувати стилістичні особливості китайської виконавської традиції в музичному мистецтві (інструментальному й вокальному) і в хореографії (Сян Тяньге, Лин Бейлин, У Чончжен 2012). Згідно з освітньою програмою з інтегрованого курсу «Мистецтво», затвердженими МОН України, знайомство зі зразками вітчизняного мистецтва розпочинається з початкових класів. Опанування учнями української й світової художньої культури йдеться впродовж усього терміну навчання у закладі середньої освіти, тим самим реалізується програма культурного, естетичного й творчо-діяльнісного розвитку підростаючого покоління.

Суголосною до зазначеного у наукових колах існує думка, що вчитель музичного мистецтва має бути здатен розкрити самобутність будь-якої культури крізь призму етно-стилістичної специфіки тих музичних творів, що є характерними для певної культури, а також вміти адекватно розтлумачити смисли та значення етно-стилістичних елементів, оаремо, і художньо-змістового шару музичного твору, взагалі. На погляд науковців, саме **культурологічний підхід** дозволяє вплинути на формування художньо-культурної свідомості студентів, як майбутніх вчителів музичного мистецтва, та забезпечити високий рівень їх культурологічної освіченості. У межах зазначеного підходу вагомого значення набувають знання про закономірності культурного розвитку соціуму, як складного та багатоаспектного соціального явища.

У ході теоретичного огляду досліджень у галузі мистецької педагогіки з’ясовано, що велика кількість науковців убачають

важливість та високі потенції культурологічного підходу. У працях Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, О¸Полатайко, О. Реброво́ї (2012), О. Отич (2010), О. Щолокової та інших вчених культурологічний підхід висвітлюється в контексті сучасних трансформацій освітньої галузі, обґрунтовується його дієвість в умовах транскультурних інтенцій і полікультурності.

Обираючи культурологічний підхід, ми керувалися думкою, що в руслі зазначеного підходу, створюються умови більш глибокого та усвідомленого пізнання учнями самобутності тієї чи іншої музичної культури крізь призму культурологічних знань. Адже культура є джерелом та рушієм становлення людини, її розуму й душі. Культурне середовище, що оточує людину, має основоположне значення для процесів становлення індивідууму, зростання його свідомості. Тим більш, загальна культурологічна обізнаність на етнонаціональні цінності та традиції, що зберігаються та передаються від покоління до покоління через різноманітні етнічні артефакти та витвори різних видів мистецтва, визначає поведінку та помисли людини, корегує її подальший емоційно-інтелектуальний і духовний розвиток.

Обґрунтовуючи вибір культурологічного підходу, зауважимо на розумінні того, що він у більшій мірі орієнтує не на здобуття знань, а на діяльнісне опанування елементів культури, через занурення у світ художніх образів та культурних постулатів. У лоні певної культури, у якій йдеться процес виховання та навчання дитини, за рахунок усвідомленого опанування основами автентичної виконавської традиції, відбувається етнічна ідентифікація особистості, формується її етнонаціональна свідомість. І навпаки, при ознайомленні з художньо-виконавськими традиціями інших культур, з подальшим оволодінням нової техніки етно-стилістичного виконавства, посилюється процес інкультуралізації особистості та формування в неї широкого кругозору та інтернаціональної свідомості. У працях, дотичних означеної проблематики, зауважується, що саме в лоні культурологічного підходу відбувається, з одного боку, інтенсифікація етнонаціонального аспекту мистецької освіти, з іншого боку, на тлі активізації полікультурної інтеграції та міжкультурної комунікації, посилюється інтернаціональний напрямок. Отже, обрання культурологічного підходу до формування етно-стилістичних умінь в майбутніх учителів музичного мистецтва базується на розумінні, що високий рівень культурологічної обізнаності має сприяти більш усвідомленому оволодінню художньо-виконавськими традиціями та етно-стилістичними вміннями.

Можливості культурологічного підходу, які є вкрай важливими при вивченні різноманітних національних, крос-культурних аспектів у сфері мистецької освіти, досліджуються молодими вченими України (Михалюк, 2014, Коновалова, 2019) та Китаю (Лу Лу, Мен Ян, Пан На, У Іфан, Цзяо Їн (2015), Чжан Юй та ін.). Так на думку науковців, процес формування стилістично-виконавських вмінь, скорегований засобами культурологічного підходу, дозволяє досягти такого рівню володіння формою і змістом певної музичної традиції, який «…дає підстави не тільки для художньо повноцінного її відтворення в музично-виконавській діяльності» (Чжан Юй 2019), а й забезпечує здатність студентів до всебічного герменевтичного аналізу музичного тексту та адекватної художньо-педагогічної інтерпретації смислів останнього.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На етапі визначення методологічних засад дослідження проблеми формування етно-стилістичних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва за художньо-герменевтичним підходом встановлено, що методологічну базу дослідження варто доповнити стильовим і культурологічним підходами, які мають посилити дієвість художньо-герменевтичного підходу. У ході дослідження доведено доцільність впровадження стильового підходу, за яким має значно посилитися усвідомлене ставлення майбутніх вчителів музичного мистецтва до найважливіших ознак етнонаціональних стилів, володіти техніками їх виконання, вміти розпізнавати етностилістичні ознаки та адекватно їх інтерпретувати.

Обґрунтовано доцільність обрання культурологічного підходу крізь призму розуміння специфіки вибудовування основних стратегем освітнього процесу з формування етно-стильових умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на тлі урахування особливостей онтогенезу тих чи інших етнонаціонільних культур. Адже останні, створюють необхідні умови для кристалізації своєрідних оригінальних етнічних архетипів, з їх подальшим розвитком у конкретні музичні етностилі, які саме й визначають етнічну самобутність музичної культури певного народу.

Перспективами подальших наукових розвідок дисертаційної проблеми є постановка питань щодо розробки педагогічних принципів, методів, умов, прийомів формування етно-стилістичних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

Реброва, О. Є. (2012). Методологічні основи педагогічної ментальності: культурологічний та професійний аспекти. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.

Отич, О. (2010). Культурологічна педагогічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти. Режим доступу: http://zbirnik.mixmd.edu.ua/

Кузик, О. Є. (1998). Трансформація традиційної обрядовості та її використання в сучасній педагогічній, культурно-дозвіллєвій діяльності установ культури (автореф. дис. ... канд. пед. наук.13.00.05). Київ.

Михалюк, А.М. (2014). Формування виконавської культури майбутніх учителів музики засобами українського фортепіанного мистецтва. (Дис. … канд. пед. наук 13.00.02). Київ.

Сян Тяньге, Лин Бейлин, У Чончжэн (2012). Музика. Підручник для середньої школи. У Бін (ред.). Пекін: Національне музичне видавництво

Хань Ле (2018). Наукові підходи та педагогічні принципи формування виконавсько-поліфонічних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі навчання гри на фортепіано. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, 3 (122),* 22-27.

Чжан Юй (2019). Освоение национальных художественных традиций будущими учителями музыки и хореографи как психолого-педагогический феномен. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 10 (94),* 87-97.

SUMMARY

Fang Fei, Stepanova Ludmyla. Methodological approaches to the formation of ethno-style performing skills of future music teachers

The purpose of the article is to substantiate methodological approaches to the formation of ethno-style performing skills of future music teachers. Research methods: theoretical analysis of scientific sources in the field of artistic pedagogy, theoretical modeling of the methodological base of research of the problem of formation of ethno-style skills of future teachers of musical art. At the stage of determining the methodological foundations of the study of the problem of formation of ethno-stylistic skills of future musical art teachers in the artistic and Germanic approach, it was established that the methodological basis of research should be supplemented with stylistic and cultural approaches that should increase the effectiveness of artistic and Germanic approach. In the course of the study, the expediency of introducing a stylistic approach, which should significantly intensify the conscious attitude of future music teachers to the most important features of ethno -national styles, possess techniques of their implementation, be able to recognize ethnic -stylistic features and adequately interpret them.

The expediency of choosing a cultural approach through the prism of understanding the specificity of building the main strategies of the educational process to form ethno-style skills of future musical art teachers against the background of taking into account the peculiarities of ontogeny of certain ethno-national cultures. After all, the latter create the necessary conditions for crystallization of peculiar original ethnic archetypes, with their further development in specific musical ethnicities, which determine the ethnic identity of the musical culture of a certain people. The cultural approach allows to influence the formation of artistic and cultural consciousness of students, as future teachers of musical art, and to provide a high level of their cultural education.

The prospects of further scientific intelligence of the dissertation are raising questions about the development of pedagogical principles, methods, conditions, techniques of formation of ethno-stylistic skills of teachers of musical art.

***Key words**: music teachers, style approach, cultural approach, ethno-stylistic performing skills.*

УДК 378

Ірина Чистякова
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-8645-510X
Ян Цзінвень
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-1284-7455
DOI DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/263-273

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті авторами визначено критерії, показники та рівні сформованості світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва. Доведено, що світоглядна культура не має єдиного універсального критерію. Визначено рівень сформованості світоглядної культури учнів основної школи відповідно до пізнавально-знаннєвого, емотивно-мотиваційного, операційно-діяльнісного та оцінно-рефлексивного критеріїв, які, у свою чергу, відповідають інтелектуальному, емоційно-вольовому, практико-дієвому та рефлексивному компонентам. З метою визначення рівня сформованості світоглядної культури учнів основної школи відповідно до критеріїв визначено показники. Виокремлено три рівні сформованості світоглядної культури учнів основної школи: репродуктивний (низький), репродуктивно-творчий (середній), творчо-конструктивний (високий).

***Ключові слова**: світогляд, світоглядна культура, критерії, показники та рівні сформованості світоглядної культури, учні основної школи.*

Постановка проблеми. Освіта особистості, яка розвивається, неможлива без глибокого оволодіння досвідом світової історичної та культурної спадщини. Молоде покоління засвоює цінності людського суспільства, переживає їх та активує формування суджень і систематизацію знань в образ світу.

Музика, будучи частиною духовної культури людства, містить у собі загальнолюдські цінності та здатна на їх основі вибудовувати внутрішній діалог із «ціннісним центром» людини. Однак останнім часом музичне мистецтво для сучасної молоді виступає, насамперед середовищем розваг, що, у свою чергу, сприяє значному зменшенню духовних запитів, появі легковажності стосовно навчання та праці. З метою уникнення цього необхідно залучати особистість від самого дитинства до високого музичного мистецтва в цілісній системі естетичної освіти, що є важливим фактором гуманізації та необхідною умовою розвитку музично-естетичної культури учнівської молоді.

Світоглядна культура є інтегральною якістю особистості. Вона постійно розвивається під час навчання. До того ж, світоглядна культура характеризує ставлення людини до світу, а відтак, є мотивом пізнання світу.

Аналіз актуальних досліджень. Досліджувана проблема стала предметом спеціального розгляду такими науковцями, як А. Арнольдов, Б. Козловський, М. Лісаускене, М. Черниш, В. Шинкарук та ін. Окремі аспекти, а саме історико-філософський, логіко-пізнавальний і мистецтвознавчий, формування світогляду особистості вивчали Є. Бурмакін, В. Діденко, В. Іванов, В. Мазепа та ін. Розгляд проблеми формування світоглядної культури студентської молоді знаходимо в наукових розвідках І. Дорош, А. Ковальчук, Н. Ольхової, В. Смікал, Ю. Хайрулліної, Чжан Цзянань, О. Щолокової, С. Якименко та ін.).

Значну кількість наукових праць присвячено формуванню наукового світогляду молоді засобами музичного мистецтва (В. Смікал, Чжан Цзянань та ін.)

Не зважаючи на значний інтерес до проблеми формування світоглядної культури особистості, маємо зауважити, що цілісного дослідження щодо формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва до сьогодні не було здійснено. А відтак, переконанні, що доцільним буде звернення до означеної проблеми.

Мета статті – визначити критерії, показники та рівні сформованості світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс взаємозалежних та взаємодоповнюючих методів дослідження, як-от: загально наукові – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння; конкретно наукові – термінологічний аналіз – для з’ясування сутності досліджуваних понять і концепцій; структурно-логічний з метою визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості світоглядної культури учнів основної школи.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, вважаємо за необхідне зазначити, що найбільший вплив на формування світоглядної культури учнівської молоді, на наше глибоке переконання, має система духовних відносин. І саме мистецтво, зокрема музичне, відіграє важливу роль серед них, оскільки в ньому зафіксовано та сконцентровано досвід світоглядного самовизначення. У мистецьких образах, здебільшого, відтворюються різноманітні естетичні ідеї, які несуть високе пізнавальне

та гуманістичне навантаження та відповідають загальнолюдським інтересам. Мистецтво через свій специфічний характер прояву дає можливість виразити те, що переживає або повинен переживати кожен представник суспільства.

На основі аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми (Ковальчук, 2014; Стасюк, 2010; Хайрулліна, 2011; Смікал, 2002; Чжан Цзянань, 2020 та ін.) можемо стверджувати про наявність тісного взаємозв'язку світогляду й мистецтва, в основу якого покладено конкретні внутрішні закономірності. Це доводить низка факторів, які визначають світоглядний зміст мистецтва, а саме:

- мистецтво та світогляд мають спільні способи освоєння світу;
- мистецтво та світогляд визначають універсальні підходи до людини та світу;
- мистецтво та світогляд є духовно-практичними утвореннями, які наявні в усіх суспільно-економічних структурах.

Відтак, зазначене вище свідчить, що питання встановлення рівня сформованості світоглядної культури учнів основної школи є складним, оскільки загально прийнято вважати, що культура – це системна якість особистості, а отже неможливим видається її виміряти. Водночас науковці зазначають, що вимірювання рівня розвиненості культури можливе, якщо прийняти те, що культура проявляється через комплекс певних ознак, які, у свою чергу, можна визначити. Отже, це робить можливим виявлення критеріїв, показників та рівнів сформованості світоглядної культури учнів основної школи.

У нашому дослідженні ми будемо мати на увазі, що однією з основним характеристик критерію є його здатність виражати якісну визначеність предметів і явищ. Як стверджує Ю. Хайрулліна, критерієм є ознака, на основі якої виробляється оцінка, визначення та класифікація будь-чого: мірило оцінки (Хайрулліна, 2011, с. 82).

До того ж, слід, на нашу думку, наголосити на головних вимогах, які висуваються до критеріїв: по-перше, вони мають бути однозначними, тобто однаково й однозначно розумітися й потрактовуватися в межах дослідження;

У результаті аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що будь-які критерії повинні відповідати певним вимогам, а саме:

- бути однозначними, тобто однозначно розумітися та потрактовуватися в межах дослідження;

- бути адекватними, тобто повністю відповідати тому феномену чи процесу, який досліджується та для якого вони призначаються з метою характеристики;
- бути обґрунтованими, тобто такими, які уможливлюють відокремлення достатнього рівня від недостатнього;
- бути прогностичними, тобто мати здатність для визначення відносної стійкості кожного рівня;
- бути надійними, тобто такими, які у процесі повторної оцінки показують незначні розходження.

Узявши до уваги багатозначність і багаторівневість поняття «критерій» ми будемо розуміти його в межах і контексті даної наукової розвідки як ознаку, яка уможливлює формування світоглядної культури учнів основної школи. А показник, який відповідно є частиною критерію, характеризує аспекти кожного критерію, які співвідносяться між собою на рівнях цілого й часткового. Саме за проявом показників можна судити про сформованість світоглядної культури учнів основної школи; виявити типові й конкретні її сутнісні сторони, що дозволяє дійти висновків про рівень сформованості досліджуваного феномену. Отже, використання системи показників сприяє оцінюванню рівня сформованості світоглядної культури учнів основної школи.

У свою чергу, поняття «рівень» розуміється як ступінь і величина якостей, яких досягли учні у процесі навчання, у контексті нашого дослідження музичного.

Відтак, зазначимо, що критерії, показники та рівні сформованості світоглядної культури учнів основної школи є діагностичним інструментарієм, який використовуватиметься для виявлення областей та перевірки ефективності утворення досліджуваного явища.

У межах дослідження наголосимо, що встановлення рівня світоглядної культури учнів основної школи видається нам занадто складним, оскільки, без сумніву, культура є системною якістю кожної особистості, а відтак, виміряти її неможливо. Однак, у зв’язку з тим, що будь-яка культура, у тому числі і світоглядна, проявляється через комплекс ознак, які власне і вимірюються.

Усе зазначене вище дозволило нам стверджувати, що світоглядна культура не має єдиного універсального критерію. Отже, у межах даної наукової розвідки нам видається за можливе визначити рівень сформованості світоглядної культури учнів основної школи відповідно до пізнавально-знаннєвого, емотивно-мотиваційного,

операційно-діяльнісного та оцінно-рефлексивного критеріїв, які, у свою чергу, відповідають інтелектуальному, емоційно-вольовому, практико-дієвому та рефлексивному компонентам.

На рис. 1 подамо критеріальну модель формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного навчання.

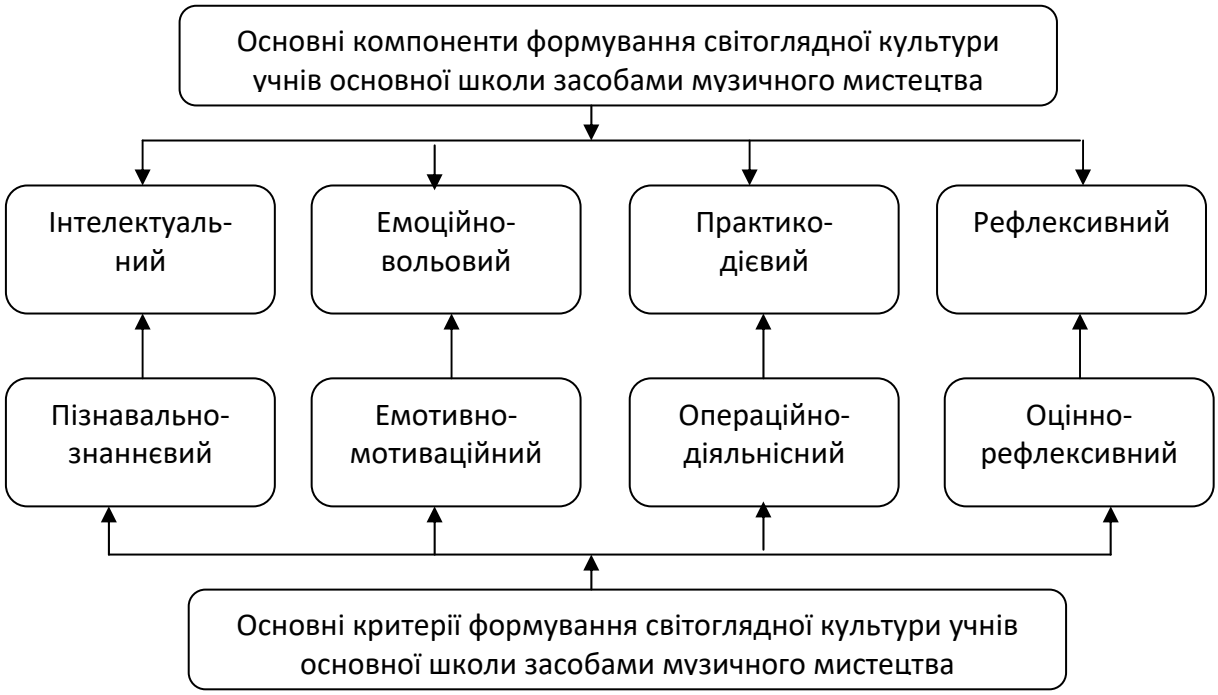

Рис. 1. Критеріальна модель формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного навчання

З метою визначення рівня сформованості світоглядної культури учнів основної школи відповідно до критеріїв нами було визначено показники (Рис. 2).

Так, пізнавально-знаннєвий критерій, який виявляє ступінь засвоєння учнями основної школи знань про природу, людину, суспільство, світ (знання глибокі, системні чи поверхові, фрагментарні), характеризується такими показниками, як-от:

1) системність і цілісність знань про світ та його складові частини, що передбачає засвоєння й усвідомлення школярем провідних світоглядних ідей у процесі музичного навчання;

2) узагальненість знань, що передбачає наявність умінь встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, порівняння, класифікації;

3) якість та істинність знань, що відзначається наявністю вміння відтворення ознаки певного об’єкта, пояснення його сутності;

4) пізнавальний інтерес учнів основної школи до світоглядних проблем;

5) загальна музична ерудиція учнів основної школи.

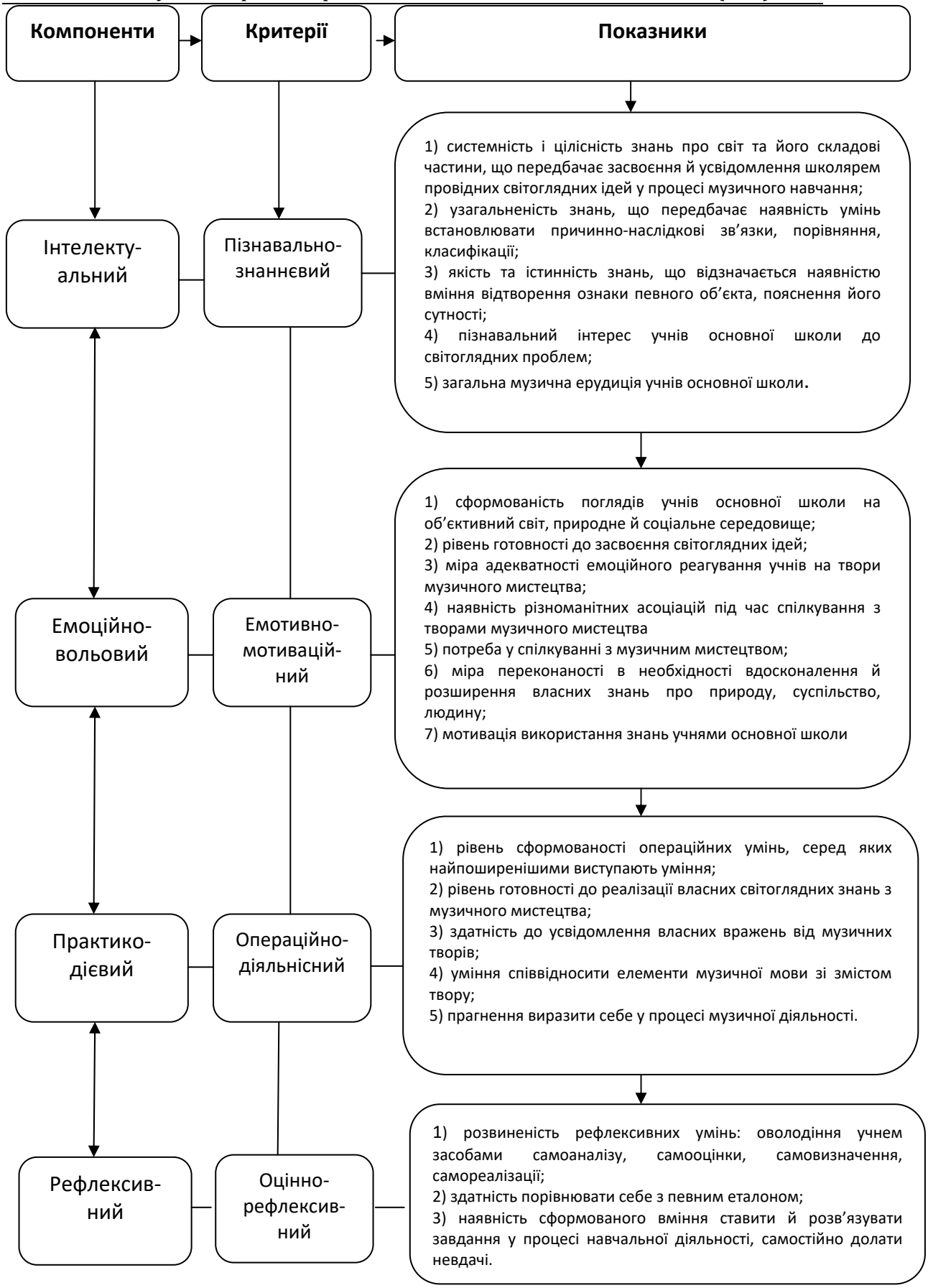

Рис. 2. Критеріїї та показники сформованості світоглядної культури учнів основної школи

Емотивно-мотиваційний критерій, який визначає усвідомлення особистісного ставлення учнів основної школи до світоглядного змісту навчального матеріалу, включає такі показники:

1) сформованість поглядів учнів основної школи на об'єктивний світ, природне й соціальне середовище;

2) рівень готовності до засвоєння світоглядних ідей;

3) міра адекватності емоційного реагування учнів на твори музичного мистецтва;

4) наявність різноманітних асоціацій під час спілкування з творами музичного мистецтва

5) потреба у спілкуванні з музичним мистецтвом;

6) міра переконаності в необхідності вдосконалення й розширення власних знань про природу, суспільство, людину;

7) мотивація використання знань учнями основної школи.

Операційно-діяльнісному критерію, який оцінює можливість перетворення знань на переконання учнів та їх готовність до реалізації власних світоглядних знань, відповідають такі показники, як:

1) рівень сформованості операційних умінь, серед яких найпоширенішими виступають уміння:

- визначати закономірності та взаємозв'язки в розвитку природи, суспільства та свідомості людини;

- поєднувати протилежне;

- обґрунтовано аргументувати власну світоглядну позицію;

- критично та конструктивно брати участь в обговоренні й дискусії;

- самостійно використовувати засвоєні знання у новій практичній ситуації;

2) рівень готовності до реалізації власних світоглядних знань з музичного мистецтва;

3) здатність до усвідомлення власних вражень від музичних творів;

4) уміння співвідносити елементи музичної мови зі змістом твору;

5) прагнення виразити себе у процесі музичної діяльності.

І оцінно-рефлексивний критерій формування світоглядної культури учнів основної школи, який визначає ступінь свідомого регулювання учнями власних дій з усвідомленням досягнення еталону, спираючись під час такої саморегуляції на рефлексивно-особистісний потенціал, уміння доводити справу до логічного

завершення та провадити діяльність на емоційно-творчому піднесенні, характеризується такими показниками, як:

1) розвиненість рефлексивних умінь: оволодіння учнем засобами самоаналізу, самооцінки, самовизначення, самореалізації;

2) здатність порівнювати себе з певним еталоном;

3) наявність сформованого вміння ставити й розв'язувати завдання у процесі навчальної діяльності, самостійно долати невдачі.

Зауважимо, що визначення критеріїв і показників сформованості світоглядної культури учнів основної школи є безпосередньо пов'язаним зі встановленням рівнів сформованості об'єкта дослідження. Ураховуючи логіку дослідження, вважаємо за доцільне виокремлення трьох рівнів сформованості світоглядної культури учнів основної школи: репродуктивного (низького), репродуктивно-творчого (середнього), творчо-конструктивного (високого).

Визначаючи рівень сформованості світоглядної культури учнів основної школи, наголосимо, що необхідним є врахування всіх зазначених вище критеріїв. Відсутність хоча б одного з них унеможливлює повну характеристику світоглядної культури учнів.

У процесі формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва, на наше глибоке переконання, потрібно враховувати такі характеристики учня, як-от:

1) учень основної школи має певний рівень набутого раніше досвіду і сформованих особистісних світоглядних установок, а також індивідуальні особливості. А відтак, ефективність формування світоглядної культури учня основної школи залежить від того, наскільки враховано досвід і здатність сприймати запропоновані твори музичного мистецтва, у яких відображено світоглядні істини;

2) формування світоглядної культури учнів основної школи супроводжується їх активною оцінювальною діяльністю, що і підштовхує їх постійного діалогу з людьми, які їх оточують, із самими собою, із людством у цілому, як носіями тієї культури, якою вони прагнуть оволодіти;

3) учні, у процесі формування світоглядної культури повинні рівнозначно активізувати інтелектуальну, мотиваційну, емоційну, практичну сфери особистості.

Ураховуючи все зазначене вище опишемо характеристики та якості учнів основної школи на кожному рівні.

Творчо-конструктивний (високий) рівень сформованості світоглядної культури властивий учням основної школи, для яких

характерною є яскраво виражена світоглядна позиція, глибокі й системні знання про природу, суспільство, людину і світ у цілому. Вони відзначаються узагальненістю, якістю та істинністю знань, усвідомленням сформованості власної світоглядної культури. Учням, які мають означений рівень сформованості світоглядної культури притаманні висока готовність до художнього сприйняття творів музичного мистецтва, музична ерудованість та інтерес до музичної творчості, а також уміння давати глибоку характеристику творам музичного мистецтва. Такі учні постійно відчувають потребу в спілкуванні з музичним мистецтвом.

Репрдуктивно-творчий (середній) рівень. Для учнів, які досягли даного рівня сформованості світоглядної культури, характерні недостатньо систематизовані та глибокі знання. Учні не відчувають власної потреби до засвоєння світоглядних ідей. Така потреба постійно стимулюється вчителем. Для учнів означеного рівня характерним є достатній рівень уміння аналізувати музичний твір, проте вони не уявляють собі цілісної музичної картини світу. Учням, які досягли репродуктивно-творчого рівня світоглядної культури, притаманні недоліки в розвиткові естетичного смаку, неширокий кругозір, відсутність потреби виразити себе в музичній діяльності. Такі учні виявляють незначний інтерес до світоглядних питань, мають недостатній рівень готовності до реалізації власних світоглядних знань із музичного мистецтва, погано усвідомлюють важливість світоглядної культури в їхньому житті.

Репродуктивний (низький) рівень. Означений рівень сформованості світоглядної культури притаманний учням основної школи з низьким ступенем усвідомлення важливості формування об’єкта дослідження. Вони не виявляють до світоглядних проблем значного інтересу, володіють фрагментарними та поверховими знаннями про взаємодію суспільства, природи, людини, світу. Учні, які мають репродуктивний рівень світоглядної культури, відзначаються сформованістю лише окремих операційних умінь. У роздумах учнів із репродуктивним рівнем сформованості світоглядної культури переважають запозичені оціночні твердження й судження, що значно ускладнює формування особистісних світоглядних переконань. Учні, які мають означений рівень, характеризуються кількісною та якісною збідненістю знань з музичного мистецтва, відсутністю співпереживання у процесі розкриття емоційно-образного змісту твору.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Таким чином, визначені критерії, показники та рівні сформованості світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва уможливлюють комплексно оцінити сформованість досліджуваного феномену, з'ясувати стан і прослідкувати динаміку формування світоглядної культури означеної категорії учнів.

Перспективами викладу презентованої проблеми є розробка й наукове обґрунтування авторської методики формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва, яка репрезентується у вигляді цілісної системи взаємопов'язаних елементів: мети, завдань, структурних і функціональних компонентів.

ЛІТЕРАТУРА

Ковальчук, І. А. (2014). Світоглядна культура майбутнього вчителя початкових класів: критеріальний аналіз. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти, 10,* 24–127.

Смікал, В. О. (2002). *Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва* (дис. … канд. пед. наук: 13.00.04). Київ.

Стасюк, М. В. (2010). *Формування основ художнього світогляду учнів молодшого шкільного віку у процесі хорової діяльності* (автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02). Київ.

Хайрулліна, Ю. О. (2011). *Світоглядна культура особистості: структурно-функціональний аналіз*. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.

Чжан, Цзянань. (2020). *Методика формування світоглядної культури майбутніх учителів музики у процесі фортепіанного навчання* (дис. … PhD: 014 Середня освіта (Музичне мистецтво)). Київ.

SUMMARY

Chystiakova Iryna, Jan Zinven. Criteria, indicators and levels of worldview culture in basic school students by means of musical art.

The article identifies the criteria, indicators and levels of worldview culture in basic school students by means of musical art. It has been proved that worldview culture does not have a single universal criterion. The level of worldview culture formation in basic school students in accordance with cognitive-educational, emotional-motivational, operational-activity and evaluative-reflexive criteria, which, in turn, correspond to the intellectual, emotional-volitional, practical-act and reflexive components, is determined.

Cognitive-educational criterion reveals the degree of assimilation of knowledge about nature, man, society, world (deep, systemic or superficial, fragmentary) of basic school students. Emotional-motivational criterion determines the awareness of the personal attitude of the basic school students to the worldview content of the educational material. Operational-activity criterion evaluates the possibility of transforming knowledge into students' conviction and their readiness to realize their own worldview knowledge. Evaluative-reflexive criterion of the worldview culture formation of basic school students determines the degree of conscious regulation of students' own actions with awareness of the reached of the standard, based on such self-regulation on reflexive-personal potential, the ability to bring the case to a logical completion and to conduct activity on emotionally.

The level of worldview culture formation in basic school students according to the criteria, indicators are determined. Three levels of worldview culture formation in basic

school students are distinguished: reproductive (low), reproductive-creative (middle), creative and constructive (high). Thus, identified criteria, indicators and levels of worldview culture formation in basic school students by means of musical art make it possible to comprehensively evaluate the formation of the phenomenon under study, to find out the condition and to trace the dynamics of formation of the worldview culture of the specified category of students.
***Key words**: worldview, worldview culture, criteria, indicators and levels of worldview culture formation, basic school students.*

УДК 378

Олена Реброва
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
ORCID ID 0000-0001-7549-6811
Алла Линенко
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
ORCID ID 0000-0002-2427-0756
Ганна Реброва
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
ORCID ID 0000-0001-7128-7350
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/273-288

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МИСТЕЦЬКИХ ТА МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті актуалізовано проблему поєднання навчання і дослідження в підготовці здобувачів вищої освіти мистецьких та мистецько-педагогічних спеціальностей як гуманітарного, так і суспільного напряму. До таких віднесено майбутніх учителів музичного мистецтва, майбутніх викладачів мистецьких дисциплін за видами музично-виконавської діяльності (викладачі гри на музичних інструментах, викладачі вокалу тощо) та майбутніх викладачів хореографії. Показано, що професійна підготовка майбутніх учителів та викладачів різних мистецьких дисциплін ґрунтується на міждисциплінарній методології, спрямована на формування інтегрованого мислення, зорієнтована на творчу самореалізацію через різни види виконавства: музичного, хореографічного.
***Ключові слова**: індивідуальне навчально-творче завдання, принципи, педагогічні умови, здобувачі вищої освіти, майбутні вчителі музичного мистецтва, майбутні викладачі фортепіано, вокалу, майбутні викладачі хореографії, мистецькі проєкти, співтворчість, художньо-композиційна творчість, ансамблеве музикування, ІКТ, академічна культура.*

Постановка проблеми. Академічна культура майбутніх фахівців формується у різних напрямах, серед яких актуальності набуває науково-дослідницька підготовка, заснована на принципах академічної доброчесності, самостійності і відповідальності. Професійна підготовка майбутніх здобувачів вищої освіти різних рівнів, як першого (бакалаврського),

так і другого (магістерського) передбачає дослідницьку складову. Це підтверджується нормативними документами, зокрема, Законом Про вищу освіту (редакція 2019); Загальними положеннями Статті 3, пункту 3 конкретизуються принципи державної політики щодо сфери вищої освіти, зокрема, серед інших п.п. 3.4.6 – державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності.

Інший важливий документ, на який звертаємо увагу – «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (23 лютого 2022 р.). Незважаючи на війну, положення цього документу не втратили своєї своєчасності, а навпаки, стали ще актуальнішими. Цінність і дієвість стратегії ґрунтується на низки ідентифікованих ключових проблемах. Зокрема, ідентифікована проблема 5, що стосується питання студентоцентрованого навчання, а саме: «Поширена імітація студентоцентризму, неконкурентні заробітна плата та умови праці працівників, брак управлінської підготовки у керівного складу закладів вищої освіти, неусвідомлення місії лідерства у формуванні людського капіталу та згуртуванні суспільства, в освіті дорослих, що призводить до зниження привабливості закладів вищої освіти».

Виникає питання, яким чином дослідницька підготовка здобувачів вищої освіти всіх рівнів, від бакалавра до доктора філософії може зняти ідентифіковану проблему. У своїх дослідженнях, здійснених на основі тривалої практики підготовки здобувачів вищої освіти мистецьких і мистецько-педагогічних спеціальностей, ми виходимо з того, що наука – вищій рівень творчості, оскільки вона створює, розкриває нові знання. Це той новий ціннійший духовний продукт, який забезпечує сталий розвиток людства, еволюцію культурних та природних цінностей. Отже, організація наукової діяльності здобувачів, починаючи з першого рівня вищої освіти має бути спрямована на пошук нового, створення нового та екстраполяції нових, уперше усвідомлених, засвоєних здобувачами цінностей у вигляді знань, мистецьких продуктів, педагогічних проєктів, заходів, технологій, які є відображенням самостійності, пізнавальної активності та творчості студентів.

Науково-пізнавальна діяльність здобувачів вищої освіти зумовлена змістом їхньої професійної і фахової підготовки. Наука педагогіки і наука мистецтва різні за змістом та дослідницькими методами. Отже, й форми діяльності відрізняються. Якщо в галузі педагогіки це пошук та обґрунтування нових концепцій, теорій,

підходів, принципів, педагогічних умов тощо, то в культурі і мистецтві це новий творчий художній продукт.

Разом з тим, у підготовки здобувачів вищої освіти різних рівнів галузей знань 02 Культура і мистецтво і 01 Освіта/педагогіка є спільні аспекти. Мистецтво також викладається, воно вивчається та передається з покоління до покоління на основі і завдяки тим надбанням теоретичного і технологічного характеру, якими володіє педагогіка.

Таким чином, інноваційна педагогічна форма ІНТЗ (індивідуальне –навчально-творче завдання) має міждисциплінарний та міжгалузевий потенціал.

Мета статті: розкрити сутність та особливості навчально-дослідницької підготовки здобувачів вищої освіти у сфері мистецької та мистецько-педагогічної освіти, обґрунтувати та актуалізувати значення інноваційної студентоцентрованої організаційної форми академічного процесу – індивідуальне навчальне/наукове творче завдання.

Висвітлення проблеми в науковій літературі. Теоретичні основи виокремлення Індивідуального навчально-творчого завдання у професійній підготовці майбутніх учителів і викладачів у галузі мистецької та мистецько-педагогічної освіти потребувало ґрунтовного аналізу досліджень зазначеної проблематики. Відповідна аналітична діяльність реалізувалася за напрямами, що властиві академічному процесу у ЗВО в цілому, та з підготовки здобувачів зазначених спеціальностей, зокрема. У контексті поставленої мети було проаналізовано існуючи розвідки за такими напрямами: пізнавально-дослідницька діяльність здобувачів вищої освіти (Калаур, 2022; В. Майборода, О. Ярошенко, & Я. Скиба (2015); О.Повідайчик, 2017; І.Шевчук, 2020; Л.Ярощук, 2011,), зокрема мистецьких та мистецько-педагогічних спеціальностей (О.Рудницька,1998, Г.Ніколаї, 1999; О.Реброва, 2012; В. Черкасов, 2017); самостійність здобувачів вищої освіти та організаційні форми її забезпечення (М.Демір, 2016; Лі Янь, 2019; Т.Дорошенко & А. Радіч, 2018; В.Лабунець & Ж. Карташова, 2021); творча діяльність здобувачів вищої освіти (індивідуальна, колективна), що на сучасному етапі європейської інтеграції вищої мистецької та мистецько-педагогічної освіти збагачується досвідом застосування ІКТ, віртуальної естетики, проєктивними технологіями, інноваційними формами організації освітнього процесу (партисипації, персоналізації, творчої командної роботи тощо). Ці аспекти знайшли відображення в працях і дослідженнях Ван Лу (2021); Ло Чао (2018), О. Павленка (2021), У Сюань (2020), Чжоу Є (2020) та ін.

У зазначених дослідженнях цілеспрямовано не розглянуто можливість застосування ІНДЗ (індивідуальне навчальне-дослідне завдання) за фаховим спрямуванням як ІНТЗ (індивідуальне навчально-творче завдання). Дослідники розкривають окремі аспекти та надають рекомендації або в межах авторських методик, або загальні рекомендації щодо їхньої дослідницької, пізнавально-пошукової, творчо-самостійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових досліджень і праць, а також власний дослідницький і викладацький досвід дозволив визначити домінувальну роль пізнавально-пошукової діяльності як творчої та самостійної роботи студентів, яка повністю відповідає завданням ІНДЗ у підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва, викладачів мистецьких дисциплін (хореографії, музичного мистецтва, зокрема виконавських дисциплін: гри на фортепіано, спів, диригування). Це дало змогу за акцентувати на значущості принципу поєднання навчання, дослідження та творчості та розкрити педагогічний потенціал такої форми як індивідуальне навчально-творче завдання (ІНТЗ).

Разом з тим вважаємо за потрібне зосередити увагу на окремих аспектах ІНДЗ, щоб показати, яким чином нова форма ІНТЗ може бути розглянута як певна альтернатива в робочих програмах навчальних дисциплін фахового спрямування і підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва, викладачів музичного мистецтва та хореографії, а також майбутніх докторів філософії. Отже, здобувачів усіх рівнів вищої освіти.

ІНДЗ як форма освітнього процесу, що відповідає пізнавально-дослідницькій діяльності здобувачів розглядається в контексті «педагогічних вимірювань та моніторингу якості освіти» (Л.Ярощук, 2011). Зокрема Л.Ярощук надає рекомендації для здобувачів щодо оформлення презентацій, які ними застосовуються задля оприлюднення результатів ІНДЗ. Суголосним з нашою позицією є твердження дослідниці, що «…основним завданням розвитку вищої освіти сьогодні є не стільки надання студентам максимуму наукової інформації, скільки формування здібностей до творчого мислення». (Ярощук, 2011, с. 225). Отже, творчий кластер професійної підготовки на рівні наукової, навчально-пізнавальної, дослідницької діяльності є обов’язковим для усіх спеціальностей.

Звернення до методичних рекомендацій щодо захисту ІНДЗ дозволило звернути увагу на доробок ученої І.Шевчук (2020). Це методичні рекомендації щодо завдань індивідуальної роботи здобувачів, а саме з ІНДЗ, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові

науки. У своїх рекомендаціях авторка згадує про проєктну діяльність як одну з форм реалізації та оприлюднення ІНДЗ.

Звертаємо увагу, що проблема навчально-дослідницької діяльності здобувачів активніше розглядається в галузях точних наук, суспільних, зокрема педагогічних. О.Повідайчик (2017) узагальнює досвід саме дослідницької підготовки студентів в ЗВО України. У 2015 році було видано практичний посібник з науково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти за авторством таких вчених, як: В. Майборода, О. Ярошенко, & Я. Скиба (2015). Звертаємо увагу на підрозділ, в якому вказано на місію і форми студентської науково-дослідницької діяльності. Серед іншого автори вказують на таке: «…-формування навичок проведення і постановки самостійних наукових досліджень, вироблення творчого підходу до вирішення наукових проблем, що постають перед студентами;… поглиблене і творче засвоєння навчального матеріалу; … сприяння науково-технічному прогресу шляхом участі в розробці актуальних проблем науки, *культури* (курсів наш) техніки, виробництва» (Там саме, с. 60).

Отже, бачимо, що навіть у методологічних та практичних аспектах дослідницької підготовки здобувачів вищої освіти вчені акцентують увагу на їхньому творчому потенціалі. До цього ж висловлюють думку про новий ракурс творчості, який пов'язаний з використанням ІКТ.

Застосування ІКТ на сучасному етапі підготовки здобувачів вищої освіти розширило можливості і форми ІНДЗ. Так, наприклад, у доробку С.Калаур (Калаур, 2022) виокремлюються такі положення дослідницької підготовки здобувачів, які вказують на самостійність, інноваційність, креативінсть їхньої науково-дослідницької діяльності на основі застосування ІКТ. Дослідниця вказує на зв’язки застосування ІКТ і проєктної діяльності, тобто застосування ІКТ у різних проєктах. Не можна не звернути увагу на позицію, щодо «…досягнення цілей навчання на конкретному предметному змісті у певних психолого-педагогічних ситуаціях дозволяє…», саме володіння ІКТ дає змогу представити результати та їх аналіз найповніше та наочно. Дослідниця також узагальнює характеристики «…педагогічної комунікації під час використання ІКТ, сукупність яких дозволить нам обґрунтувати належність певної технології до класу ІКТ: опосередкованість, оперативність, індивідуальність, корпоративність, масовість, доступність, незалежність від часу та місця, розподіл, віртуальність, естетичність, багатоаспектність, багатосторонність, інтеркультурність та технологічність». (Калаур, 2022, с. 24). Виокремлені якості дійсно носять

інтегрований характер, отже є наслідком інтегрованих видів діяльності. Це й естетичність, яка проявляється в різних сферах (природі, мистецтві, технологіях, відносинах тощо), інтеркультурність, яка також містить у собі естетичність, багатосторонність, сові певні технологічні досягненн; індивідуальність, яка вміщує в собі все, що створено людиною та природою через це, що людина сприймає та переробляє сприйняте абсолютно індивідуально, але й зумовлено сприйнятими культурними та інтеркультурними традиціями. Але зазначені якості не можуть з'явитися самі по собі. Як слушно вказує Т.Якимович (2013), процес формування творчих якостей, які мають саме професійні ознаки здійснюється на основі таких чинників: здібності, прикладені зусилля, труднощами завдань; успіхом (Якимович, 2013, с. 306). Саме мистецька творчість потребує і здібностей, і зусиль, у постійного ускладнення завдань, і нарешті творчих досягнень, які надихають на подальші дії, згідно логіки акмеологічного підходу та технологіям (A.Maslow ; 1974, Г.Реброва, 2018; Л.Рибалко, 2011).

Стосовно наукової та дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти, що навчаються за спеціальностями 024 Хореографія, 025 Музичне мистецтво та 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), то слід вказати, що свого часу на галузеву особливість дослідницької діяльності таких студентів вказувала О.Рудницька (1998). Пропонований нею посібник у співавторстві з А.Болгарським та Т. Свистельніковою був розроблений таким чином, що враховував специфіку діяльності майбутніх учителів музики. Продовження цієї стратегії знаходимо в доробку Г.Ніколаї (1999). У 2012 році за рекомендацією МОН вийшов посібник О.Реброва «Методологія і методи досліджень педагогіки мистецтва», який вже повністю був орієнтований саме на навчально-дослідницьку діяльність студентів мистецький спеціальностей. Підсилило методичний аспект дослідницької підготовки здобувачів зазначених спеціальностей посібник В.Черкасова (2017). Разом з тим, у зазначених працях не порушено питання щодо специфіки індивідуально-дослідницьких завдань майбутніх викладачів музичного мистецтва, хореографії тощо.

Наступний напрям досліджень, які ми розглядали в контексті зазначеної проблеми – це самостійність та студентоцентрованість навчання здобувачів.

Як показує аналіз останніх досліджень з мистецької педагогіки, методики підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, майбутніх викладачів музичного мистецтва (за видами виконавства) і

хореографії, самостійність застосовується в різних словосполученнях відповідно предмету дослідження. Якщо це педагогічні умови формування певних умінь, якостей, підготовки тощо, то стимулювання самостійності нерідко входить до системи таких умов. Прикладами слугують наступні педагогічні умови: «забезпечення реалізації творчого підходу самого студента як майбутнього вчителя музичного мистецтва до навчання, що реалізується за такими напрямками як: свідома робота над голосом, самостійна робота над якісним звукоутворенням, розвитком відчуттів і вокальних уявлень; робота над вивченням методики розвитку вокальних і музичних здібностей засобами вокального мистецтва; опанування музичним репертуаром і вокальною творчістю композиторів різних епох і народів» (Т.Дорошенко & А. Радіч, 2018, с. 126). Дослідники В.Лабунець та Ж.Карташова розглядають самостійність студентів в процесі інструментально-виконавської підготовки, вважають, що таке підготовка потребує «…педагогічного управління процесом формування самостійності» (В. Лабунець & Ж. Карташова, 2021, с. 267), у контексті чого запроваджують умову: «ціннісно-пошукова спрямованість майбутнього вчителя музичного мистецтва на вирішення педагогічного завдання та створення активно зацікавленої взаємодії суб'єктів освітнього процесу» (там саме). Учені також вказують на дослідницький і творчий характер самостійності, зокрема в роботі над музичним репертуаром, що передбачає: «добір, систематизація, ретельне педагогічне «дослідження», оволодіння цим матеріалом із метою вільного оперування ним на занятті, безумовно, є проявами творчості» (Там саме, с.266). Вони також вказують на наявність особливого компоненту самостійної роботи студент, а саме: «використання методів дослідницької, науково-дослідницької роботи для вирішення поставлених задач» (Там саме, с. 267).

Окрім педагогічних умов з метою дослідження та стимулювання самостійності студентів зустрічаються також дослідження, в яких творча самостійність стає етапом формування тих, або тих якостей, компетентностей тощо; а також принципом. Так, у дослідженні інтерпретаційної культури в дисертації М.Демір враховано третій – творчо-самостійний етап (Демір, 2016 , с. 175); аналогічний етап – творчо-самостійний – застосовує Лі Янь (2019) піл час формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до художньо-інтерпретаційної діяльності. І таких прикладів можна навести багато.

Щодо застосування принципу самостійності, то знаходимо його в доробку О. Павленка (2021), який розглядає його як є принципом

«… самостійної діяльності», який «… також здійснюється в процесі індивідуальної роботи майбутніх вчителів музичного мистецтва за комп'ютером». (Павленко, 2021, С. 35). Нам думку О.Павленка, інформаційні технології – «… це той неповторний інструмент, завдяки якому майбутній вчитель музичного мистецтва може реалізувати себе, творчо самовиразити свою індивідуальність» (Там саме, С. 3). Це важливе зауваження, оскільки є суголосним з проблемою застосування ІКТ під час навчально-дослідних завдань здобувачами вищої освіти, зокрема й мистецького та мистецько-педагогічного профілю, які застосовують в своїх творчих проєктах віртуально-естетичні властивості ІКТ.

Самостійність на сучасному етапі розвитку вищої освіти кореспондується з принципом студентоценризму. Це принцип активно застосовується в європейському освітньому просторі, академічна культура України також останнім часом вбирає в себе увесь європейський досвід щодо студентцентризму. Ми розглядаємо студентоцентризм як чинник, що допомагає сформувати та реалізуватуи ціннісні інтенції здобувачів, водночас зекономіти їхній людський ресурс (Rebrova, O., Oleksiuk, O., Batiuk, N., & Rebrova, H. 2020, C.15).

Разом з тим, варто зауважити, що в мистецькій освіті давно реально функціонує принцип студентоцентрованого навчання. Сама форма і природа опанування музичного виконавства потребує врахування саме інтересів та особливостей студентів. Сучасні науковці вже активно застосовують новий термін, повністю усвідомлюючи його реальну природу в мистецькій творчості.

Так, наприклад, О. Ляшенко і О .Економова вказують на те, що навчання майбутнійх інструменталістів є студентцентрованим та практикозорієнтованим. (Ляшенко & Економова, 2022).

Відповідно до третього напряму, визначеному нами як творча діяльність здобувачів вищої освіти (індивідуальна, колективна) знов звернемо увагу на думку В. Лабунця стосовно методології самостійності. Зокрема науковець стверджує (і ми з ним згодні), що методика формування «…самостійності майбутнього вчителя музичного мистецтва слугують ідеї активності особистості, ідеї спрямованості освітнього процесу на вдосконалення розвивально-творчого потенціалу як традиційних, так і інноваційних організаційних форм, ідеї цілісності освітнього процесу…» (В. Лабунець & Ж. Карташова, 2021, с.268). І навіть з огляду на те, що дослідники розглядають самостійність в контексті інструментально-виконавської підготовки, вони вказують на необхідністьб єдності «…пізнавальної,

професійно-трудової, інструментально виконавської, науково-дослідницької діяльності…).(Там саме).

Обґрунтовуючи доцільність заміни ІНДЗ на ІНТЗ для здобувачів вищої мистецької та мистецько-педагогічної освіти ми акцентуємо увагу на велику умотивованість останніх на творчу самореалізацію. Так, наприклад, Т. Якимович вказує на доцільність введення відповідної педагогічної умови: «сприяння розкриттю творчого потенціалу майбутніх фахівців через підвищення мотивації виконання творчих робіт»… для цього застосовувати різні методи, зокрема й «…застосування імітаційного і проектного методів навчання, що забезпечують трансформацію теоретичних знань майбутніх фахівців у власний практичний творчий досвід за допомогою виконання творчих робіт» (Т. Якимович, 2013, с. 308). У такому ж контексті дієвим є метод «сінектики» який застосвується для створення нового продукту у вигляді проєкту або міні проєкту в презентації художньої ідеї та її нестандартного розкриття. О.Примостка пропонує цей метод в теорії і практиці управління (О.Примостка, 2018). З нашого досвіду, цей метод є актуальним в проєктній діяльноста майбутніх фахівців в галузі мистецької та мистецько-педагогічної освіти, саме клди проєкт представлений як самостійний творчій продукт. Цей метод є актуальним саме для корпоративних творчих проєктів, коли обговорюється художньо-творча ідея. Отже, це може бути як колективна творча робота проєктного характеру, а може бути творче інтелектуальне обговорення художньої ідеї щодо інтерпретації твори колективом співучасників (ансамблеве музикування тощо). Також погоджуємося з думкою Т. Якимович стосовно застосування поняття творче проєктування, яке переходить у досвід і підвищує рівень творчої компетентності майбутніх фахівців (Т.Якимович, 2013).

Узагальнюючи наш особистий досвід активізації дослідницької підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, викладачів хореографії, а також викладачів музичного мистецтва, що обирають певний фаховий напрямок творчої діяльності, за акцентуємо увагу на тому, що введення ІНТЗ замість ІНДЗ є цілком правомірним процесом, оскільки нова форма ІНТЗ цілком відповідає дослідницьким, пізнавально-пошуковим видам навчання, самостійності, студентценрованості і творчості. Ураховуючи галузь знань 02 Культура і мистецтво вкажимо, що здобувачі вищої освіти спеціальностей цього напрямку мають орієнтуватися в своїй дослідницькій творчій роботі не лише на загальні методи наукового пізнання (аналіз, синтез,

класифікація та ін.) а й на методи, властиві зазначеній галузі знань. Йдеться про історичний метод, бібліографічний, стильовий, формально-композиційний та інші, які дозволяють здійснити пізнавально-пошукову діяльність відповідно до завдань опанування фахових компетентностей. Такі теоретичні, на перший погляд, методи, можуть допомогти в ІНТЗ в межах виконавських дисциплін.

Наведемо декілька прикладів. Застосування ІНТЗ в підготовці майбутніх викладачів хореографії практично застосовується на всіх фахових дисциплінах. Студенти виконують екзерсиси і вправи на репродуктивному рівні, далі наявний перехід на рівень «за аналогією», наступна сходинка – це самостійна робота: створення власного етюду, вправи, розкладки рухів, але на основі отриманого попереднього досвіду. ІНТЗ може бути застосовано як окремий вид відпрацювання самостійної роботи, яка включає самостійне узагальнення отриманих попередньо знань і умінь та перенесення їх в нову творчу програму: або за самостійно обраним образом, або за пошуком нового композиційного розв'язання (схожа тематики, ідея, інша драматургія), або з пошуком нової лексики (створення власних хореографічних рухів тощо). Таке ІНТЗ за кожною дисципліною може носити накопичувальний характер, що в решті решт дозволить студенту поєднати свою «власну скарбничку вправ/етюдів/міні композицій. Академічний звіт такої роботи доцільно проводити як окремий проєкт, коли студенти презентують весь свій накопичений матеріал самостійної творчої роботи з вербальним коментарем. Проєктний підхід тут є доцільним, оскільки студенти нерідко залучають інших своїх учасників групи і планують з ними свою роботу відповідно логіки проєктної діяльності. Таку форму ІНТЗ можна позначити як «Творчо-композиційні доробки», або «Творчо-методичний інструментарій хореографа». На кафедрі музичного мистецтва і хореографії був такий досвід, коли здобувачка склала низку таких творчо-методичних вправ та поділилася ними в youtube. Тим самим вона виявила свою сучасність, академічну свободу, доброчесність, оскільки всі її вправи та композиції носили навчальний характер і були абсолютно авторськими.

Музично-виконавські дисципліни для майбутніх викладачів фортепіано, вокалу тощо також потребує особливого виду ІНТЗ. Виконавська підготовка завжди передбачає складання певного академічного звіту, який проводиться не в сесію як залік або екзамен, а у формі проміжного академічного концерту, інакше кажучи, модулю.

Традиційно кафедри обирають тематику, репертуарний перелік для складання такого модулю. Для майбутніх учителів музичного мистецтва це нерідко пов'язано саме з тематикою образів, які студенти можуть застосувати під час виробничої практики. Для докторів філософії, що навчаються на спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) та для спеціальності 011 ОНП «Мистецька педагогіка вищої освіти» передбачено проходження практик: «Музично-просвітницька» та «Мистецько-педагогічна». Ці види практики також передбачають опановування уміннями здійснювати такі міні проєкти самостійно та навчати проводити такі заходи здобувачів.

Свого часу професор Г.Падалка проводила цікави форми для студентів: музичні колекції, з якими студенти виступала на створеній умовно «філармонії». На базі Університету Ушинського ця ідея набула свого академічного характеру: це складання модулів самостійної роботи, тобто ІНТЗ за обраною тематикою, образністю, стильовою або жанровою відповідністю. Студентам надається лише вектор створення такого міні-проєкту. Його завдання: обрати репертуар, прослідкувати спільні, або відмінні ознаки обраних творів за певною образністю та тематизмом. Тобто студент має провести необхідну музикознавчу дослідницьку роботу. В іншому модулі може бути пропоновано прослухати та порівняти різні інтерпретації твору. Але в будь якому випадку передбачено власне опанування твору та його виконання. Такі ІНТЗ можна позначити як «Виконавсько-творча композиція на тему», або «Порівняльна характеристика виконавської інтерпретації».

Окремим модулем є складання композицій або творчих презентацій колективної роботи: ансамбль, концертмейстерський клас. Тут виникає проблема набуття умінь співтворчості. Самостійного ведення творчого діалогу, обговорення ідей щодо інтерпретування твору, який виконує ансамбль. Це цікава робота для студентів, оскільки її результати надають досвіду викладати ансамблеве музикування у подальшій роботі.

ІНТЗ може бути присвячено і методиці викладання. Для цього здобувачі також здійснюють пізнавально-пошукову діяльність, результати якою презентують в ІНТЗ.

Останнім часом студенти для складання творчих атестацій та модулів самостійної роботи застосовують ІКТ. Це сучасна цікава для них практика. Застосування ІКТ може бути не лише в теоретичних дисципалінах, або під час захисту курсових і могістерських, але й під час складання міні-проєктів. ІКТ дозволяють скористатися таким

явищем, як віртуальна естетика. Відеоряд дозволяє здійснити міжпредметні зв'язки та поширити досвід поліхудожнього потрактування образів. Такі презентації в ІНТЗ потребують відповідної академічної культури, доброчеснрості, а також творчої винахідливості.

Наведені приклади доводять, що ІНТЗ є самостійною творчою роботою студента, в якому присутній як виконавський, так і дослідницький компонент під час навчання. Таким чином, принцип поєднання навчання, дослідження і творчості є ефективним та надає змогу здійснювати індивідуальну навчально-дослідницьку підготовку здобувачів за фаховим спрямуванням.

Висновки. Одним з важливіших сегментів професійної підготовки здобувачів вищої освіти є дослідницька підготовка, яка має свої особливості, що відповідні галузі знань та спеціальності, за якою вивчаються здобувачі, і згідно якої організується академічне середовище і освітній процес. Форми контролю в ЗВО можуть бути традиційними та інноваційними, зокрема із застосуванням інноваційних технологій та програм (Google Forms та ін.). Індивідуальне навчально-дослідне завдання – одне з форм організації навчання та контролю, завдяки якому активізується та оцінюється пізновально-дослідницька здатність, самостійність і творчість здобувача. Творчі спеціальності потребують особливих форм контролю, отже й особливих форм індивідуально-дослідницьких завдань. Окрім загально-наукових дослідницьких методів (аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо) майбутні вчителі музичного мистецтва, викладачі хореографії, фортепіано, вокалу та ін. опановують дослідницькі методи мистецтвознавства і культурології. Відповідно до навчання в ЗВО вони також мають опанувати інноваційні методи, ІКТ, а також Googl Workspace. З огляду на зазначене, доцільно запроваджувати до організаційних форм індивідуальної самостійної роботи здобувачів і форм її контролю Індивідуальні навчально-творчі завдання. Це вид академічної діяльності здобувачів, якій поєднує пізнавально-пошукову, самостійну та творчу підготовку. Педагогічним принципом, який супроводжує запровадження різних видів ІНТЗ в академічний простір є принцип поєднання навчання, дослідження та творчості.

Організаційні форми ІНТЗ обираються відповідно до фахової підготовки та відповідних дисциплін: від композиційно-творчих етюдів (підготовка хореографів) до аналітико-методичних есе; від презентацій художньо-ілюстративного матеріалу до самостійно обраного твору або виконання низки творів, поєднаних спільною ідеєю, образом; від міні-проєкту із залученням інших студентів до

творчого авторського виконавства, а також до презентації накопиченого досвіду щодо порівняння різних інтерпретацій творів, схожих за суттєвими ознаками. Головним ознаками виконання ІНТЗ, що підлягає оцінювання: демонстрація навчальних результатів пізнавально-пошукової діяльності; повна самостійність, яка супроводжується академічною доброчесністю; інноваційний характер творчого контенту індивідуальних завдань, що виконуються.

ЛІТЕРАТУРА

Ван Лу (2021). *Підготовка майбутніх магістрів музичного мистецтва до формування художньо-естетичного світосприйняття особистості засобами фортепіанної музики* (дис. … доктора філософії). ПНПУ імені К.Д. Ушинського, Одеса (Wang Lu (2021). *Preparation of future masters of musical art for the formation of an artistic-aesthetic worldview of the individual by means of piano music* (PhD thesis). SUNPU named after K. D. Ushynsky, Odesa).

Демір, М. (2016). *Формування інтерпретаційної культури майбутніх учителів музики у процесі професійної підготовки* (дис. … канд. пед. наук). Одеса. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Demir, M. (2016). *Formation of interpretative culture of future music teachers in the process of professional training* (PhD thesis). Odesa. State institution “Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky”).

Дорошенко, Т.В., Радіч, А.В. (2018). Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокальної діяльності. *Молодий вчений, 2.1 (54.1),* 124-127 (Doroshenko, T.V., Radich, A.V. (2018). Pedagogical conditions for the preparation of future musical art teachers for vocal activities. *Young scientist, 2.1 (54.1),* 124-127).

Закон про вищу освіту (зі змінами 2019) (Law on Higher Education (amended in 2019)). Retrieved from: http://fedmet.org/analytics/zakon-ukraini-pro-vishhu-osvitu/.

Калаур, С. М. (2022). Методологічні засади інфомаційно-комунікаціних технологій в освітньому процесі. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy (Серія: Педагогіка. Соціальна робота), Випуск 2(7)* (Kalaur, S. M. (2022). Methodological foundations of information and communication technologies in the educational process. *Scientific journal of Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social work), Issue 2(7)*). Retrieved from: https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7

Лабунець, В.М., Карташова, Ж.Ю. (2021). Самостійна робота майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі інструментально-виконавської підготовки. *Педагогічна освіта: теорія і практика, 30,* 262-271 (Labunets, V.M., Kartashova, Zh.Yu. (2021). Independent work of a future music teacher in the process of instrumental-performfnce training. *Pedagogical education: theory and practice, 30,* 262-271).

Лінь, Янь (2019). Методика формування готовності майбутніх учителів музики до художньо-інтерпретаційної діяльності. *Молодь і ринок, 8 (175),* 160-164 (Lin, Yan (2019). The method of forming future music teachers’ readiness for artistic-interpretive activity. *Youth and the market, 8 (175),* 160-164). Retrieved from: http://mir.dspu.edu.ua/article/view/179485/179555

Ло, Чао (2018). *Методика вокальної підготовки магістрів музичного мистецтва засобами технології персоніфікації* (дис. … канд. пед. наук: спец.: 13.00.02). Суми (Lo, Chao (2018). *Methodology of vocal training of musical art masters by means of personification technology* (PhD thesis). Sumy).

Ляшенко, О.Д., Економова О.С. (2022). Особливості фахової підготовки інструменталістів-виконавців у класичному університеті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 204,* 196-200 (Liashenko, O.D., Ekonomova, O.S. (2022). Peculiarities of professional training of instrumentalists-performers at a classical university. *Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences, 204,* 196-200).

Майборода, В., Ярошенко, О. & Скиба, Я. (2015). *Теоретичні засади науково-дослідницької діяльності суб'єктів освітнього процесу університетів: практичний посібник.* Київ: Інститут вищої освіти НАПН України (Maiboroda, V., Yaroshenko, O. & Skyba, Ya. (2015). *Theoretical foundations of scientific research activity of the subjects of the educational process in universities: a practical guide*. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine).

Николаї, Г. (1999). *Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень: навч. посібник для студентів музично-педагогічних факультетів вищих закладів освіти та аспірантів*. Суми: СДПУ (Nikolai, H. (1999). *Methodology and technology of scientific-pedagogical research: guidelines for students of music and pedagogy faculties of higher education institutions and postgraduate students*. Sumy: SSPU).

Павленко, О.М. (2021). Розвиток творчого самовираження майбутніх учителів музичного мистецтва засобами інформаційних технологій. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі, 6,* 32-37 (Pavlenko, O.M. (2021). Development of creative self-expression of future musical art teachers by means of information technologies. *Musical art in educational discourse, 6,* 32-37).

Повідайчик, О. С. (2017). Вітчизняний досвід науково-дослідницької підготовки студентів у вищих навчальних закладах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Педагогіка. Соціальна робота, Вип. 2 (41),* 198-201 (Povidaichyk, O. S. (2017). Domestic experience of research training of students in higher education institutions. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series Pedagogy. Social work, Vol. 2 (41),* 198-201).

Примостка, О. О. (2018). Інноваційні підходи у консалтингу – метод синектики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка», червень 9 (37),* 65-70 (Prymostka, O. O. (2018). Innovative approaches in consulting – synectics method. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". "Economics" series, June 9 (37),* 65-70). Retrieved from: https://core.ac.uk/download/162041230.pdf.

Реброва, Г. (2018). Акмеологічгі технології у формуванні економічної культури майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, (79)*, 212-222 (Rebrova, H. (2018). Acmeological technologies in the formation of the economic culture of future teachers of humanitarian specialties. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, (79),* 212-222.

Реброва, О. Є. (2012). *Методологія і методи досліджень педагогіки мистецтва: навчально-методичний посібник для студентів і магістрантів інститутів мистецтва педагогічних університетів*. Київ. Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова (Rebrova, O. E. (2012). *Methodology and research methods of art pedagogy: educational and methodological guide for students and*

master's students of art institutes of pedagogical universities. Kyiv. NPU named after M.P. Drahomanova).

Рибалко, Л. С. (2011). Організація саморозкриття внутрішнього потенціалу майбутнього вчителя засобами акмеологічного тренінгу. *Рідна школа, 3,* 15-19 (Rybalko, L. S. (2011). Organization of self-disclosure of the inner potential of the future teacher by means of acmeological training. *Native school, 3,* 15-19).

Рудницька, О. П., Болгарський, А.Г., Свистєльнікова, Т.Ю. (1998). *Основи педагогічних досліджень: Навчально-методичний посібник*. Київ: НПУ (Rudnytska, O. P., Bolharskyi, A.H., Svystielnikova, T.Yu. (1998). *Basics of pedagogical research: Educational and methodological manual.* Kyiv: NPU).

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Кабінет міністрів України. 23.02.2022 р. № 286 (*Strategy for higher education development in Ukraine for 2022-2032. Cabinet of Ministers of Ukraine. 02/23/2022 No. 286*). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text.

У Сюань (2020). *Підготовка майбутніх магістрів музичного мистецтва до формування вокальної культури школярів засобами технології партисипації* (дис. … докт. філософії: 014 Середня освіта (Музичне мистецтво). ПНПУ імені К.Д.Ушинського, Одеса (Wu Xuan (2020). *Preparation of future masters of musical art for the formation of vocal culture of schoolchildren by means of participation technology* (PhD thesis: 014 Secondary education (Musical art)). SUNPU named after K. D. Ushynsky, Odesa).

Черкасов, В.Ф. (2017). *Основи наукових досліджень у музично-освітній.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, Харків: ФОП Озеров (Cherkasov, V.F. (2017). *Fundamentals of scientific research in music education*. Kirovohrad: EPD KSPU named after V. Vynnychenko, Kharkiv: FOP Ozerov).

Чжоу Є. (2020). *Проєктування фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до формування художньо-емоційного досвіду школярів* (дис. … доктора філософії). ПНПУ імені К.Д.Ушинського, Одеса (Zhou Ye. (2020). *Projecting of piano training of future musical art teachers for the formation of artistic-emotional experience of schoolchildren* (PhD thesis). SUNPU named after K. D. Ushynsky, Odesa.

Шевчук, І.Б. (2020). *Завдання для індивідуальної роботи студентів (індивідуальні навчально-дослідні завдання) і методичні рекомендації щодо їх виконання з навчальної дисципліни «Вступ до фаху».* ЛНУ імені Івана Франка. https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/VF_indyvidual-na-robota-1.pdf (Shevchuk, I.B. (2020). *Tasks for individual work of students (individual educational and research tasks) and methodological recommendations on their implementation in the educational discipline "Introduction to the profession". LNU named after Ivan Franko.* Retrieved from: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/VF_indyvidual-na-robota-1.pdf).

Якимович, Т. Д. (2013). Розвивальний потенціал творчих робіт у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Вип. 8,* 305-309 (Yakymovych, T. D. (2013). The developmental potential of creative works in the process of professional training of future specialists. *Bulletin of Lviv State University of Life Safety, Vol. 8,* 305-309).

Ярощук, Л.Г. (2011). Індивідуальні навчально-дослідні завдання студентів у процесі вивчення курсу «Основи педагогічних вимірювань та моніторингу якості освіти». Наукові записки кафедри педагогіки, Вип. 25, 223-229 (Yaroshchuk, L.H. (2011). Individual educational and research tasks of students

in the process of studying the course "Fundamentals of pedagogical measurements and monitoring of the quality of education". *Scientific notes of the department of pedagogy, Vol. 25,* 223-229. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkp_2011_25_29).

Maslow, A. (1974). *A Theory of Human Motivation*. Publisher, Lulu.com.

Rebrova, O., Oleksiuk, O., Batiuk, N., & Rebrova, H. (2020). Value Intentions in Future Art Teachers' Professional Training. *Journal of History Culture and Art Research, 9(3),* 1-16. doi: http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i3.2714

SUMMARY

Rebrova Olena, **Lynenko Alla, Rebrova Hanna.** Individual learning-creative task in professional training of higher education applicants of art and art-pedagogical specialties.

The article actualizes the problem of combining education and research in training higher education applicants of art and art-pedagogical specialties, both in the field of humanities and social sciences. These include future teachers of musical art, future teachers of artistic disciplines by types of musical-performing activities (musical instruments teachers, vocal teachers and so on) and future choreography teachers. It is shown that professional training of future teachers and lecturers of various artistic disciplines is based on an interdisciplinary methodology, aimed at formation of integrated thinking, oriented towards creative self-realization through various types of performance: musical, choreographic.

At the same time, the problem of research training of applicants has been updated, which is emphasized in the regulatory documents of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

An analysis of scientific research and recommendations regarding educational and research activities of higher education applicants is presented. Emphasis is placed on the relevance and effectiveness of the principle of combining education and research. In the context of the above, organization of the educational process in higher education institutions provides for the writing of coursework, master's theses, and also includes such a form as ILRT (individual learning-research task) in the structure of work programs of educational disciplines. Taking into account the field of knowledge and the specifics of musical performance and choreographic activity of future professionals of these specialties, the research component of their professional training should be based on the principle of combining education, research and creativity.

In the context of the above, it is proposed to introduce the ILRT (individual learning-research task) in the educational process of higher education institutions of art and art-pedagogical specialties, which will correspond to their professional direction.

The essence of this type of higher education applicants' independent work is determined in view of professional training in the field of knowledge 02 Culture and Art, as well as 01 Education/Pedagogy for future musical art teachers training. The forms of ILRT, which have passed the test and confirmed their effectiveness in the context of future specialists training based on the principle of combining training, research and creativity, are presented. Attention is paid to the application of innovative technologies, which are actively introduced into the students' independent activities, and are an important resource of their academic culture.

Key words: *individual learning-creative task, principles, pedagogical conditions, applicants of higher education, future teachers of musical art, future teachers of piano, vocals, future teachers of choreography, art projects, collaboration, artistic and compositional creativity, ensemble music making, ICT, academic culture.*

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.22:37.01/09(061.1ЄС)

Анатолій Іщенко
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-3274-5886
Аліна Сбруєва
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-1910-0138
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/289-301

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРІВ: ДОСВІД ПРОЄКТІВ ПРОГРАМИ ЕРАЗМУС+

Стаття присвячена характеристиці специфіки реалізації міждисциплінарного підходу у магістерських програмах, що отримали підтримку у проєктах програми Еразмус+. За допомогою термінологічного аналізу окреслено сутність поняття «міждисциплінарність» у науковому дискурсі. Метод контент-аналізу дозволив простежити реалізацію міждисциплінарного підходу в освітніх програмах підготовки магістрів європейських університетів, підтриманих, у проєктах програми Еразмус+. З'ясовано, що активне використання міждисциплінарного підходу в підготовці магістрів є перспективним, позаяк ідея синтезу та інтеграції збагачує знання у різних сферах, створює умови для успішного використання теоретичних знань на практиці, забезпечуючи конкурентоспроможність майбутнього фахівця на ринку праці.

Ключові слова: *міждисциплінарний підхід, Еразмус+, університет, вища освіта, євроінтеграція, Європейський простір вищої освіти, Болонський процес, Європейська Комісія, Європейський Союз.*

Постановка проблеми. У кінці XX – на початку XXI століття під упливом глобалізаційних процесів та посиленням євроінтеграції виникла необхідність створення єдиного Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). У 2010 р. на Конференції міністрів країн-учасниць Болонського процесу в Будапешті й Відні була підписана декларація, що передбачає активний обмін досвідом та забезпечує співпрацю у пошуку перспективних реформ. Пріоритетною метою цієї міждержавної структури стало забезпечення конкурентоспроможності та привабливості європейського освітнього простору.

Болонський процес акцентував виняткове значення підготовки магістра для формування ЄПВО, що має відбуватися у межах двоциклової (з 1999 р.), пізніше трициклової системи вищої освіти. У декларації (The European Higher Education Area, 1999) були окреслені спільні вимоги до цільових пріоритетів та структури. Зокрема зазначено, що цикли для здобуття ступенів «бакалавр» і «магістр» мають спрямовуватися на формування компетентностей майбутньої

професії, мати достатню кількість предметів, відповідати європейським та міжнародним стандартам, бути короткими тощо.

Болонська декларація наголосила на важливості пошуку перспективних підходів у навчанні, серед яких одним із ключових став міждисциплінарний. Його перспективи й актуальність були окреслені у низці нормативних документів: Празькій (Towards the European Higher Education Area, 2001), Берлінській (Realising the European Higher Education Area, 2003), Бергенській (The European Higher Education Area – Achieving the Goals, 2005) деклараціях, Єреванському (Yerevan Communique, 2015), Паризькому (Paris Communique, 2018) і Римському (Rome Ministerial Communique, 2020) комюніке та ін. (Сбруєва, 2019).

Аналіз актуальних досліджень. Проблема перспективності міждисциплінарного підходу неодноразово осмислювалася у працях вітчизняних та закордонних дослідників, передусім таких, як С. Гончаренко, О. Заболотна, Т. Коваль, М. Кругляк, К. Кузан, Л. Апостел (L. Apostel), Т. Аусгбург (T. Augsburg), П. Бесселар (P. Besselaar), Дж. Ганн (G. Gunn), К. Ґолдінґ (C. Golding), Дж. Гроппо (G. Groppo), Е. Доус Дурайзінг (E. Dawes Duraising), Дж. Томпсон Клейн (J. Thompson Klein), В. Буа Мансілья (V. Boix Mansilla), Реймонд С. Міллер (Miller Raymond C.), Б. Ніколеску (B. Nicolescu), Д. Ротен (D. Rhoten), Б. Тресс (B. Tress), Р. Фродеман (R. Frodeman), С. Фулер (S. Fuller), Е. Дж. Хакетт (E. J. Hackett), Дж. Хеймерикс (G. Heimeriks) та ін.

Провідні тенденції розвитку вищої освіти у країнах ЄС вивчали: А. Гайдзіца, Б. Грабовська, Є. Демида, І. Єременко, І. Заячук, О. Карпенко, О. Краєвська, С. Мартиненко, С. Ніколаєнко, А. Сбруєва, М. Чепурна, Ж. Чернякова, О. Шовкопляс, О. Хомерікі, Р. Бекер (R. Beker), М. Гамільтон (M. Hamilton), С. Гарбен (S. Garben), П. Гастон (P. Gaston), Б. О'Мейлі (B. O'Malley), Б. Стенсакера (B. Stensaker) та ін.

Дослідження шляхів покращення магістерських освітніх програм в Україні та за кордоном представлені у працях А. Бойка, В. Захарченка, В. Комісcаров, В. Лугового, О. Семеног, М. Степанець, Ж. Таланової, О. Тоцької, М. Шебіко та ін.

Аналіз наукових публікацій з теми засвідчив недостатнє висвітлення проблеми застосування міждисциплінарного підходу у процесі підготовки магістрів у країнах ЄС. Зокрема на особливу увагу заслуговує низка програм Еразмус + (Мундус, КА2. Розвиток потенціалу вищої освіти (ex-Tempus), напрям Жан Моне), що базуються на основних принципах ЄПВО і репрезентують європейську

модель підготовки сучасного висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця.

Мета статті – характеристика специфіки реалізації міждисциплінарного підходу у магістерських програмах, що отримали підтримку у проєктах Еразмус+.

Методи дослідження: термінологічний аналіз використаний для з'ясування сутності поняття «міждисциплінарність» у науковому дискурсі; контент-аналіз дозволив простежити реалізацію міждисциплінарного підходу в освітніх програмах підготовки магістрів підтриманих Еразмус+.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових розвідках під міждисциплінарним підходом розуміють «застосування ідей та точок зору з більш ніж однієї загальноприйнятої дисципліни» (Міллер, 2010), що, на думку дослідників, суттєво підвищує ефективність навчального процесу. «Міждисциплінарність – це аналітично рефлексивне дослідження методологічних, теоретичних та інституційних наслідків впровадження міждисциплінарних підходів до навчання та досліджень», – зауважує Міллер (2010). Витоки явища дослідники простежують у грецькій філософії (Кляйн, 1990). Термін поширився серед наукової спільноти завдяки міжнародному науковому семінару Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) 1970 р., конференції ЮНЕСКО «Всесвітня Декларація про Вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи» (World Conference on Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action, 1998), працям відомих вчених, передусім таких, як Л. Апостел, Дж. Ганн, Е. О'Коннор, Раймонд С. Міллер, Дж. Томпсон Клейн та ін. У наш час міждисциплінарний підхід є актуальним, позаяк, ураховуючи тенденцію до синтезу та інтеграції знань, ідею згуртованості заради спільної мети, забезпечує «процес і практику, за допомогою якої встановлюється набір цілеспрямованих домовленостей і відчуття спільноти, які в кінцевому підсумку інтегрують ідеї з іншими для формування кінцевого продукту» (Аугсбург, 2006). Сучасна українська дослідниця В. Шмагіна зауважує, що активне застосування міждисциплінарного підходу в закладах вищої освіти сприяє реалізації таких цілей: 1) підвищенню практичних знань студентів, що допомагає у підготовці до викликів майбутньої професійної діяльності; 2) університет налагоджує діалог із бізнес-партнерами, пропонуючи конкурентоспроможних фахівців, які володіють інноваційними технологіями й компетентностями; 3) начальний заклад отримує

можливість співпраці з потенційними інвесторами, які будуть зацікавлені в інноваційних розробках; 4) суспільство зможе використовувати науковий потенціал вищих навчальних закладів для вирішення різноманітних проблем; 5) університети підвищують освітній рівень до європейських стандартів (Шмагіна, 2020, с. 61).

Європейська Комісія, як популяризатор європейської системи цінностей та досвіду в усіх сферах діяльності індивіда й суспільства, зосереджує увагу й на підтримці актуальних освітніх програм. На основі нормативних документів ЄС активно розробляються і впроваджуються проєкти підготовки магістрів, що ураховують актуальні тенденції сучасної освіти: міжкультурність, академічна мобільність, міждисциплінарність, інклюзивність, діджиталізація, посилення зв'язків між освітою та суспільством, міжлюдська співпраця (people to people approach), освіта впродовж життя тощо.

На сьогодні однією з найбільш відомих і перспективних програм уважається Еразмус+, що функціонує завдяки ініціативі Виконавчого агентства з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (EACEA) під керівництвом Генерального директорату Європейської Комісії з питань освіти та культури (DG EAC) (ЕРАЗМУС+ Керівництво до програми (Programme Guide), 2019). Проєкт зосереджений на розвитку міжнародної співпраці у сфері освіти, молоді та спорту, що «має на меті підтримку освітнього, професійного та особистісного розвитку громадян ЄС і поза його межами задля внеску до стійкого зростання, якості робочих місць і соціального згуртування» (Про Програму Європейського Союзу ERASMUS+, 2021). Розвиток інновацій та посилення європейської ідентичності проголошені головними завданнями діяльності Еразмус+. Зокрема важливими є міжгалузеві стратегічні партнерства, що засвідчує відповідність програми одному з домінантних завдань ЄПВО – синтезу найкращих здобутків національних освітніх програм та інтеграції знань із різних дисциплін для підвищення якості освіти і підготовки всебічно розвиненого фахівця.

На особливу увагу заслуговує Еразмус Мундус, що складається з таких компонентів: магістерські курси, створені на основі об'єднання мінімум трьох університетів із щонайменше трьох країн Європи; стипендії для студентів старших курсів та науковців зі всього світу; магістерські курси, спрямовані на розвиток партнерської співпраці з університетами третіх країн; підтримка заходів, спрямованих на удосконалення та забезпечення привабливості європейської вищої

освіти (Комісаров, 2013). Як бачимо, увага зосереджується на ідеї євроінтеграції, синтезу знань у межах підготовки магістерських програм.

Еразмус Мундус поділяється за напрямами Спільні магістерські програми (Erasmus Mundus Joint Masters) та Розроблення магістерських програм (Erasmus Mundus Design Measures). Наголошується, що EMJM «інтегрована високоякісна транснаціональна освітня програма магістерського рівня, яка викладається міжнародним партнерством закладів вищої освіти (ЗВО) з різних країн світу та, у відповідних випадках, з іншими академічними та/або неакадемічними партнерами, які мають особливий досвід та професійну зацікавленість у певних освітніх напрямах/професійних сферах» (Erasmus Mundus Joint Masters, 2022). Проєкт реалізується завдяки: 1) інституційному академічному співробітництву для демонстрації європейської досконалості у сфері вищої освіти; 2) індивідуальній мобільності зі стипендіями для всіх студентів програми. Період реалізації – шість років, що дозволяє підготувати чотири випуски магістрів. У керівництві до програми зазначається, що подати заявку може будь-яка розташована в країні-члені або країні-партнері державна/приватна організація: університети, підприємства, фонди тощо. Диплом спільний або багатосторонній. Хоча проєкт реалізується у закладах вищої освіти ЄС, він відкритий і для інших країн.

Напрям Розроблення магістерських програм Еразмус Мундус (EMDM) основною метою визначає інноваційність та прагнення до інтеграції. Проєкт реалізується спільно закладами вищої освіти різних країн світу, або «іншими академічними та/або неакадемічними партнерами» (Erasmus Mundus Design Measures, 2022). Наголошується, що у межах нової Програми Еразмус+ 2021-2027 міжнародний вимір охоплюватиме сфери вищої освіти (ВО), професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти (VET – П(ПТ)ФПВО), молоді і спорту. Основною метою є створення інноваційних та високо інтегрованих магістерських програм, що передбачають партнерство, залучення успішних студентів із різних країн, обов’язкову фізичну мобільність для всіх учасників, спільний або багатосторонній диплом після завершення навчання. Очікуваними результатами EMDM вважаються розробка спільних структурних складових програми: дизайну програми, адміністративного та фінансового управління, освітніх послуг для магістрантів, заходів для поширення інформації про співпрацю, проєкту Партнерської та Студентської угоди, політики з отримання ступеню, активізація процесу акредитації тощо.

Дослідивши основні особливості програми Еразмус Мундус та ознайомившись із представленими для вільного доступу в Каталозі схвалених Європейською Комісією проєктів (Erasmus Mundus Catalogue, 2022) магістерськими програмами (сайт щорічно оновлюються та надає лаконічну й змістовну інформацію), висновуємо про пріоритетність міждисциплінарного підходу. Розглянемо його реалізацію на конкретних прикладах. Скажімо, на увагу заслуговує проєкт «Європейський магістр права, даних і штучного інтелекту» (The European Master in Law, Data and Artificial Intelligence – EMILDAI, 2022), що ідентифікується як міжнародна міждисциплінарна програма Ірландії, Франції, Іспанії та Італії. Реалізується завдяки діяльності Авіньйонського, Дублінського, Ліонського ЗВО, Університету Пізи та взаємодії з понад сімдесятьма державними й приватними організаціями, що беруть участь в організації стажувань, семінарів, тематичних тижнів, літніх шкіл тощо. Міждисциплінарний підхід реалізується завдяки синтезу надбань права, кібербезпеки, етики та розробки штучного інтелекту. Проєкт «Міжнародний магістр екологічних технологій та інженерії – фаза консолідації» (International Masters in Environmental Technology and Engineering – Consolidation phase) розроблений ЗВО Нідерландів, Бельгії та ін. й спрямований на підготовку магістрів із будь-якої країни світу. Мультидисциплінарність простежується у настанові до поєднання знань із захисту навколишнього середовища, очищення (стічних) вод, відновлення ресурсів та циклічній економіці. На увагу також заслуговує створена університетами Португалії, Італії, Іспанії та Франції магістерська програма «Європейський магістр з передового структурного аналізу та проектування з використанням композитних матеріалів» (The European Master in Advanced Structural Analysis and Design using Composite Materials). Акцентується, що використаний у проєкті міждисциплінарний підхід (промисловість композитів, інженерія, матеріалознавство тощо) створює «чудову освітню пропозицію», позаяк магістранти отримають актуальні знання з різних сфер та зможуть їх успішно використовувати на практиці.

Ідея синтезу знань із різних дисциплін також реалізована у проєктах «Магістр наук у галузі прибережної та морської інженерії та управління» (Master of Science in Coastal and Marine Engineering and Management), «Програма з розробки інтелектуальних програмних систем з інтенсивним використанням даних» (Programme on the Engineering of Data-intensive Intelligent Software Systems), «Міжнародний магістр безпеки, розвідки та стратегічних досліджень»

(International Master in Security, Intelligence and Strategic Studies), «InterMaths – міждисциплінарна математика» (InterMaths – Interdisciplinary Mathematics) та ін.

Тривалий час однією з актуальних програм підготовки магістрів у межах Еразмус+ вважався напрям Темпус IV, що зосереджувався на «модернізації системи вищої освіти у країнах-партнерах (країнах-сусідах) ЄС через активізацію співпраці між вищими навчальними закладами держав-членів ЄС та країн-партнерів» (Національний Темпус/Еразмус+ офіс в Україні. Що таке Темпус?, 2020). Аналіз затверджених у межах Темпус IV проєктів засвідчив активне використання міждисциплінарного підходу як засобу підвищення якості вищої освіти, зокрема підготовки магістрів. Поєднання знань із різних або дотичних сфер простежується у програмах «Магістр "Інтероперабельність/Безпека/ Сертифікація" в галузі залізничного транспорту в Україні та Центральній Азії» (Master 'Interoperabilite / Sercurite / Certification' Dans Le Domain Du Transport International Ferroviaire En Ukraine Et En Asie Centrale), «Удосконалення освіти в галузі екологічного менеджменту» (Improvement Of Education On Environmental Management), «Удосконалення трициклової системи освіти за спеціальністю «Соціальна робота» в шести європейських країнах (Advancing the Three Cycle System in Social Work Education in Six European Countries) та ін. (Національний Темпус офіс в Україні, 2022).

У 2014 р. Темпус IV трансформувалась у напрям Еразмус+: КА2. (Розвиток потенціалу вищої освіти (ex-Tempus), 2022), у межах якого передбачається 1) модернізація існуючих чи розробка нових освітніх програм, що, враховуючи запити доби та інновації, мають за мету вдосконалення методів викладання і навчання; 2) покращення навчально-методичних матеріалів; 3) впровадження культури забезпечення якості; 4) покращення врядування та управління; 5) залучення роботодавців тощо.

Дослідивши представлені на сайті Європейської Комісії матеріали, можемо зробити висновок, що розробка міждисциплінарних освітніх програм для напрямку КА2 залишається пріоритетною. Наприклад, із 15 жовтня 2015 р. по 14 жовтня 2018 р. реалізувався проєкт «Поєднання інновацій, здоров'я і суспільств: освітній розвиток потенціалу в сусідніх регіонах східної Європи» (Bridging Innovations, Health and Societies: Educational capacity building in the Eastern European Neighbouring Areas), метою якого визначено «подолання розриву між (біо)медичними та соціально-економічними

науковими спільнотами, науковцями і практиками, а також між локальним та міжнародним рівнями» (Програма ЄС Erasmus+. Інформаційний бюлетень, 2021). Міждисциплінарний підхід простежується у врахуванні під час створення проєкту знань сучасних тенденцій у предметній галузі та інтеграції здобутків сфери здоров'я, інновацій та суспільства. Акцентуація на синтезі знань простежується й у таких проєктах: «Гендерні студії: крок до демократії та миру в сусідніх до ЄС країна з різними традиціями» (Gender Studies Curriculum: A Step for Democracy and Peace in EU-neighbouring countries with different traditions), «Інтернет речей: нова освітня програма для потреб промисловості та суспільства» (Internet of Things: Emerging Curriculum for Industry and Human Applications), «Стимулювання інтернаціоналізації досліджень шляхом запровадження системи забезпечення якості третього рівня вищої освіти у відповідності до європейських рекомендацій» (Promotion internationalization of research through establishment of Cycle 3 QA System in line with the European Agenda) та ін.

Для покращення якості вищої освіти важливе значення має напрям Жан Моне, зосереджений на викладанні та дослідженнях, які ґрунтуються на європейських студіях – вивченні «Європи в цілому, з особливим акцентом на вимірі ЄС, як з внутрішньої, так і з глобальної точки зору» (Еразмус+. Керівництво до програми (Programme Guide), 2021). У межах напрямку Жан Моне здійснюється популяризація ЄС в аспекті таких досліджень: регіональних, порівняльних, інформаційних, економічних, історичних, міжкультурних, міждисциплінарних, юриспруденції, політології, міжнародних і дипломатичних відносин тощо. Відтак, програма спрямована на створення продуктивного діалогу між сферою освіти та державними установами, мета якого – покращення управлінської політики ЄС.

Програма складається з двох напрямків діяльності: «Жан Моне у сфері вищої освіти» та «Жан Моне в інших сферах освіти та професійної підготовки». Зосередимо увагу на першому, який реалізується у таких форматах: 1) модуль – коротка навчальна програма/курс у закладі вищої освіти з Європейських студій із використанням дисциплінарного або міждисциплінарного підходу; 2) кафедра – викладацькі посади для викладачів університетів; 3) центр досконалості – формування знань та розвиток компетентностей експертів високого рівня для синтезу дисциплін та європейських студій. Особливостями всіх напрямків програми Жана Моне

визначено поширення досвіду ЄС в організації освітнього процесу, зокрема викладання й проведення наукових досліджень, надання студентам і молодим фахівцям актуальних знань і навичок для їхньої майбутньої професійної діяльності, сприяння інноваціям у галузі викладання та дослідження (наприклад, міжгалузеві та / або мульти-дисциплінарні дослідження, відкрита освіта, взаємодія з іншими установами), сприяння залученню молодих вчених в галузі викладання та дослідження з європейської тематики тощо (Еразмус+. Довідник програми українською мовою. 2019, с. 180-181).

Аналізуючи затверджені Європейською Комісією проєкти ми з'ясували, що міждисциплінарний підхід на сьогодні є пріоритетним, про що свідчать програми «Соціальна згуртованість в освіті і врядуванні: Європейські студії» (Social cohesion in education and governance: European studies), «Поглиблені європейські студії в Україні: міждисциплінарний підхід» (Advanced European studies in Ukraine: an interdisciplinary approach), «Державно-міжнародно-публічний: європейські цінності та норми, що визначають міждисциплінарний університетський модуль» (State-international-public: European values and norms defining the interdisciplinary university module), «Розвиток міждисциплінарних студій з європеїзації в Україні» (Development of interdisciplinary studies on Europeanization in Ukraine) та ін. (Перелік проектів програми Жан Моне, 2021).

Доцільним у контексті викладу матеріалу нашої розвідки вважаємо звернення до результатів проєкту Жан Моне Модуль «Європеїзація докторських програм у галузі освіти на засадах інтердисциплінарного та інклюзивного підходів», виконаного у 2018-2021 рр. в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка. Міждисциплінарні навчальні курси, розроблені у межах проєкту (Сбруєва, 2021; Чернякова, 2021), запроваджено не тільки на третьому, докторському рівні вищої освіти (спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»), але й, з певними модифікаціями, на другому (магістерському) за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки», «Позашкільна освіта». Означені навчальні курси, передусім «Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти» включають актуальні навчальні матеріали з таких галузей, як філософія освіти, освітня політика, соціологія освіти, історія освіти, менеджмент освіти, педагогіка вищої школи тощо. Застосований у названому навчальному курсі міждисциплінарний підхід дозволяє сформувати цілісну систему знань та

компетентностей, необхідну для успішного функціонування фахівця в умовах суспільства знань. Зазначимо, що виконання проєкту дозволило його учасникам та академічній громаді університету в цілому набути нового позитивного досвіду створення міждисциплінарних освітніх програм та їх методичного забезпечення, апробації методичних та наукових знахідок на міжнародному рівні.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Розвиток інновацій та популяризація європейського досвіду організації вищої освіти проголошені головними завданнями ЄПВО. У науковій розвідці з'ясовано, ща сьогодні одним із пріоритетних підходів у навчанні й дослідницькій діяльності вважається міждисциплінарний, що ґрунтується на синтезі актуальних здобутків із різних дисциплін та їх практичному використанні.

Проєкт Еразмус+, спираючись на нормативні документи ЄС та європейську систему цінностей, зосередив увагу на розвитку міжнародної співпраці у сфері освіти, молоді та спорту з метою підтримки інновацій у сфері вищої освіти. Еразмус Мундус, КА2. Розвиток потенціалу вищої освіти (ex-Tempus), Жан Моне (модуль, кафедра, центр досконалості), активно використовуючи можливості міждисциплінарного підходу у процесі підготовки магістерських освітніх програм, сприяють формуванню всебічно розвиненого конкурентоспроможного фахівця.

Розглянуті міждисциплінарні магістерські освітні програми, що отримали підтримку Еразмус+, звичайно, не вичерпують досвіду європейських університетів у досліджуваній проблемі. Подальших ґрунтовних досліджень потребують такі аспекти проблеми: методологічні, організаційні та методичні підходи до розбудови міждисциплінарних освітніх програм; нормативні та організаційні засади співпраці університетів та внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів вищої освіти (студентів, роботодавців, місцевих громад, національних держав) у створенні міждисциплінарних освітніх програм.

ЛІТЕРАТУРА

Аугсбург, Т. (2006). *Стати міждисциплінарним: вступ до міждисциплінарних досліджень* (2-е видання). Нью-Йорк: Кендалл (Augsburg, T. (2006). *Become interdisciplinary: introduction to interdisciplinary research* (2nd edition). New York: Kendall).

Еразмус+. Довідник програми українською мовою (2019) (Erasmus+. Program guide in Ukrainian (2019)). Retrieved from: https://ipd.kpi.ua/documents/materials/Erasmus.pdf.

ЕРАЗМУС+ Керівництво до програми (Programme Guide) (2019) (ERASMUS+ Program Guide (2019)). Retrieved from: ErasmusProgrammeGuide_2019-UA%20highlighted%202%20(3).pdf

Еразмус+. Керівництво до програми (Programme Guide) (2021) (Erasmus+. Program Guide (2021)). Retrieved from: https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/documentation/2021-Jean%20Monnet_Guide_e-plus-pg_v3_Ukr.pdf.

Коміссаров В.Ф., Коміссаров В.В. (2013). Аналіз напрямків освітніх програм євроінтеграції України (Komissarov V.F., Komissarov V.V. (2013). Analysis of directions of educational programs of European integration of Ukraine). Retrieved from: http://confcontact.com/2013_04_11/5_Komyssarov.htm

Національний Темпус-офіс в Україні (2022) (National Tempus Office in Ukraine.(2022)). Retrieved from:https://science.knu.ua/relations/international_projects/Tempus%20IV_1st_call.pdf

Національний Темпус/Еразмус+ офіс в Україні. Що таке Темпус? (2020) (National Tempus/Erasmus+ office in Ukraine. What is Tempus? (2020). Retrieved from: https://www.tempus.org.ua/uk/tempus.html

Перелік проектів програми Жан Моне (2021) (List of Jean Monet program projects (2021)). Retrieved from: https://erasmusplus.org.ua/projects/zhan-mone/1893-studii-ievropeiskykh-tsinnostei-ta-identychnosti.html.

Програма ЄС Erasmus+. Інформаційний бюлетень, 2014-2020 (2021) (EU program Erasmus+. Information bulletin, 2014-2020 (2021)). Retrieved from: https://erasmusplus.org.ua/erasmus/novyny-i-baza-proektiv.html

Про Програму Європейського Союзу ERASMUS+ (2021) (About the European Union ERASMUS+ Program (2021)). Retrieved from: https://erasmusplus.org.ua/erasmus/pro-prohramu.html.

Розвиток потенціалу вищої освіти (2022) (Development of the potential of higher education (2022)). Retrieved from: https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka2-proekty-spivpratsi/rozvytok-potentsialu-ex-tempus/19-rozvytok-potentsialu-ex-tempus.html

Сбруєва, А. (2021). *Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти: навчальний посібник.* Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 315 с. (Sbruieva, A. (2021). *Comparative higher education: national, European and global contexts: study guide.* Sumy: A. S. Makarenko SumSPU, 2021. 315 p.).

Сбруєва, А., Єременко, І. (2019). *Формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору: монографія*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка (Sbruieva, A., Yeremenko, I. (2019). *Formation of the European dimension of quality assurance in higher education in the context of internationalization of the educational space: a monograph.* Sumy: Publishing house of Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko).

Чернякова, Ж. *Academic Writing For Postgraduate Students: навчальний посібник.* Для здобувачів наукового ступеня доктор філософії за напрямом 01 – Освіта. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 200 с. (Chernyakova, Zh. *Academic Writing For Postgraduate Students: study guide.* For holders of the scientific degree Doctor of Philosophy in the direction 01 – Education. Sumy: A. S. Makarenko Publishing House of the Sumy DPU named after A. S. Makarenko, 2021. 200 p.).

Шмагіна, В. (2020). Взаємоз'язок міждисциплінарного навчання та працевлаштування випускників ЗВО / «Моделі міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм: виклики, можливості та варіанти впровадження»: Збірник матеріалів міжнародної конференції (Одеса, 25-26 червня 2020 р.) / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2020. 92 с. (Shmagina, V. (2020). The relationship between interdisciplinary training and employment of graduates of higher education institutions / "Models of interdisciplinary and interdisciplinary educational and educational-scientific programs: challenges, opportunities and implementation options": Collection of materials of the international conference (Odesa, June 25-26, 2020) / Odesa National University I. I. Mechnikova. Odesa, 2020. 92 p.).

Erasmus Mundus Catalogue (2022). Retrieved from: https://www.eacea.ec.europa.eu/scholarships/erasmus-mundus-catalogue_en

Erasmus Mundus Design Measures (2022). Retrieved from: https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/infodays/Erasmus%20EMD%202022_UKR_2p.pdf

Erasmus Mundus Joint Masters (2022). Retrieved from: https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/infodays/Erasmus%20EMJM%202022_UKR_2p.pdf

Klein, J. T., & Newell, W. H. (1998). *Advancing interdisciplinary studies.* In W. H. Newell, (Ed.), Interdisciplinarity: Essays from the literature (pp. 3-22). New York: College Board.

Miller, Raymond, C. (2010). *Interdisciplinarity: Its Meaning and Consequences.* The International Studies Encyclopedia, Volume VI, ed. Robert A. Denemerk, 3900-3915. Malden, MA: Wiley-Blackwell.

The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education (Bologna Declaration). (1999). Retrieved from: http://www.ehea.info/Uploads/about/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf

World Conference on Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO (Paris, 5-9 October 1998). Retrieved from: http://www.unesco.org/cpp/uk/declarations/world.pdf.

SUMMARY

Ishchenko Anatoliy, Sbruieva Alina Interdisciplinary approach in master's training: the experience of the Erasmus+ program projects

The article is devoted to the characteristics of the specifics of the implementation of the interdisciplinary approach in master's programs supported by the Erasmus+ program projects. With the help of terminological analysis, the essence of the concept of "interdisciplinarity" in the scientific discourse is outlined. The method of content analysis made it possible to trace the implementation of an interdisciplinary approach in the educational programs of master's training of European universities, supported by the projects of the Erasmus+ program. It was found that the active use of an interdisciplinary approach in the preparation of masters is promising, since the idea of synthesis and integration enriches knowledge in various fields, creates conditions for the successful use of theoretical knowledge in practice, ensuring the competitiveness of the future specialist in the labor market.

The article describes the main directions of Erasmus+: Mundus, KA2. Development of the potential of higher education (ex-Tempus), direction of Jean Monet (module, department, advanced training center). These projects are aimed at popularizing European values and best practices of EU countries.

Erasmus Mundus is divided into Erasmus Mundus Joint Masters and Erasmus Mundus Design Measures, in which special attention is paid to the idea of European integration, synthesis of knowledge within the framework of preparation of master's programs. The main goal is to create innovative and highly integrated master's programs that involve partnership, the involvement of successful students from different countries, mandatory physical mobility for all participants, joint or multiple diplomas upon completion of studies.

Direction Erasmus+: KA2. The development of the potential of higher education (ex-Tempus) is aimed at: modernization of existing or development of new educational programs, which, taking into account the demands of the day and innovations, are aimed at improving teaching and learning methods; improvement of teaching and methodical materials; implementation of quality assurance culture; improving governance and management; involvement of employers, etc.

The Jean Monnet direction popularizes the EU higher education system in terms of regional, comparative, informational, economic, historical, intercultural, interdisciplinary studies, etc. It was clarified that the program is aimed at creating a productive dialogue between the sphere of education and state institutions, the purpose of which is to improve the management policy of the EU.

It was found that the active use of an interdisciplinary approach in the training of masters is promising, since the idea of synthesis and integration enriches knowledge in various fields, creates conditions for the successful use of theoretical knowledge in practice, ensuring the competitiveness of the future specialist in the labor market. At the same time, the principle of cohesion for a common goal is one of the main tasks of building the European Area of Higher Education.

Key words: *interdisciplinarity, master's educational programs, Erasmus+, university, higher education, European integration, the European Higher Education Area, European Commission, European Union.*

УДК 378

Діана Коваль
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро)
ORCID ID 0000-0003-1816-6992
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/301-312

РЕАЛІЗАЦІЯ СЕМІНАРУ-ТРЕНІНГУ «ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ПСИХОЛОГА» У МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ РЕАЛІСТИЧНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ДОМАГАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ МАГІСТР ПСИХОЛОГІЇ

У статті презентовано семінар-тренінг «Працевлаштування психолога» як спосіб інформальної (додаткової освіти), цільовим призначенням якого є формування реалістичних професійних домагань майбутніх психологів. Представлено зміст, форми взаємодії й результати семінару-тренінгу. Визначено роль професійних домагань у процесах працевлаштування та професійної реалізації майбутніх фахівців. Наголошено на необхідності формування у студентів адекватної самооцінки особистої готовності до професійної діяльності, а також регулярної рефлексії результатів пошуку роботи за фахом.

Ключові слова: *працевлаштування, психологи, професійні домагання, реалістичність самооцінки.*

Постановка проблеми. Проблема реалістичних професійних домагань особистості у процесі пошуку роботи та професійної реалізації є досить актуальною для сучасного ринку праці. Особливої значущості вона набуває для фахівців гуманітарного профілю, зокрема, психологів, оскільки конкурентність для претендентів на робочі місця у цій галузі досить висока. Тим не менш, негативна відповідь працедавців для випускників університетів часто обумовлюється не їхньою недостатньою готовністю до професійних обов'язків, а неадекватним рівнем професійних домагань, що може виявлятись у надмірно високих очікуваннях заробітної плати, вільного режиму роботи, претензіями щодо високих посад за недостатньої відповідності вимог, вказаних у вакансіях.

Отже, професійна підготовка психологів потребує додаткових педагогічних впливів на майбутніх фахівців, пов'язаних із формуванням у них реалістичних професійних домагань.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема професійних домагань та очікувань особистості представлені у класичних та сучасних працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Так, згідно теорії очікувань за авторством В. Врума поведінка людини залежить від того, чому вона надає перевагу, що і скільки хотіла б отримати від своїх зусиль, та скільки зусиль згодна докласти (Victor H. Vroom, 1968); у теорії А. Бандури (Bandura Albert, 1986) зауважується на ролі упевненості у собі, що спричиняє очікування людиною успіху. уявлення про очікування загалом тісно перетинаються із професійними очікуваннями: науковий дискурс представляє зміст означеного поняття у межах соціальних наук (психології, педагогіки, соціології), синонімізуючи його як амбіції, претензії, бажання, прагнення. Психологи розглядають очікування як досягнення чогось значного, прагнення досягти важливої цілі, а також амбіцій-переконання про здатність особистості досягти чогось у цій сфері прояву активності; у розуміння соціологів поняття очікування пов'язане із механізмами соціалізації, формування та прийняття нових соціокультурних норм, еталонів поведінки та цінностей (С. Щудло, 2014); ієрархію цілей або цінностей, які є основою людського прагнення (Długosz P., 2011); бажані професійні ролі, місця праці, рівні кваліфікації, типи підприємства, де хотіла б працювати особа, рівні доходів, бажане місце проживання та праці (Janowski A., 1977).

Зауважуючи на актуальність означеної наукової проблеми в аспекті її практичного вирішення задля професійної реалізації людини,

маємо можливість представити механізми формування реалістичних професійних домагань психологів через реалізацію семінару-тренінгу «Працевлаштування психологів», розробленого для студентів психологічного профілю навчання як спосіб інформальної (додаткової) освіти.

Формулювання мети статті. Метою статті визначаємо презентацію семінару-тренінгу «Працевлаштування психологів», розробленого для студентів психологічного профілю навчання як спосіб інформальної (додаткової) освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моделювання діяльності здійснювали через реалізацію стратегій формування реалістичних професійних домагань у майбутніх психологів, які формували компоненти означеного утворення. Зауважуємо, що вплив на якісне перетворення студентів у межах означеної наукової проблеми здійснювали через застосування методичних та педагогічних інструментів інформальної освіти – тобто освіти, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема пов'язаних із професійною діяльністю (Закон про освіту, 2017). В аспекті означеного ми не змінювали зміст Освітньої програми підготовки психологів, а відповідно – уникли проблеми доповнення змісту дисциплін та перегляду розкладу тощо. Усі заходи впливу на студентів були реалізовані у позанавчальний час – з їхньої особистої згоди.

Формування мотиваційно-цільового компоненту реалістичних професійних домагань майбутніх психологів здійснювали через застосування стратегії актуалізації мотивації самовиявлення. У межах означеної стратегії передусім було проведено опитування щодо визначення кар'єрних орієнтацій (методика Е. Шейна (E. Shein)) – із подальшим рефлексивним аналізом. У відповідях на питання анкети студенти отримували інформацію щодо переважання у власній особистісній структурі цінностей, обумовлених певними мотивами «якорів» (E. Shein, 2004). Ми налаштовували студентів на те, що жоден результат не може сприйматись як негативний, а усвідомлення власних життєвий ціннісних пріоритетів дає можливість ефективно планувати подальшу кар'єру професійної реалізації – із урахуванням того, що буде важливим саме для себе. Із розмаїття видів діяльності психолога можна обрати той, який відповідає особистим цінностям (відноситься до змісту певного «якоря»). Слід зазначити, що перед опитуванням із студентами проводили евристичну бесіду про види професійної діяльності психолога, де у процесі інтерактивного спілкування доходили висновків, що психолог може реалізовуватись як у формах професійної діяльності

(консультування, фасилітація, супровід), так і в адміністративній роботі або у діяльності-хобі (волонтерство) тощо. Результатом рефлексивного аналізу опитування стало проєктивне прогнозування власного професійного шляху. Так, наприклад, студенти, у яких результат опитування виявив цінність самостійності і незалежності (автономія), що виявляється у намаганні робити все «по-своєму», незалежності від зовнішніх оцінок – визначали для себе можливості професійної реалізації у особистій психологічній практиці (власний кабінет, робота із клієнтами), спираючись на те, що така робота визначається незалежністю у виборі інструментів практики, режиму роботи із клієнтом, але водночас і високим рівнем моральної відповідальності за результати роботи. Ті із студентів, хто показав «якір» стабільності і безпеки – як цінність гарантії робочого місця, досягнутого рівня життя – спрямовували увагу на роботу психолога у державних освітніх закладах, обумовлюючи свій вибір тим, що місце роботи може бути близько до дому, графік і заробітна платня є сферою відповідальності адміністрації, усвідомлюючи при цьому, що матеріальний фактор такої роботи є досить низьким. Результати рефлексії студентів щодо опитування про ціннісно-кар'єрну залежність діяльності психолога представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Ціннісно-кар'єрна залежність діяльності психолога (рефлексія аналізу опитування за методикою Е. Шейна)

Цінності («якорі»)	***Кар'єрне самовиявлення психолога***	***Аргументи***
Професійна компетентність (техніко-функціональний якір)	Психолог-аудитор, експерт, супервізор, коуч-лектор/майстер (блогер), науковець – діяльність, пов'язана із якісно високим рівнем професійного самовиявлення, визнаного у суспільстві	стати визнаним фахівцем-експертом у своїй галузі, бути приналежною до професійної асоціації, мати професійний авторитет
Менеджмент (якір загального керівництва)	Керівні посади: HR-відділу, галузевих організацій, у яких необхідними є психологічні знання: туристичної агенції, освітніх закладів, різного роду курсів підвищення кваліфікації тощо	бажання і здатність керувати іншими людьми, не обов'язково у межах своєї висхідної професії; задоволення від влади на іншими людьми;
Автономія (якір самостійності і незалежності)	Практичний психолог із власною практикою (особистий кабінет) – без зовнішнього адміністрування	Незалежність, самостійність ведення справ

Стабільність (якір стабільності і безпеки)	Психолог в освітніх закладах, організаціях державної форми власності	Зручний графік роботи, недалеко від дому, стабільність робочого місця й заробітної плати (згода на мінімальну зарплату)
Підприємництво (якір підприємницької жилки)	Психолог-блогер, організатор авторської психологічної школи (курсів), видавник психологічної літератури, та інші способи заробляння грошей із застосуванням психологічних знань (тут види діяльності певним чином дотичні до якоря менеджменту)	можливості розробити й втілити у життя власну справу, створювати нові підприємства, застосувати раціоналізаторський творчий підхід, популяризувати власний досвід
Служіння (якір бути корисним)	Психолог-волонтер, клінічний психолог, психотерапевт, зокрема у кризових суспільних ситуаціях, психолог-медіатор (переговорник із людьми з суїцидальними нахилами або терористами) тощо	Орієнтація на допомогу іншим, бажання бути корисним
Виклик (якір випробовування сил)	Психолог у силових відомствах (медіатор, профайлер – тут спільне із якорем служіння, але з іншою мотивацією)	Виконувати завдання підвищеної складності, в умовах ризику, бажання досягти успіху у кризових ситуаціях
Баланс (якір стиль життя)	Онлайн-психолог, ведення рубрики у журналі, віддалена робота без прив’язки до режиму праці	Бажання жити у гармонії, створювати баланс між роботою і приватним життям

Рефлексивний аналіз результатів опитування за методикою Е. Шейна показав обізнаність студентів щодо можливостей професійного самовиявлення, розуміння ними особливостей власної ціннісної системи й спрямованості на конкретні види професійної діяльності, а отже, надав спрямування на доповнення проведеної роботи роботою зі змістом кожного означеного виду діяльності, що може бути проведеним у межах розвитку знаннєвого компоненту реалістичних професійних домагань майбутніх психологів.

Формування знаннєвого компонента розпочали із взаємодії зі студентами способом організації семінару-тренінгу «Працевлаштування психолога», метою якого було ознайомлення майбутніх психологів із змістом та особливостями діяльності психолога у визначених вище її видах. Семінар-тренінг було реалізовано упродовж навчання двох випусків студентів магістерських програм – у вечірній час по середах (за

побажанням студентів із 17.00 до 19.00 годин – у другому півріччі першого року навчання – усього 32 години).

Оскільки форма проведення (семінар-тренінг) була представлена як складовою змістовою (семінар), так і практичною (тренінг), то відповідно – метою означеної взаємодії визначили не лише розвитку у майбутніх психологів знань щодо видів професійного самовиявлення, але й формування відповідних практичних компетенцій, пов'язаних із ефективним працевлаштуванням.

Організаційним алгоритмом проведення семінару-тренінгу визначили такий:

- Вступне слово адміністратора про тему заняття, ознайомлення із основними поняттями, які будуть обговорюватись;
- Веб-квест студентів щодо обговорюваної проблеми;
- Обговорення проблеми – із аргументованою позицією (представлення студентами інформаційних ресурсів, які вплинули на особисту точку зору, власного досвіду тощо);
- Представлення й опрацювання методик, що спрямовані на самовдосконалення професійної складової майбутнього психолога: розвиток пам'яті, емпатії, уваги; удосконалення умінь створення резюме й мотиваційного листа; відпрацювання комунікативних умінь – для успішного проходження співбесіди та ведення діалогу із працедавцем тощо;
- Аналіз особистого досвіду професійної реалізації.

Організаційно семінар-тренінг реалізовували як обговорення конкретних тем на одному занятті, зокрема:

1. Сучасні виклики у професійній реалізації молоді. Ризики прекаризації

2. Життєва перспектива. Роль самооцінки та домагань у життєвій реалізації

3-6. Професійна реалізація психолога

7 -8. Ринок праці психолога. Аналіз резюме та вакансій

9-10. Інструменти працевлаштування: резюме, супровідний та мотиваційний лист психологів

11-12. Навички спілкування і презентації

13. Управління робочим/особистим балансом

14. Формування вольових якостей у процесі якісної самозміни

15. Професійна і корпоративна гнучкість – у чому різниця?

Основними завданнями теми «Життєва перспектива. Роль самооцінки та домагань у життєвій реалізації» було визначено не лише ознайомлення із змістом основних понять та їх роллю у житті

людини, але й із способами стратегічного та тактичного планування життя. По-перше, було здійснено вплив на формування адекватної самооцінки особистості в умовах діяльності та очікування її результату. Студенти мали пройти тестування (за мультиавторською методикою) щодо визначення рівня самооцінки й усвідомити залежність самооцінки від порівняння або рівня своїх домагань з об'єктивними результатами своєї діяльності (що думав досягти і що досяг в результаті), або від порівняння себе з іншими людьми (що я думаю про себе, і що думають про мене інші). За результатами опитування, що виявили значні проблеми студентів щодо адекватності самооцінки (як завищеної, так і заниженої) – було організовано низку тренінгових вправ, які мали вплинути на підвищення рівня адекватності самооцінки. У цьому аспекті нашої діяльності керувались досвідом О. Шмиглюк (О. Шмиглюк, 2016), яка досліджувала проблему Розвитку здорової самооцінки методом КПТ (когнітивно-поведінкової терапії). Цінність означеної роботи визначили у тому, що авторка, по-перше, адресує дослідження студентам-психологам – що є дотичним до нашої наукової теми, а по-друге, торкається проблеми не лише низької самооцінки (причин її виникнення, роботи щодо корекції), виправлення якої насправді дуже активно представлене в численних Інтернет-ресурсах та інших інформаційних джерелах. У праці визначено також способи корекції й завищеної самооцінки, про яку більшість авторів замовчують, але яка, на нашу думку, є дуже важливою причиною як негативного досвіду працевлаштування, так і втрати роботи. І якщо занижену самооцінку можна вважати причиною недостатньої (неповної якісної) професійної реалізації особистості, то завищену – взагалі нереалізації у професії. Тож, зважаючи на означене, пропонували студентам вправи на роботу із фактами й думками (факти – не можуть бути оскаржені, але думки – можуть бути неточними й упередженими): вправа «Адвокат та прокурор» (Робота в парах. Виділіть одну думку та спробуйте побути спочатку у ролі «адвоката» цієї думки і знайти аргументи, які її підтверджують, а потім у ролі «прокурора», який шукає докази проти цієї думки. Використовуйте бланк для запису та тестування думок); рольова гра «Набридливі думки». (Один учасник виходить на середину, всі інші виконують роль НАД (негативних автоматичних думок), які оточують та деструктуризують діяльність. Особа має знайти способи не реагування на думки. Можливі варіанти: 1. Привітання с думкою. «Я бачу, що ти є, але запрошую тебе на 12.00, це твій час. А зараз я

зайнятий важливою справою» 2. Переключення на якісь об'єкти в кімнаті (знайти 25 червоних речей і тд), повторення таблиці множення/ділення. 3. Уявити автобус, в який садовитимеш думку.

Цікавою й ефективною визначили роботу з копінг-стратегіями людини, що є реакціями на небезпеку для людини: «Завмри!» – здатися ситуації; «Втікай!» - уникнення подій/ситуацій, «Нападай!» - гіперкомпенсація. З огляду на означене, використовували вправу «Впізнай копінг-стратегію»: Пригадайте 5 останіх ситуацій, які були неприємними стресовими для вас і скористайтеся табличкою (див. нижче), звертаючи увагу на останній стовпчик (опишіть поведінку та віднесіть її до певного копінг-стилю. Визначте, наскільки корисною була ця поведінка?). Робота в парах, потім на велике коло.

Таблиця 2

Робота з копінг-стратегіями

(за О. Шмиглюк)

Ситуація	Почуття, що у Вас виникли, їх сила (0 – 100%)	Ваші слова і образи щодо ситуації (відразу й наразі)	Ваша поведінка щодо ситуації, її користь

Представлені вправи вважаємо актуальними як з огляду якісного унормування самооцінки майбутніх психологів, так і в якості їхньої ефективності у подальшій фаховій діяльності (у роботі з клієнтами). Отже, приведення самооцінки майбутніх психологів до рівня адекватності стало значущим щабелем досягнення ними реалістичних домагань у професійній реалізації.

Уважаємо за потрібне прокоментувати теми, на які виділяли декілька занять. За темою «Професійна реалізація психолога» було проведено 4 заняття, кожне з яких було присвячено проробленню двох ціннісних орієнтацій у професії («якорів»), визначених у студентів після опитування за методикою Е. Шейна. Об'єднання цінностей здійснили залежно від попередньої спільної роботи зі студентами у визначенні ними професійних можливостей реалізації відповідно конкретної цінності. Зокрема, поєднали:

- якорі професійної компетентності та автономії – оскільки практичний психолог (автономія) має достатні шанси досягти рівня супервізора або стати науковцем (компетентність), здійснивши опис власного досвіду діяльності;
- якорі менеджменту й підприємництва – ураховуючи, що організація й реалізація власної справи із застосуванням

психологічних знань (у туризмі, видавницькій діяльності), має спільні характеристики управлінських та підприємницьких функцій;

- якорі служіння та виклику – зважаючи на те, що означені цінності можуть відбиватись у однакових видах професійної реалізації, таких як медіатор, профайлер (збереження життя людини);
- якорі стабільності й балансу – оскільки професії означених цінностей визначаються спрямованістю більшою мірою на особисте життя.

Слід зауважити, що ми не обмежували студентів у виборі джерельної бази для обговорення теми на занятті, результатом чого стала наявність як популярних сайтів та відеофайлів із youtube, так і наукових статей.

У межах роботи над темою «Ринок праці психолога. Аналіз резюме та вакансій» здійснювали аналіз дібраних студентами реальних вакансій – із рефлексією власної суб'єктивної придатності оперативного відгуку на означену вакансію. При цьому майбутній психолог мав, по-перше, визначити, до якого якоря відноситься дана вакансія; по-друге, усвідомити її особистісну цінність; по-третє, визначити основні критерії відбору претендента на вакансію – й відповідно власну придатність щодо реалістичності домагань на цю вакансію. Таку аналітико-рефлексивну діяльність реалізовували на базі декількох сайтів з працевлаштування, результатом чого стало усвідомлення бажаності для працедавця певних повторюваних soft skills у претендента: знання іноземної мови (деякі вакансії були створені англійською мовою); знання основ законодавчої бази щодо «Захисту дітей», «Боротьби з шахрайством, хабарництвом і корупцією», «Інвалідності, статі та віку» та «Захисту бенефіціарів від сексуальної експлуатації, жорстокого поводження та домагань» (у вакансіях соціального спрямування); сформованість особистісних якостей: пунктуальності, відповідальності, акуратності, організаційних навичок, високого рівня комунікативності із різними соціальними прошарками населення.

У деяких вакансіях, які можна віднести до психологічної діяльності підвищеного рівня відповідальності, висувались вимоги щодо додаткової освіти, наприклад, курс пропедевтики психіатрії – що свідчить про необхідність постійного підвищення кваліфікації психолога.

За темою «Інструменти працевлаштування: резюме та мотиваційний лист психологів» опрацьовували інформацію щодо особливостей створення документів, які сприяють ефективному працевлаштуванню. Студенти усвідомлювали різницю між

супровідним і мотиваційним листом, опановували правила створення ефективного резюме, зокрема, через актуалізацію важливої для працедавця інформації способом виділення шрифтами, кольором, розташування у конкретній частині тексту тощо. При цьому зауважували про необхідність представлення різнофункціональної інформації щодо освіти, досвіду, навичок і компетенцій. Завершували роботу над означеною темою створенням супровідного листа та резюме із застосуванням онлайн-ресурсів: онлайн-гра «Супровідний лист. Шлях до роботи мрії» https://sweetcv.com/app/cv-edit/Cw77paSosRbz8QdmAnTfH?modal=template; онлайн-створення резюме психолога https://sweetcv.com/app/dashboard

У відпрацювання теми «Навички спілкування й презентації» ставили дві мети: підготувати студентів до комунікації у межах співбесіди й відпрацювання у них комунікативних навичок, які відносимо до soft skills – через залучення до виконання конкретних вправ, зокрема, аргументації (вправа «Генератор бреду»), асертивної поведінки у опонентському діалозі (вправа «вправи «Фрейм», «Пресконференція»), переконання (вправа «Купив – продай»), емпатії (вправи «Одеська година», «Пошук спільного»), комунікативної самопрезентації (вправа «Самопрезентація»), емоційної стабільності (вправа «Пресконференція»).

Тема «Управління робочим / особистим балансом» була призначена для усвідомлення студентами важливості будування гармонійного способу життя, яке має відображувати не лише кар'єрні домагання, але й особисті потреби у важливих аспектах життєвої реалізації: сім'ї, дозвіллі, саморозвитку тощо.

У програмі семінару-тренінгу торкались питань формування soft skills студентів, які стануть в допомозі для досягнення ними цілей та якісної самозміни. Так, за темою «Формування вольових якостей у процесі якісної самозміни» досягали розуміння майбутніми психологами важливості первинних, вторинних та третинних вольових якостей; актуалізації вольових якостей, які є ефективними для професійної реалізації: цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, рішучість, витримка та самовладання; визначали роль спорту у вихованні вольових якостей; торкались проблеми порушення вольової сфери особистості (впертість, негнучкість, проблеми Я-концепції особистості). У вихованні волі майбутніх психологів використовували відповідні вправи, які більшою мірою поєднували у собі рефлексію та зміну ставлення до діяльності.

Тема «Професійна і корпоративна гнучкість – у чому різниця?» стала популярною у студентів з огляду на те, що формою її проведення було обрано дискусію, у ході якої з'ясовувались питання: чи якість гнучкості є вагомою для професійної реалізації психолога; чи можна втратити власне «Я», якщо постійно виявляти гнучкість; чи є різниця між гнучкістю у спілкуванні з клієнтом і гнучкістю у корпоративній взаємодії? Студенти доходили висновку про необхідність усвідомлення межі між корпоративною лояльністю й збереженням власних інтересів; допомогою колективу у кризовій ситуації й вимоги працювати у постійному стресі.

Водночас професійна гнучкість психолога розглядалась як необхідна його якість, оскільки допомагає не осудити клієнта та його оточення, зайняти позицію «збоку» - із можливістю альтернативних пропозицій, а отже, ефективного вирішення ситуації.

Висновки. Реалізація семінару-тренінгу «Працевлаштування психолога» дозволила удосконалити особистісну складову студентів щодо сформованості емоційно-вольової саморегуляції, стратегічного та тактичного планування життєдіяльності в цілому та кар'єри зокрема, набуття компетенцій, необхідних для ефективного працевлаштування: комунікативної толерантності, умінь самопрезентації. На основі регулярної аналізу та рефлексії результатів особистої діяльності та спроб працевлаштування студенти досягали рівня реалістичності професійних домагань, що наслідком чого ставали позитивні випадки отримання ними роботи за фахом.

Перспективи подальших досліджень. Уважаємо доцільним популяризувати означених семінар-тренінг у закладах освіти з підготовки психологів, а також модернізувати його зміст щодо підготовки фахівців інших спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Długosz, P. (2011). *Aspiracje życiowe młodzieży pogranicza*. Kraków: Impuls.

Janowski, A. (1977). *Aspiracje młodzieży szkół średnich*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe.

Vroom, Victor H. and MacCrimmon, Kenneth R. (1968). Toward a Stochastic Model of Managerial Careers. *Administrative Science Quarterly, 13 (1),* 26-46.

Shein, E. (2004). *Organization culture and leadership*. San Francssco, CA: JosseyBass. Retrieved from: http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/ORGANIZATIONAL%20CULTURE%20Organizational%20Culture%20and%20Leadership,%203rd%20Edition.pdf

Закон України «Про освіту». Взято із: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (*Law of Ukraine "On Education"*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#text)

Шмиглюк, О. (2016). *Розвиток здорової самооцінки методом* КПТ. Львів: Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. Взято із: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/%D0%A8%D0%BC%D0%B8%D0%B3%D0%BB%D1%8E%D0%BA-%D0%9E.-%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC-%D0%9A%D0%9F%D0%A2.pdf (Shmiglyuk, O. (2016). *Development of healthy self -esteem by KPT*. Lviv: Ukrainian Institute of Cognitive-behavioral therapy. Retrieved from: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/11/%D0%A8%D0%BC%BC,lass D0%BA-%D0%9E .-%D0%A0%D0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%B7%D0% B4%d0%be%d1%80%d0%be%d0%d0%be%D1%97-%D1%81%d0%b0%d0%bc%d0%be%d0%be%d1%86 %D1%96%D0%BD%D0%D0%B8-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC-%D0%9A %D0%9F%D0%A2.PDF)

Щудло, С. А. (2014). Спільне та відмінне у професійних очікуваннях української та польської молоді: соціологічний вимір пограниччя. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи, 1122, Вип. 33,* 88-94. Взято із: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2014_1122_33_16 (Schudlo, SA (2014). Common and different in the professional expectations of Ukrainian and Polish youth: the sociological dimension of the border. *Bulleten V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Sociological Research of Modern Society: Methodology, Theory, Methods, 1122, Iss. 33,* 88-94. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/en/vkhisd_2014_1122_33_16).

SUMMARY

Koval Diana. Implementation of the seminar-training "employment of a psychologist" in the model of formation of realistic professional expectings of acquires of the master of psychology education and professional level.

The article presents the training seminar "Employment of a psychologist" as a method of informal (additional) education, the purpose of which is the formation of realistic professional expectings of future psychologists. The content, forms of interaction and results of the training seminar are presented. The role of professional harassment in the processes of employment and professional realization of future specialists is determined. It is emphasized the need to form students' adequate self-assessment of personal readiness for professional activity, as well as regular reflection of the results of the job search by specialty.

Key words: *employment, psychologists, professional expectings, realistic self-assessment.*

Олена Устименко-Косоріч
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9686-7626
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/313-323

СЕРБСЬКИЙ БАЯННО-АКОРДЕОННИЙ АКТУАЛЬНИЙ ФОЛЬКЛОР В КОНТЕКСТІ ПОПУЛЯРНО-ПОСВІТНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена висвітленню стильових координат сербського баянно-акордеонного актуального фольклору в контексті популярно-просвітницької культури середини ХХ століття. Запроваджуючи музично-стильовий та культурологічний підходи зазначено, що баянно-акордеонний актуальний фольклор синтезує з масовими музичними жанрами середини минулого століття за поведінковими манерами виконавців, їх сценічно-театралізованими та ігровими рухами, використанням музично-звукових акустичних приладів, розкутістю артистично-виконавської манери, що споріднюють означене музичне явище з масовими музичними жанрами середини ХХ століття (рок, джаз, поп-музика, тощо). З'ясовано, що сербський баянно-акордеонний фольклор в середині ХХ століття визначився як окремий просвітницький та соціальний напрямок популярної культури Сербії з особливо-характерними стильовими ознаками, народно-виконавською школою, плеядою композиторів та музикантів, що визначив безперервний ланцюг нових явищ у музичному мистецтві, які виникли в процесі мас-культурних новацій. Визначено просвітницьку та виховну функції означеного явища, розкрито історичні витоки становлення шкіл народної музики, а також охарактеризовано специфіку викладання та методику підготовки баяністів-акордеоністів за народно-виконавським спрямуванням.

Ключові слова: *сербський баянно-акордеонний актуальний фольклор, популярно-просвітницька культура, імпровізація, стиль, виконавська школа, рок-музика, народна музика, масова музика, джаз, народно-інструментальний жанр.*

Постановка проблеми. Музична культура середини ХХ століття, яка увійшла в історію в нових звучаннях, постійно стимулює пошуки специфічних музичних засобів, принципово нових прийомів і способів виконання. Вона починалася разом з новим «класом» тембрів, породжених «технізацією» інструментарію внаслідок мас-культурних стильових новацій. Якщо символом рок-руху стала електрогітара, яка представила нове, неосвоєне поле діяльності, і, освоюючи його, то нова сфера музичної культури відтворює свої, неординарно нові засоби музичної виразності, які характеризують стилістичну портретність періоду, який розкривається у ритмізованих формах музичного мислення і суспільної поведінки засобами електропідсилювачів і електроапаратури, що створює особливу образну змістовність рок-музики.

Аналіз актуальних досліджень. В другій половині ХХ століття помітно зростає інтерес дослідників до наукового осмислення баянно-акордеонного мистецтва в педагогічному (І. Алексеєв, Ю. Акімов, Ю. Бай,

В. Бєляков, М. Давидов, М. Різоль, Г. Статівкін та ін.), мистецтвознавчому (О. Васич, І. Єргієв, С. Зечевич, О. Младенович, В. Мурза, З. Ракіч, М. Томіч, А. Черноіваненко, та ін.) та історичному аспектах (Є. Іванов, Л. Стасенко). Констатуючи наявність різних напрямів дослідження баянно-акордеонного мистецтва, можна відзначити домінування мистецтвознавчої тематики українського виконавського мистецтва.

Розглядаючи баянно-акордеонне виконавство тільки як одну із складових музичного процесу, автори водночас узагальнили цінний фактичний матеріал з історії світової музичної культури. У їх дослідженнях розкриваються різні аспекти музичної культури, аналізуються проблеми її історії і практики з позицій сучасної теорії й історії культури, естетики і мистецтвознавства, музичної педагогіки та освіти, піднімаються питання музичної соціології і критики. Наукова розробка цих важливих питань дозволила проникнути в сутність окремих явищ сербської баянно-акордеонної школи і визначити їх вплив на загальний процес культурного розвитку суспільства, проте і виявила ряд суперечностей. Різноманітність та неоднозначність тлумачення сутності таких понять як «музичний інструмент», «музична освіта», «професійне та самодіяльне мистецтво», «фольклор», тощо, дозволяє зробити висновок, що в процесі еволюції музичної культури, на кожному етапі її розвитку, зміст цих понять в теорії та історії культури постійно змінюється і трансформується.

В межах інструментознавства баянно-акордеонна школа розглядається як один з різновидів академічного народно-інструментального мистецтва. Баянно-акордеонна школа – порівняно нова галузь музичної педагогіки та мистецтва, яке активно розвивається: розробляється нова, актуальна для сучасного суспільства наукова проблематика, в науковий обіг вводяться численні історичні джерела, що дають можливість об’єктивно висвітлювати історію баянно-акордеонного школи та розвиток музично-педагогічної науки.

Головним чинником у формуванні власної музично-педагогічної традиції уважаємо професійний досвід сербських викладачів, здобутий в музичних у вищих навчальних закладах країн колишнього Радянського союзу, переважно в Україні та Росії. Професійний досвід радянських музичних шкіл, безумовно були адаптовані в сербській музично-педагогічній практиці випускниками, які розпочали свою педагогічну кар’єру в середніх та вищих мистецьких закладах Сербії. Але музично-технічна виконавська база та методи її розвитку у молодих баяністів-акордеоністів суттєво відрізняються від вітчизняних

методик. Розвиток технічних здібностей у виконавця базується на основі традиційного віртуозного музичного матеріалу – сербських народних танців – «Коло».

Сербські культурологи значну увагу приділяють історії виникнення баяну-акордеону в Сербії. У цьому сенсі особливий інтерес становлять роботи Д. Мілановіча, З. Ракіча, Я. Раміча, в яких розглянуто передумови виникнення інструмента, тенденції його розвитку та затвердження баяна-акордеона як національного інструмента в музичній культурі Балканських країн (Курочкін, 2010).

Дослідник Я. Раміч уважає, що «harmonika» (с серб. – гармоніка) була увезена в Сербію з Німеччини після Другої Світової Війни. Д. Мілановіч та З. Ракіч зазначає, що гармоніка з'явилась в сербському художньому побуті в часи Другої світової війни. Запропонована дослідниками теорія походження гармоніки на теренах колишньої Югославії є визнаними в сучасному сербському музикознавстві. У теорії походження виникають деякі суперечності, адже дослідники не коняретизують який саме вид гармоніки розглядають у своїх дослідженнях.

Проте, незвичайний і інтенсивний шлях розвитку сербської баянно-акордеонної школи залишився поза увагою теорії і історії педагогіки та музикознавства. Аналіз української та зарубіжної методологічної та історичної джерельної бази показали, що у педагогічній науці здобутки сербської баянно-акордеонної школи отримували саме епізодичне висвітлення і не стали самостійним предметом дослідження, що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті – визначити стильові ознаки сербського баянно-акордеонного актуального фольклору як невід'ємного атрибуту популярно-просвітницької культури середини ХХ століття.

Методи дослідження. В процесі аналізу сербського баянно-акордеонного актуального фольклору в контексті популярно-просвітницької культури ХХ століття запроваджено: педагогічний, соціокультурний та компаративний методи, а також історико-культурологічний, музикознавчий, виконавський та стильовий підходи.

Виклад основного матеріалу. Зазначений народно-інструментальний жанр укладається в контекст стильових новацій середини ХХ століття, які увійшли до музичної культури внаслідок масскультурних трансформацій. Найбільшого розвитку та популярності жанр народно-інструментального мистецтва набув у деяких областях Латинської Америки, Сербії, а також в українській музичній традиції. Зазначимо, що означений жанр інструменталізму існував паралельно

до значних у світовому масштабі жанрів культури ХХ століття (рок, творчість бардів, французький шансон), з якими ми знаходимо ряд схожих особливостей, виражених у стильових показниках популярної музики середини ХХ століття.

У Латинській Америці даний народно-інструментальний жанр знайшов віддзеркалення на прикладі акордеонно-бандонеонного виконавства, який характеризується імпровізаційним музичним стилем. Даний стильовий показник споріднює його з джазам, роком, що дозволяє говорити про спадковість інструментального жанру, що розглядається, до мас-культурних явищ і масової музики середини ХХ століття. Серед найважливіших показників, які розкривають стильові особливості масової музики ХХ століття, можемо віднести виконавську манеру і поведінку на сцені артиста. Аналізуючи представлений жанр у даному контексті, можемо охарактеризувати поведінкову лінію виконавця як вільну, розкуту, що суперечить академічним канонам музичного мистецтва, однак споріднює з масовими жанрами популярно-просвітницької культури середини ХХ століття.

Ще одним стильовим показником популярно-інструментального жанру можна назвати використання електроапаратури, що характерно усім жанрам масової музики, як наслідок науково-технічного прогресу і мас-культурних трансформацій. Яскравим представником даного жанру є відомий композитор і виконавець на бандонеоні А. П’яццолла, який має світову відомість у стилі імпровізації.

Стрімкого розвитку народно-інструментальний жанр набув на території Сербії, тодішньої Югославії, але у відбитті несподіваному і нетрадиційному: у вигляді популярних змагань на гармоніці (Ле Ван Тоан, 1998). Помітимо, цей інструмент не існував у сербському художньому побуті останні п’ять століть, хоч візантійсько-грецькі основи культурних процесів мали принципову паралель до українського художнього світу. Баян у Сербії з’явився разом із українськими солдатами після Другої світової війни. Але культурна прапам’ять нації зберігала, судячи з усього, довіру до цього варіанту «портативного органа», який мав свої гілки-продовження у різних країнах Європи і Латинської Америки (Баканурский, 2004).

Для українського художнього обігу баян-гармоніка надовго асоціювалися з фольклорно-світським середовищем. Однак витоки його як органного різновиду у Візантії мали двоякий, світський і релігійний зміст: орган звучав завжди у державно-палацовій ритуаліці візантійських монархів, які, згідно з принципами православ’я, були і

головою церкви у цій країні. Невипадково в країнах Заходу орган виявився затребуваним церквою: для новохрещених германських конунгів візантійська палацова і церковна церемоніальність утворювали дещо культурно безперервне і цілісне. Стилістично це так і було: практика «ювіляцій», славильних піснеспівів візантійського палацового обігу склала основи церковної ювіляційної риторики, заклавши стилістичну підоснову так званій «церковній арії», що передувала на довгі століття арії опери.

Акордеонні змагання музикантів-непрофесіоналів у Сербії склали деякий аналог «самодіяльної пісні» в Україні, в цілому (групуючись стилістично саме навколо культурних традицій слов'янських народів). Сербське коло, яке було ми викначаємо як актуальний фольклор, є відтворенням танцю ритуального сенсу, що демонстрував спорідненість учасників танцювального кола та мав й архаїчно-християнську символіку. Подібно до деяких іспанських танців типу арагонської хоти, які виконувались у християнській ритуаліці на честь Богоматері, сербське коло виконувалось під псалми (Ле Ван Тоан, 1998).

Зазначені християнські ритуальні характеристики сербського кола виявилися в умовному ігровому амплуа акордеонно-баянної музики, популярна гра якої відповідала ознакам «кантрі» слов'янського світу. Це звернення до «дитячості» ігрових проявів національної ідеї з опорою на прапам'ять культурно-родової спільноти слов'ян у випадку баянно-акордеонного актуального фольклору має певні паралелі до відкриттів професійної музики, яка в несподіваних формах відгукувалася на молодіжну тему 1950-1960-х років XX століття.

Мова йде про відродження баянно-акордеонного інструменталізму в світових масштабах, який визначився академізацією даного інструмента у музичній професійній творчості, чим актуалізував статус виконавства на «портативному органі» – гармоніці візантійської традиції (Баканурский, 2004). Привалювання інструментального змагального виступу, а не танцювального дійства носить позанаціональний, надсоціальний характер.

Особливості сербської музичної культури, які розглядаються на прикладі «кола», не дивлячись на локальний національний характер явища в «одній, окремо взятій країні», прямо укладаються в контексті проаналізованих мас-культурних стильових новацій середини XX століття. Оскільки саме в даний період у художньому явищі сербського кола домінантною виступає інструментальний початок, який дав поштовх у розвитку феномену сербського баянно-акордеонного

виконавства. Так само виражений характер виконуваної музики поєднує в собі професійні й колективні форми створення музичної продукції. Адже в наш час існує авторська народна музика, в основу якої покладено народну мелодію, що розпізнається, але збагачена новими музично-виразними засобами, яка утворює автономний шар популярно-творчої продукції, визначеної нами як «актуальний фольклор».

У контексті специфічних особливостей самого інструмента баян-акордеон поєднує двояку образну сферу: адже ліва клавіатура інструмента виконує метро-ритмічну, ударну функцію музики, що символізує чоловічий початок, а права – мелодійну функцію, що свідчить про жіночу, співучу природу інструмента. Таким чином, ті стильові показники, які втілювали рок-музиканти засобами ударних, електроапаратури, шумових ефектів, знайшло відображення у баянно-акордеонному інструменталізмі, який заявив про себе в період мас-культурних переорієнтувань і, дякуючи своїй універсальності, актуалізував популярний інструментальний шар у музичній культурі середини XX століття.

Музична форма коло своєю багаторазовою повторюваністю, циклічністю нагадує безперервне замкнуте коло. Підтвердженням цьому служать слова А. Баканурського, який розглядав образ кола, як дещо структуроутворююче в організації ігрової діяльності (Баканурский, 2004, с. 78). З іншого боку, багаторазова репризність одного й того ж музичного матеріалу виступає як національне утвердження. Не випадково в сербському термінологічному обігу існує два визначення однієї і тієї ж танцювальної дії «коло» і «гра». Походження цих двох визначень, припустимо, що пішли від старозавітного терміна sibëg, який означає одночасно і танець, і гру (Ле Ван Тоан, 1998).

У 1950-і роки починає з’являтися авторська фольклорна музика, в якій зберігаються характерні музичні особливості національного танцю коло: метро-ритмічна структура, насиченість мелізматики, багаторазова повторюваність одного і того ж музичного матеріалу, віртуозність у виконанні символізує круг-побратимство (коло). Із найвідоміших авторів «авторського кола» можна назвати М. Тодоровича, Й. Павковича, Й. Петковича, які, будучи професійними баяністами, одночасно є і його виконавцями. Зазначимо, що композитори кола водночас є його і виконавцями, що дозволяє провести паралель до бардовської творчості української традиції. Авторські й народні кола користуються великим попитом і серед молодого покоління. За демографічними показниками 80% молодого покоління навчається досить популярному виду мистецтва, що говорить про молодіжну природу даного феномену. Дана

ситуація викликала потребу відкриття приватних шкіл народної музики. Специфіка викладання у таких школах значно відрізняється від традиційних методик.

Слід наголосити, що нотний матеріал у школах популярної народної музики передається від викладача до початківця-виконавця «усно», «з руки». У цьому розумінні даний вид інструменталізму залишається подібно до традиції бардів самодіяльним, любительських, непрофесійним. На першому етапі початківці знайомляться із стилістичними особливостями (мелізми, метро-ритмічна організація, сценічні елементи, а також віртуозність виконання, які досягаються у процесі вирішення позиційно-постановочних проблем на інструменті). Крім виконавських труднощів, початківці вивчають національну культуру і її традиції. Даний феномен у сербській музичній культурі з власною школою, традицією дозволяє говорити про виражену музичну пандемію, яка існує більше, ніж півстоліття.

Значну роль у популяризації даного виду мистецтва відіграють і засоби масової інформації (радіо, телебачення, тиражування, велика кількість студій звукозапису, реклами тощо), що робить його більш доступним масовим явищем (Суббота, 2004).

Дана ситуація дає змогу говорити не тільки про масову популярність, але й про сформований автономний жанр «мистецтво коло» у баянно-акордеонному оформленні зі своєю традицією та професійною, виконавчою і композиторською школою, яка паралельно існує з іншими видами мистецтв академічної спрямованості.

«Мистецтво коло» останнім часом виходить за свої межі фольклору. Це можна помітити, вивчивши концертний репертуар професійних баяністів-виконавців. Так, у 1990 році відомим українським композитором В. Власовим написана обробка на тему сербського коло, яка увійшла і міцно утвердилася в конкретних репертуарах виконавців-баяністів академічної спрямованості. Вже сталою традицією є навчання сербських музикантів у вищих учбових закладах України. Тому для молодого покоління нашої країни сербська народна музика є пізнаваною і популярною. Підтвердженням сказаному служить концертний репертуар такого авторитетного, професійного баяніста, заслуженого артиста України В. Мурзи, який виконує обробки відомих сербських народних мелодій у престижних концертних залах України, Німеччини, Фінляндії тощо.

У вітчизняній традиції баян-акордеон – один із найпопулярніших інструментів, які використовуються у різних заходах розважального

характеру. Для великих аудиторій використовується електробаян, бо сам по собі інструмент є, безумовно, камерним. Не дивлячись на це, його універсальність дозволяє сполучати темброве різноманіття симфонічного оркестру, дякуючи наявності регістрів у самому інструменті. Ліва клавіатура інструмента, яка складається із басу-акорду, дозволяє втілювати ті ритмічні установки, які характеризують масові музичні жанри (Юферова, 2017).

Ще один специфічний момент, який характеризує баянно-акордеонне музикування у руслі вказаних мас-культурних стильових особливостей – це присутність ігрового початку. Сучасний аналіз ведучих тенденцій культури ХХ століття визначає посилення ролі ігрового чинника. Адже сам виконавчий процес суперечить загальноприйнятим академічним канонам у професійному мистецтві. Поведінка артиста-виконавця спрямована на залучення публіки до гри засобами музики та танцю, ігрових елементів, специфічним ладом інструмента (розлив), тембровим різноманіттям, що дозволяє провести паралель із стильовими особливостями легкожанрової музики середини ХХ століття, які споріднюють даний інструментально-жанровий шар із явищами мас-культури.

Таке стрімке зростання популярності даного жанру, виражене у баянно-акордеонному амплуа у світовому масштабі дозволяє сьогодні говорити про домінуючий стан інструментального початку, який розвивався паралельно з жанрами поп-музики, рок-музики, а головне, який має схожі стильові показники з мас-культурними музичними напрямами.

Висновки. У результаті аналізу стильових показників актуального банно-акордеонного фольклору пропонуємо концепцію народно-інструментального жанру у взаємодії зі стильовими показниками масової музики середини ХХ століття:

- ✓ означений жанр популярної музики орієнтований на молодь, в основі якого покладено примітивне ритмізовано-танцювальне джерело з опорою на імпровізаційний стиль вираження;
- ✓ використання електроапаратури, ритм установки, яка служить для посилення музичного ритму;
- ✓ манера поведінки виконавця відрізняється відкритістю, розкутістю, що суперечить канонам академічної традиції, але споріднює з мас-культурними поведінковими стереотипами;

- ✓ імпровізаційний стиль у музиці дає змогу провести паралель із джазом, роком, що зближує народно-інструментальний жанр з явищами мас-культури середини ХХ століття;
- ✓ ігровий початок, виражений у примітивних змагальних ритмізовано танцювальних формах, спрямований на проведення різних акцій розважального характеру. Аналогічні процеси ми знаходимо в масовій музиці, яка функціонує на рівні розваг;
- ✓ масова музика і сербський актуальний фольклор поширюється засобами масової інформації;
- ✓ популярний музичний жанр у вигляді баянно-акордеонного інструментального початку поєднує як риси професіоналізму, так і любительські непрофесійні ознаки, які визначені у нашій роботі як «актуальний фольклор».

Виходячи із сказаного, можемо дійти висновку, що популярний народно-інструментальний жанр розвивався і функціонував паралельно із жанрами масової музики, запозичуючи ті стилістичні особливості, якими характеризуються явища мас-культури середини ХХ століття. Баянно-акордеонне виконавство стає актуальним у середині ХХ століття, адже, будучи універсальним інструментом, успішно втілює ті стильові особливості в музиці, характерні для музичного мистецтва визначеного нами періоду. У такому контексті даний вид інструменталізму можна віднести до масових жанрів, адже за стильовими координатами орієнтований на масову аудиторію.

У залежності від аудиторії досить частим явищем було використання електробаяна, який, подібно до електрогітари, застосовувався для продовження і посилення звуку в поєднанні з ритм-установкою. Такий інструментальний симбіоз дозволяє провести паралель із музичними настановами рокерів, які, увійшли до популярно-розважального шару музикантів-любителів. Використання ритм-установки не було обов’язковим для невеликої аудиторії, адже ритмічну функцію музики досить виразно виконує ліва клавіатура інструмента. Таким чином, популярність і масове захоплення баянною творчістю, на наш погляд, полягає у його універсальності і неповторюваному тембровому різноманітті.

Перспективи подальших наукових розвідок. Даний народно-інструментальний жанр, проаналізований нами на прикладі баянно-акордеонного виконавства, дозволяє підкреслити інструментальний стимул у музичній культурі середини ХХ століття, пронизаний мас-

культурними стильовими новаціями, які поклали початок новим жанрам і напрямкам у мистецтві сучасності.

До означеного періоду відноситься і становлення академічної, професійної баянно-акордеонної школи, проведення більшості фестивалів-конкурсів виконавців на народних інструментах, які потребують подальшого наукового дослідження. Також означений напрямок мистецтва викликав певну зацікавленість у композиторів, які інтенсивно займалися створенням концертного репертуару для виконавців-баяністів, що може стати предметом для подальших наукових розвідок.

Щодо продовження баянної традиції досить частим явищем стало використання синтезаторів не з клавішною клавіатурою (фортепіанною), а з кнопковою (як у баяна). Це дозволило музикантам-клавішникам володіти великим діапазоном інструмента і зручністю у використанні. Не виключене використання баяна-акордеона у популярній, так званій естрадній музиці. І сьогодні присутність даного інструмента можна помітити у різних вокально-інструментальних гуртках. Дана ситуація сприяє масовому розповсюдженню і популяризації цього виду мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

Ле, Ван Тоан (1998). *Жанр Куанхо: традиції та сучасність* (автореф. дис. … канд. мист.: 17,00.03). Київ. (Le, Van Toan (1998). *Genre Cuanho: tradition and modernity* (DSc thesis abstract). Kyiv.

Баканурский, А. (2004). *Жизнь, игра, театральность*. Одесса: Студия «Негоциант». (Bakanursky, A. (2004). *Life, play, theatricality*. Odesa: Studio "Negotiant").

Курочкін, О. (2010). Календарні звичаї зимового циклу на українсько-молдавському порубіжжі. *Русин, 2 (20),* 168–174. (Kurochkin, O. (2010). Calendar customs of the winter cycle on the Ukrainian-Moldovan border. *Rusyn, 2 (20),* 168–174).

Суббота, О. В. (2001). Особливості моторно-інтонаційної природи музики. *Музичне мистецтво і культура. Науковий вісник Одеської державної консерваторії ім. А. В. Нежданової, 2,* 14-151. *(*Subbota, O. V. (2001). Peculiarities of the motor-intonational nature of music*. Musical art and culture. Scientific Bulletin of the Odesa State Conservatory named after A. V. Nezhdanova, 2,* 14-151*).*

Юферова, Г. (2017). Художня логіка твору «Homo Fugens» Олексія Войтенка. *Київське музикознавство, 55,* 122–143 (Yuferova, G. (2017). The artistic logic of the work "Homo Fugens" by Oleksiy Voytenko. *Kyiv musicology, 55,* 122–143).

SUMMARY

Ustymenko-Kosorich Olena. Serbian accordion-accordion topical folklore in the context of popular and educational culture of the middle of the 20th century.

The article is devoted to highlighting the stylistic coordinates of Serbian accordion-accordion topical folklore in the context of popular and educational culture of the middle of the 20th century. Introducing the musical-stylistic and cultural

approaches, it is stated that the accordion-accordion current folklore synthesizes with the mass musical genres of the middle of the last century by the behavioral manners of the performers, their stage-theatrical and game movements, the use of musical-sound acoustic devices, the looseness of the artistic and performing manner, which associate this musical phenomenon with mass musical genres of the middle of the 20th century (rock, jazz, pop music, etc.). It was found that Serbian accordion folklore in the middle of the 20th century was defined as a separate educational and social direction of the popular culture of Serbia with particularly characteristic stylistic features, a folk-performance school, a galaxy of composers and musicians, which determined a continuous chain of new phenomena in musical art , which arose in the process of mass cultural innovations. The educational and educational functions of this phenomenon are determined, the historical origins of the formation of folk music schools are revealed, and the specifics of teaching and the training methods of accordionists according to the folk-performance direction are characterized.

As a result of the analysis of the stylistic indicators of the current banno-accordion folklore, we offer the concept of the folk-instrumental genre in interaction with the stylistic indicators of mass music of the middle of the 20th century. First, the defined genre of popular music is aimed at young people, which is based on a primitive rhythmic-dance source based on an improvisational style of expression. Secondly, the use of electrical equipment, the rhythm of the installation, which serves to enhance the musical rhythm. Thirdly, the manner of the performer's behavior is characterized by openness, looseness, which contradicts the canons of the academic tradition, but is related to mass cultural behavioral stereotypes. Fourth, the improvisational style in music makes it possible to draw a parallel with jazz, rock, which brings the folk-instrumental genre closer to the phenomena of mass culture of the middle of the 20th century. Fifth, the beginning of the game, expressed in primitive competitive rhythmic and dance forms, is aimed at conducting various actions of an entertaining nature. We find similar processes in mass music, which functions at the level of entertainment. Sixth, both mass music and current Serbian folklore are spread through mass media. Seventhly, the popular musical genre in the form of an accordion-accordion instrumental beginning combines both the features of professionalism and amateur non-professional features, which are defined in our work as "current folklore".

Key words: *Serbian accordion-accordion current folklore, popular and educational culture, improvisation, style, performance school, rock music, folk music, mass music, jazz, folk-instrumental genre.*

УДК 001.613.37.796.01/.09(477)(438)

Олексій Шульга
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID 0000-0001-7083-9459
DOI 10.24139/2312-5993/2022.03/323-334

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ СПОРТИВНО ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Стаття присвячена огляду термінологічної бази дослідження проблеми виховання спортивно обдарованих учнів в Україні та Польщі. Обґрунтовано сутність понять, які найчастіше використовуються під час вивчення питання виховання обдарованих учнів в українських та польських школах. Крім того, у

статті проаналізовано наукові джерела із зазначеної проблематики. Швидкі зміни практично в кожній галузі людської життєдіяльності потребують абсолютних змін у суспільстві. Сучасні надзвичайно енергійні, працездатні люди, які нестандартно сприймають навколишній світ, можуть досягати в обраній ними сфері діяльності високих результатів. Тому увага світової наукової спільноти звернена до розвитку здібностей та обдарованості в учнівської молоді.

Ключові слова: *спортивно обдарована молодь, обдаровані учні, обдарованість, здібності, майстерність, талант, термін, поняття, учні, школярі, здоровий спосіб життя.*

Постановка проблеми. Останнім часом спостерігається підвищення уваги до питання виявлення та розвитку обдарованості у сучасних школярів. Дослідники та науковці всього світу безперервно займаються розробкою технологій і різних методик для пошуку і виявлення обдарованих молодих людей, які є рушійною силою для розвитку цивілізації, впровадження нових інформаційних технологій та процесів глобалізації.

На часі увага до підтримки освіти обдарованої учнівської молоді зростає в багатьох розвинених країнах світу. Дуже довго вважалось, що обдаровані школярі не потребують підвищеної уваги педагогічного колективу та додаткових умов для навчання. Через це розвиток підтримки здібних учнів у школах не відбувався. Лише впродовж останніх десятиліть необхідність розвитку здібностей в обдарованої учнівської молоді стала актуальною.

Набуття Україною незалежності сприяло значним змінам в політичному житті країни та поглядах населення. Розвиток здібностей у талановитих дітей раніше відбувався в спеціальних закладах (спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, різні типи закладів освіти й об’єднання). На сучасному рівні розвитку освіти обдарованих, виховання талановитих дітей також інтегрується у звичайні заклади загальної середньої освіти, про що свідчить низка нормативних документів. У Польщі також спостерігається підвищення інтересу до виявлення та виховання обдарованих дітей. Починаючи з 1991 року, Європейський Союз значно вплинув на розвиток змін щодо виховання обдарованої учнівської молоді в польських школах. Для Польщі виховання обдарованої молоді стало важливим завданням, вирішення якого підтримується державою.

Аналіз актуальних досліджень. У загальній системі гармонійного розвитку дитини, спортивне виховання займає особливе місце. Саме в школі закладаються основи міцного здоров’я і правильного фізичного розвитку. В шкільні роки відбувається

становлення рухової діяльності школяра, і починається розвиток фізичних аспектів. Обдарованість у галузі спорту сприяє становленню цілеспрямованої, працьовитої та самодостатньої особистості. Пропонуємо розглянути термінологічну базу проблеми виховання спортивно обдарованої учнівської молоді України та Польщі.

Серед сучасних вітчизняних дослідників питанням впливу фізкультурної освіти на здоров'я дитини цікавились О. Єжова, М. Завадська, Н. Щекотиліна, А. Бєсєдіна, О. Карпусь, В. Оржеховська та інші. Розвитком здібностей обдарованих дітей досліджували М. Бойченко, О. Антонова, Д. Скальскі, С. Науменко, В. Щорс, О. Столяренко, О. Болюх та інші.

Питанням спортивного виховання школярів цікавились такі іноземні учені як Т. Мор, Т. Кампанелла (фізичний розвиток та збереження здоров'я людини), С. Грьоссінг, Н. Кулінко (історія становлення фізкультурної освіти у світі), Ф. Шмідт, Х. Барнард, Г. Джемс (порівняння аспектів фізкультурної освіти в різних країнах), К. Ріс, Дж. Баретт (узагальнення щодо інноваційних напрямів розвитку фізкультурної освіти) та інші.

Мета статті: здійснити огляд наукових напрацювань з проблеми виховання спортивно обдарованих учнів в Україні та Польщі, а також проаналізувати термінологічний апарат з цього питання.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети даному пошуку було використано наступні загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння й узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Динамічний ріст економіки в багатьох країнах світу призвів до постійних змін в усіх сферах життєдіяльності. Реалізація таких змін повинна відбуватись за участі цілеспрямованих освічених громадян, які можуть нестандартно підходити до вирішення поставлених завдань. Тому увага світової спільноти спрямована на освіту обдарованої молоді.

Для дослідження термінологічного інструментарію даного питання доцільно ознайомитись з основними поняттями, які використовуються у статті. Пропонуємо розглянути наступні поняття «*фізичний розвиток», «фізичне виховання», «фізкультурна освіта», «здоров'я», «обдарованість», «талант», «майстерність», «здібності», «психомоторні функції», «спортивна обдарованість», «здоровий спосіб життя*.

Поняття *«фізичний розвиток»* дуже важливе в житті кожної людини. Це один із найважливіших показників здоров'я населення. Під

фізичним розвитком людини розуміють біологічні процеси, що постійно відбуваються в організмі. На кожному віковому етапі ці біологічні процеси зазвичай характеризуються комплексом властивостей організму, пов'язаних між собою і зовнішнім середовищем. Високий рівень фізичного розвитку людини поєднується з його високими показниками фізичної підготовки, м'язової та розумової працездатності. Рівень фізичного розвитку можна оцінити лише за зовнішніми морфологічними характеристиками. Проте, цінність таких даних незмірно зростає в поєднанні з інформацією про важливі функціональні параметри організму (Енциклопедія).

На рівень фізичного розвитку людини впливає перелік важливих факторів:

- соціально-біологічні;
- медико-соціальні;
- організаційні;
- природно-кліматичні.

Існують розходження у фізичному розвитку населення, що проживає в різних економіко-географічних зонах. Під негативним впливом довготривалої дії несприятливого середовища рівень фізичного розвитку людини знижується. Покрашення умов проживання та роботи, нормалізація способу життя сприяють підвищенню рівня фізичного розвитку.

Фізичний розвиток людини дуже тісно пов'язаний з фізкультурною освітою, адже часто учень починає займатись спортом у дитячому садочку, школі, відвідувати гуртки та секції в юному віці. *«Фізкультурна освіта»* – це рівень знань з фізичного виховання, рухових і гігієнічних вмінь та навичок. Термін був запроваджений П.Ф. Лесгафтом. Зазвичай фізкультурна освіта в школах здійснюється за допомогою предмета «фізичне виховання».

Поняття *«фізичне виховання»* означає педагогічний процес, спрямований на морфологічне і функціональне удосконалення спортивних функцій організму людини, формування і покращення її базових життєво важливих рухових вмінь і навичок. Всі вищезгадані дефініції тісно взаємопов'язані з найважливішим поняттям у житті кожної людини – *«здоров'я»*.

Феномен *«здоров'я»* вважається визначальною проблемою сучасної науки, що підтверджують безліч міждисциплінарних досліджень з даної тематики. Здоров'я – це нормальний стан організму, в якому функціонування внутрішніх органів, саморегуляція та рівновага

між організмом і зовнішнім середовищем відбуваються узгоджено і точно. Через багатопрофільність даного поняття не існує однозначного загальноприйнятого визначення терміну «здоров'я». Питання здоров'я активно досліджують у таких науках: медицина, валеологія, психологія, спорт, соціологія і педагогіка (там само).

Ключовим терміном для нашого дослідження є поняття *«обдарованість»*. Проблемою виховання обдарованих дітей цікавиться безліч вітчизняних і зарубіжних дослідників. Обдарованість, як і здоров'я не має єдиного визначення, тому пропонуємо розглянути поняття детальніше (див. табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «обдарованість»

Автор, джерело	Тлумачення
Л. Липова	комплекс задатків і здібностей, які за сприятливих умов дозволяють потенційно досягти значних успіхів у певному виді діяльності (чи діяльностей) порівняно з іншими людьми
Б. Тєплов	якісно своєрідне сполучення здібностей, від якого залежить імовірність більшого чи меншого успіху під час виконання тієї чи іншої діяльності
Б. Чижевський	специфічне поєднання здібностей високого рівня, а також інтересів, потреб, що дозволяє виконувати певну діяльність на якісно високому рівні
Дж. Рензуллі	поєднання трьох компонентів: мотивації, орієнтованої на виконання завдання
Л. Слободянюк	це не лише своєрідне поєднання здібностей людини, а ще й сукупність її особистісних характеристик
Н. Лейтес	це набір здібностей, здатність до видатних досягнень у будь-якій соціально значущій сфері людської діяльності
О. Кульчицька	системно-особистісне утворення, зумовлене природними особливостями організму людини (сенсорні, моторні, інтелектуальні компоненти високої енергетичності). Обдарованість складається з високого рівня інтелекту, творчих здібностей і мотиваційного компонента

Примітка: складено на основі джерела «Про обдарованість»

Дослідники Г. Девіс та С. Рімм стверджують, що універсального визначення поняття «обдарованість» не існує, оскільки різні дослідники у своїх наукових працях звертаються до різних аспектів даного феномену (Davis, 2004). Найпоширенішим в науці є визначення німецького психолога В. Штерна. За його формулюванням «обдарованість – це загальна здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на абсолютно нові вимоги; це загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя» (Здібності…).

Поняття обдарованості тісно пов'язане із *талановитістю, майстерністю* і *здібностями*. *Талант* – це вищий рівень здібностей людини до діяльності в певній галузі. У таланті поєднуються здібності, які дають людині змогу самостійно, оригінально й продуктивно виконувати певну роботу. *Здібність* – це синтез індивідуальних властивостей певної особистості. Спеціальні здібності кожної дитини визначаються тими об'єктивними вимогами, які ставить перед людиною певна ситуація, галузь виробництва, науки, мистецтва, тощо.

Характеризуючи здібності дитини, можна виокремити такий рівень їх розвитку, як *майстерність*. Майстерністю можна назвати досконалість у конкретному виді діяльності. Якщо мова йде про майстерність людини, насамперед ідеться про його здатність успішно займатися продуктивною діяльністю. Майстерність у будь-якій сфері передбачає психологічну готовність до творчого чи нестандартного вирішення проблеми.

У Польщі є низка термінів, що використовують для визначення обдарованості:

1) naturalne zdolnosci, sklonnosci – здібності, дар, природні здібності;

2) zdolnosci – обдарованість;

3) uzdolnienia – вміння, навички;

4) uzdolnienia – здібності, навічки та уміння;

5) uzdolnienia kierunkowe – специфічні здібності;

6) zdolnosci tworcze – творчі здібності;

7) talent – талант;

8) cudowne dziecko – вундеркінд;

9) geniusz – гений та інші (Limont, 2010).

Визначення обдарованості не вичерпується лише зазначеними термінами. Обдарованість дитини також має свої аспекти. В психології обдарованість розмежовують на вроджену (актуальну) і набуту (потенційну). Вроджена обдарованість – це особливий стан людини,

що характеризується перш за все активністю, швидкістю сприймання інформації та її переробки. Набута обдарованість проявляється в певній галузі науки вже у дорослому віці.

Крім того, обдарованість може бути загальною та спеціальною. Більшість науковців уважають, що обдарованість це сумарна властивість особистості. Тобто, якщо людина обдарована, то вона може досягати успіхів у багатьох галузях. Ця і є загальна обдарованість. Спеціальна обдарованість стосується лише однієї сфери діяльності й придатна до якогось типу обдарованості: математична, літературна, спортивна тощо (Антонова, 2005). Індивідуальні відмінності обдарованих дітей виявляються переважно у спрямованості їх інтересів.

У своїх наукових дослідженнях В. Щорс виділяє наступні різновиди обдарованості дітей:

- творча обдарованість;
- інтелектуальна та академічна обдарованість;
- художня обдарованість;
- соціальна обдарованість;
- духовна обдарованість;
- практична обдарованість;
- рухова (психомоторна) обдарованість (Щорс, 2011).

Рухова обдарованість передбачає виключно спортивні здібності дитини. Під психомоторними здібностями розуміють об’єктивацію всіх форм психічного відображення обумовленими ними рухами. На думку А. Толчінського спортивно обдаровані діти мають наступні психомоторні функції організму:

- влучність;
- спритність;
- координація;
- ритмічність;
- швидкість;
- сила рухів.

Цим питанням цікавились В. Шадріков (1996), В. Озеров (1993, 2002 2011), Н. Коренкова (2000), С. Корлякова (2001, 2009) , М. Безбородова (2014) та інші. Психомоторика в спорті досліджувалась П. Лесггафтом, В. Фарфелем, Н Захаровим, А. Карасьовим й іншими вченими.

Пропонуємо розглянути наступну класифікацію психомоторних функції організм (див. рис. 1)

Рис. 1. Психомоторні функції організму

Діти з руховою (психомоторною) обдарованістю відрізняються своєю чутливістю до оточуючого середовища, загостреним сприйняття своїх досягнень і невдач і наявністю динамічного зв'язку між емоційним настроєм і результатом своєї діяльності. У перші шкільні роки спортивно обдаровані діти є егоцентристами у своєму тлумаченні подій і явищ, схильні перебільшувати та прикрашати ситуації. Афективний розвиток учня повинен стати предметом пильної уваги педагогічного колективу при навчанні обдарованої молоді, адже особлива відповідальність лежить на вчителях, спілкування з якими значно впливає на емоційний фон розвитку (Мазяр, 2015).

Спортивну обдарованість можна схарактеризувати як отримання задоволення від занять спортом; знаходження у постійному русі; здатність керувати власним тілом під час виконання фізичних завдань; гарна моторика і вираження емоцій через рухи власного тіла.

Обов'язковою рисою спортивно обдарованих дітей є лідерські якості. Також талант спортивно обдарованих школярів можна визначити низкою наступних рис:

- розвинені спритність, баланс, координація та швидкість (швидкість – вроджена якість);

- виявлення підвищеного інтересу до вивчення правил різних видів спорту та спортивних ігор, оволодіння необхідними навичками;

- здатність швидко, точно й акуратно поєднувати рухи в різних видах фізкультурної діяльності;
- цілеспрямованість в оволодінні навичками певного виду спорту;
- отримання задоволення від занять, які передбачають спортивну активність, тощо (Бойченко, 2019).

В українських школах до основних засобів розвитку психомоторних здібностей дітей і молоді належать *спортивні вправи, оздоровчі властивості природи* та *гігієнічні норми*. Також діє заборона на засоби, що можуть нанести шкоду фізичному і психічному здоров'ю школярів. Природа фізичного виховання така, що на його заняттях, як правило, першочергове значення приділяється розвитку фізичних та моторних навичок у школяра. Молодь навчають розширювати свої спортивні здібності, досягати кращої координації, швидшої реакції, більшої швидкості, витривалості, гнучкості, рівноваги і сили.

Крім уроків фізкультури в школах практикують різноманітні позаурочні форми навчання:

- фізкультурно-оздоровчі заняття в позаурочний час;
- заняття у фізкультурних гуртках і спортивних секціях;
- заняття в групах загальної фізичної підготовки (ЗФП);
- заняття в групах лікувальної фізичної культури (ЛФК),
- заняття в спортивних школах, клубах, спортивних класах;
- заняття в спортивних відділеннях вищих закладів;
- заняття в регіональних спортивних клубах;
- самостійні заняття спортивними вправами (виконання домашніх завдань з фізкультури) тощо.

У школах Польщі приділяють значної уваги спортивному вихованню, адже це важливий елемент здоров'язбережувального виховання. Заняття спортом сприяють розвитку активної громадянської позиції у населення. Фізичні вправи приваблюють польських громадян і багато людей різного віку беруть участь у спортивних заходах на регулярній основі. Це створює такі важливі цінності, як командний дух, солідарність, толерантність і справедливість. Починаючи з першого класу, діти можуть розвивати свої спортивні здібності у наступних видах спорту:

- плавання;
- художня гімнастика;
- спортивна гімнастика;
- акробатична гімнастика;

- фігурне катання;
- гірські лижі;
- настільний теніс (Grabovski, 2000).

Під час розгляду термінологічного апарату даного дослідження, вважаємо за доцільне окреслити поняття *«здоровий спосіб життя»*, яке є важливим у вихованні спортивно обдарованої молоді. Для розвитку психомоторних функцій організму, підтримання спортивних здібностей дуже важливо навчити дитину дотримуватись здорового способу життя.

Найпоширенішим є визначення здорового способу життя В. Горащука: здоровий спосіб життя – це сукупність ціннісностей та практична діяльність школяра, які знаходяться у постійній трансформації і спрямовують свою увагу на збереження і розвиток власного здоров'я в умовах адаптації до динамічних умов життя» (Єрмакова, 2010).

На нашу думку здоровий спосіб життя – це гармонійне поєднання роботи та відпочинку, режим харчування, спортивна активність, дотримання гігієни, відмова від шкідливих звичок, а також доброзичливе ставлення до оточуючих і життя.

Висновки. Спортивно обдаровані діти є величезним потенціалом кожної держави. В Україні та Польщі дуже відповідально ставляться до питання виявлення обдарованості в учнівської молоді. Аналіз наукових джерел дає змогу зробити висновок, що на позначення досліджуваної категорії дітей та молоді в обох країнах є низка понять. Також можемо констатувати, що в закладах загальної середньої освіти України та Польщі приділяють достатню увагу дітям зі спортивною обдарованістю.

Перспективи подальших наукових розвідок. Незважаючи на тривалу історію досліджень явища психомоторики та виховання спортивно обдарованих учнів, досі не склалось загальноприйняте розуміння природи психомоторних здібностей у людини і залишається безліч невирішених проблем методологічного та методичного характеру щодо виховання спортивно одарованої молоді в Україні та Польщі.

ЛІТЕРАТУРА

Антонова, О. Є. (2012). Проблема розвитку обдарованої особистості в Україні і світі: сучасний стан і перспективи. *Нові технології навчання, 73,* 8–15 (Antonova, A. E. (2012). The problem of development of gifted personality in Ukraine and the world: current state and prospects. *New Technologies, 73,* 8-15).

Антонова, О. Є. (2006). Теоретико-методологічні підходи до вивчення природи обдарованості. *Педагогічний процес: теорія і практика, 1,* 7–17

(Antonova, A. E. (2006). Theoretical and methodological approaches to the study of the nature of giftedness. *Pedagogical process: theory and practice, 1,* 7–17).

Бойченко, М. А. (2019). *Теоретичні та методичні засади освіти обдарованих школярів у США, Канаді та Великій Британії* (дис.. … доктора педагогічних наук: 13.00.01). Суми (Boychenko, M. A. (2019). *Theoretical and methodological foundations of gifted students in the US, Canada and the United Kingdom* (dis.… Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.01). Sumy).

Бобир, О. В. (2005). *Особистісні характеристики юнацтва з різними формами обдарованості* (дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07). Дніпропетровськ (Bobyr, O. V. (2005). *Personal characteristics of youth with different forms of giftedness* (dis. ... Candidate of Psychol. Sciences: 19.00.07). Dnipropetrovsk).

Єрмакова, Т. С. (2010). Досвід формування здорового способу життя учнів старших класів у вітчизняній педагогіці (друга половина ХХ століття). *Педагогіка, психологія та медико-біологічні пролеми фізичного виховання і спорту, 5,* 56–65 (Iermakova, T. S. (2010). The experience of forming a healthy lifestyle of senior students in domestic pedagogy (second half of the twentieth century). *Pedagogy, psychology and medical and biological proliants of physical education and sports, 5,* 56-65).

Енциклопедія сучасної України. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16749 (*Encyclopedia of modern Ukraine*. Access mode: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16749).

Здібності, обдарованість, талант. Режим доступу: https://pidru4niki.com/12931222/psihologiya/zdibnosti_obdarovanist_talant (*Abilities, giftedness, talent*. Access Mode: https://pidru4niki.com/12931222/psihologiya/zdibnosti_obdarovanist_talant)

Мазяр, О. В. (2015). Психофізіологічні чинники обдарованості у працях І. О. Сікорського. *Актуальні проблеми психології*, *21*, 211-218. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuh_2015_12_21_23 (Mazar, O. V. (2015). Psychophysiological factors of giftedness in the works of I. O. Sikorsky. *Actual problems of psychology, 21,* 211-218. Access Mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Appsuh_2015_12_21_23).

Про обдарованість. Режим доступу: https://www.kremenetslyceum.com.ua/wp-content/uploads/Pro-obdarovanist.pdf (*About giftedness*. Access mode: https://www.kremenetslyceum.com.ua/wp-content/uploads/pro-bdarovanist.pdf).

То що ж таке "обдарованість? (Калейдоскоп тлумачень). Режим доступу: http://skviravo.ucoz.ru/obdarobani/obdar_scho_take_obdar.pdf (*So what is "gifted? (Kaleidoscope of interpretations).* Access mode: http://skviravo.ucoz.ruz.ru/bdarobani/obdar_scho_take_obdar.pdf)

Щорс, В. В. (2011). Розвиток обдарованої дитини. *Позашкільна освіта*, *11 (23),* 7-14 (Shchors, V. V. (2011). Development of a gifted child. *Extra-curricular education, 11 (23),* 7-14).

Davis, G. A., Rimm, S. A. (2004). *Education of the gifted and talented*. Boston, MA: Allyn & Bacon.

Grabowski, H. (2000). *Co koniecznie trzeba wiedzieć o wychowaniu fizycznym.* Kraków: Impuls (Grabowski, H. (2000). *What you need to know about physical education*. Krakow: Impuls).

Hardman, K. (1996). The fall and rise of physical education in international context. *Symposium Paper, Pre-Olympic and International Scientific Congress, July 9– 14,* 1996, Dallas Texas.

Limont, W. (2010). *Uczen zdolny. Jak go rozpoznac i jak z nim pracowac*. Sopot, Poland: Gdanskie Wydawnictwo Psychologiczne (Limont, W. (2010). *Gifted students. How to identify and work with them*. Sopot, Poland: Gdanskie Psychological Publishing House).

Moska, W., Skalski, D., Makar, P. & Kowalski, D. (2018). *Pływanie jako wieloaspektowa aktywność fizyczna.* Starogard Gdański: Pomorska Szkoła Wyższa (Moska, W., Skalski, D., Makar, P. & Kowalski, D. (2018). *Swimming as multi -faceted physical activity*. Starogard Gdański: Pomeranian College).

Moska, W., Skalski, D., Makar, P. & Kowalski, D. (2018). *Trening zdolności motorycznych w pływaniu.* Gdańsk: Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego (Moska, W., Skalski, D., Makar, P. & Kowalski, D. (2018). *Motor skills training in swimming*. Gdańsk: Academy of Physical Education and Sport Jędrzej Śniadecki).

Mrazik, M., Dombrowski, S. C. (2010). The Neurobiological Foundations of Giftedness. *Roeper Review, 32,* 224–234. DOI: 10.1080/02783193.2010.508154.

SUMMARY

Shulha Oleksii. Terminological tools for researching the problem of educating sports gifted students in Ukraine and Poland.

The article is devoted to the review of the terminological base of the study of the problem of education of sports gifted students in Ukraine and Poland. The essence of the concepts most frequently used in the study of the education of gifted students in Ukrainian and Polish schools is substantiated. In addition, the article analyzes scientific sources on this issue. Rapid changes in almost every area of human activity require absolute changes in society. Modern extremely energetic, able-bodied people who perceive the world around them in a non-standard way can achieve high results in their chosen field of activity. Therefore, the attention of the world scientific community is drawn to the development of abilities and talents in young students.

Recently, there has been an increase in attention to the issue of identifying and developing giftedness in modern schoolchildren. Researchers and scientists around the world are constantly developing technologies and various techniques for finding and identifying talented young people, which are the driving force for the development of civilization, the introduction of new information technologies and globalization.

For many previous years, it was believed that gifted students do not need the increased attention of the teaching staff and additional conditions for learning. Due to this, the development of support for gifted students in schools did not take place. Only in recent decades has the need to develop abilities in gifted students become urgent.

The purpose of the article was to review the scientific developments on the problem of educating gifted students in Ukraine and Poland, as well as to analyze the terminological apparatus on this issue. To achieve this goal, the following general scientific research methods were used: analysis, synthesis, comparison and generalization.

Sports gifted children are a huge potential of every state. In Ukraine and Poland, the issue of identifying talent in students is very responsible. The analysis of scientific sources allows us to conclude that the designation of the studied category of children and youth in both countries has a number of concepts. We can also state that in general secondary education institutions of Ukraine and Poland sufficient attention is paid to children with sports talents.

Key words*: gifted youth, gifted students, giftedness, abilities, skill, talent, term, concepts, students, students, healthy lifestyles.*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Бойченко Марина, Никифоров Андрій, Гулей Ольга. Світоглядний аспект естетичного виховання особистості в українській педагогіці 3
Кисельов Валерій, Бермудес Діана. Аналіз стану фізичної підготовленості футбольних арбітрів 13
Кириленко Надія, Корнієнко Аліна. Формування читацької компетенції старшокласників: творчо-критичний підхід 22
Кулик Ніна, Бикова Марія. Формування здоров'язбережувальної компетентності в процесі застосування фітнес-програми «Пілоксинг» 32
Сорока Ольга, Сеага Семі. Потенціал інноваційних методів у Роботі з агресивними підлітками: методичні аспекти.....45

РОЗДІЛ ІІ. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Алексєєв Олександр. Філософсько-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями.....55
Гуменюк Василь. Стратегії підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності у медичних закладах вищої освіти як педагогічний феномен 63
Євдокимова Ольга, Волкова Світлана, Присяжнюк Вероніка. Професійна спрямованість вивчення математики у закладах фахової передвищої освіти медичного та фармацевтичного профілю 74
Коваленко Наталія. Методологічна модель дослідження проблеми формування ранньої професійної ідентичності майбутніх учителів у системі професійно-педагогічної підготовки в закладах вищої освіти.....84
Колодій Олександр, Лемешенко-Лагода Вікторія, Кривонос Ірина. Виклики та можливості для викладачів в організації самостійної роботи студентів під час дистанційного навчання в закладах вищої освіти.....97
Лазоренко Станіслав. Диференціація нормативно-правових засад професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів військових закладів вищої освіти 108
Огієнко Олена. Тенденції розвитку іншомовної професійної освіти в контексті входження україни до єдиного світового інформаційного та освітнього простору 117
Осіп Наталія. Організація та аналіз результатів експериментального дослідження щодо дієвості педагогічних умов і результативності структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх вихователів до фізичного виховання дітей у закладах дошкільної освіти 127

Павленко Інна, Сидоренко Ольга, Скачедуб Наталія. Психологічна підготовка легкоатлетів до змагального періоду в умовах сучасного спорту 139
Пахненко Ірина, Тєлєтова Світлана. Регіональний компонент системи професійної лінгвістичної підготовки іноземних студентів-словесників 151
Пріма Раїса, Пріма Дмитро, Десятник Катерина. До питання формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього педагога 163
Пухно Світлана, Усик Дмитро. Особливості формування компетентностей майбутніх вчителів математики, інформатики, фізики під час виконання курсової роботи з психології 171
Ребенок Вадим. Методичні підходи до використання інформаційних технологій майбутніми викладачами фахової підготовки 189
Ребуха Лілія, Кричківська Оксана, Брик Роман. Підготовка фахівців соціальної сфери до відповідальних батьківських взаємин..... 198
Сахненко Анна, Крот Галина. Формування здоров'язбережувального компоненту професійної фізичної готовності студентів аграрних спеціальностей на засадах акмеології 206

РОЗДІЛ ІІІ. ПРОБЛЕМИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Дун Хао. Діагностування сформованості мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання 219
Козачук Олег, Косаковська Леся. Підготовка сучасного педагога-хореографа: теоретичні аспекти..... 217
Кохан Наталія, Жулінський Микола. Технологічні особливості роботи з левкасним грунтом 234
Сюй Міньї. Формування художньо-комунікативних умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі фортепіанної підготовки: сутність та компонентна структура..... 244
Фан Фей. Методологічні підходи до формування етно-стильових виконавських умінь майбутніх учителів музичного мистецтва 252
Чистякова Ірина, Ян Цзінвень. Критерії, показники та рівні сформованості світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва..... 263
Реброва Олена, Линенко Алла, Реброва Ганна. Індивідуальне навчально-творче завдання у професійній підготовці здобувачів вищої освіти мистецьких та мистецько-педагогічних спеціальностей..... 273

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Іщенко Анатолій, Сбруєва Аліна. Міждисциплінарний підхід у підготовці магістрів: досвід проєктів програми Еразмус+ 289
Коваль Діана. Реалізація семінару-тренінгу «Працевлаштування психолога» у моделі формування реалістичних професійних домагань здобувачів освітньо-професійного рівня магістр психології 301
Устименко-Косоріч Олена. Сербський баянно-акордеонний актуальний фольклор в контексті популярно-посвітницької культури середини ХХ століття 313
Шульга Олексій. Термінологічний інструментарій дослідження проблеми виховання спортивно обдарованих учнів в Україні та Польщі..323

CONTENTS

SECTION I. PROBLEMS OF PEDAGOGIES

Boichenko Maryna, Nykyforov Andrii, Hulei Olha. Worldview aspect of aesthetic upbringing of the personality in Ukrainian pedagogy.....3
Kyselov Valerii, Bermudes Diana. Analysis of physical preparedness of football referees.....13
Kyrylenko Nadiia, Korniienko Alina. Formation of reading competence of senior students: creative and critical approach 22
Kulyk Nina, Bykova Mariia. Development of health competence in the process of applying the fitness program "Piloxing". 32
Soroka Olha, Sami Siagha. Potential of innovative methods in working with aggressive adolescents: methodological aspects 45

SECTION II. PROBLEMS OF HIGHER EDUCATION

Alieksieiev Oleksandr. Philosophical and methodological foundations of vocational training of future physical training teachers for organizing individual work with pupils 55
Humeniuk Vasyl. Strategies for training future masters of medicine for pedagogical activity in medical institutions of higher education as a pedagogical phenomenon 63
Yevdokymova Olha, Volkova Svitlana, Prysiazhniuk Veronika. Professional orientation of the mathematics study in institutions of professional pre-higher education of medical and pharmaceutical specialization.....74
Kovalenko Natalia. A Methodological Model for Researching the Problem of Forming an Early Professional Identity of Future Teachers in the System of Professional and Pedagogical Training in Higher Educational Institutions 84
Kolodii Oleksandr, Lemeshchenko-Lagoda Viktoriia, Kryvonos Iryna. Challenges and opportunities for teachers in organizing of students' self-study work during distance learning at higher education institutions.....97
Lazorenko Stanislav. Differentiation of the legal basis of professional and applied physical training.....108
Ogienko Olena. The tendencies of foreign language professional education development of Ukraine in the context of integration into a single global information and educational space.....117
Osip Natalia. Organization and analysis of the results of an experimental study of the functionality of pedagogical conditions and the effectiveness of structural and functional model of training of future educators for physical education of children in preschool institutions.....127

Pavlenko Inna, Sydorenko Olha, Skachedub Natalia. Psychological preparation of track and field athletes for the competition period in the context of modern sports 138
Pakhnenko Irina, Teletova Svetlana. Regional component of the system of professional linguistic training of foreign students..... 151
Prima Raisa, Prima Dmytro, Desyatnyk Kateryna. On the issue of forming the professional and communicative competence of the future teacher..... 163
Pukhno Svitlana, Usik Dmytro. Formation peculiarities of competencies of future teachers of mathematics, informatics, physics during performance of course work on psychology 171
Rebenok Vadym. Methodical Approaches to the Use of Information Technologies by Future Vocational Training Teachers..... 189
Rebukha Liliia, Krychkivska Oksana, Bryk Roman. Preparation of social sphere specialists for responsible parental relations..... 198
Sakhnenko Anna, Krot Halyna. Formation of health-preserving component of professional physical readiness of agricultural specialties students on the acmeological principles 206

SECTION III. PROBLEMS OF ART EDUCATION

Dong Hao. Diagnosing of teenagers' artistic worldview formation in the process of teaching singing 219
Kozachuk Oleh, Kosakovska Lesya. Training of a modern teacher-choreographer: theoretical aspects..... 227
Kokhan Natalia, Zhulinskiy Mykola. Technological features of working with levkas soil 234
Xu Minyi. Formation of artistic and communicative skills of the future teacher in the process of piano training in scientific and pedagogical discourse: essence and component structure 244
Fang Fei, Stepanova Ludmyla. Methodological approaches to the formation of ethno-style performing skills of future music teachers.... 252
Chystiakova Iryna, Jan Zinven. Criteria, indicators and levels of worldview culture in basic school students by means of musical art 263
Rebrova Olena, Lynenko Alla, Rebrova Hanna. Individual learning-creative task in professional training of higher education applicants of art and art-pedagogical specialties 273

SECTION IV. PROBLEMS OF COMPARATIVE EDUCATION

Ishchenko Anatoliy, Sbruieva Alina Interdisciplinary approach in master's training: the experience of the Erasmus+ program projects 289
Koval Diana. Implementation of the seminar-training "employment of a psychologist" in the model of formation of realistic professional

expectings of acquires of the master of psychology education and professional level 301
Ustymenko-Kosorich Olena. Serbian accordion-accordion topical folklore in the context of popular and educational culture of the middle of the 20th century 313
Shulha Oleksii. Terminological tools for researching the problem of educating sports gifted students in Ukraine and Poland 323

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. № 3 (117). 341 с.

П 24

ISSN 2312-5993
ISSN 2414-9799 (Online)
DOI журнала 10.24139/2312-5993
DOI номера 10.24139/2312-5993/2022.03

Key title: Pedagogični nauki: teoriâ, istoriâ, innovacijni technologiї Abbreviated key title: Pedagog. nauki: teor. istor. innov. tehnol.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 15795 – 4267Р від 27.10.2009 р.

Комп'ютерне складання та верстання: *І. А. Чистякова*

Підписано до друку 18.04.2022.
Формат 60х84/16. Гарн. Calibri. Папір офсет. Друк ризогр.
Ум. друк. арк. 19,60 Обл. вид. арк. 20,86.
Тираж 100 пр. Зам. № 36.

Виготовлювач:
ФОП Цьома С.П., 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.
Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.